

colecţie coordonată de Eduard Florin Tudor

Născut în 1941, Michel Malherbe este profesor de filosofie la Universitatea din Nantes, specializat în empirismul anglo-saxon. De-a lungul anilor, a tradus din scrierile lui David Hume, Francis Bacon etc. Printre lucrările pe care le-a publicat se numără *La Philosophie empiriste de David Hume* (Vrin, 1976), *Kant ou Hume ou la Raison et le sensibile* (Vrin, 1980, 1993) sau *Trois essais sur le sensibile* (Vrin, 1991).

michel malherbe

enciclopedia religiilor

volumul I

Traducere din limba franceză

Maria Monalisa Pleşea, Constanţa Coatu şi Mirabela Fătu

N E M I R A

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României MALHERBE, MICHEL

Enciclopedia religiilor / Michel Malherbe.

— Bucureşti: Nemira Publishing House, 2012 2 vol.

ISBN 978 – 606 – 579 – 351 – 4

Voi. 1 / trad.: Maria Monalisa Pleşea, Constanţa Coatu şi Mirabela Fătu.

— ISBN 978 – 606 – 579 – 352 – 1

I. Pleşea, Maria Monalisa (trad.)

II. Coatu, Constanţa (trad.)

III. Fătu, Mirabela (trad.)

2 (100)

Michel Malherbe

LES RELIGIONS DE L'HUMANITÉ

e Fleurus Éditions, Paris – 2004

enemira, 2012

Redactor: Oana IONAŞCU Tehnoredactor: Alexandru

CSUKOR
Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

ISBN 978 – 606 – 579 – 352 – 1

Prefaţă

Preocupate de eternitate, religiile fac parte din Istorie. Ele sunt practicate şi conduse de oameni, marcate de cultura timpului lor.

De la publicarea primei ediţii a acestei cărţi, prăbuşirea URSS şi apariţia unor state noi ne-au îndemnat să facem modificări în anexă în privinţa situaţiei religioase a diferitelor ţări. La începutul secolului XXI, anumite schimbări profunde au avut o influenţă dificil de prevăzut asupra religiilor: regimul talibanilor din Afghanistan şi răsturnarea acestuia, atentatul din 11 septembrie de la New York, intervenţia americanilor în Irak şi adâncirea conflictului în Palestina au scos în evidenţă factori religioşi pe care-i consideram aparţinând altei epoci.

Realizarea statisticilor a fost deosebit de complicată din cauza curentelor migratorii ce rezultă din globalizare. Datele prezentate trebuie analizate succint, fiind deseori discutabile. Am privilegiat alegerea apartenenţei religioase a populaţiei ce avea cetăţenia ţării avute în vedere, fără a o lua în seamă pe cea a emigranţilor, a căror prezenţă este probabil provizorie. De altminteri, anumite state, Franţa de pildă, interzic în numele laicităţii să fie puse întrebări despre apartenenţa religioasă; altele, ca Indonezia, le cer cetăţenilor lor să se declare adepţi ai uneia dintre religiile oficial admise. În general, religia este de multe ori doar o apartenenţă culturală fără nicio practică. De exemplu, acesta este deseori cazul persoanelor de cultură musulmană stabilite în Franţa.

Dialogul religios nu se va putea deschide cu adevărat decât în măsura în care credincioşii vor face clar distincţia între ceea ce, în religie, ţine de credinţă şi ceea ce nu este decât o expresie culturală.

Principalii fondatori sau reformatori de religii (ordine cronologică)

AVRAAM (monoteism) cca. 1850 î.Hr.

MOÏSE (iudaism) cca. 1250 î.Hr.

ZOROASTRU (zoroastrism) 650 – 583 î.Hr.

LAO-ZI (taoism) 605 – 520 î.Hr.

BUDDHA (budism) 560 – 480 î.Hr.

CONFUCIUS (confucianism) 551 – 479! Hr.

MAHAVIRA (jainism) 540 – 468 î.Hr.

IISUS HRISTOS (creştinism) 5 î. Hr-30 d.Hr.

MAHOMED (islam) 570 – 632

NICHIREN (budism japonez) 1222 – 1282

NANAK (sikhism) 1469 – 1539

LUTHER (luteranism) 1483 – 1546

HENRIC al VIII-lea (anglicanism) 1491 – 1547

CALVIN (Calvinism) 1509 – 1564

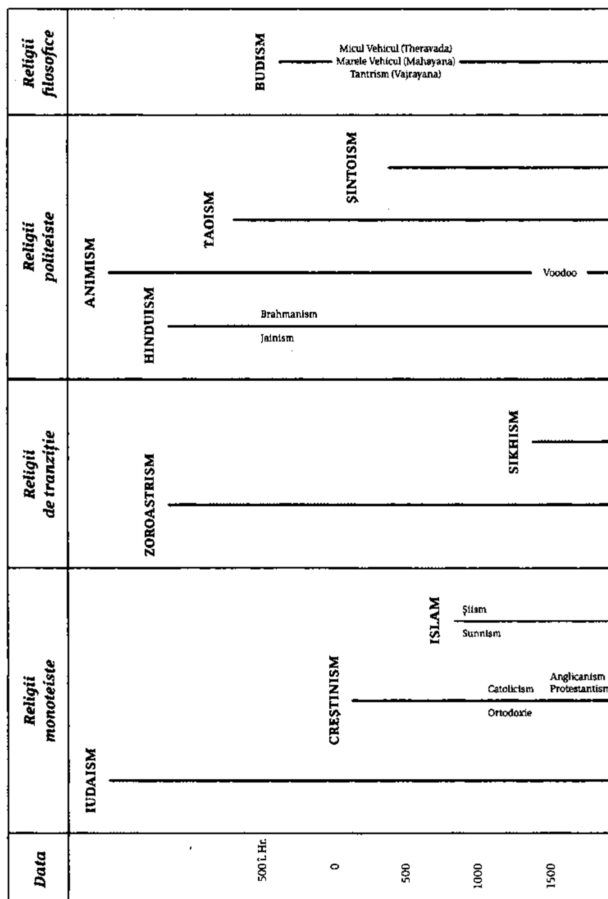
JOSEPH SMITH (Mormoni) 1805 – 1844

MIRZA ALI MUHHAMAD, supranumit BAB (credinţa bahai) 1819 – 1850

GHULAM AHMAD (ahmadism) 1835 – 1906

CHARLES TAZE RUSSEL (Martorii lui Iehova) 1852 – 1916

SIMON KIMBANGU (kimbanghism) 1889 – 1951

Prolog

„Dumnezeu a murit" a spus Nietzsche. „Secolul al XXI-lea va fi religios, sau nu va fi deloc" a declarat Malraux.

Fie că suntem sau nu credincioşi, preocuparea pentru infinit, sensul vieţii, motivele nedreptăţii şi ale suferinţei, speranţa vieţii de după moarte rămân constante mai mult sau mai puţin difuze în mintea oamenilor.

Fiecare se obişnuieşte cu propria-i viaţă, creându-şi o filosofie de cele mai multe ori condiţionată de marile sisteme de gândire pe care le-a străbătut umanitatea. Astfel omul poate să fie liber-cugetător, adept al unei religii sau al unei filosofii existente, sau să se situeze undeva între aceste atitudini, dar mai mult de jumătate

dintre fiinţele umane îşi declară sau îşi manifestă credinţa într-un Dumnezeu, iar uneori în mai multe divinităţi.

Această credinţă, mai mult sau mai puţin structurată, este deseori atât de puternică încât ea reprezintă pentru cel care o împărtăşeşte însăşi esenţa existenţei sale. Pentru alţii, mai numeroşi, este vorba de o opţiune aproape filosofică prin care se recunoaşte existenţa unui Creator îndepărtat şi impropriu definit.

Deseori, credinţa în Dumnezeu se articulează în jurul unei religii a cărei doctrină este precizată cu claritate. Pentru alţii, această credinţă este o chestiune personală care nu se traduce prin nicio manifestare vizibilă.

În orice caz, fenomenul religios ocupă un loc important în sfera umanităţii şi a marcat profund cultura tuturor popoarelor.

Programele şcolare, foarte încărcate de altminteri, nu alocă de obicei decât un loc infim, în cadrul cursurilor de filosofie, reflecţiei asupra unui subiect în privinţa căruia, aşa cum este cazul Franţei, statul vrea să păstreze, pe bună dreptate, o strictă neutralitate. Totuşi, este mai puţin normal şi foarte criticabil faptul că această neutralitate se traduce prin necunoaştere. De aici rezultă incapacitatea de a înţelege cum se cuvine culturile celorlalte popoare.

În zilele noastre, în timp ce preocupările şi activităţile oamenilor îi poartă departe de propriile frontiere şi de propriul univers cultural familiar, lipsa de cunoaştere a religiilor şi a culturilor pe care acestea le vehiculează este mai mult decât regretabilă: este profund dăunătoare, contribuie la producerea unui şovinism de cea mai joasă speţă şi, în plus, are un impact negativ asupra relaţiilor noastre politice şi economice.

Scopul prezentului volum este de a distruge zidul indiferenţei condescendente pe care-l construim în jurul propriei culturi.[1]

---

1 Ea completează lucrarea Les langages de l'humanité, Editura Laffont (colecţia „Bouquins“). Concepută în acelaşi spirit, aceasta este o lucrare de prezentare generală, lucrată în maniera unui jurnalist şi scrisă într-o

Numeroase lucrări au fost scrise despre fiecare religie în parte, iar încercarea de a reuni într-o singură carte esenţialul în acest domeniu poate părea foarte pretenţioasă. Demersul este cu atât mai periculos cu cât spiritualitatea unei religii este deseori foarte îndepărtată de imaginea pe care Istoria o reţine din practicarea ei.

Astfel, de exemplu, imaginea pe care musulmanii şi-o fac despre creştini, dar şi reciproca, este cea a intoleranţei. Unii văd în creştinism doar Inchiziţia şi cruciadele ale căror victime au fost, ceilalţi văd islamul ca pe o hegemonie războinică oprită odinioară la Poitiers, la Viena şi la Lepanto, dar gata să ameninţe din nou sub conducerea unui mahdi sau a unui ayatollah.

Puterile politice au încercat mereu să recupereze forţele spirituale în favoarea lor şi de prea multe ori şefii spirituali acceptă compromisul cu puterea din raţiuni uneori ambigue, chiar detestabile.

Este dificil de evitat amestecul a ceea ce ţine de mesajul unei religii cu utilizarea acestuia de către indivizi.

Istoricul, în mod special, analizează faptele aşa cum s-au derulat şi pune astfel pe seama unei religii sau a unei filosofii ceea ce au făcut personajele istorice care le-au aparţinut acestora. Cu greu se poate face o comparaţie între comportamentul unor regi numiţi „prea creştini" şi cel al călugărilor din mănăstirile creştinătăţii, iar alianţa sabiei cu sfeştocul nu are nimic de-a face cu vorbele învăţăturii lui Hristos: „Daţi Cezarului ce este al Cezarului şi lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu".

Dacă încercăm să separăm religiile de manipulările constante la care puterile politice sau economice le-au supus cu scopul de a înţelege natura profundă a spiritualităţii lor, ajungem în mod firesc în situaţia de a limita importanţa analizei istorice. Acesta este demersul pe care am încercat să-l punem în practică în această lucrare.

Desigur, nu se pune problema ignorării compromisurilor pe care reprezentanţii fiecărei religii le-au putut accepta, de bunăvoie sau obligaţi, cu interesele

limbă accesibilă.

foarte îndepărtate ale principiilor la care ei ar fi trebuit să se refere. Totuşi, vom insista mai mult pe ceea ce reprezintă, în profunzime, în puritatea sa, fiecare dintre marile curente spirituale.

Scopul către care tindem este acela de a ajuta la înţelegerea acelor valori şi practici pe care s-au construit aceste curente spirituale, fără a le amesteca într-un oarecare sincretism.

Străinii pe care îi întâlnim trăiesc după sistemul lor de valori, se exprimă în limbi purtătoare ale unei alte civilizaţii în care nuanţele gândirii nu sunt ale noastre. Contactul cu aceşti oameni rămâne în general superficial, emitem asupra acestora judecăţi de valoare prin prisma culturii noastre şi înţelegem cu dificultate în ce constau particularităţile vieţii lor sociale, economice sau politice.

Dintre factorii cei mai importanţi care modelează o civilizaţie nu putem neglija religia. Chiar şi cel mai mare ateu îşi afirmă ateismul în raport cu universul religios al societăţii în care trăieşte. Ateul dintr-o ţară musulmană nu va fi ateu în aceeaşi manieră la un spaniol, un rus sau un american. Există, în realitate, un substrat religios în fiecare civilizaţie a cărui înţelegere luminează indubitabil cultura luată în sensul său cel mai larg.

Ultima dificultate, dar nu cea mai mică, priveşte faptul că lucrarea de faţă încearcă să fie obiectivă: ne vom strădui să prezentăm fiecare religie în modul în care o înţelege din interior unul dintre adepţii ei. Dar această carte nu este neutră: nu dorim să pictăm un tablou căruia i-ar fi apreciată compoziţia sau factura. Scopul nostru este să determinăm o reflecţie asupra omului în toată diversitatea sa, care să-i permită fiecăruia să fie mai conştient de alegerile sale înţelegându-i mai bine pe ceilalţi.

Cum să abordăm un subiect de o asemenea amploare? înţelegerea greşită a ceea ce înseamnă viaţa spirituală este din ce în ce mai generalizată, aşa încât unii sunt gata să o confunde cu spiritismul, cu magia sau cu orice practică misterioasă…

În secolul nostru numeroşi indivizi cred într-un Dumnezeu, dar raporturile cu acest Dumnezeu pot fi de ordinul intimităţii, respectului, fricii extreme sau al indiferenţei. Deseori, Dumnezeu este considerat o invenţie „comodă” a omului, utilă pentru a-şi învinge spaimele, pentru a fugi de propriile responsabilităţi sau pentru a explica incomprehensibilul.

Primul nostru demers va consta în a recenza diferitele atitudini pe care omul le adoptă reflectând la poziţia sa în lume. Vom vedea cât de mult acestea sunt diversificate şi ramificate, având totuşi în comun căutarea unei explicări a universului, a originii şi a finalităţii omului, ce conduce la un număr redus de concluzii în privinţa credinţei într-un Dumnezeu sau a lipsei acesteia, a regulilor vieţii în societate etc.

Existenţa religiilor fiind astfel bine stabilită, vom prezenta diferitele religii străduindu-ne să le cunoaştem din interior. Această parte este limitată cu bună ştiinţă la ceea ce considerăm esenţial. Într-adevăr, faptele istorice nu vor fi evocate decât în măsura în care ele sunt utile pentru înţelegerea mesajului unei religii.

Vom constata că este dificil de trasat o limită clară între religie şi filosofie. Religia oferă o concepţie asupra lumii în legătură – acesta este sensul originar al „religiei” – cu ideea de Dumnezeu, în timp ce filosofia este o concepţie asupra lumii *stricto sensu*. Ca atare, există o filosofie creştină şi o filosofie marxistă, o religie creştină, dar nu şi o religie marxistă în sensul propriu. Anumite curente de gândire asemenea budismului sunt în realitate nişte filosofii, deşi de foarte multe ori există un cult ce justifică introducerea lor în categoria religiilor.

Vom considera termenul „religie” într-un sens larg, ceea ce ne va determina să menţionăm şi câteva lucruri despre filosofiile care oferă universului o explicaţie globală, chiar atunci când exclud în mod expres ideea de Dumnezeu, aşa cum este cazul marxismului.

Pentru a-i permite cititorului o viziune mai clară asupra acestei părţi – în mod obligatoriu destul de lungă,

deoarece ea este de natură esenţial descriptivă – vom prezenta câteva capitole comparative care vor scoate în evidenţă asemănările şi diferenţele cele mai remarcabile. Vom trata aici teme precum sacrul, rugăciunea, riturile, supranaturalul, morala, puterea religioasă etc. Vom evoca şi evoluţia religiilor aşa cum o putem percepe.

Această parte va prezenta o imagine, în mod firesc incompletă, a formelor pe care le ia viaţa spirituală a omului.

Ultima parte îl va invita pe cititor la reflecţie, având drept fundament datele prezentate mai înainte. Ea prezintă parcursul ezitant al omului în căutarea fericirii, precar echilibru între voinţa şi natura sa, şi rolul pe care religia are pretenţia că-l joacă în această privinţă.

În mod evident, fiecare cititor va trage propriile concluzii din faptele şi din interpretarea care le este dată acestora. Totuşi, ni s-a părut util să încheiem prin câteva pagini ce constituie reflecţia noastră la finalul acestei munci îndelungate, mai ales în ceea ce priveşte caracterul mai mult sau mai puţin „performant” al religiilor. Este mai puţin important dacă cititorul împărtăşeşte opiniile noastre, căci speranţa noastră este ca el să admită că această carte este făcută prin şi pentru iubirea a cărei forţă creatoare este experimentată de om încă de la naşterea sa.

Partea I

OMUL ÎN LUME

Locul omului în lume

Minunea vieţii

Cel mai minunat la om este însăşi existenţa sa. Evident, suntem obişnuiţi i i 1 11

cu acest lucru şi nu ne mai mirăm de prezenţa noastră pe pământ.

La drept vorbind, de când oamenii se nasc, trăiesc şi mor, nimic nu ni se pare mai normal decât să ne numărăm printre aceste bipede gânditoare care îşi pun în general multe alte probleme decât pe cea a existenţei lor.

Viaţa însăşi, subtforma sa vegetală sau animală cea

mai simplă, este deja o minune care ţine de un concurs de împrejurări excepţionale.

Nicio viaţă nu există fără molecule complexe, adică asociind într-un mod riguros un număr considerabil de atomi de specii diferite. Aceste formaţiuni de atomi pot să se constituie şi să rămână stabile doar dacă temperatura mediului înconjurător nu este nici prea rece, nici prea caldă.

O primă şansă, Pământul este exact la distanţa potrivită de Soare, nici prea aproape, nici prea departe, ca să poată avea asemenea temperaturi. Acest lucru cere ca Pământul să se învârtă în jurul Soarelui cu o viteză foarte precisă: mai repede, el s-ar îndepărta şi ar îngheţa, mai încet, ne-am apropia de Soare şi am fi mistuiţi.

A doua şansă, Pământul se învârte în jurul propriei axe. Dacă, aşa cum este cazul Lunii care arată întotdeauna aceeaşi faţă către Pământ, planeta noastră ar arăta întotdeauna aceeaşi faţă către Soare, o parte ar fi arsă şi cealaltă, îngheţată. În plus, înclinarea axei Pământului permite existenţa anotimpurilor şi deci a ciclurilor care coincid cu cele ale dezvoltării plantelor.

Viaţa depinde aşadar de un mecanism de ceas de o precizie comparabilă în totalitate cu cea necesară lansărilor de sateliţi. Dar ceea ce ştiinţa

cea mai modernă tocmai a reuşit la scară mică nu este decât o imitaţie a incredibilului balet al planetelor în jurul Soarelui.

O altă constatare care vine în sprijinul experienţei noastre sensibile: ştiinţa ne învaţă că universul este un vid imens în ea re materia este o excepţie. Lucrul acesta este deopotrivă adevărat pentru un atom al materiei care este un fel de sistem solar în miniatură, cu nucleu-soare şi electronii-sateliţi: în atom, materia nu ocupă decât o parte infimă din volumul întregului.

În aceste condiţii, nu este minunat că a fost posibilă constituirea acestor molecule complexe grupând într-o ordine precisă tot atâţia atomi relativ puţin frecvenţi? Că

materia s-a putut organiza în spaţii la fel de vide este în egală măsură un motiv de stupefacţie.

Şi, pe deasupra, cum a fost cu putinţă ca aceste incredibile molecule complexe să se reunească pentru a constitui ansambluri vii, specii diferenţiate, capabile să se reproducă şi să se perfecţioneze?

Din punctul de vedere al probabilităţilor, fiecare dintre fenomenele naturii pe care tocmai le-am prezentat pe scurt nu avea decât minime şanse să se producă, dar că ansamblul acestor fenomene a putut să-şi facă apariţia este infinit mai uimitor şi mai improbabil. Prin comparaţie, probabilitatea de a extrage un as de tobă extrăgând 4 cărţi la întâmplare dintr-un teanc de 52 este de 1 la 250.000, dar cea de a reuşi această extragere de două ori la rând este de 1 la 62 de miliarde. Este mai mult decât tulburător să constaţi cantitatea de întâmplări favorabile care au trebuit să se acumuleze de-a lungul secolelor ca să se poată realiza condiţiile de apariţie a vieţii.

În ceea ce priveşte viaţa însăşi, nu ştim încă foarte bine ceea ce este!

În sfârşit, la capătul acestui lanţ de neverosimilităţi se găseşte Omul, care, neverosimilitate supremă, are facultatea suplimentară de a gândi.

Pot exista în univers alte planete asemănătoare cu a noastră în ceea ce priveşte condiţiile de apariţie a vieţii? Bineînţeles, şi probabil o multitudine:

Soarele nostru nu este decât una dintre miliardele de stele pe care le numără galaxia noastră şi acest enorm conglomerat de aştri nu este decât unul dintre multe altele pe care vom ajunge să le reperăm în univers. Chiar dacă, aşa cum am văzut, condiţiile de care beneficiem sunt excepţionale, există un atât de mare număr de stele de toate tipurile, în toate fazele vieţii lor, încât probabilitatea unui alt miracol asemănător miracolului nostru este departe de a fi neglijabilă.

Din nefericire, această constatare nu ne prea serveşte la nimic. Într-adevăr, dacă putem vedea stelele îndepărtate, este foarte dificil să distingem eventualele

planete care se rotesc în jurul lor. Suntem încă incapabili să receptăm semnale de pe astfel de planete.

Mult mai grav este obstacolul timpului: distanţele în cauză sunt de aşa natură încât mesajul pe care am fi susceptibili să-l receptăm ar ajunge la intervale temporale foarte îndepărtate.

Pentru o stea situată relativ „aproape” de galaxia noastră, să spunem la 1.000 de ani-lumină, lumina receptată astăzi a fost, prin definiţie, emisă acum 1.000 de ani[2]. Acest lucnxexclude orice conversaţie cu eventuali locuitori ai unei planete care se învârte în jurul acestei stele pentru că răspunsul nostru ar ajunge cu încă 1.000 de ani mai târziu[3].

Problema ar fi aceeaşi dacă ne-am propune să mergem la faţa locului. Chiar zburând cu viteza luminii, ceea ce nu ştim să facem şi este un maximum absolut de nedepăşit, ne-ar trebui 1.000 de ani ca să ajungem, şi tot atâta ca să ne întoarcem. Este limpede că aceste lumi depăşesc capacitatea noastră de transport. Putem aşadar să ne imaginăm tot ce vrem: lumi perfect diferite de ceea ce există pe pământ, la fel de bine ca şi planete populate cu oameni asemenea nouă; cert este că, deşi vom avea într-o zi dovada existenţei lor, nu vom avea nicio posibilitate de comunicare utilă cu ei.

La acest lucru se adaugă un fenomen asupra căruia nu prea reflectăm: ştiinţa ne învaţă că ansamblul universului provine dintr-o explozie originară unică ce a avut loc acum aproximativ 15 miliarde de ani[4].

---

2 Să amintim că diametrul galaxiei noastre este de aproximativ 100 000 de ani-lu- mină, adică la o viteză de 300 000 de km/s, luminii i-ar fi necesari 100 000 de ani ca să-l pan curgă. Există aproximativ 200 de miliarde de stele în galaxia noastră şi au fost recenzate mai bine de 200 000 de galaxii în univers. Cele mai apropiate galaxii, Săgetătorul şi Fecioara, sunt la 500 000 şi 6 milioane de ani-lumină.

3 Este evident exclus să găsim o formă de viaţă dezvoltată în sistemul solar altfel decât pe Pământ din motivele de temperatură evocate mai sus.

4 Este vorba despre teoria „Big Bang-ului“ care nu este încă unanim acceptată de savanţi.

Fie că stelele sunt mai vechi sau mai noi, toate rezultă din acelaşi foc de artificii iniţial. Timpul de evoluţie necesar pentru apariţia vieţii şi perfecţionarea sa finală nu diferă atât de mult de la o planetă la alta. Astfel, este puţin probabil ca viaţa să fi putut, pe alte planete, să dispună de un timp semnificativ mai lung decât pe Pământ pentru a atinge stadii de evoluţie mult mai avansate… doar dacă nu, printr-un miracol suplimentar, ezitările evoluţiei speciilor au fost înlocuite în altă parte de un drum drept şi fără asperităţi, ceea ce nu avem nicio şansă să aflăm.

Minunea gândirii

Să ne întoarcem la această minune care este existenţa gândirii. Chiar dacă organizarea spontană a materiei s-ar limita, prin tatonări succesive, la nişte structuri permiţând dezvoltarea sa, cum a putut ea să ajungă să se organizeze pentru a depăşi obiectul său iniţial, adică supravieţuirea?

Este de acceptat faptul că un peşte al cărui lac seacă încetul cu încetul sfârşeşte prin a-şi transforma branhiile în plămâni şi înotătoarele în labe, dar de ce creierul acestui animal s-ar preocupa de altceva decât de mers în loc de înot şi de vânat în loc de pescuit? Toată istoria speciilor arată că tipul de creier este adaptat la existenţa pe care o duce, nimic mai mult.

Or, creierul uman este capabil de infinit mai multe lucruri: el poate să analizeze propria gândire, să-şi imagineze ceea ce n-a cunoscut, să-şi orienteze cel puţin parţial evoluţia şi să facă alegeri de viitor pe termen lung.

Gândirea ne eliberează, într-o oarecare măsură, de timp: ea poate să se întoarcă spre trecut sau să se îndrepte spre viitor. Şi animalele au memorie şi sunt şi ele capabile să-şi folosească experienţa trecută ca să-şi imagineze viitorul imediat. Dar posibilităţile creierului uman depăşesc ceea ce regnul animal a produs graţie în special unei puteri de comunicare extrem de diversificate.

Dacă suntem înzestraţi cu un instrument atât de minunat, ce vom face cu acesta? La ce evoluţie ulterioară ne vom putea aştepta? Vom avea posibilitatea să înţelegem

mult mai mult decât cele înfăţişate de propriile simţuri? Există domenii nedescoperite încă în care ne vom putea lansa? Progresele speciei noastre vor avea limite?

Aceste întrebări stimulante, deşi puţin teoretice, sunt rodul incredibilului apetit pentru cunoaştere pe care ni-l deschide gândirea. Dar progresele umanităţii nu sunt produsul unui vârtej dezorganizat de idei. Raţionamentele noastre se organizează după metode pe care le numim ştiinţifice în care rigoarea se împleteşte cu imaginaţia- Astfel, prin etape succesive, înţelegem mai bine lumea în care suntem şi acţionăm.

Deseori, simpla invenţie a unui cuvânt sau a unui simbol face ca ştiinţa să avanseze în mod considerabil: de exemplu, trecerea de la cifrele romane la cele arabe pe care noi le folosim astăzi a bulversat operaţiile aritmetice – încercaţi să faceţi o înmulţire cu cifre romane! De asemenea,»

Inventarea cifrei zero[5], a semnelor celor patru operaţii, a simbolului rădăcinii pătrate reprezintă un progres decisiv pentru cercetările ulterioare, de unde a rezultat în cele din urmă progresul nostru material.

Dar cea mai izbitoare caracteristică a modului în care progresează cunoaşterea noastră este capacitatea de a formula ipoteze pentru a explica fenomenele naturii: imaginaţia noastră are înainte de toate intuiţia unei explicaţii, ea o formalizează printr-o ipoteză pe care o confruntăm apoi cu realitatea. Dacă se dovedeşte a fi satisfăcătoare, ne străduim să tragem de aici concluzii pentru a acţiona mai bine asupra naturii. Dacă ipoteza este insuficientă sau falsă, o alta care reflectă mai bine realitatea o înlocuieşte şi ne permite să avansăm în înţelegerea lumii.

În faţa obstacolului pe care îl constituie pentru spiritul nostru acumularea de neverosimilităţi care duc la existenţa noastră pe acest pământ, este în firescul gândirii ştiinţifice să ne imaginăm o voinţă organizatoare a

---

5 După toate probabilităţile, cifra zero a fost inventată de indieni, preluată apoi de arabi, care au transmis-o europenilor (n. coord.).

universului.

Cu mult înainte ca ştiinţa să fie ceea ce este, această ipoteză a fost ascunsă în cotloanele obscure ale creierului uman: cea a existenţei unui Dumnezeu creator.

Ipoteza existenţei unui Dumnezeu creator y

Ca şi în cazul a numeroase alte ipoteze ştiinţifice, înlocuirea incapacităţii noastre de a înţelege de ce suntem şi ce facem pe acest pământ cu conceptul unui Creator a cărui voinţă a fost să fie astfel nu pare nici genial şi nici susceptibil de a schimba mare lucru în viaţa noastră.

Când, la începutul secolului al XIX-lea, savanţi precum Ampère, Faraday sau Oersted făceau primele lor experimente cu electricitatea, nimeni nu îşi imagina că lumea ar putea să fie într-o zi ameninţată de o pană de curent generalizată.

Când, în primii ani ai secolului XX, Pierre şi Marie Curie începeau cercetările în domeniul radioactivităţii, nu se gândeau la bomba atomică sau la bomba cu cobalt.

Presupunerea existenţei unui Dumnezeu creator rezervă şi surprize, în ceea ce priveşte organizarea universului şi a evoluţiei sale, aceasta nu aduce, deocamdată, nici avantaje, dar nici dezavantaje. Dacă universul a fost creat sau dacă este din întâmplare ceea ce este, lucrul acesta nu are vreo influenţă fundamentală asupra fizicii sau astronomiei. Savanţii, credincioşi sau nu, se află în acelaşi stadiu: ei lucrează. În domeniul ştiinţelor umane, în mod neaşteptat, ipoteza este extraordinar de fecundă.

Într-adevăr, faptul că lumea, şi noi împreună cu ea, a vrut să fie aşa cum este pune în mod radical diferit problema existenţei noastre şi aduce elemente noi de explicare a fenomenelor până atunci observabile, dar inexplicabile.

Evoluţia noastră personală, precum şi cea a speciei apar de acum înainte orientate, magnetizate de această evoluţie cosmică cu care se află într-o strânsă legătură. Ca să simplificăm, dacă lumea este creată, şi noi suntem creaţi. Suntem legaţi de creaţie şi nu existăm pe pământ

din întâmplare.

Dar, bineînţeles, presupunerea existenţei acestui Dumnezeu nu poate, de una singură, să conducă la mai multe răspunsuri. Ea doar legitimează – ceea ce este deja destul – existenţa religiilor, căci, dacă Dumnezeu există, nimic nu ne împiedică să-l căutam, pe când, dacă nu ar exista, ar fi un exerciţiu lipsit de sens[6].

Să însemne asta că nu putem construi o altă ipoteză, atee, aceea a absenţei unui dumnezeu oarecare? De ce nu, căci este perfect justificat să presupunem că nu există nimic, dar atunci nu facem decât să constatăm incomprehensibilul, aşa cum galii constatau existenţa fulgerului, fără să şi-o explice.

Suntem absolut liberi să facem sau nu o presupunere. Să constatăm doar că ştiinţa se hrăneşte din presupuneri şi că a refuza legitimitatea de a o studia pe cea a unui Dumnezeu creator nu este o atitudine ştiinţifică, ci una doctrinară.

Acest Dumnezeu creator pe care îl putem gândi ca ipoteză ştiinţifică s-a impus în egală măsură ca explicare a lumii în mintea oamenilor aparţinând tuturor culturilor.

Oricine ştie că nu a fost deloc necesară ivirea savanţilor sau a filosofilor incontestabili pentru ca ideea de Dumnezeu să se nască în mintea omului.

Societăţile primitive pe care le cunoaştem şi-au imaginat toate, într-un mod sau altul, unul sau mai mulţi zei. Credinţele lor erau exprimate într-un mod cu totul diferit fată de cum o facem noi astăzi.

Să încercăm să reconstituim în mod imaginar cum s-a născut în societăţile primitive ideea unui zeu.

În timpurile cele mai îndepărtate ale umanităţii, omul trăia deja în societate şi, la căderea serii, pentru că nu putea vâna, făcea schimb de opinii şi îşi punea întrebări. Organiza vânătoarea de a doua zi, povestea întâmplări

---

6 Adică religia vine de la Dumnezeu şi astfel ea ar fi absurdă dacă Dumnezeu nu ne-ar lăsa să-l căutăm.

despre strămoşi, stabilea reguli de conduită, spunea ceva frumos sau extraordinar pentru a-şi exersa imaginaţia, acestea erau manifestările a ceea ce înseamnă astăzi spiritul ştiinţific, ştiinţele umane, filosofia sau artele.

Câte astfel de seri de meditaţie au avut loc de-a lungul secolelor a căror socoteală nimeni nu o mai ţine, dar în care spiritele s-au înălţat spre orizonturile intuiţiei sau ale fanteziei?

Toate subiectele vor fi fost abordate: de ce există bine sau rău, putem distruge forţele răului şi profita de cele ale binelui, care este sensul vieţii şi al morţii, duce moartea undeva, suntem cumva dependenţi de voinţa/iinţelor superioare nouă, care este cel mai bun comportament pentru a trăi fericit, este dreptatea posibilă, există legi care guvernează lumea, cui se supune rotirea stelelor şi succesiunea anotimpurilor...?

Intuitiv, omul primitiv nu limita natura la ceea ce se vede, el se simţea înconjurat de forţe pe care era incapabil să le domine.

Spontan, el se simţea înconjurat de aceste forţe pe care, fără să le precizeze exact, le-a numit tot Dumnezeu.

Era, cu siguranţă, un zeu apropiat de om. Era de la sine înţeles că îi puteai vorbi, că trebuia să te temi de mânia sa. Atotputernicia lui apărea în cele mai mici fenomene ale naturii, tunet, eclipse, inundaţii... Dumnezeu era cauza imediată şi foarte apropiată a acestora, în timp ce, conform presupunerii noastre, El este cauza acestora mult mai îndepărtată, dar totuşi cauza.

Aşadar, există Dumnezeu? Şi cine este El? Ca să glumim, se poate spune că dovada existenţei lui Dumnezeu este faptul că îl găsim în dicţionar. Mai exact, dacă se găseşte aici, este pentru că ideea de Dumnezeu se află în mintea oamenilor.

Dumnezeu poate apărea astfel ca o ipoteză ştiinţifică a creaţiei lumii la fel de bine ca şi numele dat de om încă din preistorie unui ansamblu de forţe obscure care sugerează existenţa unei Fiinţe supreme atotputernice, în

ambele cazuri, este vorba despre un demers al omului către un Dumnezeu despre care neagă tot, mai puţin faptul că el trebuie să fie creatorul universului.

Să fie Omul inventatorul lui Dumnezeu?

Omul, inventator sau creator al lui Dumnezeu?

Plecând de la constatarea că omul există, se poate să nu ne întrebăm de ce se întâmplă asta sau, cu alte cuvinte, îi atribuim existenţa întâmplării şi considerăm că, printre numeroasele capacităţi imaginative ale creierului său, omul şi-a inventat un creator.

Această atitudine este de înţeles. Are totuşi inconvenientul de a fi sterilă, căci ea refuză să pună o problemă, pe cea a existenţei lui Dumnezeu şi implicit pe cea a raporturilor lui Dumnezeu cu oamenii.

Dacă Dumnezeu există, umanitatea are probabil aici un mijloc de a-şi lărgi orizonturile şi de a accede la mai multă cunoaştere chiar dacă riscă numeroase derapaje şi multiple erori.

Respingerea presupunerii existenţei unui Dumnezeu creator prezintă pe deasupra neajunsul grav de a considera nulă experienţa celor care pretind că l-au întâlnit pe Dumnezeu. Vom vorbi mai departe despre credinţa în Dumnezeu.

Cealaltă latură a alternativei este că Dumnezeu a creat omul. Ideea de Dumnezeu este indisociabilă de cea de creator al universului. Dacă el este creator al universului, atunci el este în egală măsură, direct sau indirect, creator al omului care face parte din acest univers. Omul, creatură a lui Dumnezeu, este fie o consecinţă a legilor naturii iniţial programate de către Dumnezeu, fie rezultatul explicit al voinţei sale. Ceea ce contează este că noi am fost doriţi de Dumnezeu. Modalităţile nu au prea mare importanţă[7].

---

7 Istoria lui Adam şi a Evei nu are decât o valoare de simbol. Unii pot să o ia ad litteram, dar ea nu este, cel mai probabil, decât o modalitate poetică şi simplă de a spune că umanitatea a fost voită de Dumnezeu ca o împlinire a unui proces de evoluţie, poate încă neterminat. Biblia nu ne dă de înţeles dacă suntem rezultatul unui cuplu unic creat în mod

Acceptarea ideii că am fost creaţi de Dumnezeu înseamnă, la prima vedere, să se înlocuiască hazardul cu Dumnezeu, adică să se înlocuiască o idee abstractă şi pasivă cu ceea ce este, poate, o voinţă activă sau, după unii, chiar o persoană.

Pare firesc ca acest Dumnezeu, capabil să creeze universul şi umanitatea, să fie la fel de capabil să se manifeste în faţa creaturilor sale. Mai mult decât atât, dacă manifestarea este reală, asta susţine considerabil ipoteza existenţei lui Dumnezeu. Nici nu vedem cum ne-am putea lipsi de ea.

Credinţa în Dumnezeu

De fapt, unii oameni afirmă că au avut o experienţă directă, irecuzabilă, a existentei lui Dumnezeu. Este mai mult decât o credinţă, este o ceftitudine, care transformă radical viaţa celor care o cunosc. Atunci nu mai este posibil, fără riscul de ruptură cu sine însuşi, să respingi această prezenţă vie şi evidentă. Nu poţi decât să-i fii fidel acestui dar al lui Dumnezeu numit credinţă.

Experienţa credinţei este indicibilă: degeaba vorbim despre ea, degeaba ne străduim să o descriem, nu este convingătoare decât pentru cel care este pregătit, la rândul său, să o primească.

Uneori, credinţa se manifestă brutal fără a fi fost vreodată căutată. Abundă cazurile de necredincioşi, chiar agresiv atei, care se găsesc instantaneu în postura de a fi convinşi de existenţa unui Dumnezeu care le adresează o chemare.

Cel mai adesea, credinţa este rezultatul unui lung drum. interior în care omul îl roagă pe Dumnezeu, pe care el nu-l cunoaşte, să se arate.

În toate cazurile, credinţa este percepută ca o legătură directă şi personală a credinciosului cu

---

subit sau dacă unul sau mai multe triburi de maimuţe evoluate au devenit oameni, într-unul sau mai multe locuri, la un moment bine definit sau în urma unei evoluţii progresive.

Dumnezeu. Ea rezultă dintr-o deschidere a lui Dumnezeu către om şi poate să atingă fiecare om în particular.

Fenomenul credinţei este dificil de contestat pentru că îl întâlnim în ţări de culturi foarte variate, în toate epocile şi la un număr important de indivizi. A nega credinţa înseamnă a contesta atâtea mărturii umane ce concordă. Rămâne de văzut cum să interpretăm această credinţă.

Trebuie să recunoaştem că ipoteza existenţei unui Dumnezeu face acceptabil faptul că fenomenul credinţei există, în timp ce respingerea acestei ipoteze duce la contestarea aceste mărturii, adică la negarea unui fapt doar pentru că nu-l poţi explica.

Este, într-adevăr, contrar bunului-simţ să clasezi credinţa printre bolile mintale, căci credincioşii se poartă normal, sau printre halucinaţii, căci credinţa poate să dureze toată viaţa, sau printre subprodusele unui mediu politico-cultural, căci ea înfloreşte pretutindeni în mod spontan, chiar în ţări care au făcut totul pentru a evita acest lucru.

S-ar putea spune că doar credinţa în Dumnezeu nu dovedeşte prin nimic existenţa lui Dumnezeu. Este perfect adevărat şi s-a renunţat de mult la „a demonstra” orice în acest domeniu.

Este totuşi frapant să constatăm că, pentru credincioşi, credinţa lor nu este de natură intelectuală. Nu este o alegere, aşa cum este în cazul aderării la o doctrină politică sau economică. Credinţa apare mai degrabă ca o evidenţă şi ea este însoţită uneori de o experienţă indicibilă a prezentei lui Dumnezeu.

*

În aceste condiţii se pot spune următoarele:

credinţa este ceea ce gândesc ca adevărat credincioşii, adică o evidenţă, doar spre folosul credincioşilor, a existenţei lui Dumnezeu;

sau există la cei care îşi spun credincioşi un fenomen psihic inexplicabil pe care ei îl interpretează de bunărcredinţă drept existenţa lui Dumnezeu.

Şi aici, între cele două ipoteze, cea mai satisfăcătoare este prima, din simplul motiv că, făcând trimitere la un fenomen neexplicat, nu lămureşte nimic şi că multitudinea şi convergenţa mărturiilor credincioşilor de toate felurile fac puţin credibilă o ipoteză de natură psihică.

Astfel, chiar plecând de la analiza credinţei credincioşilor, revenim la ipoteza existenţei lui Dumnezeu, ipoteză mai fecundă decât celelalte şi, până în prezent, deloc contrazisă de fapte.

O CONSECINŢĂ A EXISTENTEI LUI DUMNEZEU: SUPRANATURALUL

Îndată ce admitem existenţa unui Dumnezeu creator, locul omului în lume şi rolul pe care îl joacă aici se luminează într-o nouă perspectivă, dar în acelaşi timp apar noi probleme capabile să ne ameţească.

Prima consecinţă a existenţei posibile a unui Dumnezeu este constatarea că mijloacele noastre de observaţie sunt limitate, chiar mai mult decât credem noi. Niciunul dintre simţurile noastre nu ne permite într-adevăr să ne asigurăm de realitatea sa: nu îl vedem şi nu îl auzim. Dacă unii credincioşi au o percepţie asupra lui Dumnezeu care ţine de certitudine, se întâmplă în general pe căi neobişnuite în faţa cărora ştiinţa este dezarmată.

Dumnezeu ne dă aşadar o lecţie de modestie: nu putem să-l posedăm şi nici măcar să posedăm cunoaşterea existenţei sale. Este firesc să ne fie inaccesibil. El depăşeşte în mod evident fenomenele naturii al căror creator este. El este, prin esenţa sa, supranaturalul.

Această constatare dă naştere aici unei întrebări: doar Dumnezeu singur este dincolo de perceperea noastră sau ne sunt ascunse şi multe alte fenomene – cele supranaturale?

Nu este necesar să existe fenomene supranaturale pentru ca Dumnezeu să existe – el ar fi putut să creeze o lume ordonată de la un capăt la altul – dar, dacă există supranatural, acesta nu este incompatibil cu noţiunea de Dumnezeu.

Un lucru este cert: supranaturalul a bântuit

întotdeauna spiritul uman. Minunile, vedeniile, prezicerile, telepatia, spiritismul şi fantomele, magia şi multe alte fenomene aureolate de mister incită şi astăzi imaginaţia.

Desigur progresele ştiinţei au făcut ca ele să-şi piardă prestigiul, aşa încât au ajuns să fie numite ştiinţe oculte. Astăzi savanţii nu mai caută piatra filosofală, iar alchimia şi-a pierdut adepţii. Totuşi, dacă în ţările industrializate, epoca noastră se jenează de ideea de supranatural, ea nu s-a debarasat complet de acesta.

Suntem limitaţi în epoca noastră prea organizată, imaginaţia are nevoie de spaţii pe care modul nostru de viaţă ni le refuză. Aşa cum o fetiţă naivă visează la căsătorii princiare, tot astfel o parte din noi este atrasă de lucrurile misterioase. Unul va visa citind romane de Science fiction, un altul va consulta o prezicătoare sau va devora profeţiile lui Nostradamus.

Este o nevoie de defulare, un delir necesar, precum visele noastre din timpul nopţii, sau o parte din noi înşine este încă neexplorată? Supranaturalul este o fantasmă sau, din contră, îi corespunde unei realităţi, unui ceva dincolo de ştiinţă?

I»

Prima constatare: supranaturalul se retrage pe măsură ce ştiinţa progresează. Odinioară, tunetul exprima mânia zeilor, în zilele noastre este o descărcare electrică şi ştim să măsurăm diferenţa de potenţial care o provoacă.

A doua evidenţă: cu cât ştiinţa avansează, cu atât apar noi domenii de explorat, şi mai vaste decât cele deja defrişate.

În aceste condiţii, dacă pare cert că vor exista întotdeauna domenii de descoperit pentru ştiinţă, putem să ne imaginăm că alte domenii îi sunt interzise?

Altfel spus, dacă supranaturalul este ansamblul fenomenelor care nu vor putea niciodată să fie explicate prin legile naturii, deci prin ştiinţă, acest supranatural există? Dacă există, are el vreo legătură cu religiile şi de ce natură este aceasta?

Fenomenele pe care ştiinţa este capabilă să le

explice, cu tot ceea ce presupune acest lucru în materie de ezitări şi de erori, sunt fenomene pe baza cărora se poate clădi o teorie pe care ne străduim apoi să o verificăm. Lucrul acesta presupune ca fenomenul să fie repetitiv sau permanent.

Ştiinţele fizice – optică, electricitate, chimie, termodinamică etc. – observă fenomene repetitive: poţi să le izolezi, să le produci când vrei, să faci să le varieze unii parametri, pe scurt se poate experimenta şi verifica o teorie.

Asta înseamnă că tot ce nu este repetitiv sau permanent este în afara domeniului ştiinţei? Nu, dar este în afara domeniului ştiinţelor aşa-zis exacte. Un fenomen care nu se produce decât o dată sau foarte rar trece neobservat sau nu duce decât la nişte ipoteze incerte.

Omul este exemplul cel mai evident de fenomen non-repetitiv, fiecare om este unic. Totuşi, se vorbeşte despre ştiinţe umaniste sau ştiinţe medicale, dar ele nu pot aspira la aceeaşi rigoare ca ştiinţele exacte; ele nu îşi merită numele de ştiinţă decât graţie seriozităţii metodelor de analiză pe care le aplică. Ele nu au, cel mai adesea, decât o valoare statistică şi nu suntem niciodată la adăpost de redutabile excepţii de la regula de mijloc.

De fapt, realitatea nu se acomodează cu distincţii la fel de simple. Experimentele ştiinţifice nu se desfăşoară niciodată în condiţii identice de spaţiu şi timp. Aşadar, doar considerând neglijabile aceste condiţii, putem vorbi despre experimente identice. La capătul opus, în ştiinţele umaniste, există grade foarte diferite de calitate şi precizie. Astfel, pentru ceea ce este de făcut, se poate şti destul de bine structura după vârstă şi talie a indivizilor unei naţii. Este limpede că nu la fel stau lucrurile pentru gradul de instrucţie sau, şi mai rău, pentru calităţile intelectuale sau sufleteşti. Veţi putea aşadar să determinaţi procentual numărul de oameni care sunt capabili de delict de fugă de la locul accidentului sau de neajutorare a cuiva aflat în pericol în timpul unei agresiuni pe drumul public?

Totuşi, prin anchete, sondaje, extrapolări, putem să

ieşim din absenţa totală de informare şi să ne facem o anumită idee despre anvergura unui fenomen.

Atunci aceste fenomene aşa-zis supranaturale sunt ele abordabile? într-un anumit sens, da. Nimeni nu ne interzice să începem o anchetă pentru a determina care sunt cei care, într-o populaţie dată, au crezut că văd fantome, au vorbit cu un mort, au avut experienţe de telepatie. Ceea ce va rezulta de aici va avea o oarecare însemnătate, dar nu va avea valoare ştiinţifică la drept vorbind, căci este aproape imposibil să defineşti foarte precis ceva care să acopere două aspecte: atât întrebarea pusă, cât şi răspunsul dat. Pe de altă parte, anumite fenomene pot fi de o aşa raritate încât nu există eşantion reprezentativ.

În ciuda a tot şi toate, ar fi interesant de ştiut ce fenomene aşa-zis supranaturale experimentează cel mai des contemporanii noştri: prezicere sau telepatie, sentiment al prezenţei lui Dumnezeu sau răspuns la o rugăciune...

Dintre aceste fenomene, unele nu au nicio legătură cu vreo religie. A simţi simptomele bolii unei fiinţe dragi, a avea premoniţia unui accident foarte îndepărtat sunt experienţe pe care unele persoane le încearcă uneori în mod excepţional, alteori în mod episodic. Ştiinţa pare cu atât mai neputincioasă în a furniza o explicaţie cu cât, în anumite cazuri, percepţia va interveni înainte ca fenomenul să se producă.

Este vorba aici, dacă aceste fenomene există, de fapte paranormale în care intervenţia nemijlocită a lui Dumnezeu nu pare să fie mai mare decât în cazul fenomenelor fizice supuse legilor naturii. Nu este aşadar nimic de natură religioasă. Totuşi, alte fenomene, la fel de inexplicabile, sunt dimpotrivă clar legate de o religie: apariţii mistice, rugăminţi îndeplinite, vindecări miraculoase etc.

Ca să rezumăm, putem spune că, pe lângă fenomene pe care le considerăm normale, există foarte probabil o cantitate deloc neglijabilă de fenomene mai puţin

frecvente, de care analiza ştiinţifică se preocupă într-o mică măsură sau chiar deloc, deodamdată, şi pe care le putem numi paranormale.

Termenul de supranatural se aplică la fenomenele paranormale, deopotrivă rare şi inexplicabile, în care intervine un element religios. Această componentă religioasă poate fi interpretată, conform credinţei, ca o intervenţie a lui Dumnezeu, a diavolului sau a unuia dintre intermediarii lor sau chiar ca o acoperire religioasă a unui fenomen paranormal.

Limita între paranormal şi supranaturalul religios nu este uşor de definit şi poate să fie foarte subiectivă. Astfel gheridoanele pe care le învârt mediumii sunt considerate de unii ca purtătoare de mesaje de dincolo, iar de alţii, ca un fenomen, paranormal desigur, dar în întregime detaşat de orice interpretare spiritualistă[8].

Dimpotrivă, extrem de important este faptul că supranaturalul religios nu se manifestă cel mai des prin fenomene paranormale. Doar credinciosul percepe o intervenţie a lui Dumnezeu în evenimente care rămân aparent complet normale pentru observatorul exterior. Dacă, spre exemplu, o mamă se roagă pentru schimbarea comportamentului fiului său şi dacă, împotriva cursului probabil al lucrurilor, această rugăminte este îndeplinită, nimic *a priori* nu permite în mod obiectiv să-i fie atribuită acestei rugăciuni rezultatul obţinut şi nu este nimic paranormal sau supranatural în ceea ce poate să observe cineva care nu face parte din familie. Dacă există fapte de o asemenea natură, iar credincioşii susceptibili de a fi convinşi sunt numeroşi, atunci, în acest caz, supranaturalul nu se traduce aparent prin nimic remarcabil.

În această ipoteză, locul supranaturalului în viaţă ar

---

8 Autorul înclină limpede spre a doua ipoteză: el cunoaşte un medium amator capabil să realizeze acest gen de exerciţiu, dar care nu-i atribuie niciun conţinut spiritual, cu atât mai puţin unul de natură religioasă. Pentru mediumul respectiv, acesta este un simplu talent de societate.

fi infinit mai important decât ceea ce îşi imaginează majoritatea oamenilor.

Astfel, ceea ce este numit „supranatural” poate acoperi fenomene absolut diferite:

fenomene naturale încă neexplicate, dar despre care se poate crede că ştiinţa le va da de cap într-o bună zi;

fenomene paranormale excepţionale care, din această cauză, sunt practic inaccesibile ştiinţei, dar în care religia nu are niciun amestec;

fenomene paranormale de natură religioasă, adică în care intervin forţe necunoscute precum Dumnezeu;

În sfârşit, fenomene aparent naturale, dar percepute de cei care sunt martorii sau actorii acestora ca o manifestare de forţe necunoscute, Dumnezeu de exemplu.

Această enumerare ar fi incompletă dacă nu am adăuga o a cincea categorie, cea a fenomenelor pe care unii le consideră a fi supranaturale, în timp ce ele sunt rodul imaginaţiei sau a superstiţiilor.

Unii oameni de ştiinţă atei resping sistematic în această categorie tot ceea ce este ciudat în adjectivul „supranatural”.

Aşadar, nimic nu este mai controversat şi mai contestabil decât supranaturalul. Totuşi, fără să ne putem face o părere definitivă despre subiect, problema supranaturalului este importantă: dacă Dumnezeu există, aşa cum cred cei mai mulţi oameni, este imposibil să îl cunoaştem sau chiar să avem despre el o simplă idee prin propriile noastre mijloace. Situaţi cum suntem pe o părticică de univers, uimitor ar fi să nu fim loviţi de miopie sau de antropocentrism. Într-o lume în plin proces de evoluţie în care am fost creaţi pentru a trăi şi a muri, avem cele mai mari dificultăţi să ne imaginăm o existenţă care s-ar situa în afara timpului.

Atunci, supranaturalul nu este un fel de fereastră deschisă spre o realitate care ne depăşeşte infinit şi care este în mâinile lui Dumnezeu?

Au existat multe abordări în încercarea de a înţelege cine este Dumnezeu şi ce aşteaptă el de la noi. Înainte de a

analiza răspunsurile diferitelor religii, să ne străduim să schiţăm cadrul acestor cercetări.

Omul în faţa lui Dumnezeu

Dacă aprofundăm ipoteza existenţei unui Dumnezeu creator, întrebări importante ne vin imediat în minte. Înseamnă deja mult faptul că Dumnezeu a vrut să ne creeze, dar este posibil să cunoaştem ceva despre el? Ce scop urmăreşte? în ce fel îi pasă de noi? Putem să ştim ce aşteaptă de la noi? Ce atitudine să avem în faţa lui?

Religiile se străduiesc să aducă variantele lor de răspuns la aceste întrebări.

Cine este Dumnezeu?

Că ajungem la Dumnezeu prin ipoteze sau credinţă, constatăm că, în ciuda diversităţii religiilor, o cvasiunanimitate se degajă pentru a-i atribui lui Dumnezeu calităţi care par indisociabile de însăşi existenţa sa:

Dumnezeu este veşnic, el este atemporal, moartea nu îl caracterizează.

Nu ne imaginăm că Dumnezeu ar avea limite în spaţiu: El este pretutindeni în lume şi în afara lumii;

Dumnezeu este deţinătorul puterii sau, ceea ce este destul de asemănător, al cunoaşterii. Prin natură, puterea lui este totală, iar cunoaşterea, infinită: Dumnezeu ştie tot şi poate tot. El este Creatorul prin excelenţă.

Dumnezeu nu-şi poate limita domeniul la fenomene materiale. Domeniul calităţii nu poate să-i fie străin: este de asemenea stăpânul Binelui şi al Răului, al Frumosului şi al Urâtului; el este Judecătorul Suprem al acţiunilor omului.

Faptul că Dumnezeu este stăpânul Binelui şi al Răului iscă o întrebare de temut: cum şi de ce Dumnezeu poate să tolereze răul a cărui prezenţă o constatăm din nefericire pretutindeni, chiar şi în noi înşine? Şi dacă Dumnezeu tolerează răul, la ce bun să mai judecăm oamenii din moment ce ei au fost creaţi cu răul în ei?

Această chestiune şi cea a libertăţii noastre par de nedisociat. Libertatea noastră şi prezenţa răului sunt, într-

un fel, două indicii convergente şi complementare ale faptului că Dumnezeu nu imprimă o ordine în toate. Nu trebuie să deducem de aici că Dumnezeu a abandonat creaţia la voia întâmplării. Este greu de conceput că el este complet dezinteresat de aceasta: de ce s-ar fi dedicat acestui ciudat exerciţiu al Creaţiei atât de perfecte din atâtea perspective şi atât de imperfecte din altele?

Să nu ne îngrijorăm fără rost: dacă Dumnezeu are un plan pentru noi şi pentru lume, nu este nimic extraordinar în faptul că noi nu înţelegem decât parţial acest lucru, şi poate chiar deloc dacă aceasta este voinţa sa. Totuşi, Dumnezeu ne-a dat capacitatea de a gândi. Creierul nostru este instrumentul pe care el l-a conceput pentru noi şi el doreşte cu siguranţă ca noi să ne servim de acesta.

Nu există deci niciun motiv să nu reflectăm la ceea ce poate fi planul lui Dumnezeu în privinţa noastră.

Planul lui Dumnezeu

Dacă Dumnezeu ne-a creat direct sau prin intermediul legilor evoluţionismului, ne putem întreba care îi sunt motivele.

Întrebarea este desigur destul de banală, dar asta nu îi diminuează cu nimic importanţa.

Răspunsul nu depinde evident decât de Dumnezeu: el poate să tacă, să dea o explicaţie colectivă printr-o aşa-numită revelaţie sau să răspundă fiecăruia în parte.

Cele trei atitudini se pot întâlni în funcţie de epoci, ţări sau indivizi.

A-l întreba pe Dumnezeu de ce suntem pe acest pământ şi ce aşteaptă el de la noi este obiectul frecvent al rugăciunii numeroşilor credincioşi. De ce să nu ne punem întrebarea în această carte care evocă multiplele încercări ale omului de a se apropia de Dumnezeu prin religie?

Desigur, planul lui Dumnezeu în privinţa umanităţii nu a făcut obiectul unei menţionări în *Jurnalul Oficial*. Totuşi, dacă suntem creaturi ale lui Dumnezeu, avem, la nivelul nostru, o anumită compatibilitate cu el care autorizează cugetarea. O religie precum creştinismul merge până la a afirma că omul este făcut după chipul lui

Dumnezeu.

Ce poate însemna acest lucru?

Este cert că omul nu a fost creat pentru a fi un robot, servitor disciplinat, supus orbeşte unor porunci care îi sunt superioare. Dacă aceasta ar fi fost voinţa lui Dumnezeu, lucrul cel mai mărunt pe care îl putem afirma este că şi-ar fi ratat obiectivul. În plus, se poate crede că Dumnezeu are preocupări mai înalte decât să construiască automate. A fost suficient să ne arate capacitatea de a crea o lume complexă, fie că este vorba despre aştri sau atomi, încât să respingem ipoteza omului ca eroare a creaţiei. Şi nici nu ar fi flatant acest lucru pentru orgoliul nostru personal.

Să constatăm mai întâi extrema discreţie cu care Dumnezeu se manifestă, în aşa măsură încât sunt mulţi cei care, de bună-credinţă chiar, îi neagă existenţa. Dumnezeu nu se aseamănă aşadar prin nimic cu acei dictatori care le impun supuşilor un cult al personalităţii. Observarea vieţii pe care Dumnezeu ne lasă să o ducem pe pământ nu se potriveşte cu imaginea unui Dumnezeu narcisist care l-a creat pe om numai pentru ca acesta să-l adore şi să i se supună. Libertatea pe care el ne-o lasă şi discreţia de care dă dovadă ne fac mai degrabă să bănuim un Dumnezeu care aşteaptă un demers de adeziune şi de dragoste din partea noastră.

În orice caz, apropierea de Dumnezeu este posibilă pentru cei care o caută. Misticii din toate epocile şi din toate religiile au clara percepţie, nu numai a existenţei sale, ci şi a căldurii şi a luminii pe care le emană.

Este un contact care nu este nici intelectual, nici fizic şi care transcende senzaţiile noastre obişnuite. În general, religiile au nuanţe terminologice apropiate în privinţa unei abordări a lui Dumnezeu, a unuia care se interesează de noi, care uneori ne cheamă şi întotdeauna ne interpelează. Se pare aşadar că Dumnezeu ne invită să-l căutăm şi să participăm la ceea ce putem numi viaţa sa – creaţia şi dragostea.

De fapt, noi, creaturile sale, suntem asociaţi şantierului creaţiei: constatăm cu fiecare zi că fenomenul

creaţiei continuă, pentru că lumea evoluează, iar noi contribuim la această evoluţie graţie capacităţilor creatoare.

Simultan, facem parte din creaţie şi fiecare dintre noi trebuie să se construiască, să se dezvolte, să se perfecţioneze. Suntem în acelaşi timp actori şi obiecte ale creaţiei.

— i

Astfel înţelegem mai bine că intenţionat am fost creaţi imperfecţi: libertatea de care dispunem constituie, într-un fel, spaţiul de dezvoltare de care dispunem pentru propria noastră împlinire şi pentru participarea noastră la construirea lumii.

În acelaşi timp, putem să ne gândim că dacă suntem toţi diferiţi şi aflaţi în situaţii de mare inegalitate, aceasta este o condiţie a libertăţii noastre de a iubi: o societate de furnici ai cărei membri par identici nu poate avea aceeaşi capacitate de dragoste: a-l iubi pe celălalt, dacă este copia noastră identică, nu este decât o formă de narcisism.

Astfel, fiecare are rolul său de jucat şi îşi găseşte locul în planul lui Dumnezeu. Participarea la edificarea lumii poate îmbrăca formele cele mai diverse, toate la fel de valabile şi egale în demnitate. A munci în folosul altora, a le asigura mijloacele de subzistenţă, a clădi o viaţă materială mai bună, a-şi consacra viaţa lui Dumnezeu prin rugăciune, a aduce copii pe lume şi a-i creşte, a se forma pe sine însuşi, toate sarcinile îndreptate spre dezvoltarea dorită de Dumnezeu sunt urme ale aceleiaşi nobleţi. Fiecare îşi găseşte propria vocaţie în dialogul pe care îl caută cu Creatorul său.

Rolul nostru pe pământ are desigur limitele propriilor noastre calităţi şi ale constrângerilor exterioare pe care le îndurăm, dar fiecare în parte poate contribui la un progres, oricât de mic ar fi el.

Dacă omul aderă voluntar la un asemenea plan, dacă este considerat ajutorul lui Dumnezeu în activitatea de creaţie de pe pământ, este firesc să spere că această asociere cu Dumnezeu, gest al dragostei din partea sa, nu

are numai un caracter provizoriu, limitat la viaţa prezentă: pentru că Dumnezeu este veşnic, este mai rezonabil să ne imaginăm că o asociere cu el este şi ea veşnică şi nu temporară.

Moartea nu ar fi în acest caz decât ieşirea din timpul în care suntem, pentru moment, prizonieri. Alegerea făcută aici de a lucra pentru Dumnezeu, de a contribui la proiectul său asupra lumii ar avea valoare de eternitate şi ar permite participarea la o fază ulterioară, necunoscută încă, a vieţii. Astfel, doar cei care acceptă în mod deliberat pe acest pământ să adere la proiect ar fi păstraţi pentru „viaţa veşnică", un fel de „justiţie divină" ar selecţiona „aleşii". În schimb, cei pe care nu îi interesează acest viitor şi care nu au trăit decât pentru ei înşişi nu ar mai avea decât ceea ce au câştigat deja – viaţa terestră care se încheie cu moartea – numai dacă Dumnezeu, cu o anumită maliţiozitate, nu i-ar face să înţeleagă ceea ce atitudinea lor i-a făcut să piardă.

De ce să dăm astfel frâu liber imaginaţiei atâta vreme cât aproape nimic nu justifică o astfel de reverie? Totuşi, majoritatea religiilor formulează credinţe extraordinare în aceste domenii mai mult decât riscante.

De fapt, acolo se situează acest „aproape nimic" care poate atrage atenţia asupra respectivelor consideraţii aparent delirante. Prezenţa în majoritatea religiilor a unor teorii despre *lumea de dincolo*, despre ce ne aşteaptă după moarte, despre evoluţia lumii, oricât de bizare ar fi ele, constituie în mod paradoxal singurul indiciu credibil al existenţei acestui *dincolo*. În acelaşi fel, fiecare dintre noi aspiră într-un mod mai mult sau mai puţin difuz la propria-i supravieţuire, chiar dacă respingem această ipoteză şi o considerăm de necrezut.

De ce ar exista în rândul umanităţii o asemenea constanţă în preocuparea pentru o *lume de dincolo* atâta vreme cât singura noastră experienţă concretă este cea a unei morţi inevitabile şi ireversibile? Există în străfundurile *i*»

noastre urma unui ceva anume: nu este doar o

speranţă vană precum cea de a ne regăsi tinereţea sau de a deveni frumoşi şi inteligenţi, simţim mai degrabă, fără să afirmăm la fel de sigur, compatibilitatea noastră cu o „viaţă veşnică”.

Exprimarea acestei credinţe difuze este de altfel foarte stângace: incapabili cum suntem de a ieşi din timp, ne imaginăm eternitatea ca pe un timp care nu se termină, când de fapt noi nu ştim nimic despre natura sa: poate că este o dimensiune în care ar fi posibil să ne deplasăm aşa cum o facem în spaţiu?

Astfel ajungem la o constatare: îndată ce încercăm să ne apropiem de Dumnezeu prin raţiune sau suflet, suntem cuprinşi de o ameţeală de nedescris. *A priori*, nu este nimic uimitor în lucrul acesta. Contrariul ne-ar uimi, pentru că Dumnezeu ne este infinit superior. Dar căutarea lui Dumnezeu pe care şi-o propun religiile nu ar fi decât un exerciţiu perfect steril dacă ea nu ar duce decât la fantasme fără legătură cu nevoile vieţii noastre. Bineînţeles, aceste mari viziuni asupra planului divin şi rolul care ne este atribuit pe pământ nu constituie decât nişte ipoteze întâmplătoare şi riscante. Nimeni nu este obligat să le adopte, dar trebuie cel puţin verificat dacă se află în concordanţă cu ceea ce observăm noi.

Ipotezele pe care le-am prezentat respectă cel puţin o constatare a experienţei noastre: lumea este în evoluţie, mai sunt multe de făcut în ea, iar oamenii, în special, au multe de făcut pentru a-şi asigura propriul progres. În schimb, acest plan al lui Dumnezeu la care noi contribuim pare o schemă simplistă şi exagerat de idilică. Desigur, Dumnezeu nu poate să respecte libertatea noastră decât rămânând discret, dar această atitudine, oricât de educativă ar fi, prezintă inevitabil inconvenientul că ne zbatem în incertitudini. Cum ne putem convinge că mergem pe drumul cel bun?

Pe de altă parte, noţiunea de progres al umanităţii nu este deloc evidentă. Numeroşi sunt pesimiştii care văd, dimpotrivă, lumea degradându-se şi îndreptându-se vertiginos spre pierzanie.

Dacă am fost creaţi de un Dumnezeu din dragoste, calitatea vieţii noastre pe pământ nu este, pentru mulţi dintre noi, la înălţimea a ceea ce atotputernicia sa ar putea să ne ofere. Oricare ar fi partea responsabilităţilor noastre, avem deseori sentimentul că lumea este prea imperfectă pentru ca acest Dumnezeu al dragostei să pară credibil. Este spectacolul condiţiei umane atât de trist încât Dumnezeu, dacă el există, nu ar fi decât un sadic ce contemplă nenorocirile noastre fără să reacţioneze?

Condiţia umană

Condiţia umană pare greu compatibilă cu un plan al dragostei lui Dumnezeu pentru om din pricina a doua constrângeri majore cu care ne confruntăm:

timpul care ne conduce ineluctabil spre moarte;

suferinţa pe care o întâlnim în fiece clipă a vieţii noastre.

Timpul este o enigmă: Dumnezeu nu îi este prizonier, dar a vrut ca noi să fim, ca şi cum iluzia duratei ne-ar fi fost necesară. În mod manifest, noi nu putem fi lucizi în ceea ce priveşte rolul pe care suntem chemaţi să-l jucăm în planul divin decât dacă avem modestia de a relativiza valoarea timpului nostru.

Nu avem o percepţie obiectivă a timpului. Pentru fiecare dintre noi, el variază în funcţie de vârstă. În copilărie, un an părea interminabil în vreme ce bătrânii au sentimentul că timpul se scurge din ce în ce mai repede.

Ne gândim în general că lucrurile mergeau mai bine în tinereţe, fără să ne întrebăm dacă această impresie de înmulţire a catastrofelor nu este efectul unei informări mai ample şi preferenţial orientate spre senzaţional.

În mare parte, totuşi, se poate contesta cu greu că, pe o perioadă lungă, umanitatea progresează. Chiar dacă există importante decalaje între diferitele culturi, aceasta nu schimbă cu nimic faptul că societăţile, în ciuda ezitărilor şi a revenirilor parţiale, îşi urmează mersul înainte.

Dacă încercăm să comparăm cu onestitate starea umanităţii aşa cum era ea acum câteva secole cu ceea ce

cunoaştem astăzi, trebuie să fim cumva orbi ca să nu remarcăm minunatele progrese materiale şi intelectuale. De ce oare aceste progrese nu ar fi însoţite de o mai mare demnitate a omului şi, plecând de aici, de mai bune condiţii pentru împlinirea vieţii spirituale?

Evident, ne este foarte dificil să apreciem progresul spiritual al umanităţii, dacă există vreunul, dar ne putem gândi serios, de exemplu, că regii noştri aşa-zişi „foarte creştini" debordau de dragoste pentru semenul lor când declanşau războaie pentru simple chestiuni de prestigiu sau moşteniri?

Putem crede că respectul demnităţii omului era luat în consideraţie când era practicată tortura, nu numai asupra condamnaţilor, ci şi asupra inculpaţilor?

Dacă epoca noastră are nevoie de optimism, ea trebuie să ia în seamă sălbăticia şi barbaria secolelor precedente şi să măsoare progresele efectuate la fel de mult ca şi munca ce îi mai rămâne de făcut. Nimic nu este definitiv dobândit. Totuşi această concepţie a timpului care ne conduce spre progres nu este singura posibilitate. Pentru că totul trebuie să dispară într-o zi, unii deduc de aici că lumea este ireală, că dorinţele noastre se află la originea suferinţei şi că singurul mod de a găsi absolutul unui Dumnezeu eventual este de a părăsi acest pământ după ce am renunţat la toate iluziile cu care pasiunile noastre ne înconjoară. Aceste concepţii budiste par îndepărtate de cele propuse de noi, ele mărturisesc totuşi aceeaşi credinţă profundă în caracterul relativ al prezenţei noastre pe pământ în raport cu un absolut care ne aşteaptă.

În rândul acestor filosofi există astfel un fel de convergenţă asupra ideii că nu trăim pe pământ decât o perioadă a unei vieţi atemporale care scapă simţurilor noastre.

A percepe mai bine planul lui Dumnezeu presupune aşadar că noi să avem o noţiune mai clară asupra timpului. Dar oricare ar fi eforturile pentru a recentra viziunea lumii şi a evoluţiei sale, nu ne putem desprinde, altfel decât prin

imaginaţie, de greutatea cu care ne apasă timpul, de condiţionarea la care el ne supune. Chiar şi cei mai convinşi de existenţa unei vieţi veşnice viitoare refuză în general să relativizeze viaţa lor terestră, în ciuda suferinţelor pe care le suportă aici.

Suferinţa este revoltătoare. Deşi omul este, individual sau colectiv, responsabil pentru o bună parte din suferinţele pe care le îndură, suferinţa pare un mijloc sălbatic de a înţelege dragostea şi compasiunea. Într-adevăr, aceasta este foarte frecvent cauza sau pretextul îndepărtării noastre de Dumnezeu.

Să remarcăm totuşi că noi confundăm deseori suferinţa cu spectacolul suferinţei: este insuportabil să vezi un copil murind de foame sau o fiinţă dragă pierzându-şi puţin câte puţin facultăţile mintale, dar cei interesaţi nu percep întotdeauna suferinţa lor ca pe o tortură. Deseori numim suferinţă ceea ce nu ne dorim pentru noi înşine, caracterul inevitabil al dispariţiei sau al decăderii noastre.

Suferinţa este aproape întotdeauna amplificată de propria sensibilitate. Ne este frică şi suferim cu atât mai mult. Animalele superioare îndură şi ele răni şi boli pe care le suportă plângându-se, după toate aparenţele, mai puţin decât noi. Poate că nu urlă, pentru că ştiu că nu au ajutor la care să spere. Pentru om, partea fizică a suferinţei are nevoie de atenţie, de afecţiune şi de consolare. Totuşi, a analiza la extrem propria suferinţă sau a o descrie îndelung altei persoane nu serveşte la nimic: lucrul acesta poate obosi anturajul şi poate situa suferinţa în centrul tuturor preocupărilor, fără alternativă posibilă.

Dar, indiferent de ce latură a vieţii noastre psihice ar fi vorba, suferinţa este o realitate, întotdeauna penibilă şi deseori tragică. Ea lasă în plus un profund sentiment de nedreptate pentru că nu ne atinge pe toţi cu aceeaşi intensitate.

Toţi gânditorii, filosofii şi teologii şi-au exersat cugetarea asupra acestui subiect inepuizabil.

Cauzele suferinţei ne sunt complet necunoscute.

Dacă o explicăm printr-o oarecare ispăşire a greşelilor noastre, aceasta este în contradicţie clară cu realitatea suferinţei fiinţelor nevinovate. Să atribuim dorinţelor noastre cauza suferinţei ei nu este decât parţial adevărat. Suferinţa este înscrisă în legile naturii, ca şi moartea; se pare că este tot ce se poate spune despre ea. De altfel, filosofiile şi religiile nu ne dau în general sfaturi decât privind modalitatea de a ne obişnui cu aceasta.

În plus, credincioşii pot încerca să se consoleze constatând că ea se limitează la durata vieţii, ceea ce este chiar puţin raportat la eternitatea la care speră ei să acceadă. Dar în faţa realităţii unei suferinţe atât de inegalabil distribuite, nevoia noastră de dreptate rămâne nesatisfăcută dacă destinul nostru încetează odată cu moartea.

Cu greu ne imaginăm că Dumnezeu, ale cărui calităţi sunt, prin definiţie, nesfârşite, ne abandonează în trista noastră soartă după ce ne-a creat. Pe acest sentiment se sprijină imensul apetit pentru dreptatea absolută după moarte pe care mulţi oameni îl manifestă. Că poartă sau nu numele de Judecata de Apoi, doar această dreptate este susceptibilă să corecteze ceea ce este imperfect, mediocru sau chiar hidos în viaţă.

De subliniat că doar o asemenea justiţie se află în concordanţă cu ipoteza existenţei unui Dumnezeu al dragostei, ceea ce ne duce din nou la relativizarea timpului: doar o prelungire a unei anumite forme de viaţă după moarte îi poate permite unei dreptăţi, inexistente pe pământ, să fie pusă în cele din urmă în practică.

Astfel, pare că există o mare legătură între cele două enigme nerezolvabile ale existenţei noastre, timpul şi suferinţa. Probabil, deoarece avem o viziune foarte subiectivă asupra timpului, suferinţa este de nesuportat.

Dar incertitudinea care planează asupra acestor mari probleme lasă loc unui evantai foarte larg de ipoteze asupra condiţiei umane. Unele dau ameţeli sau cad într-un fel de miraculos ce pare departe de experienţa noastră concretă. Dar atâta vreme cât nu există contradicţie sau

neconcordanţă cu ce putem verifica, nu avem motive să râdem de ceea ce nu putem cunoaşte. Fiecare religie şi-a clădit astfel o concepţie a raporturilor omului cu Dumnezeu.

Atitudini cu privire la Dumnezeu: religiile în paginile precedente, plecând de la ipoteza existenţei unui Dumnezeu creator, am făcut unele presupuneri despre rolul care ne-ar putea fi atribuit pe acest pământ: de ce nu chiar participarea noastră la creaţia divină? Dar această idee se loveşte de experienţa suferinţei şi a morţii, aparent dificil compatibile cu viziunea idilică a unei umanităţi ce înaintează liber către Dumnezeu. Putem găsi o explicaţie, cel puţin parţială, în libertatea de care dispunem şi în viziunea deformată pe care o avem despre timp. Acestea sunt totuşi argumente care nu sunt acceptate în mod evident de toţi.

Constatăm deci că insuficienţa capacităţilor noastre de a percepe planul lui Dumnezeu în privinţa noastră transformă orice cercetare în acest domeniu în ceva neclar şi ipotetic.

Aşadar, nu este de mirare că, Dumnezeu creându-i pe oameni atât de diferiţi, societăţile pe care ei le-au constituit dau diverse interpretări raporturilor cu Dumnezeu şi nici că, în fiecare sistem, indivizii dau ei înşişi interpretări chiar şi mai variate.

De exemplu, simplul fapt de a crede în Dumnezeu sau de a admite existenţa sa poate să-i facă pe unii să-i consacre totul, iar pe alţii să accepte pur şi simplu fără ca mare lucru să se schimbe în raport cu comportamentul unui ateu. Aşadar peste tot găsim, în proporţii variabile, oameni scrupuloşi şi ipocriţi, cerebrali şi sensibili, persoane neliniştite, dar şi încrezătoare.

Astfel de oameni, cu calităţile şi defectele lor, au construit diferitele religii în jurul unui maestru, al unui profet sau uneori al unui rege.

Prin urmare, religiile sunt, înainte de toate, expresia eforturilor constante ale umanităţii pentru a-şi deschide un drum către Dumnezeu. Chiar dacă Dumnezeu contribuie

printr-o revelaţie în a orienta cutare sau cutare religie, discreţia sa îi lasă întotdeauna omului loc pentru greşeală sau îndoială. Ca tot ceea ce construim, religiile nu pot decât să evolueze şi să fie deci imperfecte, fiecare dintre ele rămânând marcată de cultura societăţii în care aceasta a apărut.

Totuşi, religiile cad de acord asupra anumitor aspecte:

Viaţa umană nu se limitează la o viaţă terestră.

Faptele noastre au o incidenţă asupra viitorului nostru după moarte.

Libertatea de care dispunem ne expune inevitabil la tatonări: nu suntem programaţi riguros ca nişte maşini. Riscul de a ne înşela sau de a face rău este consecinţa libertăţii noastre.

Participarea după puterile noastre la opera creaţiei ne impune o datorie de educare, a noastră, dar şi a celorlalţi.

Este frapant să constatăm în acest sens strânsul paralelism între evoluţia religiilor şi procesul descoperirii ştiinţifice:

Ştiinţa crede în existenţa unui adevăr de descoperit aşa cum religiile cred într-un Dumnezeu.

Cu fiecare pas înainte, savantul, ca şi teologul, crede deseori că şi-a atins scopul, aşa că nu-i rămâne decât să caute mai departe.

Cei mai buni savanţi, ca şi cei mai buni teologi, sunt cei care dau dovadă de cea mai mare modestie intelectuală, căci ei nu se mulţumesc cu ce au găsit deja.

Ştiinţa, ca şi religiile, nu poate progresa decât sprijinindu-se pe experienţa acumulată din erorile şi din succesele trecute.

Trebuie să vedem în aceste similitudini un semn în plus al unicităţii naturii noastre?

În abordarea mai detaliată a religiilor pe care o vom începe, păstrăm în cuget ideea că fiecare dintre ele merită respectul, în măsura în care ea este o încercare onestă a omului de a înţelege şi de a-şi stăpâni propriul destin.

Partea a II-a

RELIGIILE

Estimarea numărului de adepţi ai marilor religii

Nimic nu este mai periculos decât a propune anumite statistici în materie de religie, căci aceasta este, prin firea lucrurilor, o chestiune de conştiinţă personală. Chiar dacă am putea să-i punem fiecărui individ întrebarea extrem de simplă: „Care este religia dumneavoastră?”, am găsi atât necredincioşi care, sub presiune socială, s-ar declara credincioşi, cât şi invers, în cazul unor regimuri oficial atee, de exemplu.

Fără a evoca fraza lui Stalin – „Vaticanul câte divizii are?” – trebuie să recunoaştem că putem număra trupe, dar nu putem aprecia numărul credincioşilor.

Este logic, de exemplu, să-i socotim drept creştini pe toţi cei botezaţi, atâta vreme cât un număr important dintre ei nu se întorc în biserica în care au primit botezul decât cu ocazia unei ceremonii de înmormântare? Dar această lipsă de practică, pe timpul întregii vieţi, nu este posibilă decât într-un sistem care le permite aşa ceva celor ce fac parte din el. Nu vom vedea niciodată un saudit declarând că nu este musulman în timp ce în Arabia Saudită, ca şi în alte locuri – poate mai puţin decât în altă parte –, există un număr considerabil de persoane indiferente care nu respectă Coranul în litera legii, dar se feresc de judecata celorlalţi.

În plus, dacă, în Europa, răspunsul privind apartenenţa la o religie este simplu şi unic, în Japonia, de exemplu, răspunsul cel mai frecvent ar consta în a se avea în vedere că cineva poate fi adeptul la două, trei sau patru religii: un japonez va practica rituri şintoiste la naşterea copilului, budiste pentru funeralii, va cocheta frecvent cu ritualuri confucianiste şi nu va refuza nici creştinismul, considerând Biblia ca un bestseller al spiritualităţii. La fel, America Latină, aproape în totalitate botezată într-o religie creştină, de cele mai multe ori catolică, păstrează în rândul populaţiei sale de origine indiană sau neagră culte

de tip animist[9], refugii ale identităţii culturale sau etnice care se întrepătrund, fără probleme aparent, cu catolicismul. Găsim astfel africani, în special în Benin, dar şi în alte ţări, care sunt profund religioşi şi se simt deopotrivă catolici, musulmani şi animişti.

În aceste condiţii ar fi mai ştiinţific să refuzăm să facem evaluări can

titative. Cât despre o evaluare calitativă, aceasta nu îi aparţine decât lui Dumnezeu, admiţând faptul că această chestiune îl interesează.

Dacă încercăm totuşi, ceea ce este legal, să desprindem anumite reguli în privinţa importanţei cantitative a religiilor, o constatare se impune: cel puţin încă de la începutul secolului XX nu mai putem neglija numărul celor care sunt inclasabili şi care nu fac parte dintr-o religie anume.

Motivele acestui fenomen sunt numeroase. Cel mai important pare a fi faptul că a crede într-o Fiinţă supremă, numită Dumnezeu, nu implică practicarea asiduă a unei religii; or, odinioară, aceşti credincioşi erau incluşi în religia dominantă a ţării lor, în timp ce astăzi este mai uşor de respins orice apartenenţă religioasă.

Uneori şi presiunea socială duce la a te declara ateu când nu practici: când Asia Centrală era sovietică, conform discursului oficial, doar vârstnicii mergeau la moschee. Dar dacă îi întrebai pe cei mai tineri, ei răspundeau că vor merge la moschee cândva, la pensie. Ca atare, „stocul” de practicanţi se reînnoia în mod indefinit, fapt pe care prezentarea oficială nu-l sugera.

Cum nu se poate aprecia practica reală, singura posibilitate este de a estima numărul celor care recunosc faptul că aderă, măcar sociologic, la o religie. Pentru creştini, se va contabiliza numărul botezaţilor, ceea ce este relativ simplu, dar este posibil ca un număr importantant de persoane botezate să-şi fi pierdut nu numai orice practică, ci şi credinţa lor originară. Chiar şi în Israel, a cărui populaţie se reuneşte în jurul unei singure religii,

9 A se vedea mai departe capitolul despre religiile tradiţionale.

practicanţii foarte rigorişti nu sunt decât o minoritate de aproximativ 10% din populaţie, şi mulţi israelieni profund legaţi de cultura evreiască se consideră nereligioşi şi chiar atei.

Situaţia este opusă în ţările musulmane. Această religie are un caracter global care acoperă ansamblul vieţii curente[10] şi ca atare societatea exercită o astfel de presiune, încât devine dificil a te numi pe jumătate musulman sau bine-credincios, dar nepracticant. Faptul de a trăi după regulile societăţii musulmane constituie un criteriu vizibil de apartenenţă la islam. Ne putem imagina în aceste ţări practicanţi necredincioşi, în vreme ce, în ţările de tradiţie creştină, întâlnim deseori credincioşi nepracticanţi.

Contrar evaluărilor secolului trecut, astăzi este normal să estimăm numărul celor care nu au religie cunoscută sau al celor care nu au nicio religie. Rezultă de aici apariţia subită în secolul XX a unei mase de mai bine de o treime din omenire care se încadrează în respectiva categorie. Lucrul acesta nu este, în esenţă, datorat unei dezvoltări spectaculoase a ateismului, ci este o modalitate mai onestă de a evalua realitatea. Ateismul a existat întotdeauna, s-a dezvoltat cu siguranţă şi nu a ocupat în mod subit în doar un secol locul pe care i-l atribuie astăzi statisticile. Trebuie de altfel să amintim că mulţi dintre aceşti necredincioşi trăiesc în ţări al căror regim este sau a fost antireligiös, precum ţările din Estul european sau China. Când scopul guvernului este în mod explicit cel de a lupta împotriva oricărei religii, cel mai simplu este să faci să dispară religia din statistici. Cea mai mică prudenţă pentru un credincios este de a nu-şi afişa apartenenţa religioasă, ceea ce lasă loc tuturor presupunerilor contradictorii privind situaţia reală. Coreea de Nord este aici exemplul cel mai izbitor.

Date fiind aceste situaţii, ar trebui să încercăm să enumerăm câteva statistici. Am putea fi tentaţi să oferim un ansamblu de cifre estimative a cărui valoare superioară

10 Este şi cazul iudaismului tradiţional.

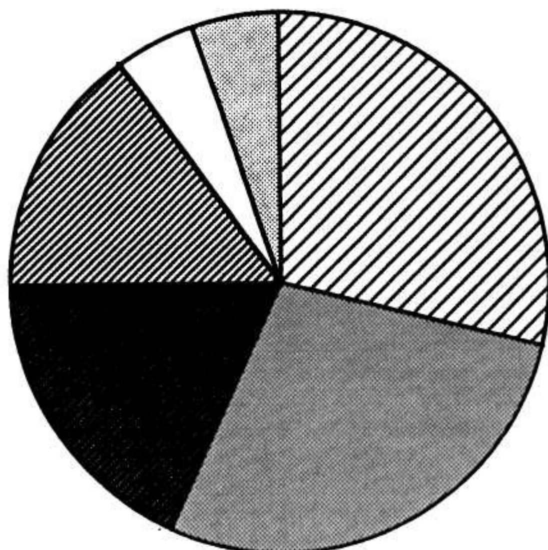
ar corespunde unei afinităţi mai mult sau mai puţin nete în raport cu religia avută în vedere, iar valoarea inferioară ar corespunde unei practici deliberate, dacă nu chiar militante. Inconvenientul este că diferenţa dintre cifrele rezultate ar fi prea mare pentru a permite o interpretare comparativă a situaţiei religiilor. În plus, cifrele sunt şi foarte dificil de evaluat, iar această metodă ar dubla obstacolele de depăşit.

Cifrele reţinute sunt aşadar cele admise în general de către specialişti, uneori uşor corectate pentru a ţine seamă de aprecierile divergente.

Patru mari grupe de religii îşi împart cvasitotalitatea credincioşilor, cifrele fiind estimative:

- creştinismul: 1 890 mil.
- islamul: 1 200 mil.
- hinduismul: 900 mil.
- budismul: 400 mil.

Numărul persoanelor ce resping apartenența la orice fel de religie este apreciat la 1 800 de milioane.

	fără religie	**29%**
	creştinism	**28%**
	islam	**18%**
	hinduism	**15%**
	budism	**5%**
	alte religii	**5%**

Printre adepţii altor religii, grupul foarte disparat al animiştilor puri, adică fără altă credinţă, numără puţin peste 100 de milioane de suflete. Numărul descreşte ca urmare a convertirii la islam sau la creştinism, dar cifra

totală a oamenilor care păstrează practicile animiste în ciuda apartenenţei lor la alte religii rămâne considerabilă şi depăşeşte probabil 300 de milioane.

Trebuie să luăm în calcul şi cei 22 de milioane de adepţi ai sikhismului, 14 milioane de evrei, 10 milioane de mormoni, 6 milioane de bahai, aproape 300.000 de zoroastrieni etc.

Dacă intrăm în detalii, ne dăm seama repede că fiecare dintre marile religii se descompune în curente de gândire în care este păstrat esenţialul, dar în care diferenţele privind anumite aspecte secundare pot fi considerabile.

Creştinismul i

Cele trei curente majore ale creştinismului, în ordinea importanţei numerice descrescătoare, sunt:

catolicismul: 1 060 de milioane protestantismul[11]: 440 de milioane ortodoxia: 180 de milioane

Să ne amintim că devenim creştini prin botez: aceste cifre sunt evaluări ale numărului de botezaţi, nu al celui de practicanţi.

Prin structura şi doctrina sa, catolicismul este foarte omogen, doar câteva rituri variază în funcţie de anumite tradiţii istorice.

Ortodoxia face şi ea dovada unei mari unităţi doctrinare şi diferă mai ales de catolicism prin ierarhia sa descentralizată: fiecare patriarhie este autonomă.

În schimb, protestantismul se fărâmiţează într-o mulţime de tendinţe de importanţă foarte variabilă în care apar uneori divergenţe doctrinale deloc de neglijat.

Există de asemenea religii, precum Biserica Mormonilor, care se revendică de la Hristos, dar al căror mesaj este considerat aberant de către celelalte religii creştine.

CATOLICISMUL

---

11 Protestanţii sunt consideraţi în sens larg, incluzându-i aici şi pe anglicani şi Bisericile locale de inspiraţie creştină care se dezvoltă mai ales în Africa.

Găsim catolici în aproape toate ţările. Botezaţii catolici constituie majoritatea populaţiei a mai bine de 50 de ţări.

Din punct de vedere geografic, ţările care numără cei mai mulţi catolici sunt următoarele:

Brazilia: 165 mii.

Mexic: 75 mii.

Statele Unite: 60 mii.

Filipine: 58 mii.

Italia: 50 mii.

Columbia: 40 mii.

Franţa: 40 mii.

Spania: 37 mii.

Polonia: 32 mii.

Germania: 29 mii.

Congo (RDC): 27 mii.

Argentina: 25 mii.

Venezuela: 23 mii.

Astfel, cele 13 ţări care numără fiecare mai bine de 20 de milioane de catolici însumează 660 de milioane de botezaţi, aproximativ 60% din totalitatea catolicilor.

Zdrobitoarea majoritate a catolicilor este de rit latin, dar există şi catolici de rituri orientale diverse:

maronit: 2 mii.

greco-melkit: 1 mii.

caldean: 470 mii armean: 140 mii copt: 150 mii etiopian: 120 mii siriac: 100 mii siro-malabar: 3 mii.

siro-malankar: 280 mii

ORTODOXIA

Moştenitoare a Bisericii de Răsărit, ortodoxia este concentrată în mod firesc în ţările din Estul european. Ţările numărând mai bine de un milion de ortodocşi sunt:

Rusia 80 mii.

Ucraina 20 mii.

România 18 mii.

Grecia 10 mii.

Serbia 8 mii.

Bulgaria 8 mii.

Bielorusia 6 mii.
Georgia 5 mii.
Statele Unite 4 mii.
Moldova 3 mii.
Macedonia 1 mii.

În Statele Unite, ortodocşii sunt descendenţi ai emigranţilor din Europa Orientală.

Există comunităţi de mai multe sute de mii de ortodocşi în ţări la fel de diverse precum Canada, Polonia (700.000), Germania (660.000 provenind din Balcani), Cipru (550.000), Franţa (mai bine de 400.000), Liban (370.000), Siria (300.000), Albania (220.000) etc.

BISERICILE MONOFIZITE (Armeană, Coptă şi Iacobită)

Diferenţele de doctrină vizând dubla natură a lui Iisus Hristos, adică Dumnezeu şi Om deopotrivă, au separat Bisericile Armeană, Coptă şi Iacobită de restul creştinismului după acordul de la Sinodul de la Calcedon din anul 451. Recent, aceste aspecte au fost practic lămurite, iar numitele Biserici sunt foarte apropiate de ortodoxia cu care le-am regrupat din motive de simplificare.

Sunt 30 de milioane de creştini copţi în Etiopia, 9 milioane în Egipt, 1 milion de creştini iacobiţi în provincia Kerala din India, aproximativ 120.000 în Siria şi câteva zeci de mii în diferite ţări ale Orientului Mijlociu sau imigraţi în Statele Unite.

ANGLICANISMUL

Biserica din Anglia s-a separat de catolicism în 1534 din voinţa regelui Henric al VIII-lea aflat în conflict cu papalitatea privind divorţul său. Doctrina sa, definită în 1563, îl apropie de protestantism, dar ceremoniile au rămas apropiate de cele ale Bisericii Catolice.

Anglicanismul s-a dezvoltat considerabil în interiorul Imperiului britanic, cu precădere în secolul al XIX-lea. Ţările care numără mai mult de un milion de anglicani sunt:

Regatul-unit al Marii Britanii 37 mii.

Nigeria 10 mii.
Australia 4 mii.
Uganda 3 mii.
Statele Unite 3 mii.
India 3 mii.
Canada 2, 7 mii.
Africa de Sud 2, 2 mii.
Kenya 1, 4 mii.
Noua Zeelandă 1 mii.
Antilele Mici 1 mii.

În lume sunt aproximativ 73 de milioane de anglicani. Cifra îi include pe credincioşii Bisericii episcopaliene, foarte apropiaţi de anglicanism, vorbind astfel despre „comuniunea anglicană”.

PROTESTANTISMUL

Numeroasele curente ale protestantismului se pot alătura, în cea mai mare parte, câtorva mari curente reprezentate de:

Luterani 85 mii.
Baptişti 55 mii.
Metodişti 40 mii.
Calvini 35 mii.
Penticostali 60 (?) mii.

Cifrele sunt discutabile şi foarte aproximative, căci numeroase Biserici protestante au denumiri care nu fac referire în mod explicit la una dintre aceste tendinţe şi încadrarea lor într-una din ele rămâne arbitrară, în acest context, Bisericile evanghelice aderă la luteranism, în vreme ce prezbiterienii, Bisericile reformate şi congregaţionaliste sunt în mişcarea calvinistă.

Ţările în care *luteranii* sunt cei mai numeroşi sunt:

Grupul statelor scandinave 3 2 mii.
Germania 30 mii.
Statele Unite 8 mii.
Indonezia 2 mii.
Brazilia 1 mii.
Tanzania 1 mii.

Baptiştii sunt, în proporţie de 70%, cetăţeni ai

Statelor Unite unde constituie al doilea grup religios ca importanţă numerică după catolici. Baptiştii sunt aproape la fel de numeroşi în Africa şi în Asia (circa 4 milioane), mai bine de 1, 5 milioane în America Latină, aproape 80.000 în Europa. Sunt şi în India (800.000), în Brazilia (500.000), în Nigeria (400.000), în Birmania, în China, Iaponia, Congo (RDC), în Regatul Unit al Marii Britanii, în România etc. Doar adulţii botezaţi sunt înregistraţi ca baptişti, dar, pentru omogenitate, dăm aici o evaluare a tuturor celor care aparţin sferei baptiste, inclusiv copiii.

Metodiştii sunt aproximativ 13 milioane în Statele Unite, adică o treime din numărul lor total. Bisericile metodiste sunt importante în Africa de Sud (2 milioane dintre care 1, 5 milioane de negri), în Canada (2 milioane), în Regatul Unit al Marii Britanii şi în Australia (1, 5 milioane fiecare), dar se găsesc în cea mai mare parte a ţărilor, în special în Africa, în India, în Japonia şi în ţările anglofone.

Ţările cu numeroasă populaţie *calvinistă* sau *prezbiteriană* sunt:

Statele Unite 8 mii.
Olanda 5 mii.
Scoţia 4 mii.
Africa de Sud 4 mii.
Indonezia 3 mii.
Elveţia 2, 5 mii.
Canada 2 mii.
Australia 1 mii.
Coreea de Sud 1 mii.

Cele două treimi dintre protestanţii francezi sunt calvini, cei din Alsacia-Lorena sunt în general luterani.

Efectivele de *penticostali* reflectă probabil entuziasmul uneori excesiv al acestor tinere Biserici născute din baptism încă de la începutul secolului XX.

Sunt evaluaţi uneori la 60 de milioane, cifră care ar include diversele Biserici de inspiraţie penticostală.

Teritoriile cu cei mai numeroşi adepţi sunt:

Brazilia 12 mii.

Europa 4, 2 mii.

Statele Unite 4 mii.

Rusia 3 mii.

Indonezia 2 mii.

Alte comunităţi de penticostali se găsesc în Chile, Kenya, Nigeria, Coreea, Congo, Mexic etc.

BISERICILE LOCALE

În sfera de influenţă a protestantismului, a cărui structură este foarte descentralizată, secolul XX a văzut dezvoltându-se, în principal în Africa, un număr de Biserici incontestabil creştine, dar pe care este dificil să le alăturăm unuia dintre marile curente ale protestantismului.

În total, aceste Biserici numără mai bine de 50 de milioane de adepţi. Ele au tendinţa să se dezvolte rapid, uneori în detrimentul catolicismului, dar mai ales al celorlalte Biserici protestante.

Ţările în care aceste Biserici au cel mai mare număr de adepţi sunt:

Africa de Sud 8 mii.

Nigeria 7 mii.

Kenya 4 mii.

Filipine 3, 5 mii.

Congo (RDC) 3 mii.

Zimbabwe 1, 4 mii.

Această enumerare nu înglobează nici lista Bisericilor protestante, nici *afortiori* pe cea a mişcărilor care se revendică de la Iisus Hristos. Trebuie să adăugăm aici şi aşa-numitele Biserici noi şi mişcările marginale inclasabile. În acest ansamblu disparat găsim adventişti, Martori ai lui Iehova, darbişti, quakeri, Fraţii din Plymouth etc. Mormonii, care se revendică şi ei de la Iisus Hristos, au o doctrină atât de specifică încât nu sunt consideraţi protestanţi.

Numeric, cele mai importante dintre aceste mişcări sunt cu aproximaţie:

Mormonii 10 mii.

Adventiştii 10 mii.

Martorii lui Iehova 6 mii.

Darbiştii 2 mii.

Islamul

Repartiţia celor 1, 2 miliarde de musulmani între diferitele curente ale islamului este aproximativ următoarea:

sunniţi 1100 mii., adică 89 %

şiiţi 100 mii, adică 11%

kharidjiţi 3 mii., adică O, 4%

Din punct de vedere geografic, islamul apare foarte concentrat: 41 de ţări sunt majoritar musulmane, dintre care 32 cu mai mult de 80%. În ordinea importanţei numerice, ţările în care trăiesc cei mai mulţi musulmani sunt următoarele:

Indonezia 175 mii.

Pakistan 142 mii.

Bangladesh 110 mii.

India 110 mii.

Turcia 68 mii.

Egipt 66 mii.

Nigeria 65 mii.

Iran 60 mii.

Algeria 31 mii.

Maroc 30 mii.

Afghanistan 29 mii.

Aceste unsprezece ţări, care numără fiecare mai bine de 20 de milioane de musulmani, însumează 886 de milioane, adică 74% din totalitatea musulmanilor din lume.

Niciuna dintre primele cinci ţări nu este arabă şi doar trei dintre cele unsprezece citate sunt în majoritate arabe. În schimb, cetăţenii celor nouăsprezece ţări de limbă arabă sunt 200 de milioane, dintre care 90% sunt musulmani.

În cele unsprezece ţări cu peste 20 de milioane de musulmani, islamul este pretutindeni net majoritar, mai puţin în India (11 % din populaţie) şi Nigeria (50%).

Patru ţări sunt majoritar şiite, Iranul cu 93%, Bahrain cu 66%, Azerbaidjan cu 60% şi Irak cu aproape 60%.

Statele care numără mai mult de un milion de şiiţi sunt: Iranul (59 de milioane), India (27 de milioane), Pakistanul (25 de milioane), Irakul (15 milioane), Afghanistanul (6 milioane) şi Azerbaidjanul (6 milioane). Singurul care este majoritar arab este Irakul.

O singură ţară este oficial şi majoritar kharidjită, Sultanatul Oman.

Hinduismul în India şi Nepal, hinduismul deţine o majoritate copleşitoare. În afara acestor ţări, el este exclusiv practicat de populaţiile expatriate de origine indiană, cu excepţia insulei Bali unde constituie o reminiscenţă a trecutului hinduist al Indoneziei.

Hinduiştii se repartizează aşadar astfel:

India 800 mii.

Nepal 13 mii.

Bangladesh 12 mii.

Indonezia 5 mii.

Pakistan 1, 5 mii.

Malaysia 1 mii.

Africa de Sud 580 mii

Mauritius 500 mii

Statele Unite 500 mii

Myanmar 300 mii

Bhutan 300 mii

Fiji 300 mii

Cifra de 900 de milioane de hinduişti dă un ordin de mărime, probabil în exces, practicanţilor acestei religii tipic indiene. Îi putem include aici pe jainişti – aproape 5 milioane – care formează o religie aparte foarte apropiată de hinduism.

Din nefericire este imposibil să ordonăm totul în funcţie de importanţa relativă a celor aproximativ 250 de curente sau secte care împărtăşesc fervoarea hinduiştilor. Singurele cifre disponibile, de altfel contestabile, privesc sectele recente de inspiraţie hinduistă care fac prozelitism în Occident. „Misiunea luminii divine” înfiinţată de gurul Maharaj Ji ar număra mai multe milioane de adepţi, Meditaţia transcendentală aproximativ 2 milioane şi foarte

activa „Conştiinţa lui Krishna”, numită şi „Mişcarea Hare Krishna”, aproape 15.000.

Budismul

Nimic nu este mai dificil de evaluat decât totalitatea budiştilor. Pe de o parte, nu există înregistrări cu ocazia vreunei iniţieri oarecare, cum se întâmplă în cazul botezului creştin. Pe de altă parte, budismul fiind mai mult o filosofie decât o religie, este posibil să fii puţin budist şi puţin altceva.

De aceea numeroşi chinezi sunt deopotrivă budişti, confucianişti şi taoişti, japonezii practică în egală măsură atât budismul, cât şi şintoismul şi anumiţi birmani amestecă budismul lor cu animismul. În schimb, forma de budism practicată într-o anumită ţară este în mare parte unică.

Această repartiţie este următoarea:

Adepţi ai „Micului Vehicul” (*Hinayana*), mai propriu numit *Theravada*, adică „doctrină a bătrânilor”:

Thailanda 58 mii.

Birmania 42 mii.

Sri Lanka 13 mii.

Cambodgia 6 mii.

Laos 4 mii.

Adepţi ai „Marelui Vehicul” (*Mahāyāna*):

China 120 mii.

Japonia 35 mii.

Vietnam 28 mii.

Coreea 13 mii.

Nepal 3 mii.

Chinezi din diaspora 20 mii.

Adepţi ai budismului tantric sau „Vehiculul Diamantului”(*Vajrayana*):

Tibet 5 mii.

Bhutan 1 mii.

Mongolia 1 mii.

Un total de 400 de milioane de budişti constituie un număr rezonabil. Observăm că susţinătorii doctrinei *Mahāyāna* sunt aparent mai numeroşi decât adepţii celei

numite *Theravada*, dar ei sunt mai dificil de numărat din cauza situaţiei speciale din China şi a amestecului de practici despre care am vorbit. Budismul tantric nu atinge 2% din total.

Religiile tradiţionale

Din motive de comoditate şi de analogie, am regrupat diferitele religii tradiţionale în aceeaşi rubrică, dar se cuvine să nu uităm că, de la o regiune la alta, credinţele lor variază considerabil, după cum vom vedea ulterior în capitolul consacrat acestor religii.

Ateii militanţi j

Dacă încercăm să evaluăm totalitatea ateilor autodeclaraţi, adică cei care nu numai că nu practică religia, dar resping explicit orice credinţă într-un Dumnezeu, nu putem să facem decât presupuneri sumare.

China 100 mii.

Europa Occidentală 25 mii.

Europa Orientală 10 mii.

Vietnam 10 mii.

Restul lumii 55 mii.

Total 200 mii.

Acum câţiva ani, puteam estima numărul ateilor militanţi pornind de la efectivele partidelor comuniste aflate la putere. Ajungeam la concluzia că erau aproape la fel de numeroşi în rândul ateilor precum practicanţii obişnuiţi în rândul credincioşilor (adică aproximativ 10%).

Repartiţia religiilor pe continente

În linii mari, repartiţia religiilor în lume este conformă cu aşteptările noastre:

Mai mult de 70% dintre creştini trăiesc în Europa şi în cele două Americi.

Cvasitotalitatea musulmanilor locuiesc în Asia sau în Africa.

Hinduiştii se întâlnesc aproape exclusiv în India şi budiştii în Asia Orientală.

Este totuşi interesant de observat că Asia, de cinci

ori mai populată decât Africa, numără mai puţini creştini decât aceasta din urmă, dar mult mai mulţi musulmani (812 milioane faţă de 315 milioane).

Într-o manieră mult mai precisă, situaţia diferitelor continente impune comentariile următoare:

Africa însumează aproximativ 39% musulmani, 39% creştini şi 15% practicanţi ai religiilor tradiţionale. Totuşi Africa Albă (mediteraneană), adică aproape 165 de milioane de suflete, este musulmană în proporţie de 93%, în timp ce Africa Neagră (subsahariană), cu 700 de milioane de locuitori, numără 60% creştini, 21% musulmani şi mai puţin de 20% animişti.

În cursul ultimelor decenii, islamul şi creştinismul s-au extins considerabil în detrimentul animismului. Această evoluţie rapidă face inevitabil ca numeroase practici animiste să persiste încă la noii convertiţi. În particular, catolicismul se loveşte frecvent de cutuma poligamiei.

Este foarte important să notăm că influenţa islamului este foarte mică la sud de Ecuator şi chiar, în general, în afara Africii saheliene. Altfel spus, numărul considerabil de muncitori imigraţi în Franţa provenind din Senegal, din Mauritania şi din Mali dă o impresie falsă a compoziţiei religioase a Africii Negre.

America dă impresia a fi foarte creştinată, însă înrădăcinarea acestei religii este foarte variabilă, uneori superficială şi comportând practici animiste sau superstiţioase. Este o situaţie favorabilă apariţiei de secte sau de religii sincretiste.

Asia adăposteşte 58% din populaţia mondială, mai bine de 60% dacă luăm în calcul Asia Centrală şi Siberia. Găsim aici 75% dintre oamenii care se declară fără religie, 70% dintre musulmani, dar numai 9% dintre creştini. Numărul animiştilor puri este mic, dar ar deveni considerabil dacă am adăuga aici adepţii parţiali ai taoismului sau ai şintoismului. Este remarcabil că ţări precum China şi într-o mică măsură Japonia, în care nicio religie monoteistă nu a fost vreodată declarată oficială, sunt ţările care au cel mai mare procent de persoane „fără

religie”.

Europa, de tradiţie aproape în întregime creştină, cunoaşte o scădere procentuală a celor care se declară adepţi ai unei religii. Practica religioasă se află în plin declin de câţiva ani, într-o manieră şi mai evidentă.

Evoluţia numărului de adepţi ai marilor religii

Încă de la începutul secolului, au intervenit schimbări notabile în peisajul religios al umanităţii. Aprecierea lor cantitativă este dificilă din cauza surselor statistice insuficiente. Totuşi, în acest domeniu, precizia de aproape 1 % nu este necesară şi o ordonare în funcţie de mărime este suficientă pentru a scoate în evidenţă evoluţiile cele mai importante.

Comparând statisticile anilor ’20 cu cifrele noastre, obţinem tabelul următor:

1928 1988 2004

Populaţia mondială 1 550 mii. 4 700 mii. 6 265 mii.

Creştini 550 mii. (35%) 1 300 mii. (28%) 1 890 mii. (30%)

...dintre care catolici 265 mii. (17%) 800 mii (17%) 1100 mii. (17%)

Hinduişti 235 mii. (15%) 700 mii. (15%) 900 mii. (14%)

Musulmani 210 mii. (13%) 800 mii. (17%) 1200 mii. (19%)

Animişti 145 mii. (9, 5%) 100 mii. (2%) 100 mii. (2%)

Budişti 120 mii. (8%) 230 mii. (4, 8%) 400 mii. (6%)

Evrei llmil. (O, 8%) 15 mii. (03%) 14 mii. (O, 2%)

Fără religie

(prin diferenţă) 214 mii. (13%) 1 555 mii. (33%) 1 787 mii. (29%)

Se constată că, pentru o populaţie mondială care s-a triplat în două generaţii, procentele de adepţi ai marilor religii nu au variat considerabil, într-adevăr, umanitatea a suferit mai mult o revoluţie demografică decât o bulversare religioasă.

Fapte remarcabile sunt totuşi de reţinut:

Creşterea vertiginoasă a numărului celor care declară că nu sunt afiliaţi niciunei religii. Aşa cum am văzut deja, lucrul acesta se explică prin două cauze majore, nu total independente una de cealaltă. Pe de o parte, influenţa regimurilor în mod deliberat şi puternic atee care au fost prezente în ţări unde vieţuieşte o treime a umanităţii (China, fosta URSS, Europa de Est, Vietnam...) a pricinuit lovituri severe budismului, taoismului, confucianismului şi ortodoxiei, în principal. Pe de altă parte, presiunea socială care, în Europa Occidentală în special, determina un număr important de indecişi să se declare creştini a dispărut practic, sporind efectivul oficial al persoanelor fără religie.

Menţinerea pe poziţii a hinduismului, reflectare a poziţiei demografice stabile a Indiei în lume.

Prăbuşirea religiilor pur animiste, înlocuite aproape întotdeauna de islam sau creştinism.

Prăbuşirea budismului care, prin natura sa, nu a fost suficient de combativ pentru a se opune eficient ateismului în China, în Vietnam sau Cambodgia.

Doar islamul prezintă un progres procentual (creşterea de la 13 la 19% din populaţia mondială în 75 de ani). Aceasta provine nu doar din faptul că este înrădăcinat în ţări puternic reprezentate demografic, ci şi din faptul că a înlocuit parţial animismul în ţările Africii Negre saheliene.

Scăderea procentuală a creştinismului în ansamblul său, dar menţinerea catolicismului.

Aceste schimbări se explică în bună măsură prin importanţa evoluţiei demografice, foarte variabilă în funcţie de ţări. Să ne amintim de exemplu că Franţa reprezenta mai mult de 2% din populaţia mondială în anii 1920 faţă de numai 1% astăzi, în timp ce evoluţia este sensibil opusă în cazul Nigeriei.

Astfel, rata slabă de creştere demografică în Europa Occidentală şi America de Nord antrenează o diminuare relativă a reprezentării protestantismului, în ciuda importantelor succese misionare în Africa şi în

America Latină. Menţinerea pe poziţii a catolicismului, care pierde totuşi teren în Occident, se explică graţie prezenţei acestei Biserici în America Latină şi, mai recent, în Africa Neagră. Declinul iudaismului are evident drept cauză genocidul hitlerist, dar şi scăderea ratei natalităţii, cel puţin la aşkenazi.

Numărul de religii în lume

Am putea fi tentaţi să ne întrebăm câte religii există în lume. Este o întrebare căreia nu îi putem da un răspuns serios. Desigur, religiile se împart în câteva mari grupe: creştinism, islam, hinduism, budism, animism… dar vom vedea în curând în ce măsură aceste mari ansambluri se diversifică în particularisme uneori atât de bine conturate, încât este mai rezonabil să le considerăm drept religii distincte.

Astfel, dacă ţinem la caracteristicile cele mai generale, nu am lua în consideraţie decât un singur creştinism sau un singur animism, iar sistemele religioase s-ar număra pe degetele de la două mâini. Dacă, dimpotrivă, adoptăm criterii fondate pe nuanţe de doctrină sau pluralitatea riturilor, vom ajunge la mai multe sute.

În plus, numeroase popoare, în special în Extremul Orient, practică simultan mai multe religii. O astfel de atitudine nu constituie un soi de religie, distinctă de componentele sale?

Într-adevăr, dacă e uşor să întrebăm pe cineva: „Ce limbă vorbiţi?”, întrebarea „Ce religie practicaţi?” comportă răspunsuri atât de diverse încât există, pe drept cuvânt, o religie pentru fiecare credincios.

Dacă cititorul nu se mulţumeşte cu acest răspuns, putem spune că mişcările religioase prezentate în cartea de faţă, care este departe de a fi exhaustivă, sunt, după indicele alfabetic final, mai mult de o sută.

Continent	Populaţia (în milioane)		Totalul creşti-nilor	Catolici	Diverşi pro-testanţi şi anglicani	Ortodocşi şi mono-fiziţi	Musul-mani	Hinduişti	Budişti	Animişti	Fără religie[1]
Africa Neagră	711	865	300	130	140	30	173	-	-	80	-
Albă	154		12	-	2	9	142	-	-	-	
America de Nord	430	867	265	75	190	5	7	-	-	50	35
Latină[2]	437		540	460	80	-	2	-	-	1	?
Asia		3 706	180	107	67	6	812	880	400	20	1 400
Europa	651	795	485	275	130	80	30[3]	-	-	-	300
Rusia	144		90	5	5	80	20	-	-	-	50
Oceania	32		28	8	2	-	-	-	-	1	2
Total	6 265[4]		1 890	1 060	616	200	1 186	880	400	152	1 787

[1] Evaluarea numărului celor care resping apartenenţa sociologică la o religie.

[2] America din sudul Statelor Unite.

[3] Este vorba despre cei născuţi în Europa, nu despre persoanele imigrate care sunt contabilizate în ţara lor de origine.

[4] Totalul populaţiei nu corespunde exact totalului celorlalte coloane din cauza religiilor slab reprezentate numeric care nu sunt trecute în acest tabel (iudaism, sikhism, credinţa bahai etc).

Marile religii

Datele în cifre pe care tocmai le-am prezentat, în ciuda caracterului lor aproximativ, arată deja marea diversitate a religiilor şi, mai ales, ne ajută să percepem modul în care fiecare curent religios se fracţionează în diferite orientări până la fragmentarea finală pe care o constatăm toţi: nu există două persoane care să gândească exact în acelaşi fel.

Păstrând în minte acest adevăr fundamental, putem, de asemenea, să constatăm cu aceeaşi veridicitate că această infinită varietate se re

grupează în jurul credinţelor fundamentale

caracteristice ale marilor religii sau ale marilor filosofii.

În continuare vom descrie aceste credinţe fundamentale, dar pentru a nu le prezenta haotic, vom urma un plan care evidenţiază relativa lor continuitate.

Trei mari grupuri ies în evidenţă:

Unele religii se prezintă drept revelate, adică susţin că Dumnezeu s-a arătat pentru a indica în ce constau raporturile pe care se aşteaptă să le vadă stabilite între El şi oameni. În ordinea apariţiei în Istorie, aceste religii sunt iudaismul, creştinismul, islamul şi religia mormonilor. Toate sunt în mod cert monoteiste – nu recunosc decât un singur Dumnezeu – şi comportă reguli numeroase şi precise ce privesc nu numai cultul adresat lui Dumnezeu, ci şi viaţa în societate. Acestea sunt religii complete.

Un alt grup de religii oferă, în comparaţie cu precedentele, impresia că sunt mai puţin decantate, mai puţin organizate, mai stufoase. Fără ca această reflecţie să fie deloc peiorativă, constatăm existenţa unei multitudini de culte ce pot fi interpretate ca o reticenţă sau ca o neputinţă de a formula ideea unui Dumnezeu unic. În general, ele au variante ce se apropie de monoteism, fără însă a-l afirma limpede. Acest tip de religie este întâlnit de cele mai multe ori în civilizaţiile foarte vechi, conţinutul lor este rareori conceptualizat cu precizie, iar o anumită incertitudine în privinţa credinţelor acestora este acceptată în mod firesc. În tranziţia dintre acest grup şi cel precedent se află zoroastrismul, formă recentă şi elaborată a religiei avestice. În stadiul ultim al evoluţiei sale, el este un monoteism; într-o fază anterioară existau două divinităţi, cea a Binelui şi cea a Răului, iar la origine, o mulţime de zei îndeplinind diverse roluri. Printre religiile actuale pe care le putem încadra în cel de-al doilea grup se află hinduismul, care se înrudeşte într-o oarecare măsură cu zoroastrismul, dar şi diferitele religii tradiţionale, printre care aşa-numitele animisme. Ele se regăsesc sub diferite forme pe toate continentele. Larga majoritate a religiilor antice fac parte din acest grup.

Al treilea grup cuprinde cvasireligii, adică cele care

la bază sunt filosofii: ele nu resping ideea unui Dumnezeu, dar fac abstracţie de el de cele mai multe ori, considerând că nu este la îndemâna tuturor. Respectivele „religii” vizează mai ales comportamentul, adică o morală. Făcând trecerea de la grupul precedent, budismul, apărut din hinduism, prezintă variante populare unde cei care au atins starea de Buddha sunt consideraţi semidivinităţi. Acest tip de budism rezultă în general dintr-o suprapunere cu un fond animist mai vechi.

Astfel, ordinea în care vom prezenta pricipalele religii va fi următoarea:

religii revelate:

— Iudaism

— Creştinism

— Mormoni (care pretind că sunt înrudiţi cu creştinismul)

— Islam religii de tranziţie:

— Zoroastrism

— Sikhism religii politeiste:

— Hinduism

— Religii tradiţionale şi animismul (şintoism, voodoo...)

— Religii antice religii „morale”:

— Budism

— Confucianism

— Taoism

Vom adăuga câteva indicaţii privind religiile sincretiste care încearcă să reunească într-un singur cult ceea ce consideră mai bun din celelalte religii, apoi vom evoca sectele sub diferitele lor forme şi, în sfârşit, comunismul stalinist, analizat din acest punct de vedere.

Planul prezentat încearcă să scoată în evidenţă o idee proprie autorului: religiile monoteiste au, într-un fel, o poziţie mediană între religiile aparent politeiste şi religiile al căror conţinut este în mod esenţial de ordin moral.

Doar religiile revelate afirmă cu claritate existenţa unui Dumnezeu unic ce li se arată oamenilor. Religiile politeiste resimt, în mod conştient sau nu, nevoia de

mediatori între om şi absolut. Cât despre religiile „morale”, ele ezită să formuleze explicit existenţa unui Dumnezeu, dar recomandă o conduită ce converge, în mod uimitor, cu cea a altor religii.

Dacă Dumnezeu există şi dacă El încearcă să se facă cunoscut, căile Sale sunt variate, la fel cum şi oamenii, creaţia sa, sunt diferiţi. Poate că aşteaptă, pentru a grăbi ascensiunea noastră către El, ca noi să ne împărtăşim experienţa diferitelor noastre abordări?

Dacă aceasta este voinţa lui, atunci este interesant de văzut în ce măsură libertatea omului este respectată, şi cu câtă delicateţe şi cu câtă înţeleaptă răbdare el ne sugerează unde se află esenţialul.

Marile religii revelate

Cele trei mari religii revelate sunt iudaismul, creştinismul şi islamul[12]. Toate trei afirmă clar că nu există decât un Dumnezeu[13]. Înrudirea dintre aceste religii este evidentă, căci toate se referă la Avraam, „tatăl credincioşilor”, şef de trib semit care ducea o viaţă nomadă în Orientul Mijlociu, între Irak şi Egipt, prin secolul al IX-lea î.Hr.

Descendentul său, Moise, a primit pe Muntele Sinai Tablele Legii, semnul alianţei lui Dumnezeu cu poporul său: iată începutul iudaismului.

Lunga istorie a acestui popor condus spre Dumnezeu prin profeţii săi trebuie, conform Bibliei, să conducă la apariţia lui Mesia, trimisul lui Dumnezeu; creştinii l-au recunoscut în persoana lui Iisus Hristos: iată începutul creştinismului.

Aproape şapte secole mai târziu, Mahomed primeşte revelaţia Coranului, ce-i este dictat personal. Coranul este, în viziunea musulmanilor, împlinirea revelaţiei primite de profeţi şi de Iisus.

---

12 Ele nu sunt singurele religii ce se raportează la o revelaţie. Biserica mormonilor, de exemplu, se revendică de la mişcarea creştină în sens larg, dar se bazează pe o revelaţie distinctă: Cartea lui Mormon.

13 De aici şi numele de monoteiste, având rădăcina în grecescul monos, „unul“, şi theos, „Dumnezeu“.

Cele trei mari religii se raportează astfel la texte sacre: Tora pentru evrei, Biblia pentru creştini[14], Coranul pentru musulmani. Credincioşii află în ele cuvântul lui Dumnezeu şi inspiraţia faptelor lor din această lume.

Textele prezintă numeroase elemente comune. Totuşi, modul în care Dumnezeu li se arată oamenilor nu este identic în cele trei religii.

În Biblie, cea mai cunoscută şi cea mai importantă dintre cărţile sacre prin influenţa ei, Dumnezeu nu se exprimă direct, ci inspiră diferite personaje, profeţi, regi sau pe alţii, fiecare păstrându-şi stilul propriu şi scriind despre un subiect deosebit: istorie, poezie, morală…

Astfel, în Vechiul Testament cuvântul lui Dumnezeu nu este mereu vizibil în mod limpede, ci este dezvăluit ţinându-se cont de personalitatea autorului şi de contextul istoric şi cultural al epocii.

În Evanghelii, care prezintă învăţătura lui Iisus Hristos, cuvintele sale sunt relatate de martori, cei patru evanghelişti, iar existenţa a patru texte ce expun incontestabil aceleaşi evenimente permite comparaţii interesante[15].

Coranul, din contră, este pentru musulmani însuşi Cuvântul lui Dumnezeu: nimic nu poate fi adăugat sau luat de aici şi doar textul original în limba arabă trebuie urmat.

Deci textele sacre nu ocupă aceeaşi poziţie în cele trei mari religii revelate. Opoziţia este clară între iudaism şi islam, pe de o parte, şi catolicism al cărui obiect de referinţă fundamentală este mai degrabă persoana lui Hristos, vieţuind în Biserica sa, decât urma scrisă a învăţăturii sale. În această privinţă protestanţii ar avea, cel

---

14 Cum vom vedea mai departe, Tora „scrisă“ corespunde în mare primelor cărţi pe care creştinii le numesc Vechiul Testament, parte a Bibliei de dinainte de Iisus Hristos, Noul Testament conţinând cele patru Evanghelii, Epistolele, Faptele Apostolilor şi Apocalipsa.

15 Evangheliile au fost scrise la ceva timp după moartea lui Hristos. Specialiştii nu au aceeaşi poziţie privind datele scrierii acestora, care ar putea fi: anul 70 pentru Evanghelia după Marcu, anul 80 pentru Evanghelia după Matei şi pentru cea atribuită lui Luca şi anul 90 pentru Evanghelia după Ioan.

puţin unii dintre ei, o poziţie intermediară prin importanţa pe care i-o atribuie Bibliei.

Certitudinea de a beneficia de o revelaţie le oferă, în mod destul de firesc, acestor religii o foarte mare încredere în ele însele: există un singur adevăr, iar ele deţin calea de acces către el. De aici şi tendinţa lor foarte clară de a formaliza tocmai acest adevăr în legi sau dogme şi de a se strădui să-i convingă pe toţi cei ce se rătăcesc gândind altfel.

Atitudinea în cauză este foarte diferită de cea a religiilor de natură mai filosofică din Orient, care au o concepţie despre lume destul de laxă şi admit în sânul lor multe tendinţe şi expresii divergente.

Privind din afară, rămânem uimiţi de existenţa unei incompatibilităţi a celor trei religii considerate revelate.

De aici putem deduce următoarele:

Fie nu există nicio revelaţie, iar toate acestea nu sunt decât un produs al iluziei omeneşti;

Fie există o revelaţie, iar două din trei religii, cel puţin, se înşală;

Fie revelaţia este mai puţin precisă şi mai constrângătoare decât cred religiile în general. În acest caz ar exista un „fond comun” de adevăr revelat pe care fiecare religie l-ar fi „înveşmântat” în elemente inutile, astfel mesajele lor părând incompatibile.

Dacă revelaţia există, alegerea între ultimele două ipoteze nu ar trebui, după câte se pare, să ţină de opinia fiecăruia, ci de analiza aprofundată a conţinutului revelaţiilor. Poate că unii musulmani nu situează în centrul comportamentului lor fraza din Coran „nicio constrângere în materie de religie”, în timp ce unii creştini nu acordă poziţia meritată Iubirii celuilalt, şi deci respectării lor.

Pentru moment, ne vom mulţumi să descriem credinţele acestor trei mari religii revelate, prezentându-le după ordinea apariţiei lor în Istorie:

Iudaismul creştinismul islamul.

IUDAISMUL

Iudaismul este religia poporului evreu – păstrătorul

legii pe care Dumnezeu le-a dat-o oamenilor. Revelarea acestei legi lui Moise pe Muntele Sinai în jurul anului 1250 î.Hr. este prelungirea Legământului încheiat între Dumnezeu şi Avraam cu câteva secole mai înainte.

Iudaismul nu poate fi despărţit de Istorie, care este calea de urmat hărăzită de Dumnezeu omenirii. Istoria nu este altceva decât împlinirea planului lui Dumnezeu asupra creaţiei: conform iudaismului, omul are sarcina de a curăţa lumea prin faptele sale pentru ca Dumnezeu să o poată locui.

Faptul că Dumnezeu a ales poporul evreu pentru a transmite lumii întregi revelaţia sa nu-i conferă acestuia niciun privilegiu: este vorba de o misiune spirituală, de o adevărată încercare ce atrage după sine simţul responsabilităţii şi sacrificii. Devotamentul faţă de Dumnezeu pe care-l presupune înseamnă înainte de toate truda zilnică pentru a respecta legea şi a face dreptatea. Iudaismul îşi propune să prezinte mai curând un model spiritual decât să convertească. Convertirea la iudaism este posibilă, dar nu se depun eforturi pentru a-i asigura succesul. Anual, în Franţa se convertesc la iudaism în jur de 10 persoane comparativ cu aproape 4.000 de evrei care trec la creştinism, uneori din motive mai mult sociale decât spirituale. Eşti evreu prin naştere; orice copil născut dintr-o mamă evreică este considerat evreu.

Odinioară totuşi, prozelitismul a cunoscut perioade foarte active, mai ales în timpul Imperiului Roman. De aceea nu putem vorbi de omogenitatea etnică a poporului evreu, faptul fiind subliniat de exemplul extrem al evreilor etiopieni, *falashii*.

Astfel, în zilele noastre, poporul evreu nu se poate defini cu adevărat decât ca acela care aderă la iudaism.

Conform tradiţiei, Dumnezeu a dat copiilor lui Avraam pământul unde se află în zilele noastre Statul Israel. La evrei, dragostea pentru acest pământ este de natură genetică[16]. Majoritatea evreilor văd în Statul Israel

16 Conform învăţăturii clasice, Adam a fost creat din pământul pe care

simbolul încrederii în viitor, ceea ce corespunde aspiraţiei profunde de a trăi în mod suveran pe pământul ce le-a fost dat de Dumnezeu. Acest pământ este sfânt, el este tot timpul vegheat de Dumnezeu şi orice evreu are dreptul să ceară să trăiască acolo. Imigrarea în Israel este desemnată prin substantivul *aliyah*, ce înseamnă „urcare”, căci ea este percepută ca o înălţare spirituală către Dumnezeu[17]. În acelaşi timp, dreptul de proprietate asupra pământului sfânt este în strânsă legătură cu respectarea legii divine, căci altfel există posibilitatea ca ţinutul să fie cotropit de duşmani şi evreii să ia drumul exilului.

De altfel, de-a lungul istoriei poporul evreu a trebuit să îndure din partea vecinilor puternici deportări şi masacre; poate că acestea au reprezentat preţul plătit pentru păstrarea singularităţii şi particularismului său.

Deşi împrăştiate în cele patru colţuri ale lumii, comunităţile evreieşti păstrează o dragoste profundă faţă de lege, de pământ şi de limba religiei lor, ebraica, reintrodusă în categoria limbilor moderne din anii 1900 – 1919 sub influenţa lui Eliezer Ben Yehuda (1858 – 1922), apoi definitiv odată cu crearea Statului Israel în 1948.

Poporul evreu numără în jur de 14 milioane de suflete (O, 4% din populaţia mondială): 5, 8 milioane trăiesc în Statele Unite (din care 1, 7 milioane la New York), aproape 5, 8 milioane în Israel, 1, 5 milioane în Argentina, 600.000 în Franţa, 450.000 în Regatul Unit al Marii Britanii, 416.000 în Canada, 400.000 în Rusia, 350.000 în Brazilia, 120.000 în Africa de Sud, aproape 100.000 în Ungaria etc. Dar importanţa spirituală a iudaismului este mult mai considerabilă decât lasă să se întrevadă aceste cifre. Într-adevăr, iudaismul, ca primă religie monoteistă revelată, este în mare măsură la originea creştinismului şi a islamului.

Studiul doctrinei iudaice este deci de o importanţă capitală pentru a înţelege ansamblul acestor religii de care

---

s-a construit apoi Templul din Ierusalim.

17 Numele companiei aeriene israeliene El Al este format din rădăcina acestui cuvânt.

sunt legate, cel puţin din punct de vedere cultural, 40 de procente din omenire.

Doctrina iudaismului

Dumnezeu este unic, atotputernic şi etern. El a creat lumea. Omului nu-i stă în putinţă să-l cunoască pe Dumnezeu, decât în măsura în care Acesta i se arată. Dumnezeu îşi exprimă voinţa în două moduri: fie li se adresează direct oamenilor, fie îi inspiră pe cei care vorbesc în numele său; aceştia sunt profeţii lui. Dumnezeu este cel care conduce permanent lumea, dar, în acelaşi timp, îi oferă fiecărui om libertate, îi lasă liberul-arbitru. Legea lui Dumnezeu nu este impusă, dar cel care o urmează va suferi consecinţele.

Obiectivul este un regat al păcii şi ai dreptăţii care va fi instaurat sub domnia unui om, Mesia, ales de Dumnezeu şi descendent al regelui David. Oamenii vor trăi în abundenţă şi poporul evreu nu-şi va mai duce viaţa în pribegie; el se va întoarce pe Pământul sfânt şi se va căi de greşelile sale. Lumea întreagă îl va recunoaşte pe Dumnezeu şi se va supune puterii sale. Conform tradiţiei evreieşti, oamenii vor deveni vegetarieni, aşa cum erau înainte de Potop. Această eră mesianică va fi cea a reconcilierii între popoare, iar Ierusalimul va deveni centrul spiritual al umanităţii.

Nu ne este dat să ştim când va începe epoca preafericită. Totuşi, unii rabini cred că lumea va dura 6.000 de ani, iar al şaptelea mileniu va fi apoteoza acestora tot aşa cum ziua de odihnă, sabatul, ziua de sărbătoare la evrei, încheie întru bucurie săptămâna. Am putea fi astfel în ajunul erei mesianice, a cărei venire va putea fi grăbită dacă oamenii vor merita să o primească.

Certitudinea destinului său ce însufleţeşte poporul evreu este consecinţa promisiunii făcute de Dumnezeu lui Avraam, acum aproape 4.000 de ani. Dumnezeu nu-şi încalcă promisiunea, dar oamenii se afundă tot mai mult în păcat şi trădare. Poporul evreu, prin natura sa, nu este mai bun, dar lui îi revine responsabilitatea de a respecta legea pe care Dumnezeu i-a încredinţat-o pentru întreaga

omenire.

Această interacţiune dintre Dumnezeu şi Istoria oamenilor este relatată în Biblie, carte scrisă de oameni aparţinând diferitelor epoci, dar inspirată de Dumnezeu. Prima parte a Bibliei, care reprezintă de fapt esenţa cărţii, este legea propriu-zisă. Ea este formată din cinci cărţi, de unde şi numele său grecesc *Pentateuh*, şi i-a fost dictată lui Moise chiar de Dumnezeu. *Tora* este contractul între Dumnezeu şi poporul evreu în care sunt prezentate angajamentele reciproce.

Textul cel mai cunoscut şi cel mai important al legii este reprezentat de cele „Zece porunci", *Decalog* în limba greacă. El se regăseşte în capitolul 20 al cărţii intitulate *Ieşirea*, partea a doua a *Pentateuhului*. Îl putem reda după cum urmează: [18]

5. Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta, ca să-ţi fie bine şi să trăieşti mulţi ani pe pământul pe care Domnul Dumnezeu ţi-l va da ţie.

6. Să nu ucizi!

7. Să nu fii desfrânat!

8. Să nu furi!

9. Să nu mărturiseşti strâmb împotriva aproapelui tău!

10. Să nu doreşti casa aproapelui tău, să nu doreşti femeia aproapelui tău, nici sluga lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui, nici nimic din câte are aproapele tău.[1920]

Biblia poporului evreu cuprinde în afară de

18 Aminteşte-ţi de ziua odihnei, ca să o sfinţeşti. Lucrează şase zile, şi-ţi fă în acelea toate treburile tale. Iar ziua a şaptea este odihna Domnului Dumnezeului tău. Să nu faci în acea zi nici un lucru: nici tu, nici fiul tău, nici fiica ta, nici sluga ta, nici slujnica ta, nici boul tău, nici asinul tău, nici orice dobitoc al tău, nici străinul care rămâne la tine; căci în şase zile a făcut Domnul cerul şi pământul, marea şi toate cele ce sunt într-în- sele iar ziua a şaptea Dumnezeu a binecuvântat-o şi a sfinţit-o.

19B iblia Ortodoxă, ediţia EIBMBOR, 1994 (n. coord.).

Conform calendarului evreiesc lumea a fost creată în anul 3760 înaintea erei noastre. Astfel, anul 2005 corespunde anului 5765 de la creaţie.

Pentateuh încă opt cărţi ale *Profeţilor* şi unsprezece cărţi ale *Scrierilor*, în total 24 de cărţi. Biblia catolică, tradusă în latină, aşa-numită „Vulgata”, cuprinde 46 de cărţi[21*2223].

Caracterul uneori imprecis al textelor Torei a avut nevoie încă de la început de explicaţii referitor la modul de aplicare a legii în diferite împrejurări ale vieţii. Este ceea ce numim „Tora orală”, proprie religiei iudaice, spre deosebire de Tora scrisă, adică primele cinci cărţi ale Bibliei, care reprezintă şi cartea sfântă pentru creştini şi într-o oarecare măsură şi pentru musulmani.

De-a lungul secolelor, comentariile referitoare la Tora orală au fost atât de numeroase, încât în secolul al II-lea al erei noastre rabinii au început să le aştearnă în scris pentru a le putea păstra. Tora orală, devenită scrisă de

---

Cele 24 de cărţi ale Bibliei evreieşti conţin:
cele cinci cărţi ale Pentateuhului.

20 Facerea sau Cartea originilor descrie facerea lumii, potopul, istoria lui Avraam, a lui Isaac şi a lui Iacob până la moartea acestuia în Egipt.

21 Ieşirea relatează fuga din Egipt a poporului evreu sub conducerea lui Moise.

22 Leviticul reprezintă culegerea de legi şi rânduieli dată de Dumnezeu lui Moise

23 Deuteronomul reaminteşte legea şi încurajează respectarea legii.

Cele opt cărţi ale Profeţilor: cea a lui Iosua, a Judecătorilor, a lui Samuel, a Regilor, a lui Isaia, a lui Ieremia, a lui Ezechiel şi ale celorlalţi 12 profeţi în care se îmbină strâns morala şi istoria.

Cele 11 cărţi de Scrieri sau aghiografele: Psalmii, Cartea lui Iov, Proverbele, Cartea lui Rut, Cântarea Cântărilor, Eclesiastul, Plângerile, Cartea Esterei, Cartea lui Daniel, Cartea lui Ezdra şi a lui Neemia şi, în sfârşit, Cărţile Cronicilor. Unele cărţi au un caracter pur istoric, ca de exemplu Cartea Esterei, ce a servit drept sursă de inspiraţie pentru una din tragediile lui Racine; altele conţin povestiri cu caracter moral, ca de exemplu Cartea lui Iov sau Eclesiastul. Psalmii sunt o culegere de rugăciuni mistice şi cântări liturgice ale poporului evreu, în timp ce Cântarea Cântărilor este un poem ce simbolizează cu senzualitate iubirea reciprocă dintre Dumnezeu şi Israel.

acum înainte, se va numi „Mişna”[24][25]: ea abordează subiecte concrete cum ar fi agricultura, viaţa de familie, dreptul civil sau penal, dar şi subiecte cu caracter religios ca rugăciunile, sărbătorile, serviciile religioase la templu sau condiţiile purităţii rituale.

Totuşi, această Mişna este ea însăşi destul de sintetică, iar rabinii au completat-o cu numeroase alte comentarii cunoscute sub numele de „Ghemara”.

Ceea ce numim Talmud este format din totalitatea Misnei şi a comentariilor sale. Aceste scrieri, foarte numeroase de altfel, au fost redactate în două versiuni, una la Ierusalim în secolul al V-lea era noastră şi cealaltă la Babilon în secolul al VI-lea.

Talmudul[26], oricât de complet ar fi, nu reprezintă decât referinţa şi izvorul legii evreieşti; se adaugă şi alte texte importante:

Halaha, cuvânt care înseamnă „a merge”, „a evolua”, permite o adaptare a regulilor la condiţiile de viaţă modernă. Se răspunde astfel, de exemplu, la întrebarea dacă practicarea contracepţiei sau aprinderea luminii electrice sunt permise în ziua de sabat. Lucrarea este un tratat de jurisprudenţă.

Hagada înseamnă „naraţiune” şi reuneşte texte cu caracter moral sau anecdotic cu scopul edificării.

Se mai pot cita:

Midraşul[27] – comentariu explicativ al Torei, dar fără a avea un caracter juridic. Unele texte, de origini diferite, par uneori contradictorii, ceea ce în spirit evreiesc conduce la interpretări noi care armonizează contradicţiile

---

24E xistă un acord asupra faptului că aceste texte au fost scrise de autori diferiţi între secolele al IX-lea şi al V-lea înaintea erei noastre, adică după moartea lui Moise în secolul al XIII-lea.

25 Mişna înseamnă „repetiţie“.

26 în limba ebraică, Talmud înseamnă „învăţare“. Cuvântul derivă din rădăcina LMD, „a învăţa“. Regăsim această rădăcină în melamad sau melamid, „profesor“/„maestru“, „învăţător“.

27 Midraşul derivă din rădăcina DRSh care înseamnă „a studia“; acest cuvânt este înrudit cu cuvântul medersa din limba arabă şi care înseamnă „şcoală coranică“.

aparente.

Kabala sau Cabala[28], care nu este o carte unică, ci mai curând un curent filosofic. Tora este interpretată aici în mod simbolic şi mistic. Cea mai cunoscută carte a Cabalei este *Zoharul* sau „Cartea Splendorii”, scrisă prin secolul al XIII-lea.

Oricare ar fi importanţa tuturor acestor lucrări, studiul Torei este în centrul practicii religioase evreieşti, pe care o vom aborda în continuare.

Practicarea iudaismului

Iudaismul nu presupune o Biserică instituită; nu există autoritate supremă şi nici cler. Rabinii sunt şefi spirituali recunoscuţi pentru cunoaşterea aprofundată a textelor sacre, dar ei sunt evrei obişnuiţi, diferenţiindu-se de semenii lor prin înţelepciune şi erudiţie.

Iudaismul este înainte de toate un stil de viaţă umanist care urmează totuşi reguli stricte. Pentru un evreu credincios, respectarea legii este esenţială în practica religioasă. Respectarea întocmai a preceptelor se bazează pe studiul aprofundat al textelor, chiar dacă se manifestă un oarecare formalism.

Astfel, orice reprezentare a lui Dumnezeu, fie ea icoană sau statuie, este categoric interzisă pentru că ar însemna să-ţi faci chip cioplit. Chiar şi numele lui Dumnezeu este de nerostit; cum prin natura sa el este inaccesibil şi incognoscibil, nu-i putem şti numele. Singurul reper este dat de echivalentul în limba ebraică format din cele patru litere YHWH care-l desemnează pe Dumnezeu în Tablele Legii date lui Moise. Aceste litere pot fi interpretate ca însemnând „Cel ce este”, dar rostirea lor rămâne necunoscută. În mod arbitrar s-a tradus prin Yahweh sau Iehova, dar evreii îl numesc mai curând

---

28 Cabala are rădăcină semită şi înseamnă „a primi“. înseamnă transmiterea tradiţiei primite. Acest cuvânt este înrudit cu cuvântul „gabelle“, care în perioada de dinainte de Revoluţia Franceză avea sensul de „impozit pe sare“ încasat de fisc. „Cabalistic“ înseamnă „foarte complicat“, „de neînţeles“.

Eternul sau *Adonai*, „Domn”[29].

Acest Dumnezeu, nevăzut omului, este totuşi prezent pretutindeni. El este Atoatefăcătorul, cel care conduce, după propriile-i căi ascunse, destinul fiecărui om, destinul omenirii şi al întregului univers. El este şi Judecătorul suprem în faţa căruia vom da seama şi care ne va răsplăti sau pedepsi după faptele noastre. Nu există deci nici întâmplare, nici fatalitate. Astfel, totul îi aparţine lui Dumnezeu, iar evreul credincios nu pune nicio barieră între viaţa sa spirituală şi cea de zi cu zi.

Iată de ce evreul se străduieşte să afle din Tora şi din Talmud cum ar trebui să se comporte în orice situaţie. Omul îşi pune astfel libertatea în slujba lui Dumnezeu, devenind în oarecare măsură partenerul acestuia.

Deşi regulile Torei sunt date de Dumnezeu, deci imuabile, practicarea iudaismului nu a rămas aceeaşi de-a lungul secolelor. Astfel, sacrificarea animalelor, parte importantă a cultului, trebuia să se oficieze obligatoriu în Templul de la Ierusalim. După distrugerea acestuia de către romani în anul 70 e.n., acest ritual de sacrificare a animalelor a dispărut şi poporul evreu a fost nevoit să ia calea pribegiei[30]. Tragicul eveniment a avut şi alte consecinţe:

Preoţii, *cohen* în ebraică, adică oficianţii din Templu, şi-au pierdut influenţa în favoarea rabinilor a căror misiune consta în studierea şi predarea Torei.

Comunităţile evreieşti exilate au trebuit să se adapteze noului lor mediu cultural. Acest lucru se află la originea a două mari curente iudaice întemeiate pe rituri diferite. Aşchenazii[31], care vorbesc limba idiş (adică *jüdisch-deutsch*, „iudeo-germana”) sunt evreii din Europa Centrală, în timp ce sefarzii, al căror nume înseamnă

---

29 în unele texte în limba engleză God este scris G.d tocmai pentru a sublinia imposibilitatea de a pronunţa numele lui Dumnezeu.

30 Cuvântul grecesc pentru „pribegie“ desemnează în zilele noastre comunităţile evreieşti care trăiesc în afara Statului Israel, adică în diasporâ.

31 Aşkenaz este numele nepotului lui Noe.

„spanioli”, stabiliţi în ţările mediteraneene, au ales ladino ca limbă a comunităţii lor, derivată din limba spaniolă medievală.

În afară de diferenţa lingvistică, aşkenazii şi sefarzii se deosebesc şi prin numeroase elemente culturale. Astfel, primii au păstrat din peregrinările lor prin ţările nordice obiceiul de a purta paltoane lungi, negre, neobişnuite pentru clima din Israel. Pe plan religios, cele două comunităţi îşi spun rugăciunile în mod diferit şi fiecare comunitate are propriul său mare rabin la Ierusalim.

Aceste diferenţe culturale antrenează în mod inevitabil şi rivalităţi. Aşkenazii, originari din ţări mai dezvoltate, aveau o mai bună pregătire în domeniul tehnicii; venirea lor în masă, în Israel înainte şi după războiul din 1939 – 1945 le-a permis să preia controlul asupra celor mai importante pârghii economice şi politice ale tânărului stat. Sefarzii, cu o rată a natalităţii mai ridicată, şi-au sporit numărul graţie repatrierii comunităţii evreieşti din Orientul Apropiat şi mai ales din Africa de Nord în anii ’60. Situaţia tinde astăzi să se echilibreze, dar realizarea unităţii este încă departe de a se împlini.

Oricare ar fi incidenţa acestor evenimente istorice, esenţialul practicilor religioase s-a păstrat în cursul lungii existenţe a iudaismului. Caracteristicile cele mai originale constau în accentul pus pe rolul familiei şi respectarea protocolară a legii divine.

Importanţa familiei se explică prin necesitatea de a menţine cultura evreiască într-o diasporă supusă influenţelor străine.

Formalismul este consecinţa faptului că se face referire la un text imuabil – Tora. Constatăm acelaşi fenomen şi în islamul întemeiat pe Coran. Dar studiul Torei şi al Talmudului dezvoltă, fără îndoială, capacităţi intelectuale; fapt care poate conduce la o înclinaţie exagerată pentru jocurile minţii sau la un exces de intelectualism temperat deseori de o doză bună de umor.

Un evreu credincios îşi dă silinţa să respecte cele 613 *mitvot*, porunci care se referă la toate împrejurările vieţii,

mai ales la obiceiurile alimentare pe care le vom detalia mai departe.

Astfel, Dumnezeu este prezent în fiecare clipă a existenţei, de la naştere până la moarte. Prima ceremonie care introduce cu adevărat un băiat în rândurile poporului evreu este circumcizia, *brith mila* în ebraică; ea se face în a opta zi de la naşterea copilului de către un medic sau un specialist numit *mohel*. Această intervenţie chirurgicală este încărcată de simboluri: ea evocă o nouă naştere şi tăierea cordonului ombilical. Pentru fete există o ceremonie de binecuvântare a numelui, *zeved haba*, practicată de rabin la sinagogă sau acasă.

Majoratul religios este la 13 ani pentru băieţi şi la 12 ani pentru fete. Copilul devine atunci *bar mitzvah*, adică „fiul poruncii”[32]. Acest lucru reprezintă desăvârşirea formării religioase a copilului, începută în familie, iar de la vârsta de 5 sau 6 ani într-o şcoală religioasă aflată sub îndrumarea sinagogii.

Căsătoria este un alt moment important în viaţa religioasă, căci îi permite poporului ales să-şi continue existenţa. Ceremonia se numeşte *kiddushin*, adică sanctificare.

Soţii îşi schimbă jurămintele la sinagogă sub un acoperământ nupţial numit *houpah*, care simbolizează în acelaşi timp viitoarea casă, dar şi protecţia divină. Tânărul soţ îi oferă soţiei un contract de căsătorie, *ketoubah*[33]. Un evreu nu se poate căsători la sinagogă cu o persoană de altă religie şi nu este posibil ca o femeie să se convertească la religia iudaică numai pentru a se putea căsători. Această cerinţă este motivată de faptul că a fi evreu se transmite numai pe filieră maternă; este evreu numai acel copil născut dintr-o mamă evreică.

Divorţul, inclusiv prin consimţământ mutual, este admis în religia iudaică, dar cu preţul unor proceduri

---

32 Bar, echivalent în limba arabă ben, se regăseşte în numele Barnaba, Barabas...

33 Rădăcina semită KTB, al cărui sens este „a scrie“, a dat renumitul mektoub al arabilor: „este scris“ (în destin).

greoaie. Divorţul este pronunţat de tribunalul rabinic, *Beth din*.

Am putea da încă multe alte exemple de ritualuri şi porunci care jalonează viaţa unul adevărat evreu credincios. Vom reveni în partea a treia făcând referiri la rugăciune, la sărbători, la ritualuri de înmormântare. Dar respectarea acestor reguli şi obiceiuri depinde în mare măsură, în zilele noastre, de forma iudaismului la care aderă credinciosul.

Diferitele forme ale iudaismului în timpul celor 3.000 de ani ai istoriei sale, nu este de mirare că iudaismul a cunoscut perioade importante de evoluţie care s-au tradus mai ales prin formarea mişcărilor disidente şi prin diferitele interpretări date misiunii poporului ales.

Totuşi, astăzi nimic nu mai există din ceea ce-i opunea pe saduchei – care negau învierea, transmiterea pe cale orală a Legii, precum şi existenţa îngerilor – fariseilor care credeau în toate acestea; nici din ceea ce credeau esenienii, deveniţi celebri prin manuscrisele de la Marea Moartă, a căror sensibilitate a pregătit, după cum se pare, apariţia creştinismului. Dintre toate sectele din Antichitate doar samaritenii au lăsat câteva urme care s-au păstrat până în zilele noastre.

Mai târziu, în secolul al VIII-lea, au apărut karaiţii, care acum au rămas doar câteva zeci de mii. În secolul al XIV-lea, mişcarea Cabalei apărută în Spania introduce o dimensiune esoterică, preluată apoi în secolul al XVII-lea de hasidismul originar din Polonia. Hasidismul mistic şi rigorist în acelaşi timp a influenţat profund iudaismul din Europa Centrală şi se regăseşte în centrul tendinţei actuale „ortodoxe”.

Astfel, peisajul iudaismului contemporan este modelat din straturile succesive şi complementare ale lumii deosebit de complexe a gândirii evreieşti.

De la sfârşitul secolului al XIX-lea s-au remarcat două noi mişcări: iudaismul reformat şi sionismul. Totuşi aceste două curente nu au dus la dispariţia celorlalte tendinţe.

Iudaismul reformat este un curent de gândire care s-

a dezvoltat în democraţiile occidentale, când au fost abolite toate discriminările de natură religioasă. Atunci, unii evrei au renunţat de bunăvoie la apartenenţa etnică şi s-au considerat confesiune religioasă. Această tendinţă, foarte proeminentă de altfel înainte de 1939, preconiza o serie de reforme ale cultului cum ar fi renunţarea la limba ebraică în favoarea limbii locale, înlocuirea zilei de sabat cu ziua de duminică, egalitatea sexelor, introducerea orgii la sinagogă etc. Evreii reformaţi dau dovadă de un puternic devotament faţă de ţările în care trăiesc şi văd în Mesia un ideal de recunoaştere universală a lui Dumnezeu ca om care va reinstaura dominaţia poporului lui Israel. *Sionismul*, dimpotrivă, refuză integrarea totală a evreilor în mediul în care trăiesc şi subliniază rolul naţiunii evreieşti. Aceasta devine punctul-cheie al iudaismului chiar dacă religia va trece pe plan secund. Pentru sionism, Mesia înseamnă poporul lui Israel care se întoarce în ţara sa şi îşi reface unitatea. Crearea Statului Israel în 1948 i-a permis acestei orientări să se dezvolte pe deplin.

Alături de sionişti, pe care-i vom numi *laici* sau *liberali* şi care reprezintă majoritatea, întâlnim de asemenea tradiţionalişti care doresc ca Israelul să fie un stat teocratic guvernat de legi care să respecte întocmai Tora.

Printre antisionişti, minoritari, dar în număr deloc neglijabil, trebuie să distingem două curente radical opuse: evreii „de stânga”, adesea marxişti, convinşi că Israelul nu va putea rezista la nesfârşit în faţa vecinilor tot mai numeroşi şi ameninţători, preconizând astfel o împărţire pe cale amiabilă a teritoriului Israelului cu palestinienii şi formarea unui stat pluriconfesional.

La polul opus, „Paznicii cetăţii”, *Natorei Karta*, ultraconservatori, constituie un grup minoritar, dar extremist, format din antisionişti religioşi; ei consideră că Mesia va reuni poporul său după voia sa, iar Statul Israel nu face decât să întârzie acest lucru. Ei urmăresc deci desfiinţarea statului, doresc păstrarea limbii ebraice numai pentru serviciul divin, vorbesc limba idiş şi refuză cartea

de identitate şi impozitele.

Oricare ar fi aceste tendinţe divergente, constituirea Statului Israel marchează de acum înainte iudaismul şi antrenează consecinţe importante asupra diferitelor orientări ale gândirii evreieşti. Astfel, curentul reformat care ducea la o anumită estompare a originalităţii iudaismului a regresat în favoarea unei mai mari conformităţi cu tradiţia. Se constată, de câteva generaţii, că tinerii revin la practicile religioase abandonate deseori de părinţii lor.

Există o preocupare constantă de adaptare a iudaismului la epoca modernă. Acest lucru este uşor de constatat mai ales în interiorul comunităţii evreilor din America.

Se estimează că din cele 6 milioane de evrei americani, 3 milioane nu merg la sinagogă, adică nu sunt evrei practicanţi. Din cele 3 milioane, 15% au orientare tradiţionalistă, 35% sunt liberali, în timp ce 50% sunt, conform termenului anglo-saxon, „conservatori”. Este vorba deci de cel mai puternic curent de gândire care încearcă să îmbine practicarea legii cu lumea modernă fără a renunţa însă la rigoarea impusă.

Câteva exemple vor ilustra atitudinile acestei mişcări:

femeile îşi recunosc egalitatea cu bărbaţii; ele participă la ceremoniile de la sinagogă şi pot chiar primi calitatea de rabin;

este permisă folosirea luminii electrice în ziua de sabat; exceptând situaţia când nu se poate merge pe jos, este permis în ziua de sabat să se vină la sinagogă cu maşina;

rugăciunile au fost completate şi modificate pentru a evoca martiriul evreilor în timpul regimului nazist etc.

În schimb, această mişcare nu permite decât gătitul cuşer, impune respectarea ritualurilor, spre exemplu acoperirea capului în sinagogă, şi păstrează cu străşnicie principiul transmiterii calităţii de evreu pe linie maternă,

principiu faţă de care reformaţii manifestă rezerve.

Mişcarea „conservatoare" se situează deci la jumătatea drumului între iudaismul reformat şi tradiţionalişti; această mişcare insistă pe responsabilizarea credinciosului şi pe educaţia sa în favoarea libertăţii; e preferabil ca fiecare să poată interpreta în conştiinţa proprie spiritul legii, decât să-i urmeze orbeşte litera.

Încheiem capitolul despre iudaism cu o scurtă descriere a hasidismului; apoi îndepărtându-ne tot mai mult de iudaismul tradiţional îi vom prezenta pe karaiţi, pe samariteni şi pe „evreii negri". În sfârşit, câteva rânduri despre „triburile" pierdute ale lui Israel vor evoca diverse situaţii curioase din istoria evreilor.

HASIDISMUL

Termenul ebraic *hassid* înseamnă „pios", „evlavios", „cucernic", iar *hassidim* este forma de plural. Prin acest termen erau odinioară desemnaţi discipolii lui Iuda Macabeul, cel care s-a revoltat în anul 165 înainte de Hristos împotriva duşmanului sirian[34]. Şi totuşi abia în secolul al XVIII-lea a apărut în Polonia un nou hasidism; de data aceasta este o mişcare de reacţie împotriva formalismului rabinilor. Animatorul acestei mişcări a fost Israel ben Eliezer din Miedziboz (1700 – 1760) supranumit Baal Shem Tov, „stăpânul numelui bun", prescurtat Besht. El se sprijină pe Cabala pentru a prezenta un iudaism riguros şi intuitiv în acelaşi timp. Pentru el Dumnezeu este bun, iar omul se află în centrul creaţiei. Acest iudaism susţine că evlavia este mai importantă decât studiul, ceea ce se potriveşte perfect unei epoci în care ignoranţa este aproape generală şi superstiţia foarte răspândită. Graţie harului său de vindecător şi renumelui de făcător de minuni, mişcarea lui Besht se dezvoltă rapid, spre marea nemulţumire a rabinilor care i-au ars cărţile, dar care vor sfârşi prin a face un compromis cu el.

În zilele noastre, membrii sectei nu constituie decât o slabă minoritate a poporului evreu – abia câteva sute de

---

34 Evanghelia îi citează frecvent pe farisei, în ebraică Perushim, ceea ce înseamnă „separaţi", care provin din această mişcare.

mii. Totuşi, ei joacă în Israel un rol politic important, cel de punct de joncţiune între orientarea de dreapta şi cea a socialiştilor, ceea ce le permite să aibă o influenţă invers proporţională cu numărul lor. Cartierul Mea Shearim, cele „o sută de porţi”, reprezintă bastionul în caree trăieşte grupată această populaţie. Aici se găsesc numeroase sinagogi şi şcoli talmudice, dar ceea ce frapează este viaţa străzii care aminteşte de ghetourile întâlnite în Europa Centrală de odinioară: bărbaţi purtând veşminte lungi şi negre, pălării cu boruri largi, barbă şi zulufi şi vorbind idiş. Stilul de viaţă al hasizilor este mai greu de înţeles; cea mai impresionantă este condiţia femeii. Acesteia îi este interzis să ia masa cu bărbaţii, viaţa sexuală este îngăduită cu un singur scop – acela al procreării, nu are voie să facă nimic pentru a fi atrăgătoare, nu trebuie să se dezbrace complet nici măcar în momentele de intimitate conjugală şi, mai mult decât atât, femeia este rasă pe cap şi poartă perucă.

KARAIŢII[35]

Mişcarea karaită s-a născut la Bagdad în secolul al VIII-lea d.Hr. Această mişcare s-a dezvoltat rapid în Persia în secolul al IX-lea, apoi în bazinul mediteranean, în Crimeea, în Lituania şi în Polonia. Comunitatea poloneză a atins strălucirea în secolul al XIX-lea prin viaţa religioasă şi culturală. Mişcarea şi-a pierdut dinamismul şi în final s-a prăbuşit sub loviturile hitlerismului. Astăzi au mai rămas doar vreo câteva zeci de mii de karaiţi din care aproximativ 15.000 în afara Israelului (în Crimeea, unde Ecaterina a II-a le-a acordat un statut privilegiat, în Lituania şi mai ales în California).

Particularitatea lor religioasă se fundamentează pe refuzul tradiţiei orale rabinice şi deci respingerea Mişnei şi a Talmudului. Ei interpretează cu cea mai mare atenţie legea biblică. Se diferenţiază de alţi evrei prin următoarele: karaiţii permit ca la masă să se consume atât produse lactate, cât şi carne, ei nu poartă filacterii[36], se

35 Numele lor provine de la rădăcina semită kara - cea a cuvântului „Coran“ - care înseamnă „a citi“.

36 Filacteriile sau tefilin sunt două cutiuţe cu rugăciuni (bucăţi din Tora)

descalţă înainte de a intra în sinagogă, nu sună din şofar[37], au un calendar uşor diferit care decalează sărbătorile religioase, nu celebrează Bar mitzvah etc.

Totodată, cele mai mari dificultăţi apar în momentul căsătoriei: cum karaiţii nu recunosc autoritatea rabinilor şi cum aceştia îi recuză pe „şaşaşim", conducătorii religioşi ai mişcării, căsătoriile între evreii din cele două comunităţi sunt imposibile, cu atât mai mult cu cât căsătoria religioasă este singura recunoscută în Israel.

Având în vedere ataşamentul exclusiv al karaitilor fată de Scrierile»

Sfinte, ei sunt consideraţi „protestanţii" iudaismului.

SAMARITENII

Acest popor păstrează o anumită notorietate datorită parabolei bunului samaritean din Evanghelie şi magazinului parizian *La Samaritaine*[38]. Mai există doar câţiva samariteni a căror religie este o variantă îndepărtată de iudaism.

Ostilitatea dintre samariteni şi israeliţi îşi are izvorul în negura anilor, originea sa fiind legată de locul ales de Moise pentru a construi Templul; pentru evrei este vorba de muntele Moria din Ierusalim, iar pentru samariteni – muntele Garizim, aproape de Nablus, în Palestina, odinioară Samaria.

Din timpul lui Alexandru cel Mare, în secolul al IV-lea î.Hr., exista un templu pe fiecare munte şi legăturile între cele două popoare erau definitiv rupte.

Samaritenii se consideră adevăraţii şi singurii

---

pe care le poartă evreii practicanţi, pe frunte şi pe braţ. Cunoscute ca shel yad şi shel roş, adică pentru braţ şi pentru cap. Iudaismul a dat o simbolistică filacteriilor în sensul relaţiei evidente a celui ce le poartă cu HaShem (Numele) (n. coord.).

37 Şofarul este un instrument muzical folosit de vechii evrei. Este confecţionat dintr-un corn de berbec. Are un rol cultic, l-a anunţat pe Dumnezeu pe muntele Sinai, a dat semnalul la începerea luptelor şi va anunţa venirea lui Mesia (n. coord.).

38 Acest magazin îşi datorează numele unui izvor situat odinioară în acelaşi loc. Izvorul însuşi aminteşte de locul în care Iisus a vorbit cu o samariteancă (Evanghelia după Ioan IV, 7-26)

păstrători ai Legii, dar ei nu recunosc drept carte sfântă decât *Pentateuhul* şi *Cartea lui Iosua*; ei resping profeţiile şi Talmudul, respectă cu multă rigoare legile sabatului şi riturile alimentare. În această privinţă samaritenii au un ritual de sacrificare a animalelor (prin strangulare) diferit de ritul evreiesc; acest lucru le interzice de cele mai multe ori să mănânce carne. Astăzi, într-adevăr, samaritenii nu mai reprezintă decât o infimă minoritate de câteva sute de credincioşi, cei mai mulţi locuind în vecinătatea oraşului Nablus.

Printre alte particularităţi ale religiei lor semnalăm că ei nu poartă nici şal de rugăciune, nici filacterii; au propriul calendar; la Paşte îşi fac tabăra pe Muntele Sfânt unde sacrifică (prin strangulare) şapte miei conform riturilor străvechi. Folosesc între ei un dialect aramaic, dar, cel mai adesea, vorbesc în limba arabă.

Iisus Hristos le-a încredinţat un rol pozitiv în Evanghelii tocmai pentru că samaritenii erau consideraţi de evrei nişte eretici puţin frecventabili; acest lucru arăta deschiderea spirituală a mesajului său religios.

EVREII NEGRI

„Evreii negri" reprezintă una din cele mai ciudate mişcări religioase care proliferează în Statele Unite. Şeful lor spiritual, Ben Ami Carter, un negru american, se declară a fi Mesia. Către sfârşitul anilor '60 şi-a convins discipolii să emigreze în Israel, considerat patria-mamă a evreilor negri tot aşa cum Africa este patria-tată. Astfel, 1.500 de afroamericani s-au stabilit şi au fondat în deşertul Neguev „sate-pionier" ca Dimona, Arad şi Mitzpe Ramón.

Dincolo de concepţia puţin ortodoxă a mesianismului lor, evreii negri sunt diferiţi de evrei prin faptul că practică poligamia, au o alimentaţie strict vegetariană şi nu beau alcool. Ei respectă totuşi ziua de sabat precum şi principalele sărbători evreieşti.

Din 1984, Ministerul de Interne din Israel nu mai tolerează prezenţa evreilor negri[39] şi mare parte dintre ei

---

39 Se pare ca numele a fost inspirat de „Musulmanii negri" cunoscuţi mai ales sub numele englezesc de Black Muslims.

au fost expulzaţi în Statele Unite.[40]

TRIBURILE PIERDUTE ALE LUI ISRAEL

Ca orice minoritate ataşată tradiţiilor, evreii au îndurat de-a lungul istoriei lor o serie de persecuţii, uneori chiar sângeroase.

Exilaţi în Egipt la mijlocul mileniului al II-lea î.Hr., în epoca lui Moise, deportaţi în Babilon în secolul al VI-lea î.Hr. de Nabucodonosor al II-lea, ei au fost obligaţi la un nou exil după distrugerea marelui Templu din Ierusalim în anul 70 d.Hr.

Nimic surprinzător în faptul că în aceste condiţii s-a produs, în diferite momente ale istoriei, o împrăştiere (*diaspora* în limba greacă) a evreilor în diverse ţări din zona Mării Mediterane şi în Orient. Trebuie să adăugăm că după cucerirea lui Alexandru cel Mare în secolul al IV-lea î.Hr., unitatea politică a favorizat schimburi comerciale ce i-au făcut pe evrei să emigreze spre Egipt sau Siria.

Religia a constituit un liant puternic care a făcut ca poporul evreu să-şi păstreze unitatea în ciuda tuturor vicisitudinilor. Una dintre credinţele cele mai înrădăcinate în iudaism este tocmai cea a întoarcerii în ţara lor

a tuturor triburilor lui Israel[41]. Această mare unitate se va produce într-un viitor ce nu poate fi încă precizat şi se va referi şi la cei care, conform memoriei colective a poporului evreu, aparţin „triburilor pierdute”.

---

40 Din 2004, Ministerul de Interne al Israelului le-a acordat statutul de rezident, fără obligaţia de a îndeplini serviciul militar (n. red.).

41 Cele 12 triburi sunt formate din descendenţii celor 12 fii ai lui Iacob, el însuşi nepotul lui Avraam. Aceştia sunt: Ruben, Simeon, Iuda, Isahar, Zabulon, Iosif, Veniamin, Dan, Aser, Gad, Neftali şi Levi. Descendenţii ultimului, leviţii, aveau sarcina cultului. Numeroase nume de evrei provin de la aceste triburi. în exil ei au renunţat la ele în favoarea numelor ţării de adopţie, frecvent alese în funcţie de referinţele subtile ale numelui de origine. Astfel Neftali, al cărui simbol este un cerb, a devenit Hirsch, care înseamnă „cerb“ în limba germană; Iacob, din cauza puţului în care a fost azvârlit, a devenit Pozzo în Italia; Iuda, al cărui simbol este leul, a devenit Lowen, iar Levi prin anagramă a dat Veil...

Poate că este vorba de o legendă, dar una foarte durabilă, pentru că aceste triburi sunt periodic evocate în legătură cu diferite popoare ca *falasha* din Etiopia, paştunii din Afghanistan, kazarii din nordul Caucazului sau chiar indienii din America.

În această privinţă, mormonii sunt singurii care se consideră descendenţii unui trib al lui Israel; ne vom ocupa de această religie într-un capitol separat.

Celelalte trei cazuri ţin nu de domeniul legendei, ci de fapte istorice ale căror urme sunt încă vii.

Falasha[42] sunt evreii din Etiopia care şi-au făcut simţită prezenţa în actualitate începând cu 1985, când datorită podului aerian israelian au fost repatriaţi în Israel, scăpând astfel de foamete şi de o viaţă ca în Evul Mediu.

În ciuda caracterului lor evreiesc, ei s-au despărţit de mult timp de trunchiul comun, originea lor fiind nesigură. Ei înşişi se consideră descendenţii reginei din Saba şi ai regelui Solomon, care, în secolul al X-lea î.Hr. au trăit o iubire devenită celebră. Rodul acestei iubiri, primul împărat al Etiopiei, Menelik I, ar fi strămoşul lor. În secolul al IV-lea, odată cu introducerea creştinismului în Etiopia, ei s-au retras spre nordul ţării unde sau şi stabilit. Numele etiopian *falasha* înseamnă tocmai „exilat”.

Au fost emise şi alte ipoteze: este posibil să fi fost convertiţi de misionarii evrei veniţi din sudul Arabiei după distrugerea Templului în secolul I d.Hr. sau au descins din coloniile evreieşti din Egiptul de Sus care au coborât spre sud după prima distrugere a Templului în 586 î.Hr.

Putem data cu certitudine apariţia lor în istorie către secolul al X-lea, când au întemeiat un regat evreu care număra aproape un milion de supuşi. Dar acest regat tampon între creştinii copţi din Etiopia şi musulmani se va prăbuşi în secolul al XVII-lea. La începutul secolului XX numărul acestor *falasha* a scăzut mult, ajungând în jur de 100.000 şi fiind neglijaţi de puterea etiopiană. Supuşi la numeroase presiuni şi ducând o viaţă grea, *falasha* nu şi-au

---

42 Ei formează Beta Esrael, fiind evreii etiopieni care au fost aduşi în Israel în anii '80. A se citi falaşa (n. coord.).

pierdut speranţa, pe care o nutreşte orice evreu, aceea de a se întoarce într-o bună zi în Israel; până nu de mult ei se credeau a fi singurii evrei care mai trăiesc în întreaga lume.

Când ceilalţi evrei au aflat de existenţa lor, reacţiile au fost diferite: unii erau fericiţi că Dumnezeu a permis o asemenea regăsire neaşteptată, alţii nu-i considerau bine-veniţi şi puneau chiar la îndoială originea pură a iudaismului lor. Abia în 1975 marii rabini ai Israelului i-au recunoscut ca evrei adevăraţi, descendenţi din tribul lui Dan.

Totuşi practicile religioase ale tribului *falasha*, prin caracterul arhaic pe care-l păstrează, sunt diferite de cele ale altor evrei. Ei respectă cu stricteţe obiceiurile alimentare şi nu aprind sub nicio formă focul, nici măcar o lumânare, în ziua de sabat. Pe durata ciclului menstrual, femeile locuiesc singure într-o colibă. Vasele din lut în care se serveşte masa la Paşte sunt distruse după folosire, simbol al plecării definitive din Egipt.

Falasha celebrează sărbătorile evreieşti, excepţie făcând sărbătoarea Purim stabilită după exilul din Babilon. Acest lucru confirmă că separarea *falasha* de alte comunităţi evreieşti s-a produs înaintea acestui eveniment.

Din perioada cât au trăit în Etiopia, ei păstrează folosirea limbii etiopiene vechi, guez, pentru liturghia lor, precum şi cuvântul *masguid*, „moschee” pentru desemnarea sinagogii lor.

În 1980, după instalarea guvernului marxist la Addis-Abeba, statul israelian a hotărât repatrierea comunităţii *falasha*. Podul aerian al „operaţiunii Iosua” a fost pus în aplicare în 1985 şi aproape 20.000 au ajuns în Ţara Făgăduinţei. În 1991 au mai sosit încă aproape 15.000.

Totuşi şocul cultural al acestor evrei negri care veneau dintr-o ţară subdezvoltată comparativ cu nivelul de viaţă oferit de statul evreu a creat numeroase probleme de ambele tabere. Pe de o parte, evreii ultraconservatori, în general aşkenazii, au impus comunităţii *falasha* „o convertire riguroasă la iudaism” cuprinzând cele trei rituri

de „reînnoire a alianţei”: circumcizia, baia rituală şi declaraţia de acceptare a legilor religioase. Pentru că majoritatea membrilor fuseseră deja circumcişi, şi cum operaţia nu mai putea fi repetată, rabinii purişti au vrut să impună o prelevare de sânge făcută prin înţeparea penisului în locul în care a fost tăiat prepuţul.

Aceste pretenţii au fost considerate ca fiind infamante şi jignitoare de către aceşti oameni care păstraseră cu eroism de-a lungul secolelor flacăra vie a iudaismului. *Falasha*, ei înşişi, au fost şocaţi că un mare număr de evrei nepracticanţi din Israel acordă puţin respect regulilor Torei. Uneori lipsa de înţelegere manifestată de *falasha* nu era justificată: ei erau surprinşi să vadă că evreii consumau mâncare caldă în ziua de sabat; dar nimeni nu încălca regula de a nu aprinde focul în ziua de sabat; ei foloseau doar o plită electrică fierbinte care era pusă în priză cu o zi înainte.

În cele din urmă, dificultăţile fireşti de asimilare au fost în mare parte depăşite, *falasha* au învăţat în scurt timp limba ebraică, limbă semită ca şi a lor, iar Israelul numără de acum înainte vreo 40.000 de evlaviosi cetăţeni suplimentari.

Kazarii sunt un popor turcie ce locuia odinioară pe un teritoriu întins aflat în nordul Caucazului. Între secolele al VII-lea şi al X-lea, kazarii au format un imperiu a cărui putere rivaliza cu Imperiul Bizantin de la Constantinopol şi cu Imperiul Omeyyad din Damasc. Rolul lor istoric pare să fi fost considerabil pentru că ei au oprit, aşa cum a făcut Carol Martel la Poitiers, expansiunea islamului către stepele Rusiei. Totuşi istoria lor nu este cunoscută decât din cronicile popoarelor vecine, ceea ce lasă să se întrevadă mari incertitudini privind civilizaţia şi prăbuşirea imperiului lor.

Un fapt tulburător pare totuşi cert: este vorba de convertirea la iudaism, către mijlocul secolului al VIII-lea d.Hr., a regelui kazarilor şi cel puţin a unei părţi a populaţiei. Această decizie se poate explica prin preocuparea politică de a nu favoriza nici islamul, nici

creştinismul, religiile celor două imperii rivale kazarilor.

O asemenea convertire este similară cu cea făcută de Vladimir în 989, care a adoptat creştinismul ortodox după ce a chemat să se înfăţişeze reprezentanţii tuturor marilor religii.

Iudaismul kazarilor pare să fi fost, la începuturi, asemenea celui al karaiţilor a căror doctrină aparţine celei mai prospere perioade a Imperiului kazar. Apoi, sub influenţa rabinilor veniţi din Orientul Apropiat se ajunge la un iudaism mai clasic.

Astfel, opt secole după distrugerea Templului şi împrăştierea poporului evreu exista un imperiu al religiei oficiale evreieşti, dar cu populaţie turcică, fără a fi de origine semită şi fără a avea vreo legătură de sânge cu Avraam.

După ce ruşii au distrus Imperiul Kazar în 965, o parte importantă a populaţiei a emigrat către vest, astfel încât pe teritoriile ungureşti limba kazară era vorbită în secolul al XII-lea paralel cu limba maghiară.

Scriitorul Arthur Koestler deduce din acestea, sprijinindu-se pe argumente solide, că majoritatea comunităţilor evreieşti din Europa Centrală îşi au originea în populaţia kazară şi nu în cele douăsprezece triburi ale lui Israel[43]. De fapt, antisemitismul lui Hitler s-ar fi manifestat la adresa celor care nu erau semiţi.

Postumi au trecut cu toţii la islam încă din anul 662. Ei sunt în număr de

T J

şapte milioane în Afghanistan, o treime a populaţiei, iar în jur de 12 milioane trăiesc în Pakistan, reprezentând de fapt 8% din totalul populaţiei acestei ţări. Limba paştună este de origine indo-europeană, înrudită cu limba persană, ambele fiind considerate limbi oficiale în Afghanistan.

Războinici de temut, cu un caracter independent, aceşti munteni se ocupă cu păstoritul sau cu agricultura, fiind mai puţin interesaţi de ceea ce numim noi şcoală.

43 Al Treisprezecelea Trib, Editura Calmann-Lévy, 1976.

Aspectul fizic, tenul de culoare deschisă, ochii adesea albaştri îi deosebesc de populaţiile de origine turcică din regiune.

În mod curios, numeroase elemente convergente lasă să se presupună că ei au o îndepărtată origine iudaică: copiii sunt circumcişi în a opta zi de la naştere; femeile respectă baia rituală după perioada de ciclu; căsătoriile se celebrează sub un acoperământ – soţii schimbând inelele; de la vârsta de 13 ani bărbaţii poartă un şal de rugăciune franjurat ce aminteşte de talitul evreiesc, dar serveşte drept covoraş de rugăciune…

La aceste obiceiuri se adaugă şi datinile transmise pe cale orală. Paştunii consideră că sunt descendenţii lui Afghana, fiul lui Ieremia şi nepotul legendarului rege Saul. Fosta familie regală din Afghanistan se considera descendentă din tribul lui Veniamin şi din regele Saul. Numele grupărilor etnice ale paştunilor evocă numele triburilor lui Israel: Rabani (Ruben).

Shinwari (Simeon), Levani (Levi), Daftani (Neftali), Djadjani (Gad), Ashuri (Aser), Yusulzai (Iosif). Kabul, capitala Afghanistanului, poartă numele unui fost sat din Samaria ocupat de tribul Aser. În muzeul oraşului putem vedea o stelă datând din secolul al XI-lea găsită într-un sat paştun şi care poartă o inscripţie ciudată scrisă cu caractere ebraice: „Trăiesc în umbra lui Dumnezeu, frica şi neliniştea ne cuprind, evreii vor muri, iar musulmanii vor supravieţui”.

Aceste diferite indicii au stat la baza cercetărilor întreprinse de Institutul Amishav din Ierusalim pentru a studia şi mai temeinic istoria paştunilor, al căror mod de viaţă rămâne, pe drept cuvânt, cu adevărat biblic[44].

CALENDARUL EVREIESC

Există un calendar evreiesc la care se adaugă sărbătorile religioase. El numără 12 luni de 29 sau 30 de zile, fiecare începând odată cu luna nouă. O a 13-a lună se adaugă de 7 ori într-un ciclu de 19 ani pentru a recupera

---

44 Paştunii sunt uneori numiţi Pathans; acesta este numele lor în limba hindi.

decalajul dintre anul lunar de 354 de zile şi anul solar normal de 365 de zile şi un sfert. Avem astfel un calendar solar pentru an şi un calendar lunar pentru luni.

Numele acestor luni sunt următoarele:

Nisan, care acoperă lunile martie – aprilie

Iyyar

Sivan

Tammuz

Av

Elul

Tişti

Heşvan[45]

Kislev

Tevet

Şevat

Adar

Luna suplimentară se numeşte Adar Şeni, adică „al doilea Adar”. Aceste luni sunt, cu trei excepţii, aceleaşi cu cele ale calendarului solar musulman, dar pronunţia lor este uşor diferită.

Calendarul este de origine caldeană şi a fost preluat în timpul captivităţii în Babilon.

Evreii mesianici

Numiţi şi iudeo-creştini, evreii mesianici constituie un element de tranziţie naturală către următorul capitol care se va referi la creştinism.

Mişcarea lor este neimportantă din punct de vedere numeric. Ea însumează patruzeci de comunităţi în Statele Unite, fiecare neavând mai mult de câteva zeci de membri. Aceştia sunt evreii convertiţi la creştinism; ei îl recunosc pe Iisus Hristos drept Mesia anunţat de Biblie ca salvator al poporului ales. Totodată ei au vrut să-şi păstreze pe cât de mult posibil caracterul evreiesc. Astfel, serviciul religios are loc vineri seara, vinul de la slujbă este cuşer şi sunt respectate sărbătorile tradiţionale evreieşti.

Prin latura lor creştină, evreii mesianici se apropie

---

45 Se spune uneori mar heshvan, „luna tristă“ heshvan, căci este o lună fără sărbători în cursul căreia nu se celebrează căsătorii.

mai curând de penticostalii protestanţi, deşi ei aparţin diferitelor orientări care se întâlnesc în sânul Alianţei iudaismului mesianic din America, fondate în 1915.

Apariţia acestui curent original de gândire este greu de datat, dar se pare că nu s-a produs înainte de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, perioadă în care el apare în Moldova, în Statele Unite şi în Marea Britanie.

De reţinut faptul că o comunitate religioasă catolică păstorită de o evreică, maica Myriam, convertită la creştinism se străduieşte să împlinească riturile iudaice pentru a constitui o adevărată punte între iudaism şi creştinism.

CREŞTINISMUL

t

Aproape un miliard şi jumătate de oameni, un sfert din omenire, mărturisesc religia creştină. Din punct de vedere numeric această religie este cea mai importantă, fiind răspândită pe toate continentele şi în cele mai diverse medii culturale.

Ce au oare în comun manifestările pline de exuberanţă din pelerinajele mexicane cu solemnitatea rece şi discretă a luteranismului suedez, cu retragerea liber acceptată a călugărilor în mănăstiri sau cu intelectualismul abordat de unii filosofi creştini occidentali?

În cursul celor aproape douăzeci de secole de existenţă agitată, creştinismul nu s-a identificat niciodată pe deplin cu vreun sistem politic, social sau cultural. Expansiunea sa este înainte de toate rezultatul patimii de care dau dovadă creştinii adevăraţi în a transmite oamenilor

mesajul lui Dumnezeu. Adesea politica de expansiune a unei ţări creştine a susţinut prin forţa armelor acţiunea misionarilor cu scopul de a servi deopotrivă propriile interese, dar şi cauza credinţei. Cel mai adesea, creştinii s-au avântat fără a avea alte arme în afară de puterea de convingere a credinţei pentru a converti la creştinism

popoare îndepărtate de speranţa lor, cea pe care le-o dă Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu. Faptul că aceşti creştini tulburau o ordine prestabilită a dus la alungarea şi persecutarea lor; dar, mai târziu, încetul cu încetul, mesajul de iubire a învins, a câştigat teren şi a devenit valoare universală, parte integrantă a numeroase filosofii care mi recunosc întotdeauna cât de mare a fost, în mod direct sau indirect, importanţa creştinismului asupra umanităţii.

Cu siguranţă, creştinismul este o religie din moment ce are ambiţia de a-l uni pe om cu Dumnezeu, dar această legătură se bazează mai întâi pe o revelaţie şi pe persoana lui Iisus Hristos.

Iisus Hristos

Iisus, personaj istoric atestat, născut la Bethleem în anul 5 sau 6 înaintea erei noastre, reprezintă mai mult decât esenţa religiei creştine. El este în acelaşi timp raţiunea de a fi, creatorul şi modelul. Mai mult încă, aşa cum spun creştinii, el este Dumnezeu, care a ales în mod deliberat să trăiască pe pământ acceptând în totalitate condiţia umană. Misiunea lui Iisus pe pământ, expresie a voinţei lui Dumnezeu, nu este la voia întâmplării sau a diferitelor circumstanţe de ordin economic şi social ale epocii.

Acest plan a fost îndelung gândit de-a lungul istoriei unui popor, poporul evreu, ales de Dumnezeu ca martor şi actor al prezenţei sale în rândul oamenilor.

Iisus însuşi era evreu practicant, descendent pe linie maternă din David, fostul rege al Israelului. El s-a născut în sărăcie, în timpul unei călătorii forţate impuse de cuceritorul roman care voia să facă recensământul populaţiei.

Mama sa, Maria, o tânără cu o reputaţie nepătată, a rămas însărcinată fără să fi avut raporturi sexuale, iar bărbatul pe care familia i-l alesese drept soţ, Iosif, în loc să o alunge aşa cum se obişnuia în acea vreme, a acceptat explicaţia unei naşteri supranaturale[46].

46 Vom vedea mai departe că unii protestanţi nu acceptă o asemenea

Trebuie să amintim că poporul evreu, adesea persecutat de vecini puternici, trăia cu speranţa venirii unui Mântuitor, a unui Eliberator; exista în rândul populaţiei speranţa câştigării independenţei politice a Israelului.

Acest personaj atât de aşteptat trebuia să fie cunoscut sub numele de Mesia, adică „cel care este ales de Dumnezeu”, „unsul Domnului”[47].

Biblia, sau mai precis ceea ce creştinii numesc Vechiul Testament, relatează istoria poporului evreu şi îndelunga aşteptare a lui Mesia despre care se spunea că se va naşte dintr-o fecioară.

Totuşi creştinii consideră că Iisus este Dumnezeu, conceput de Dumnezeu şi purtat în pântece de Maria, mama sa; naşterea lui Iisus este unică şi supranaturală. Nu este nimic ilogic, dacă Iisus este singurul Om-Dumnezeu care a trăit pe pământ, iar naşterea sa este unică, deoarece nu a fost nevoie de sământă bărbătească pentru a-l procrea.

Religia musulmană acceptă naşterea supranaturală a lui Iisus.

Conform creştinilor, Dumnezeu a dorit ca această naştere să fie cu totul aparte, tocmai pentru a face cunoscut omenirii că el s-a întrupat în Om. În paranteză fie spus, acest lucru explică şi întăreşte faptul, recunoscut de creştini de altfel, că viaţa omenească începe odată cu conceperea copilului. Nimic nu l-ar fi împiedicat pe Dumnezeu să „dobândească” un om născut dintr-un tată şi o mamă, dar, în mod paradoxal, credibilitatea intervenţiei divine ar fi fost diminuată.

Rezumând, am putea spune că nu poate fi vorba ca un creştin să-l limiteze pe Iisus Hristos doar la rolul de personaj istoric. El este singura fiinţă Om şi Dumnezeu în

---

intervenţie supranaturală şi pun sub semnul îndoielii fecioria Maicii Domnului.

47 Mesia, „uns“, se spune Christos în limba greacă, cuvânt care a dat numele de creştin şi creştinism. Iisus Hristos îmbină deci numele de Iisus cu rolul dat de Dumnezeu.

acelaşi timp, unicul pe care Istoria l-a cunoscut pe pământ[48].

Care este deci mesajul atât de important ce trebuie transmis oamenilor şi care cere o asemenea desfăşurare de mijloace neobişnuite?

Mesajul este conţinut în trei cuvinte: „Dumnezeu este Iubire”.

Este la fel de simplu ca şi formula lui Einstein: E = mc2, formulă care a revoluţionat fizica stabilind echivalenţa între energie şi materie; între acestea două există totuşi un raport.

Afirmaţia că Dumnezeu este Iubire nu apare ca fiind neapărat originală, dar trebuie spus că de mai bine de 2000 de ani ea a fost mereu repetată strămoşilor noştri. Totuşi este destul de uşor de imaginat un Dumnezeu Creator care a lansat provocarea în cosmos pentru a vedea ce se întâmplă; nu este de asemenea aprioric evident faptul că îl interesează prea mult această evoluţie, el fiind Atotcunoscător şi ştiind deja ce întorsătură vor lua lucrurile.

Fără a face un joc de cuvinte, iubirea sinonimă cu libertatea va conduce la o adevărată revoluţie.

Odată cu acest mesaj puţin abstract „Dumnezeu este Iubire”, Iisus Hristos s-a străduit să-i dea omului un model de viaţă, adică să-l înveţe cum să-şi folosească libertatea.

Concret, în situaţii întâlnite zi de zi, prin cuvinte foarte simple, Iisus a arătat până unde poate duce Iubirea. Pentru aceasta el nu a abolit legea evreiască, ci a depăşit-o: în locul legii talionului „Ochi pentru ochi şi dinte pentru dinte” el provoacă mulţimea spunând: „Iar cui te loveşte peste obrazul drept, întoarce-i-l şi pe celălalt” sau „Iar dacă ochiul tău cel drept te sminteşte, scoate-l şi aruncă-l de la tine”.

În contextul violenţei epocii – Palestina aflată sub ocupaţie romană unde evreii aşteptau cu speranţă venirea unui Mesia eliberator – Iisus nu putea fi decât

48 Acest lucru nu exclude planul pe care Dumnezeu îl are şi cu alte lumi locuite, dar asta nu este la îndemâna noastră.

conducătorul mult dorit. Romanii ar fi trebuit să fie încântaţi să întâlnească la un popor învins un asemenea pacifist atât de hotărât, dar, demagogi fiind, ei l-au sacrificat, lăsându-l pradă furiei mulţimilor dezlănţuite.

Astfel, Iisus, mesagerul Iubirii fără margini, a fost supus la chinuri asemenea unui criminal; acest lucru ar fi trebuit să pună capăt tuturor utopiilor[49]. Putem oare să ne închipuim înfrângere mai dureroasă pentru un om care numai prin cuvânt urma să stabilească noi relaţii între oameni?

Puţinii ucenici pe care-i avea, paralizaţi de spaimă şi decepţie, nu au fost în stare să reacţioneze. Totuşi, la trei zile după execuţie, conform cuvintelor Bibliei despre Mesia, s-a petrecut evenimentul care avea să uimească lumea: învierea.

Timp de 40 de zile, de la Paşte până la înălţare, Iisus s-a arătat în diverse ocazii şi unui mare număr de martori. Unul dintre ucenicii săi, Toma, care nu credea, a trebuit să-l atingă pentru a se convinge de această minune. Totuşi nu putem vorbi de o întoarcere la viaţă, aşa cum ne este nouă dat să cunoaştem; corpul său era eliberat de orice constrângere. El putea să apară brusc într-o cameră închisă fără a fi vorba însă de o fantomă[50]. Dintr-odată, din eşec, moartea sa se transforma într-o certitudine a mesajului transmis. De acum înainte, ucenicii săi sunt convinşi că moartea nu este decât o trecere spre lumea de dincolo, iar Hristos a fost cel care a trecut primul.

Aşadar, credinţa într-un om, Iisus cel înviat, fiul lui Dumnezeu, se află la baza creştinismului. Această credinţă s-a răspândit şi continuă să se extindă, căci mesajul uimitor al lui Iisus rămâne acelaşi, indiferent de cultură:

---

49 Musulmanii nu acceptă faptul că un profet asemenea lui Iisus ar fi murit astfel; Dumnezeu nu ar fi putut accepta moartea dezonorantă a celui pe care din voinţa sa a făcut să se nască dintr-o fecioară.

50 Caracterul unic al trupului înviat, cel care anunţă învierea promisă nouă, înlătură orice speculaţie cu privire la înălţarea la cer a lui Hristos, sub privirile Apostolilor, la 40 de zile după Paşte.

nimic nu este dependent de vreun eveniment specific, nici de o problemă politică a epocii; Iisus nu impune niciun rit, nicio formă de liturghie; el nu construieşte niciun templu; el se mulţumeşte să recomande rugăciunea care conţine esenţa legăturii omului cu Dumnezeu:

„*Tatăl nostru* (noi suntem toţi fraţi, fiind copii ai lui Dumnezeu) *care eşti în ceruri* (noi nu-L vom căuta în vreun supraom), *sfinţească-se numele Tău* (Dumnezeu este de altă natură, iar noi trebuie să recunoaştem acest lucru), *vie împărăţia Ta* (noi dorim reuşita totală a lui Dumnezeu, lumea nu este statică), *facă-se voia Ta precum în cer aşa şi pe pământ* (noi trebuie să contribuim la instaurarea împărăţiei lui Dumnezeu şi să facem voia divină). *Pâinea noastră cea spre fiinţă dă-ne-o nouă astăzi* (oricare ar fi ştiinţa noastră, noi depindem de Dumnezeu). *Şi ne iartă nouă greşelile noastre, precum şi noi iertăm greşiţilor noştri* (atitudinea noastră faţă de semeni determină atitudinea lui Dumnezeu faţă de noi înşine). *Şi nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăveşte de cel rău* (libertatea noastră cere să fie îndrumată de Dumnezeu)”.

Iată totul: în aproximativ zece propoziţii ne dăm seama care este relaţia noastră cu Dumnezeu şi ştim cum să ne comportăm pentru a fi pe placul lui. Ca întreaga sa învăţătură, acest mesaj deosebit de clar formulat este pe înţelesul tuturor, căci el se adresează în primul rând oamenilor celor mai simpli, celor mai săraci, celor mai slabi.

Totuşi această simplitate are ceva supărător: la ce foloseşte să fii inteligent, bogat şi puternic dacă nu-i poţi înţelege mesajul?

Dar Iisus nu se opreşte aici: ceea ce spune el contravine întotdeauna moralei „obişnuite”, solid fundamentate: „*De nu veţi fi precum pruncii, nu veţi intra în împărăţia cerurilor*”.

Cei însetaţi de putere sunt avertizaţi: forţa şi aroganţa care au succes pe pământ blochează accesul la viaţa veşnică.

Dar trebuie să găsim un punct culminant al

învăţăturii lui Iisus Hristos; acesta se regăseşte cu siguranţă în cele câteva fraze ale „Predicii de pe Munte”[51] rostite conform tradiţiei pe malul lacului Tiberiada:

Fericiţi cei săraci cu duhul, că a lor este împărăţia cerurilor.

Fericiţi cei ce plâng, că aceia se vor mângâia.

Fericiţi cei blânzi, că aceia vor moşteni pământul.

Fericiţi cei ce flămânzesc şi însetează de dreptate, că aceia se vor sătura.

Fericiţi cei milostivi, că aceia se vor milui.

Fericiţi cei curaţi cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu.

Fericiţi făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema.

Fericiţi cei prigoniţi pentru dreptate, că a lor este împărăţia cerurilor.

Fericiţi veţi fi voi când vă vor ocărî şi vă vor prigoni şi vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră, minţind din pricina Mea; bucuraţi-vă şi vă veselip că plata voastră multă este în ceruri.

Fiecare din aceste fraze constituie o reţetă a fericirii, dar este vorba de o fericire care o depăşeşte pe cea pământească. Pentru a-l vedea pe Dumnezeu, pentru a avea parte de o fericire pe măsura sa, nu este plată de plătit, nici examen de trecut, pentru aceasta trebuie să iubim dreptatea şi pacea, să trăim în curăţenie şi demnitate.

Totuşi, Iisus Hristos nu spune în ce constă această fericire din viaţa de dincolo. Scepticii pot susţine că este vorba de o impostură, dar un impostor nu îşi înşală publicul decât cu scopul de a obţine un beneficiu; Iisus Hristos nu a cerut niciodată nimic pentru sine. Adevărat este însă că aşa cum este descrisă, această fericire este inaccesibilă, dar ne putem gândi că o asemenea descriere ar reprezenta într-o oarecare măsură un fel de publicitate care ne-ar influenţa alegerea şi nu ne-ar respecta

---

51 Este vorba de Fericirile care sunt redate în Evanghelia după Matei, 5,3-12 (n. coord.).

libertatea.

Un alt fapt demn de reţinut: Iisus Hristos nu ţine cont de tabuurile sociale. El manifestă aceeaşi iubire atât pentru străini, cât şi pentru strângătorii de dări, pentru prostituate, atât pentru soldaţii din armata romană, cât şi pentru prietenii cei mai apropiaţi. Singurii pe care Iisus Hristos îi respinge sunt ipocriţii care se ascund în spatele conformismului social şi îşi închid inima.

I»

Să adăugăm şi faptul că pentru a-i convinge pe necredincioşi, Iisus îşi înmulţeşte minunile nu atât pentru a schimba mersul lucrurilor, cât pentru a-şi arăta puterea sa divină, precum şi puterea de a ierta greşelile.

Consecvent principiilor pe care le propovăduieşte, Iisus dispare atunci când admiratorii săi vor să-i atribuie un rol politic.

Astfel, în numai trei ani de viaţă publică şi fără a avea la îndemână mijloacele de mediatizare modernă, acest evreu a cărui ţară suferea de pe urma cotropirii străine reuşeşte să pună bazele unei „revoluţii” care va traversa secolele: el declară că va fi întotdeauna în mijlocul celor care se vor aduna în numele său şi că va trimite Duhul Sfânt[52] credincioşilor săi

— i pentru a-i călăuzi în zilele ce vor veni.

Singurul lucru pe care Iisus îl cere oamenilor este ca aceştia să împărtăşească pâinea şi vinul în amintirea morţii sale, pe care el a acceptat-o ca sacrificiu în vederea transformării noastre.

Istoria lui Iisus Hristos este uimitoare din mai multe puncte de vedere. Relatările au un impact diferit asupra noastră. Ceea ce-i impresionează în mod deosebit pe evreii în rândul cărora au avut loc primele convertiri este similitudinea care există între viaţa lui Iisus şi prezicerile

---

52 Cuvântul grecesc folosit este paracletos, care înseamnă „avocat“. Biserica a interpretat întotdeauna acest termen ca fiind Duhul Sfânt care ne susţine asemenea unui avocat care ar pleda o cauză dificilă. Musulmanii se bazează pe acest cuvânt pentru a declara că este vorba de Mahomed, anunţat astfel de profetul Iisus.

Bibliei referitoare la Mesia cel aşteptat.

Venirea lui Iisus Hristos în Istorie nu era deci un fapt izolat, ci a însemnat ajungerea la capătul lungului parcurs al poporului evreu, sub conducerea profeţilor.

Evenimentul cel mai important rămâne totuşi învierea care le confirmă cu adevărat ucenicilor că Iisus Hristos a învins moartea şi că promisiunile pentru o viaţă veşnică sunt certe. Aceasta este explicaţia pentru faptul că, deşi victime ale persecuţiilor sângeroase, primii creştini au îndurat martiriul convinşi fiind că prin moartea lor vor ajunge în rai.

În sfârşit, ultimul subiect care atrage admiraţia se referă la puterea de adaptare a Bisericii care a reuşit să supravieţuiască în condiţiile cele mai vitrege. Acest lucru a fost posibil datorită promisiunii făcute de Iisus Hristos de a fi mereu prezent şi de a o conduce prin Duhul Sfânt. Timp de trei secole, Biserica nu a fost susţinută de nicio putere politică sau militară[53] şi nici de vreun regulament intern.

În zilele noastre mai trăim încă această aventură a Bisericii: ea apare ca fiind bine structurată, poate puţin cam greoaie şi uşor învechită, dar trecutul său mărturiseşte capacitatea sa de adaptare fără seamăn.

Liantul acestei surprinzătoare construcţii îl reprezintă credinţele moştenite de la Iisus Hristos sau extrase din cele ale primilor discipoli.

Credinţele creştinismului»

Învăţătura lui Iisus Hristos o desăvârşeşte pe cea a diferiţilor profeţi care şi-au făcut cunoscute cuvintele în Biblie de-a lungul istoriei poporului evreu.

Creştinii, studiind atent mesajul primit, au interpretat în mod diferit anumite elemente din credinţele lor. Dezbateri cu caracter teologic, uneori înverşunate, s-

53 Această diferenţă faţă de islam ne uimeşte. Organizarea politică şi militară a lui Mahomed şi a primilor califi a permis ca într-o sută de ani să se ajungă până la Poitiers. Din secolul al XIII-lea însă, practic islamul nu a mai câştigat nicio poziţie geografică; începând cu această epocă, Indonezia şi Imperiile occidentale din Africa Neagră trecuseră deja la islam.

au succedat mereu până când lucrurile au fost stabilite în cadrul sinoadelor de către episcopi. Aşa s-a fundamentat doctrina oficială, ortodoxă[54]. Cei care nu erau de acord cu aceste hotărâri părăseau Biserica împreună cu grupul lor de credincioşi şi puneau astfel bazele Bisericilor creştine disidente dintre care unele au dispărut, în timp ce altele şi-au consolidat poziţiile[55].

Când în 1054 Biserica Răsăriteană s-a despărţit de Biserica Romei – motivul fiind autoritatea papei –, cele două Biserici nu aveau diferenţe de doctrină. Totuşi proclamarea dogmelor s-a făcut ulterior de către Biserica Catolică fără ca Biserica Răsăriteană să participe, aceasta fiind în continuare numită Ortodoxă. Apare astfel schiţată deja o divergenţă de doctrină între cele două Biserici.

Oricare ar fi realitatea acestor dificultăţi, toate Bisericile creştine au în comun credinţele fundamentale, pe care le putem numi *crezul* lor[56]. Ele sunt următoarele:

Există un singur Dumnezeu atotputernic, creatorul tuturor lucrurilor.

Dumnezeu este Tatăl nostru: legătura dintre creator şi creaturile sale este una de iubire, mult mai puternică decât ne-o putem imagina.

Iisus Hristos este fiul lui Dumnezeu; el este Om, dar în acelaşi timp este şi Dumnezeu, conceput de Dumnezeu şi născut de Maria.

La trei zile după moartea sa pe cruce, el a înviat şi s-a arătat în diverse ocazii, apoi s-a suit la „cer” pentru a i se alătura lui Dumnezeu Tatăl.

Dumnezeu este unic, dar El este Sfânta Treime, adică trei „persoane” numite Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh, trei într-

---

54 Ortodoxie, „gândire dreaptă“ în limba greacă, desemnează ceea ce este conform cu adevărul unei doctrine. Acest termen este folosit şi pentru doctrinele politice.

55 Vom găsi mai departe în acest text un tabel al conciliilor, al dogmelor promulgate şi al ereziilor care au apărut din acestea.

56 Acest termen din limba latină, credo, care înseamnă „eu cred“, este primul cuvânt al rugăciunii catolice în care sunt enunţate principalele adevăruri în care trebuie să credem.

un singur şi acelaşi Dumnezeu[57].

Iisus Hristos, a doua persoană a Treimii, s-a făcut Om. Este ceea ce numim taina întrupării.

Iisus Hristos a venit să le ofere mântuirea[58] oamenilor aflaţi în suferinţă. Prin moartea sa pe cruce, el a „răscumpărat” astfel toate lipsurile, slăbiciunile, greşelile şi crimele umanităţii. Este ceea ce numim taina mântuirii, adică a „răscumpărării”.

Pentru a avea parte de această mântuire promisă de Dumnezeu, omul trebuie să aibă un comportament corect. Morala este fundamentată pe modelul vieţii duse de Iisus Hristos, adică pe legea iubirii.

La sfârşitul lumii, Dumnezeu va judeca toţi oamenii, iar cei aleşi vor avea parte de viaţa veşnică.

Biserica este strâns unită în jurul lui Iisus Hristos; ea este reprezentanta sa pe pământ; Biserica este permanent condusă şi iluminată de Duhul Sfânt.

Imensa majoritate a creştinilor de toate confesiunile este de acord şi admite aceste credinţe pe care le consideră baza creştinismului, chiar dacă pot apărea şi opinii divergente, cum ar fi, de exemplu, în privinţa noţiunii de biserică sau a caracterului real sau simbolic al unor evenimente.

Totuşi, aceste credinţe nu au toate acelaşi impact asupra vieţii creştinului: existenţa unui Dumnezeu treimic unic sau a Judecăţii de Apoi permit explicarea destinului umanităţii în timp ce persoana lui Hristos constituie pentru fiecare un model de comportament. Iată de ce fiecare creştin sincer caută să se „convertească”, adică să fie

---

57 Persoană, cuvânt de origine etruscă, desemnează la origine o mască de teatru. Astfel, „acelaşi actor“, Dumnezeu, apare sub trei aspecte distincte, trei „personaje“. Suntem conştienţi de insuficienţa vocabularului pentru a descrie ceea ce înseamnă natura însăşi a lui Dumnezeu. Nimic nu ne-ar fi permis să ne închipuim „structura internă“ a lui Dumnezeu în afara revelaţiei. Coranul nu menţionează noţiunea de Treime; musulmanii nu o recunosc şi unii o consideră chiar suspectă de a nega unicitatea lui Dumnezeu.

58 Oricare ar fi circumstanţele şi epoca, omul prin libertatea sa a căzut în ispita de a-1 respinge pe Dumnezeu, făcându-şi astfel singur rău.

asemenea exemplului de iubire perfectă dat de Iisus Hristos pe acest pământ. Pentru creştini, a urma credinţa în acest Om-Dumnezeu înseamnă mai mult decât respectarea unei legi sau a unui alt text.

Pentru omul secolului XXI ar putea părea dificil sau chiar absurd ca să aibă drept model o personalitate, e adevărat, de-a dreptul remarcabilă, dar care a existat cu mult timp înainte. Cum putem oare copia viaţa acestui om care a trăiit într-un mediu social, economic şi politic atât de diferit de al nostru?

De fapt, ceea ce asigură unitatea creştinismului este tocmai credinţa în învierea lui Hristos şi în ajutorul pe care Duhul Sfânt îl trimite Bisericii. Oricât de greu ar fi de acceptat de către un necreştin prezenţa actuală a lui Hristos înviat, ea este adevărata justificare a ambiţiei nemăsurate a creştinilor: strădania de a atinge sfinţenia sau dezvoltarea personală în spiritul iubirii nesfârşite a unui Dumnezeu întrupat în Om.

Este lesne de înţeles însă că puţini creştini reuşesc să înfăptuiască acest lucru. Fiecare om are slăbiciunile sale şi bunăvoinţa singură nu este de ajuns pentru a atinge dezideratul. De altfel, toţi creştinii sunt de acord că niciun progres spiritual nu este posibil în afară de acest dar al lui Dumnezeu pe care îl numesc har. Cum altfel oare s-ar putea apropia omul de Dumnezeu doar prin propriile sale puteri?

Dar greutatea sarcinii impune creştinilor o întrajutorare permanentă. Acesta este rolul fundamental al Bisericilor constituite, indiferent de diversitatea abordării şi a practicilor lor.

Practicarea creştinismului

Cum să se mai regăsească oare omul în această abundenţă de practici creştine: slujbe, taine bisericeşti, sărbători, pelerinaje, procesiuni, fapte milostive, acţiuni misionare? Doar un singur fir călăuzitor permite să se dea un sens şi o coerenţă acestei diversităţi de manifestări ale credinţei, sporite încă şi mai mult de particularismele

diferitelor Biserici creştine.

Acest fir călăuzitor îl regăsim în persoana lui Iisus Hristos la care se raportează, prin definiţie, toţi creştinii. Devotamentul faţă de persoana sa constă în respectarea învăţăturii şi păstrarea amintirii vieţii sale pământeşti.

Practica religioasă urmează deci în mod firesc două axe principale:

Studiul cuvântului său exprimat în Evanghelii şi lămurit în tot textul Bibliei. Aplicarea în viaţa de zi cu zi a acestei învăţături duce la adoptarea unui stil de viaţă moral.

Celebrarea pe tot parcursul anului a principalelor evenimente ale vieţii sale. Practica aceasta constă în sărbători sau ceremonii care nu se referă neapărat la amintirea trecutului, dar reprezintă de fapt viaţa lui Hristos înviat în sânul Bisericii pe care el a fondat-o.

Orice serviciu religios creştin, slujba de pildă, cuprinde două părţi: una consacrată cuvântului, cealaltă, manifestării mulţumirilor credincioşilor pentru darurile şi prezenţa lui Dumnezeu.

Aceste două părţi sunt strâns legate de practicile creştine, dar, pentru a le prezenta cât mai clar, le vom trata separat.

Împlinirea cuvântului lui Dumnezeu

Prima etapă constă, evident, în a cunoaşte bine şi a înţelege învăţătura lui Dumnezeu. În acest scop, un creştin trebuie să se familiarizeze cu istoria poporului evreu, ales de Dumnezeu pentru a împlini evenimentul anunţat de profeţi, şi anume venirea lui Mesia. Mai mult, creştinul are şi obligaţia să cunoască viaţa lui Iisus Hristos pentru a fi în măsură să trăiască aidoma modelului său.

Astfel toate formele de creştinism oferă o învăţătură religioasă care are la bază cunoaşterea Istoriei sfinte.

Această învăţătură a fost dezvoltată cu precădere de protestanţi, pentru care interpretarea învăţăturilor Bibliei este o chestiune personală în care nu intervine nicio autoritate ecleziastică. Există numeroase cercuri de studii

biblice unde credincioşii se străduiesc să extragă din textele sacre toată învăţătura necesară pentru a se putea găsi răspunsuri la preocupările lor.

Catolicii studiază Biblia, iar această activitate încredinţată odinioară specialiştilor este de acum înainte la îndemâna grupurilor tot mai numeroase de credincioşi. Situaţia este de dată relativ recentă şi se alătură unei mai vechi atitudini protestante. Înaintea eforturilor de apropiere între creştini, unii preoţi şi călugăriţe catolice considerau într-adevăr că Biblia – mai precis Vechiul Testament – nu poate fi încredinţată oricui, deoarece se aveau în vedere cele câteva episoade care prezintă aspecte de o moralitate îndoielnică.

Pentru majoritatea creştinilor care se mulţumesc să meargă la slujba de duminică, formarea lor continuă este asigurată prin lecturile alese şi comentate de preot sau pastor.

Dar dacă este bine să cunoaştem cuvântul lui Dumnezeu, mult mai important este să-l punem în practică. Deţinător al adevărului revelat şi însufleţit de iubirea faţă de aproapele său, creştinul are datoria de a răspândi acest adevăr şi de a-l ajuta pe orice om aflat în nevoie, indiferent dacă ajutorul dat e de natură materială sau morală. Cuvintele lui Iisus Hristos adresate apostolilor sunt clare: „Mergeţi şi învăţaţi toate neamurile”. Este vorba de o învăţătură mult mai convingătoare decât discursurile. De aceea lucrările sociale şi acţiunile misionare se îmbină şi se completează unele pe celelalte prin puterea Duhului Sfânt trimis de Dumnezeu în Biserica sa.

Astfel, creştinul practicant fervent îşi consacră tot timpul posibil pentru a alina suferinţa altora şi pentru a transmite mesajul de iubire al Mântuitorului; el nu poate face nimic fără ajutorul lui Iisus Hristos; întreaga sa viaţă creştinul încearcă să trăiască asemenea fiului lui Dumnezeu, adică să aspire la sfinţenie.

În anumite momente ale istoriei Bisericii, căutarea perfecţiunii într-o societate dominată de violenţă i-a determinat pe unii creştini să fugă de lume, ajungând până

la a-şi dispreţui propriul trup[59]. Astăzi toate Bisericile creştine sunt de acord cu respectul pe care omul îl datorează creaţiei lui

Dumnezeu pornind de la natură, animale şi bineînţeles de la omul cu trup şi suflet.

Acest exemplu ne arată în ce măsură a progresat atitudinea conştientă faţă de tot ce implică o bună înţelegere a mesajului şi a exemplului lui Iisus Hristos. Drumul către sfinţenie este anevoios şi nesigur, fie că este vorba de un singur individ sau de societatea creştină în ansamblu. Nu trebuie deci să ne mire neputinţele sau slăbiciunile care-i sunt proprii naturii umane. Ceea ce contează este perseverenţa în a duce o viaţă plăcută lui Dumnezeu. Această progresie, de tip dialectic, este favorizată de înmulţirea punctelor de vedere exprimate de diferitele Biserici creştine: chiar şi o poziţie greşită poate avea efecte pozitive datorită reacţiei pe care o provoacă[60].

Astfel fiecare nouă problemă antrenează în mod inevitabil căutarea de soluţii care să fie în concordanţă cu spiritul creştin. Această situaţie se întâlneşte mai ales în domeniul moralei, ca urmare a evoluţiei societăţii: contracepţia, mamele purtătoare, avortul nu sunt decât câteva dintre subiectele asupra cărora creştinii ar trebui să-şi spună părerea ţinând cont de conştiinţa şi principiile lor.

Acţiunea Bisericilor creştine, a preoţilor şi pastorilor are drept misiune sensibilizarea credincioşilor în privinţa consecinţelor faptelor făcute din neştiinţă şi sprijinul acordat lor în a lua în mod conştient decizia cea mai potrivită pentru atingerea idealului lor. Deci preoţii şi pastorii nu sunt în niciun caz judecătorii ce hotărăsc în ce

---

59 S-au văzut călugări care trăiau într-o renunţare totală, în locurile neospitaliere sau, încă şi mai ciudat, cocoţaţi în vârful stâlpilor. Ei stăteau acolo şi iarna, şi vara, la înălţime, şi trăiau din pomana făcută de credincioşi.

60 Sfântul Pavel spunea oportet haereses esse, „trebuie să existe erezii“, adică erori doctrinare.

măsură fapta este conform legii; ei îi ajută pe credincioşi să-şi exercite libertatea în sensul indicat de Dumnezeu şi în conformitate cu alegerea lor conştientă.

Însuşi Cuvântul lui Dumnezeu aşa cum este prezentat de evanghelişti nu are nimic în comun cu un cod de conduită în care ar fi anticipate toate situaţiile; cuvântul lui Dumnezeu explică şi ilustrează comportamentul lui Iisus Hristos, care trebuie să servească drept exemplu pentru credincios. Cum niciodată nimeni nu se găseşte exact într-una din situaţiile prezentate în Evanghelie, creştinul acţionează în virtutea spiritului şi nu executând ordine.

Această atitudine este atât de revoluţionară în raport cu alte religii, încât există creştini cărora le vine greu să o înţeleagă şi se simt mai bine dacă adoptă o atitudine de ascultare supusă. În acelaşi fel unii preoţi sau pastori reacţionează uneori ca nişte „şefi" spirituali mai mici şi nu ca nişte sfătuitori în serviciul credincioşilor. Totuşi creştinul se poate apropia de Dumnezeu prin strădania sa. Din fericire el este conştient că în demersul lui este ajutat de Duhul Sfânt; acest ajutor divin compensează slăbiciunile şi constituie pentru el un izvor de permanentă recunoştinţă. Viaţa sa creştină îşi trage seva din rugăciune, din studiul Scripturilor şi din practicarea sfintelor Taine.

Celebrarea darurilor lui Dumnezeu

Ceea ce în vocabularul Bisericii se numeşte euharistie[61] este înainte de toate un act de mulţumire. Iisus Hristos a vrut ca această celebrare să constea în principal în comemorarea cinei pe care El a luat-o împreună cu apostolii în ajunul morţii sale.

Alegerea unei mese simple, a împărţirii puţinului vin şi a pâinii pentru a celebra unirea lui Dumnezeu şi a oamenilor subliniază în ce măsură Dumnezeu doreşte să le fie accesibil tuturor şi în orice clipă. Prezenţa sa pe

---

61 Mulţumesc se spune gratias în latină şi eucharistos în greacă. Pentru mai multe explicaţii despre euharistie a se vedea mai departe în text.

pământ, acum mai bine de 2000 de ani, această „întrupare” a unui Dumnezeu care a adoptat condiţia umană în totalitatea sa, se prelungeşte astfel dincolo de secole în mesele zilnice la care îi invită pe creştini să le împartă cu El.

Dar recunoştinţa şi bucuria pe care creştinii le manifestă fată de Dumnezeu se exprimă şi în cursul sărbătorilor religioase de peste an şi amintesc de marile evenimente ale vieţii lui Hristos pe pământ: naşterea sa la Crăciun, prima sa apariţie publică în faţa legendarilor regi magi la Epifanie, învierea sa în duminica Paştelui, urcarea la ceruri la înălţare…

Catolicii şi ortodocşii lasă să se reverse evlavia asupra Mariei, Maica lui Iisus Hristos, şi asupra sfinţilor, care sunt de asemenea modele de reuşită în rândul oamenilor.

Toate aceste celebrări se vor a fi pe cât posibil frumoase; credincioşii şi cei care le celebrează se străduiesc să-l cinstească pe Dumnezeu prin toate mijloacele de care dispun.

Acest „serviciu” divin se numeşte liturghie şi este într-o oarecare măsură răspunsul credincioşilor la cuvântul lui Dumnezeu adus oamenilor. Drept recunoştinţă, aceştia înalţă rugăciunea lor către Dumnezeu. Liturghia este deci, în forma sa, o lucrare omenească; de-a lungul secolelor, tradiţiile liturgice au fost create diferit de la o Biserică la alta. Această diversitate reflectă sensibilitatea fiecărui popor şi îmbogăţeşte patrimoniul cultural al creştinismului.

Dar diversificarea în rândul religiei creştine nu ţine numai de liturghie. Alte diferenţe mai adânci au apărut în Biserica unică a lui Hristos, deosebiri care ating puncte de doctrină, importante desigur, deşi poate nu chiar esenţiale. Din aceste divergenţe s-au născut diverse forme de creştinism.

Diferitele forme de creştinism

Persoana lui Iisus Hristos, adevărat Dumnezeu şi om adevărat, este cea care-i uneşte pe toţi creştinii; ei cred în

misiunea sa divină şi se străduiesc în măsura convingerii şi a curajului lor să-i urmeze învăţătura.

Adunarea creştinilor formează Biserica. Toţi creştinii sunt de acord»

să recunoască faptul că această Biserică este unică, dar ei nu o văd toţi în acelaşi fel. Cu siguranţă ei consideră că nu există decât un singur adevăr – şi este deja mult – cel conţinut în învăţătura lui Iisus Hristos. Dar ea nu se aseamănă prin nimic cu un ansamblu de legi. Iisus Hristos s-a ferit să scrie ceva, precauţie indispensabilă pentru ca învăţătura sa să păstreze de-a lungul secolelor flexibilitatea de adaptare necesară. Modelul pe care el l-a dat este acela al unui comportament în întregime orientat spre iubirea aproapelui: fiecare creştin trebuie să-şi folosească libertatea şi conştiinţa pentru a-şi adapta în mod inteligent propriul comportament la situaţiile specifice existenţei, inspirându-se după modelul lui Iisus Hristos.

Nu este ceva prea intelectual: fiecare este capabil să facă în orice moment alegerile potrivite îndată ce se lasă condus de iubire şi, dacă este posibil, de bun-simţ. Iisus Hristos spunea de altfel: „Lăsaţi copiii şi nu-i opriţi să vină la Mine, că a unora ca aceştia este împărăţia cerurilor”[62]. Este o frază pe care teologii nu şi-au însuşit-o întotdeauna: chiar dacă nu găsim în Evanghelii nicio indicaţie strictă asupra organizării sau a liturghiei Bisericii viitoare, nici măcar asupra naturii împărăţiei lui Dumnezeu care-i aşteaptă pe cei aleşi, teologii au speculat imediat asupra acestor chestiuni cu adevărat importante, dar care nu sunt la îndemâna faptei.

Uitând poate prea adesea că viaţa creştină constă mai întâi în imitarea lui Hristos, teologii au început să descifreze Scripturile ca şi cum ar fi vorba de o explicaţie foarte şcolărească a textelor. Ei au găsit, evident, o mulţime de comori ascunse care sunt cel mai adesea extrapolări sau interpretări ale spuselor originare.

Înţelegem că un asemenea exerciţiu intelectual

62 Marcu 18,16 (n. coord.).

conduce la divergenţe de apreciere între teologi şi au apărut nesfârşite dispute între specialişti. Dacă adăugăm aici diferenţele sociologice, rivalităţile personale şi politice de care oamenii Bisericii nu sunt scutiţi, nu ar trebui să ne surprindă proliferarea tendinţelor şi mişcărilor care s-au manifestat şi se manifestă încă în sânul Bisericii lui Hristos.

Riscul ar fi mare, acela de a nu se mai regăsi într-o asemenea dezordine dacă, mulţumită lui Dumnezeu, Iisus Hristos nu ar fi dat asigurarea de ajutorul Duhului Sfânt pentru a călăuzi Biserica pe calea adevărului.

Dar Duhul Sfânt nu este un jandarm, el este Dumnezeu însuşi, el are răbdare şi nu pedepseşte automat toate greşelile; totul se petrece ca şi cum Duhul Sfânt ar lăsa timpul să macine ceea ce este de prisos şi s-ar baza pe înţelegerea mai profundă a mesajului de iubire pentru ca oamenii să aspire la unitate prin diversitate.

Constatăm într-adevăr că unele interpretări ale creştinismului, odinioară ameninţătoare pentru unitatea Bisericii, au dispărut practic de-a lungul secolelor şi că foarte încet, în ritmul lui Dumnezeu, creştinii de bună-credinţă, de diferite orientări, învaţă să se respecte reciproc şi să relativizeze anumite puncte secundare care i-au separat într-un trecut deja îndepărtat.

Ce rămâne într-adevăr din marile erezii cum ar fi arianismul, nestorianismul sau monofizismul care au sfâşiat Biserica între secolele al IV-lea

şi al VII-lea şi care au sedus un mare număr de creştini[63]?

---

63 Arianismul, doctrina lui Arie, plecând de la caracterul transcendent al lui Dumnezeu, nu admitea că Iisus este mai mult decât o creatură adoptată de Dumnezeu ca fiu. Arianismul a avut un succes deosebit la goţi, dar n-a dăinuit până în zilele noastre. Nestorianismul, doctrina lui Nestorie, din dogma potrivit căreia Iisus Hristos este adevărat Dumnezeu şi om adevărat, extrage concluzia că în el coexistă două persoane, omul şi Dumnezeul. Maria este mama omului, dar nu mama lui Dumnezeu. în acelaşi fel, doar omul este cel care a murit pe cruce. Creştinii din Arabia cu care Mahomed se afla în contact erau nestorieni,

Totuşi, se va spune, în mai puţin de un secol au apărut un mare număr de mişcări religioase a căror doctrină nu este în mod deosebit ortodoxă, deşi îl invocă pe Iisus Hristos. Cititorul va putea să se ducă cu gândul la articolele consacrate mai departe Martorilor lui Iehova sau mormonilor pentru a nu cita decât două dintre cele mai importante. La fel, fiecare decizie doctrinală a Romei antrenează reacţii de respingere a unor catolici care se îndepărtează uneori de rădăcinile lor. Jansenismul în secolul al XVIII-lea, apoi proclamarea infailibilităţii pontificale în 1870 au provocat scindarea „vechilor-catolici" şi aproape un secol mai târziu Conciliul de la Vatican II a provocat opoziţia unor catolici ca Abatele de Nantes (Contrareforma catolică) şi schisma „integriştilor" Monseniorului Lefebvre.

Nu este mai puţin adevărat că aceste mişcări rămân numeric foarte marginale şi nu tulbură liniştea Bisericii, aşa cum a fost cazul marilor dispute doctrinale de odinioară.

Aceste specificări fiind făcute, creştinismul contemporan cuprinde trei mari curente:

catolicismul (mai mult de un miliard de botezaţi)

ortodoxia (în jur de 180 milioane de botezaţi)

protestantismul (400 milioane de botezaţi).

Acesta din urmă, după cum vom vedea mai departe, rămâne „fărâmiţat" în mai multe orientări, dar apar semne de convergenţă. Aceleaşi semne apar în ceea ce priveşte relaţia dintre catolicism, ortodoxie şi protestantism: este vorba despre „mişcarea ecumenică" ce va fi amintită ulterior.

Catolicismul

Iată mai mult de 2000 de ani de când creştinismul a intrat în Istorie prin uşiţa unui fapt divers: executarea unui

---

ceea ce explică, după creştini, poziţia islamului (a se vedea capitolul despre islam). Nestorienii sunt astăzi încă în număr de aproximativ 500 000. Monofizismul, literal „doctrina unei singure naturi", ca reacţie împotriva nestorianismului, face să dispară natura umană a lui Hristos în spatele naturii sale divine. Creştinii copţi şi etiopienii sunt de tradiţie monofizită, dar ei sunt mai aproape astăzi de ortodoxie.

agitator religios într-o provincie îndepărtată a Imperiului Roman. Acest Iisus le spusese tovarăşilor săi, apostolii: „Mergând, învăţaţi toate neamurile”[64]. Mesajul său se voia deci, încă de la începuturile sale, catolic, adică universal[65].

Universală, Biserica Catolică are incontestabil o însemnătate mai mare decât celelalte mişcări religioase dacă avem în vedere răspândirea geografică sau numărul adepţilor săi. Multă vreme limitat la lumea mediteraneană, catolicismul este astăzi prezent aproape în întreaga lume şi el regrupează mai mult de 1 miliard de botezaţi, adică 60% dintre creştini. Mai mult, datorită organizării sale ierarhice, el prezintă o mare omogenitate a doctrinei. Structura sa constă în extrapolarea celei create în mod rudimentar de Iisus Hristos: doisprezece apostoli (trimişi) a căror căpetenie era Petru. Astăzi Biserica Catolică este condusă de mai mult de 4.000 de episcopi sub autoritatea unui papă, episcop de Roma[66].

Ne imaginăm uneori catolicismul devenit rigid din cauza dogmelor sale, paralizat de un Stat Major format din cardinali bătrâni rupţi de preocupările lumii contemporane. Cei care-şi dau osteneala să studieze catolicismul constată că, dimpotrivă, sub unitatea sa fundamentală există o diversitate şi capacitate de evoluţie uimitoare. Schimbările care par să se accelereze de câţiva ani nu se referă la conţinutul imuabil al credinţei, aceste schimbări vizează aplicarea lor la lumea nouă în care trăim. Această reînnoire a expresiei credinţei îi permite Bisericii să-şi păstreze vitalitatea.

Corp în mişcare, Biserica Catolică poate fi percepută foarte diferit în funcţie de observatorii săi. Societate umană, ea este supusă tuturor greşelilor şi tuturor compromisurilor; unii nu reţin de aici decât

---

64 Matei 20,19 (n. coord.).

65 Catolic înseamnă „universal“; ecumenic, cu sens foarte apropiat, desemnează ceea ce se referă la totalitatea lumii locuite.

66 Biserica Catolică se mai numeşte şi apostolică prin referire la apostoli, şi romană pentru că ea recunoaşte autoritatea episcopului de Roma.

obscurantismul Inchiziţiei sau al procesului din Galileea. Izvor inepuizabil de sfinţi, Biserica este pentru mulţi alţii unica raţiune de a spera; în ea este prezent Duhul Sfânt care conduce omenirea către Mântuitorul ei.

Este greu să fii obiectiv. Putem totuşi constata că Biserica Catolică şi-a revenit întotdeauna după crizele cele mai grave, ceea ce permite interpretarea istoriei sale ca o avansare în care fiecare eveniment pare să se fi produs pentru a opera o reconvertire necesară şi permanentă.

Iată de ce o trecere în revistă a Istoriei este un necesar prealabil pentru a înţelege originalitatea catolicismului şi pentru a aprecia multiplele sale forme de spiritualitate şi de acţiune.

Istoria zbuciumată a catolicismului

De-a lungul secolelor catolicismul a trecut prin situaţiile cele mai diverse, iar astăzi locul său în societate variază considerabil în funcţie de ţară.

Putem distinge trei mari perioade:

Primele trei secole sunt cele ale unei lupte doctrinale, în mare parte clandestină. Catolicismul s-a afirmat atât prin calitatea şi noutatea mesajului său, cât şi prin curajul eroic al credincioşilor: această fază de luptă crâncenă s-a dat, în principal, în interiorul Imperiului Roman.

De la recunoaşterea catolicismului ca religie a Imperiului după Constantin[67] până la Reforma protestantă de la începutul secolului al XVI-lea, catolicismul a fost permanent asociat cu o putere politică. Este o perioadă de siguranţă religioasă, dar şi de lupte intense în jurul puterii. În timpul acestor unsprezece secole au avut loc numeroase evenimente dramatice. Imperiul Roman se prăbuşeşte sub loviturile barbarilor, dar Biserica rezistă, convertindu-i. Catolicismul îndură şocul islamului începând cu secolul al VII-lea şi pierde aproape toată Africa de Nord şi Orientul Apropiat. Apoi intervine schisma cu Biserica Răsăritului în

---

67 La Conciliul de la Niceea, convocat de Constantin în 325, este formulat conţinutul Crezului [la Conciliul de la Constantinopol este definitivat, păstrându-se neschimbat până în zilele noastre (n. coord.)].

1054, iar Biserica Catolică se identifică cu Europa Occidentală. Credinţa face să apară catedrale, dar Evanghelia nu îmblânzeşte încă violenţa: cruciadele şi Inchiziţia par a fi modalitatea firească de a-şi convinge aproapele. Într-o Biserică ce se identifică în întregime cu societatea, găsim de-a valma atât binele, cât şi răul. O clarificare şi un control devin necesare.

De la Reformă, Biserica Catolică îşi pierde în mod progresiv puterea politică: în Marea Britanie mai întâi prin secesiunea anglicană, apoi în Europa de Nord cu luteranii, în sfârşit în restul Europei cu Revoluţia Franceză din 1789 şi apariţia naţionalismelor. Doar puterea credinţei rămâne intactă: indienii din America devin creştini începând cu secolul al XVI-lea prin sabia conchistadorilor, iar africanii şi locuitorii zonei Oceaniei se creştinează începând cu secolul al XIX-lea datorită devotamentului misionarilor.

În zilele noastre, centrul de gravitaţie al Bisericii Catolice se deplasează. Ţările industrializate din Europa Occidentală au devenit prea bogate pentru a se simţi în largul lor într-o spiritualitate în care sărăcia este o virtute. În schimb, în statele Lumii a Treia şi în ţările aflate sub dictatură, suflul revoluţionar al creştinismului rămâne intact.

Diversitatea situaţiilor specifice fiecărei ţări face în mod evident dificilă direcţia pe care trebuie să o urmeze Biserica. Sarcina este cu atât mai grea cu cât de la Conciliul Vatican II din 1962 până în 1965 Biserica Catolică a renunţat definitiv să-şi impună punctul de vedere roman, prin excelenţă, care o caracteriza de multe secole.

Conciliul Vatican II

Dacă ar trebui o dovadă în plus a puterii de adaptare a Bisericii Catolice la evoluţia Istoriei, Vatican II ar oferi un exemplu elocvent în acest sens.

Şocul celui de-al Doilea Război Mondial, ai cărui principali protagonişti erau popoarele de cultură creştină, arătase în mod clar că Biserica nu se putea mulţumi să recomande credincioşilor respectarea valorilor morale

individuale; ea trebuia să-şi extindă învăţătura pentru a ajunge la o morală mai colectivă, având drept consecinţă o mai mare deschidere asupra lumii.

În acest scop, cele trei axe principale ale Conciliului au fost:

O actualizare (în italiană: *aggiomamento*) a practicilor Bisericii pentru a permite o mai bună realizare a noilor obiective;

O definiţie mai clară a raporturilor sale cu lumea, mai ales în ceea ce priveşte faptele Bisericii în ţările străine culturii occidentale;

stabilirea de relaţii bazate pe încredere şi constructive între catolicism şi celelalte Biserici creştine.

Conciliul urmează o logică, cea a universalităţii mesajului pe care trebuie să-l transmită. Decizia de a folosi limbile locale în locul limbii latine pentru celebrarea slujbei nu este decât un mijloc de a-i face pe credincioşi să participe la cultul[68] lor.

Probabil cea mai importantă declaraţie a conciliului se referă la libertatea religioasă. Acesta este de fapt un nou mod de a se exprima: Biserica, sigură de mesajul său, înainte se speria de respectiva libertate, căci, alegând o altă cale decât cea a catolicismului, omul cade inevitabil în greşeală. Fără a renunţa la convingerile sale, Bisericii nu-i rămâne decât să constate faptul că omul este liber şi că-şi exercită libertatea pe tărâm religios ca în oricare alt domeniu. Biserica, depozitara mesajului de iubire divină, are datoria să convingă în esenţă prin exemplul sfinţilor săi. Ea poate condamna doctrinele, dar niciodată oamenii. A recunoaşte această realitate, că fiecare dispune în conştiinţa sa de libertate religioasă, este o simplă constatare, dar este şi o condiţie necesară pentru

68 Această decizie i-a deranjat pe unii catolici ataşaţi de obiceiurile lor cu atât mai mult cu cât ea se armoniza cu schimbările liturgice minore. Totuşi abia la începutul secolului al XVI-lea, la Conciliul de la Trident, Biserica a impus slujba în limba latină. Astăzi aceasta nu este interzisă, dar nu este nici recomandată. Riturile catolice nelatine pe care le vom vedea mai departe folosesc de altfel diferite alte limbi liturgice, ca de exemplu limbile greacă şi arabă.

stabilirea unui dialog cu celelalte religii; în lipsa acestui dialog există puţină speranţă de convertire la catolicism din partea celor care s-au îndepărtat de el.

Aceste subtilităţi despre libertatea religioasă nu au fost admise de unii catolici fundamentalişti care vedeau în ea un compromis periculos şi de neacceptat cu greşeala. Totuşi orice ar spune cei câţiva opozanţi neînduplecaţi ai conciliului, acesta nu a atins cu nimic natura şi temelia Bisericii Catolice.

Specificitatea catolicismului în sânul creştinismului, catolicismul şi ortodoxia ocupă o poziţie centrală în sensul că Bisericile creştine calificate în general drept protestante provin în mod direct sau indirect din cele două.

Caracteristicile cele mai însemnate ale Bisericii Catolice, pe care celelalte Biserici nu le-au mai păstrat, se referă la concepţia asupra naturii însăşi a Bisericii, a locului ocupat de tradiţie şi dogme, de taine şi de structura ierarhică. Trecându-le în revistă, vom constata că Biserica Catolică reuşeşte destul de bine să îmbine o profundă coerenţă intelectuală cu o bună putere de adaptare la diferitele culturi.

Natura Bisericii Catolice

Pentru catolici, promisiunea lui Iisus Hristos conform căreia el va rămâne prezent în Biserica sa este o realitate: Duhul Sfânt pogorât peste apostoli la Rusalii este realmente prezent în sânul Bisericii, tot aşa cum Iisus Hristos însuşi este prezent în Euharistie (a se vedea prezentarea în paginile ce urmează). Natura acestei prezenţe scapă evident simţurilor noastre, dar ea nu este mai puţin reală. Singurele imagini simbolice pot explica acest fapt: se spune că Biserica este Trupul mistic sau Mireasa lui Hristos pentru a arăta caracterul intim şi indisolubil al acestei uniuni.

Biserica este deci de creaţie divină, dar ea se construieşte cu ajutorul oamenilor dintre care primul a fost în mod simbolic numit Petru [piatră] de către Iisus Hristos însuşi. Astfel, Biserica este sfântă, dar oamenii

care o alcătuiesc sau care o conduc rămân oameni, în stare de orice slăbiciune şi de orice renegare. Putem deci distinge Biserica vizibilă, societate umană a botezaţilor discret condusă de Duhul Sfânt, şi Biserica invizibilă, adunare a tuturor celor vii sau morţi cărora Dumnezeu le dă credinţă, adică cei care răspund după puterile lor la ceea ce înţeleg ei prin chemarea lui Dumnezeu[69].

Prin natura sa, este imposibil de ştiut cine face parte din ea. Această definiţie subliniază ideea că în afara Bisericii invizibile nu există mântuire, căci mântuirea nu poate veni decât de la Dumnezeu. Nu este deloc o atitudine de orgoliu a catolicilor, deoarece faptul de a fi botezat – sau chiar de a fi preot, episcop sau papă – nu garantează că faci parte din această Biserică.

Totuşi, Biserica vizibilă, fiind urmaşa istorică a Bisericii pe care Iisus Hristos a instituit-o împreună cu apostolii săi, rămâne inspirată din punct de vedere spiritual de Dumnezeu şi este aleasă pentru a transmite şi a păstra mesajul său.

În zilele noastre, fără a renega nimic din certitudinile pe care le obţine din revelaţia divină şi din tradiţia sa, Biserica Catolică a luat cunoştinţă de mesajul de iubire a cărui depozitară este şi care-i impune o mare modestie în afirmarea şi formularea adevărului. Recunoscând varietatea expresiilor culturale ale aspiraţiilor oamenilor către Dumnezeu, ea le consideră, de la Conciliul Vatican II, ca tot atâtea tentative de a se apropia de Creator. Biserica nu-şi mai îndreaptă furia împotriva ereticilor sau schismaticilor şi chiar îi repugnă, de acum înainte, să

---

69 Timp de secole, catolicismul a formulat această învăţătură numind „trupul Bisericii“ Biserica vizibilă, ai cărei credincioşi recunosc autoritatea papei şi a episcopilor, şi „sufletul Bisericii“, totalitatea oamenilor care nu sunt în stare de păcat de moarte. Tocmai această Biserică este cea care constituie Trupul mistic al lui Hristos. Conform vocabularului tradiţional, cei care nu aparţin Bisericii vizibile se împart între:

■ nebotezaţi, numiţi odinioară „necredincioşi“ (cei care nu au credinţă, fides, fără nuanţă peiorativă); ei pot fi membrii Bisericii invizibile dacă trăiesc, cu destulă plenitudine, în iubire faţă de Dumnezeu;

vorbească despre ei. Biserica a renunţat definitiv să condamne oamenii care-l caută pe Dumnezeu prin alte religii, ea îi priveşte de azi înainte cu respect şi iubire şi se străduieşte să stabilească cu ei un dialog, în speranţa că îi va face să împartă plenitudinea mesajului care îi este încredinţat1.

apostaţii – botezaţi în religia creştină care l-au respins în mod explicit şi total pe Iisus Hristos;

excomunicaţii, creştini excluşi din Biserică în urma unei greşeli grave;

ereticii, creştini care refuză să creadă în unul sau mai multe adevăruri înţelese de Biserică drept articol de credinţă. Protestanţii sunt eretici;

schismaticii, creştini care cred în învăţătura Bisericii, dar refuză să recunoască autoritatea conducătorilor legitimi, în special a papei. De la separarea Bisericii de Răsărit în 1054, ortodocşii sunt consideraţi schismatici. Totuşi, o parte a Bisericii de Răsărit a rămas fidelă Romei; există deci catolici nelatini de diferite rituri brientale conduse de patriarhi care recunosc prin definiţie autoritatea papei.

1 Ne putem întreba de ce Biserica nu a afirmat mai devreme această poziţie care pare singura coerentă cu principiile sale. Este fără îndoială importanţa naturii umane care deformează cele mai bune intenţii. La urma urmelor, islamului îi vine foarte greu să practice

Ca atare, în prezent, Biserica nu mai impune nimic, dar propune un model tuturor popoarelor lumii. Ea a păstrat intactă certitudinea că deţine adevărul mesajului lui Iisus Hristos, dar ştie de acum înainte că puterea sa de convingere depinde de fidelitatea cu care ea însăşi îşi pune în practică propria învăţătură. Biserica nu încearcă să impună soluţii problemelor morale, sociale, politice sau economice, dar ea îşi exprimă neobosit principiile care trebuie să guverneze aceste alegeri. Biserica a devenit astfel mult mai conştientă că principiile pot să conducă la alegeri diferite în funcţie de mediul cultural.

Biserica îşi găseşte unitatea fundamentală sub

diversitatea aparenţelor, în tăria convingerilor sale spirituale exprimate prin dogme şi tradiţie.

Tradiţia şi dogmele

De vreme ce Biserica este constituită din oameni liberi, deci supuşi greşelii, nu este de mirare că apar în sânul său interpretări diverse ale mesajului revelat. Unele dintre ele pot fi erori în măsura în care o opinie şi contrarul său nu pot fi adevărate în acelaşi timp.

Astfel singura referinţă la Biblie nu este suficientă pentru a fi sigur de adevăr, într-atât încât să putem ajunge la el. Pentru a beneficia de toate şansele, Biserica Catolică – îndrumată, poate, de Duhul Sfânt – a pus la punct un sistem original destinat unei cât mai bune păziri în faţa erorilor. Acest sistem constă în a oficializa în mod solemn credinţele dobândite – ceea ce numim dogme –, apoi în a reuni toate aceste credinţe în ceea ce Biserica numeşte „tradiţie", într-un ansamblu coerent, definitiv acceptat, de la care se poate continua[70] cercetarea.

Un astfel de proces nu a fost înţeles de protestantism din cauza unui motiv în esenţă istoric; incapacitatea Bisericii din secolul al XVI-lea de a se reforma destul de repede prin ea însăşi a împins creştinii reformaţi să se separe şi în acelaşi timp să recuze învăţătura Bisericii căzute în eroare. Ei au concluzionat că Biserica nu contribuia cu nimic şi că era mai bine ca fiecare să aibă libertatea de a interpreta în felul său Sfânta Scriptură şi, după ei, singura purtătoare de revelaţie.

În mod natural, proclamarea unei dogme pretinde cele mai mari precauţii: o credinţă bine stabilită nu devine dogmă decât după o maturare care poate dura secole. În principiu, aceste dogme nu se referă decât la subiecte importante. Autenticitatea apariţiilor de genul celor de la Lourdes este, printre alte exemple, lăsată la aprecierea fiecăruia. La fel se întâmplă şi cu întrebările referitoare la

---

70t oleranţa care este înscrisă în principiile Coranului şi comunismul sovietic s-a obişnuit uşor cu privilegiile nomenclaturii. Ceea ce contează este rezultatul final: aşa cum spunea Iisus Hristos, judecăm copacul după roadele sale.

naşterea omului pornind de la cuplul Adam şi Eva, ceea ce poate fi interpretat în mod simbolic.

În ciuda prudenţei de care dă dovadă Biserica Catolică în definirea dogmelor sale, chiar principiul de a proclama altele noi îi irită în mod frecvent pe necatolici. Protestanţii şi ortodocşii consideră că nu este nimic de adăugat la mesajul Sfintei Scripturi completate, e adevărat, prin ceea ce trebuie să numim dogmele primelor concilii ale Bisericii. Necatolicii consideră adesea că este o dovadă de vanitate să defineşti un adevăr divin care scapă înţelegerii tuturor oamenilor, chiar şi episcopilor şi papei.

La acest lucru Biserica Catolică ar putea răspunde că nimic nu o poate împiedica să-şi exprime convingerile. Totuşi ea insistă mai degrabă asupra unui punct, în general greşit înţeles. Dogmele nu au pretenţia de a explica în detaliu un adevăr care nu aparţine decât lui Dumnezeu, dar ele se mulţumesc să elimine interpretările considerate eronate[71].

Astfel, dogma întrupării, asupra căreia toţi creştinii sunt de acord, spune că Dumnezeu s-a făcut Om în persoana lui Iisus Hristos. Este imposibil de ştiut în ce constă acest mister şi cum Dumnezeu poate fi Om, dar dogma exclude ideea că Iisus este un om ca toţi ceilalţi sau, în caz contrar, că el este o aparenţă a omului, o apariţie a lui Dumnezeu.

Fireşte, dogmele proclamate cel mai recent sunt acelea care au provocat mişcări majore în rândul creştinilor necatolici. Ultimele trei sunt: dogma Imaculatei Concepţii proclamată în 1854 de papa Pius al IX-lea, dogma infailibilităţii papale, proclamată în 1870 de însuşi papa în cursul primului Conciliu de la Vatican şi dogma Asumpţiunii sau Ridicarea la Cer a Maicii Domnului, în

71 Să facem o comparaţie foarte imperfectă: un martor convocat de poliţie poate fi incapabil să precizeze identitatea unui vinovat, fiind în acelaşi timp sigur de câteva caracteristici ale individului: nu purta bluzon, nu avea cizme etc. O asemenea mărturie nu defineşte vinovatul, ci înlătură nevinovaţii din cercul suspecţilor. în acelaşi mod, dogmele elimină ipotezele religioase sterile.

1950, de papa Pius al XII-lea[72].

Protestanţii şi ortodocşii au luat în mod evident drept o provocare proclamarea dogmei infailibilităţii papale. Totuşi, asta nu înseamnă că papa se transformă într-un supraom care ar rosti numai adevărul – ar urma imediat propuneri linguşitoare din partea serviciilor meteorologice –, ci doar că acordul Bisericii asupra unui punct de doctrină nu devine definitiv incontestabil decât odată proclamat în mod solemn de papa care reprezintă unitatea sa. Se spune atunci că el vorbeşte *ex-cathedra*. O asemenea proclamare nu este deci rezultatul unei decizii autocratice a papei, ci rodul unui îndelung proces de gândire în sânul Bisericii, în general ratificat printr-un conciliu. Astfel dogma infailibilităţii papale însăşi a fost votată cu ocazia Conciliului din 1870[73].

Putem totuşi să considerăm că după Conciliul Vatican II procedura solemnă de proclamare a unei dogme nu va fi decât în mod excepţional utilizată. Credinţele Bisericii Catolice au suferit aproape toate atacurile posibile de mai bine de 2000 de ani. Problemele dogmatice vor lăsa cu adevărat locul unui efort de aprofundare a vieţii creştine în diferite contexte culturale.

Această viaţă spirituală se bazează pe practicarea tainelor.

Tainele

Noţiunea de taină este o specificitate a creştinismului, însă ea este mai puţin răspândită şi mai puţin clarificată la protestanţi.

Catolicii, ca şi ortodocşii, numără şapte taine:

Botezul

---

72 L'Assomption (Adormirea Fecioarei Maria), din limba latină ad sumere, „a lua cu sine“ este înălţarea la cer a Maicii Domnului la sfârşitul vieţii sale terestre. Acest cuvânt se opune înălţării lui Iisus Hristos care s-a ridicat prin el însuşi la cer, în timp ce mama sa, simplă fiinţă omenească, a fost chemată acolo.

73 535 de episcopi au votat pentru, doi împotrivă şi 55 au părăsit conciliul pentru a evita să voteze împotrivă. După vot, cei 57 de opozanţi s-au raliat noii dogme.

Confirmarea[74]
Euharistia
Căsătoria
Preoţia
Pocăinţa[75]
9
Împărtăşirea bolnavilor (Maslul)

Orice taină aduce un dar, iertarea lui Dumnezeu, care se concretizează vizibil printr-un semn, gesturi şi cuvinte consacrate. Există un paralelism evident şi dorit între întruparea lui Dumnezeu în Iisus Hristos şi manifestarea lui Dumnezeu printr-un semn vizibil. Vom înţelege mai bine această noţiune de taină dacă îi aprofundăm conţinutul.

Botezul este taina intrării în Biserică. Orice catolic îl poate îndeplini în caz de urgenţă, cum ar fi riscul de deces al unui copil. Biserica admite chiar validarea unui „botez la cerere" pentru o persoană aflată în pericol de moarte. Semnul vizibil al botezului constă în a turna puţină apă pe capul botezatului pronunţând cuvintele: „Te botez în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh"[76]. Când ceremonia este înfăptuită este celebrat de un preot la Biserică, ceea ce reprezintă situaţia normală, ritul este complet: puţină sare pe limbă simbolizează faptul că botezatul este „sarea pământului", capabil să dea savoare existenţei; o picătură de untdelemn sfinţit pe frunte aminteşte de ungerea regală şi de cea a lui Hristos, evocând uleiul cu care se ungeau luptătorii înaintea luptei; o lumânare aprinsă ţinută în mână semnificând lumina pe care creştinul trebuie să o aducă lumii, iar cei doi martori, naşul şi naşa, reprezintă comunitatea care întâmpină proaspătul botezat şi care va veghea la educaţia sa. Botezul poate fi dat încă de la naştere.

---

74 Numai catolicii au Confirmarea, în vreme ce la ortodocşi este înlocuită de Taina Sfântului Mir sau Mirungerea (n. coord.).

75 La ortodocşi aceasta este Taina Spovedaniei (n. coord.).

76 La ortodocşi, la formula de la botez nu preotul este cel mai important, căci nu el botează, ci copilul este botezat în numele Treimii. La fel, botezul se face prin scufundare, iar nu prin stropire (n. coord.).

Confirmarea este taina intrării într-o viaţă de responsabilitate; confirmatul primeşte darul Duhului Sfânt. Această taină este conferită de episcop care pronunţă cuvintele rituale, desenează cu mir semnul crucii pe fruntea confirmatului şi îi atinge obrazul ca pentru a-i ura noroc. Catolicii consideră că această confirmare prin însăşi natura sa cere o anumită maturitate din partea celui care o primeşte. Ea este dată, în general, la ieşirea din copilărie, după prima împărtăşanie, pe la vârsta de zece ani.

Euharistia este pentru catolici mult mai mult decât amintirea ultimei cine a lui Iisus alături de apostoli, ea este actualizarea şi participarea la unica sa jertfă. Numai un preot poate să pronunţe cuvintele sfinţirii pâinii şi vinului aşa cum le-a spus Iisus Hristos: „Luaţi, mâncaţi, acesta este trupul Meu; luaţi şi beţi că acesta este sângele Meu care pentru mulţi se varsă spre iertarea păcatelor.”[77] Aceste cuvinte[78] provoacă „transsubstanţierea”, adică prezenţa reală a lui Iisus Hristos în pâinea şi vinul care devin hrană spirituală pentru credincioşi[79]. După sfinţire, preotul împarte pâinea, în general o ostie făcută din făină nedospită, o consumă şi bea dintr-un potir puţin vin sfinţit[80]. A primi această hrană înseamnă a fi în comuniune, adică a fi unit în trup cu Hristos. Credincioşii nu primesc, în general, decât ostia, deşi comuniunea sub cele două „ipostaze”, pâine şi vin, se practică în mod ocazional.

De la începutul secolului, data primei comuniuni a fost avansată spre vârsta de 7 ani, cel puţin pentru copiii care sunt în stare să-i înţeleagă sensul. S-a instituit, în

---

77 Matei 26,26 (n. coord.).

78 Aceste cuvinte sunt folosite de Biserica Catolică, pe când ortodocşii folosesc rugăciunea de invocare a pogorârii Duhului Sfânt (epicleza) pentru prefacerea pâinii şi a vinului în Trupul şi Sângele lui Hristos (n. coord.).

79 în mod evident nu există nicio schimbare a substanţei chimice a pâinii şi a vinului; în vocabularul teologic, substanţa este, aşa cum sugerează etimologia, ceea ce se păstrează dedesubt, adică sub aparenţe.

80o dinioară o „slujbă uscată“, fără vin, de teamă ca ruliul sau tangajul să nu facă să se reverse câteva picături din lichidul sfinţit.

schimb, mărturisirea de credinţă, noua denumire a împărtăşirii solemne.

Căsătoria este o taină între cei doi soţi. Preotul care binecuvântează unirea este într-o oarecare măsură martorul voinţei lor de a se uni în faţa

lui Dumnezeu. Căsătoria este indisolubilă, cu excepţia viciului formal prin care consimţământul a fost obţinut prin constrângere, fără a se consuma căsătoria etc.[81] în aceste cazuri particulare şi excepţionale, căsătoria poate fi anulată după un proces în faţa tribunalului de la Rote, la Vatican. Un asemenea proces care poate dura uneori mai mulţi ani este însoţit de cheltuieli pe care le plătesc cei interesaţi, excepţie făcând cei ce nu dispun de mijloace băneşti.

Căsătoria catolică se împlineşte dacă cel puţin unul din soţi este catolic. Cei doi soţi trebuie să-şi ia angajamentul de conştiinţă că-şi vor creşte copiii în religia catolică. În Franţa căsătoria religioasă nu poate avea loc decât după căsătoria civilă. Condiţiile de natură religioasă pe care le cere Biserica surprind uneori tinerii care nu văd în căsătoria „la biserică" decât ocazia unei frumoase ceremonii tradiţionale. Seriozitatea angajamentelor luate este legată de caracterul sfânt al căsătoriei, implicând harul lui Dumnezeu.

Preoţia, la care doar bărbaţii pot accede, cuprinde trei grade: diaconatul, prezbiteratul şi episcopatul. Pentru a primi taina preoţiei trebuie să simţi chemarea supranaturală a lui Dumnezeu, vocaţia, să ai formarea şi calităţile morale necesare şi să fii acceptat de episcop.

Diaconatul nu cere să fii celibatar. Totuşi, un bărbat

---

81 Dreptul Canonic, cod juridic al Bisericii, enumeră cazurile în care este interzis mariajul: între persoane foarte tinere (sub 16 ani pentru băieţi şi sub 14 ani pentru fete), impotenţă cronică, existenţa unei căsătorii anterioare validă încă, jurăminte de castitate şi de supunere, consanguitate până la gradul 4 şi absenţa cultului pentru care Biserica poate acorda dispensă. Numim căsătorie mixtă o unire între un catolic şi un creştin botezat necatolic. O asemenea căsătorie este posibilă sub rezerva luării angajamentului de a creşte copiii în religia catolică.

căsătorit nu poate primi hirotonirea ca diacon decât dacă are peste 35 de ani şi soţia sa este de acord. Diaconul este abilitat să oficieze diferite servicii în Biserică – cum ar fi predica.

Prezbiteratul face din diacon un preot, ceea ce îi dă puterea de a oficia slujba şi în consecinţă de a sfinţi pâinea şi vinul euharistiei. Preotul poate de asemenea să ierte greşelile în numele lui Hristos, ceea ce se numeşte iertarea păcatelor.

Episcopatul constituie apogeul preoţiei. Numai un preot poate deveni episcop şi acest lucru nu era posibil în Biserica primitivă. Numai episcopul are darul de a hirotoni alţi episcopi; la această solemnitate el este în general asistat de alţi doi episcopi. Episcopii sunt aleşi de papă, care emite un mandat pontifical autorizând hirotonirea[82].

Pocăinţa, numită şi *taina împăcării*, este exercitarea puterii date de Iisus Hristos apostolilor de a ierta greşelile, păcatele credincioşilor. Această iertare poate fi obţinută cu ocazia spovedaniei făcute cel puţin o dată pe an, la Paşte. Recent, a fost instituită o spovedanie simplificată şi rapidă, ceremonia penitenţială, poate pentru a lupta împotriva pierderii acestei taine. Dar respectiva practică nu permite ca să se beneficieze de sfaturile spirituale ale preotului.

Iertarea păcatelor nu se face în mod automat, ea nu poate fi obţinută decât dacă penitentul perfect conştient îşi regretă faptele şi îşi ia angajamentul să facă tot posibilul pentru a le evita pe viitor. E de la sine înţeles că slăbiciunea umană face aleatoriu rezultatul acestui angajament.

Rolul preotului în spovedanie este triplu: el judecă starea sufletească a credinciosului în cursul unui dialog care însă nu este în niciun caz un interogatoriu de poliţie, ci se apropie mai curând de „ascultarea” psihiatrului; el iartă păcatele în numele lui Iisus Hristos acordându-i

---

82 Aceste dispoziţii au făcut imposibilă din punct de vedere canonic extinderea unei mişcări ca aceea a Monseniorului Lefebvre; pentru a-şi asigura succesiunea, el nu putea hirotoni un episcop fără mandatul pontifical.

iertarea; el impune o penitenţă, cel mai adesea rostirea unei rugăciuni, dar, de asemenea, dacă este cazul, îndreptarea răului adus celuilalt, prin post, pomeni etc.

În spovedanie, preotul are în mod firesc rolul de sfătuitor, de îndrumător al conştiinţei. Păcatul fiind o neascultare voluntară a legii divine, preotul nu are dreptul să declare păcat ceea ce nu are nimic de-a face cu credinţa sau cu obiceiurile, o alegere politică sau sindicală, de exemplu. Secretul spovedaniei este absolut.

Împărtăşirea bolnavilor, numită în trecut *ultima ungere*, este destinată să uşureze fizic şi spiritual suferinţa bolnavilor. În caz de boală gravă, este recomandat să se facă atunci când pacientul este conştient. Împărtăşirea bolnavilor este făcută ori de câte ori este necesar, odată ce se cunoaşte boala. Ea este administrată de un preot care pronunţă rugăciuni rituale şi face ungeri cu mir sfinţit.

Efectul tainei este înainte de toate o purificare spirituală completă, care-i aduce credinciosului o pace interioară care să contribuie la ameliorarea stării sale psihosomatice. Catolicii consideră că o vindecare pur fizică poate interveni de asemenea în anumite cazuri, iertarea lui Dumnezeu nelimitându-se doar la viaţa spirituală.

Astfel, tainele însoţesc creştinul de-a lungul întregii vieţi, de la intrarea în Biserică prin botez până la trecerea la viaţa veşnică. Taina cea mai importantă a vieţii creştine este euharistia, care constituie o adevărată hrană spirituală la care putem accede zilnic.

Prin voinţa lui Iisus Hristos care le-a creat, mai mult sau mai puţin explicit, tainele aduc un dar, o favoare a lui Dumnezeu[83] a cărei natură este inexplicabilă. Preotul şi episcopul prin taina preoţiei primite au puterea deosebită de a transmite credincioşilor viaţa întru har. Este justificarea cea mai importantă a existenţei lor şi, prin însuşi acest fapt, a structurii ierarhice a Bisericii.

Structura ierarhică a bisericii

Cum să definim tipul de guvernare al Bisericii

83 Este ideea care se regăseşte în cuvântul har, care provine din limba greacă, charisma.

Catolice? Aceasta este cu siguranţă o teocraţie în sensul că Duhul Sfânt se presupune că o inspiră şi că finalitatea sa o reprezintă instaurarea domniei lui Dumnezeu. Ea se înrudeşte, de asemenea, şi cu o monarhie, de vreme ce şeful său rămâne în funcţie pe viaţă, fără a fi vorba de mandate şi că autoritatea provine de pe o treaptă superioară. Este de asemenea într-o anumită măsură un regim prezidenţial pentru că şeful este desemnat prin vot şi deciziile importante sunt luate cu acordul adunărilor conciliare.

În niciun caz nu este o republică, deoarece baza nu desemnează niciun reprezentant.

Nu este de mirare că guvernarea Bisericii nu corespunde niciunui sistem politic cunoscut. Biserica Catolică constituie într-adevăr un caz unic în lume al unei entităţi suverane, Sfântul Scaun, a cărui autoritate în întregime spirituală se manifestă în principal asupra cetăţenilor altor state. Este de asemenea singura religie care dispune de un stat, Vaticanul, şi de un guvern centralizat.

Astfel, embrionul organizării instituite de Iisus Hristos a devenit în 2000 de ani o structură complexă şi originală al cărei personaj-cheie rămâne papa, succesorul apostolului Petru.

Papii

Până în zilele noastre au fost 265 de papi. Primul, Sfântul Petru, era galilean; el a fost desemnat de Iisus Hristos ca şef al apostolilor şi a murit martir la Roma în anul 66. Începând cu al doilea papă, Lin, mort în 76, au apărut numeroşi papi din peninsulă. Totuşi Biserica primelor secole a cunoscut trei papi africani (Victor 1, 189 – 199; Miltiade, 311 – 314; Ghelase 1, 492 – 496), şase sirieni, zece greci şi paisprezece francezi, dar şi provenind din alte ţări (Olanda, Germania, Spania, Portugalia, Anglia, Albania...).

Ioan-Paul al II-lea a fost primul papă polonez; din 1523 toţi papii au fost italieni.

În anumite perioade tulburi ca secolele al XII-lea şi al

XV-lea, rivalităţile au condus la alegerea mai multor papi de către grupurile rivale. Biserica nu reţine decât pe unul dintre ei ca fiind legitim.

Numele de papă datează din secolul al IX-lea; înainte, era nume onorific dat oricărui episcop.

Mijloacele moderne de transport şi comunicaţie au modificat uşor rolul şi imaginea papei. El a devenit o „vedetă” care mobilizează mulţimi impresionante şi poate cunoaşte pe loc diversele realităţi ale Bisericii. Catolicismul beneficiază astfel, pentru simple motive de structură, de o „publicitate” inaccesibilă altor religii.

Papa se află în fruntea unei adevărate administraţii, Curia romană, responsabilă în acelaşi timp cu afacerile statului, ale Sfântului Scaun şi cu cele ale Bisericii. Structura Curiei este următoarea:

Secretariatul Statului, care se ocupă de afacerile publice ale Bisericii şi are un rol comparabil cu funcţia de prim-ministru;

10 congregaţii pontificale care sunt, într-un fel, ministerele Bisericii;

3 secretariate;

3 tribunale;

comisii pontificale, consilii şi (liverse servicii.

Nunţiaturile apostolice, ambasade al Vaticanului în străinătate, aparţin de Secretariatul de Stat.

Cele zece congregaţii pontificale, pe care nu trebuie să le confundăm cu congregaţiile religioase, sunt următoarele:

Congregaţia pentru Doctrina credinţei, în trecut Sfântul Oficiu;

Congregaţia pentru Bisericile Orientale;

Congregaţia pentru Episcopi;

Congregaţia pentru Disciplina Tainelor;

Congregaţia pentru Cultul divin;

Congregaţia pentru Cauza sfinţilor, un fel de minister al Foştilor Luptători;

Congregaţia pentru Cler;

Congregaţia pentru Călugări şi Institutele laice;

Congregaţia pentru Educaţia catolică;

Congregaţia pentru Evanghelizarea popoarelor sau a propagării credinţei.

Cele trei secretariate se ocupă de unitatea creştinilor, respectiv a necreştinilor şi a necredincioşilor.

Cele trei tribunale sunt:

Tribunalul suprem al semnăturii apostolice care joacă rolul Curţii de Apel, al unei Curţi de casaţie şi al unui tribunal administrativ;

Tribunalul de la Rote[84] unde îşi au sediul 20 de judecători, numai bărbaţi, instrumentează aproape exclusiv cererile de anulare a căsătoriei (în jur de 300 de cazuri pe an, dintre care vreo 10 cu titlu gratuit);

Penitenţiarul apostolic responsabil cu problemele de conştiinţă: de exemplu, executarea sau anularea unui jurământ.

Comisiile, consiliile şi oficiile sunt organisme specializate, de exemplu, Oficiul de statistică sau Comisia „Justiţie şi pace".

Printre serviciile anexe semnalăm că Radio Vatican emite în 40 de limbi, dintre care japoneza, hindi, tamila, amharica şi chineza.

Pentru a conduce sau a superviza această administraţie, papa dispune de consilieri personali, cardinalii, a căror totalitate formează Sfântul Colegiu. Cardinalii sunt cei care, la decesul papei, aleg succesorul.

Sfântul Colegiu în mod oficial numit *Colegiul cardinalilor*, el este format din totalitatea cardinalilor. Această instituţie este foarte veche; ea era compusă, la origine, din totalitatea episcopilor de Roma, iar efectivul său era alcătuit din 15 persoane. Din 1179 numai cardinalii au dreptul să-l aleagă pe papă. Către secolul al XIII-lea, era alcătuit din 30 de cardinali, apoi numărul lor a fost fixat la 70 în secolul al XV-lea în amintirea celor 70 de bătrâni aleşi de Moise drept sfătuitori. Din 1958 ei s-au înmulţit rapid şi în 2004 numărul lor a ajuns la 190. Uneori, din diverse motive, numele unui cardinal nu este

84 Latina, italiana şi franceza sunt limbile oficiale ale acestui tribunal.

divulgat: el este numit *in petto*.

Din 1962, cardinalii sunt numai episcopi. Titlurile de cardinal-episcop, cardinal-preot şi cardinal-diacon pe care le poartă cardinalii sunt reminiscenţe istorice pur onorifice.

Salariul unui cardinâl este de ordinul a 1.500 euro pe lună la care se adaugă avantajele în natură, mai ales în privinţa locuinţei.

Reprezentarea geografică a diferitelor ţări este bine asigurată: 67 de ţări au unul sau mai mulţi cardinali; 99 sunt europeni, 33 latino-americani, 19 nord-americani, 18 asiatici, 16 africani, 5 din Oceania. Dar efectivele Sfântului Colegiu variază constant în funcţie de decesele şi de numirile noilor cardinali de către papă. Singurii alegători sunt cardinalii sub 80 de ani. Italienii care au fost mult timp şi încă sunt majoritari, numără 40 de cardinali. Sunt 14 cardinali din Statele Unite, 8 brazilieni şi tot atâţia germani, 7 francezi, precum şi polonezi etc. Ţările asiatice şi africane au rareori mai mult de un cardinal de fiecare. O curiozitate, un cardinal libanez mort în 1994 purta numele de Khoraiş, adică acela al tribului profetului Mahomed.

Suportul teritorial al Bisericii Catolice este Statul Vatican, o rămăşiţă a Statelor Pontificale instituite din anul 754 pentru a-l pune pe papă la adăpost de influenţele politice.

Suprafaţa Vaticanului este de 44 ha şi cuprinde câteva imobile din Roma şi reşedinţa papală de la Castel Gandolfo, la 25 km de oraş.

Nu sunt decât în jur de 350 de „cetăţeni” ai Vaticanului, cu titlu provizoriu, în funcţie de serviciul îndeplinit.

Din 1970, regimentele Vaticanului, Garda Nobilă, Garda Palatină şi Garda Pontificală au fost suprimate. Au rezistat numai vreo sută de membri ai Gărzii elveţiene. În schimb, cele cinci ordine de cavalerie, pe drept cuvânt puţin oneroase, s-au menţinut: Ordinul lui Hristos este rezervat suveranilor şi şefilor de state catolice; Ordinul Pintenul de aur (!) şi cel al lui Pius al IX-lea sunt destinate

suveranilor; Ordinul Sfântul Grigore cel Mare şi cel al Sfântului Silvestru îi onorează pe laici.

Ne imaginăm problemele juridice complexe pe care le pune, în dreptul internaţional, o entitate atât de originală ca Biserica Catolică.

„Suveranitatea sa spirituală" consistă în a exercita putere spirituală asupra celor ce recunosc că-i aparţin catolicismului, în special preoţii şi episcopii, şi în a dispune de jurisdicţii ecleziastice.

Puterea spirituală presupune libertăţile fundamentale pe care nu toate ţările sunt pregătite să le recunoască Sfântului Scaun. În afară de libertatea conştiinţei care nu poate fi controlată, dar trebuie să se exprime prin libertate religioasă, Biserica revendică libertatea de a dispune de un patrimoniu, de a fonda congregaţii, de a forma preoţi şi de a-şi alege episcopi.

În plus, doctrina Bisericii în materie de drept matrimonial şi educaţie poate interfera, în funcţie de ţări, cu dispoziţiile legii civile. Acorduri speciale trebuie să fie negociate în fiecare situaţie cu autorităţile diferitelor ţări.

Biserica, instituţie ce căuta privilegii şi o simbioză cu guvernele ţărilor

„Creştine", a adoptat după Vatican II, în mod deliberat, atitudinea unei

„Laicităţi", separând competenţele sale de cele ale statului. Astfel astăzi nu mai există decât puţine ţări – ca de exemplu Republica Dominicană – care au menţinut în constituţie o referinţă la catolicism[85].

De acum înainte, Biserica Catolică nu ar mai trebui să se implice, aşa cum a fost cazul mult timp, în interese politice prost înţelese unde ea nu avea ce căuta. Biserica regăseşte astfel o „virginitate" care în mod paradoxal o

---

85 Aici citim această frază destul de anodină: „Catolicismul continuă să fie religia naţiunii." Tendinţa cu totul nouă a catolicismului de a renunţa la obţinerea poziţiilor privilegiate marchează un contrast izbitor cu efortul din ce în ce mai puternic al fundamen- taliştilor musulmani de a impune guvernelor lor legea Coranului.

face mult mai influentă din punct de vedere politic, aşa cum dovedeşte rolul predominant pe care l-a jucat în eliminarea unor dictatori (Duvalier în Haiti, Marcos în Filipine).

Deci Biserica poate străluci prin ea însăşi; datoria sa este de a se consacra propriului progres spiritual, singurul susceptibil de a-i convinge pe cei pe care ea nu i-a impresionat încă. Drept urmare, în zilele noastre, efortul său de organizare internă caută această eficacitate. Structura „parohiei" adaptată la societatea rurală prezintă puncte slabe în mediul urban unde credincioşii au nevoi mai diversificate şi dispun de posibilitatea de a alege între mai multe biserici – între care există o concurenţă calitativă.

Alături de „administrarea teritorială" a Bisericii pe care o constituie parohiile, există încă din primele secole alte structuri care răspund altor obiective, cum ar fi ordinele religioase sau congregaţiile. Regula care le instituie fixează pentru fiecare priorităţi cum ar fi rugăciunea, predica, acţiunea misionară sau socială.

Responsabilii acestor organisme aparţin, în funcţie de situaţie, fie de episcopul locului, fie de un comandament centralizat în legătură directă cu Sfântul Scaun. În schimb, laicii preiau din ce în ce mai multe responsabilităţi în Biserică.

În sfârşit, când nevoia se face simţită, organisme de cercetare şi de decizie se întrunesc pentru a rezolva problemele generale ale Bisericii: acestea sunt conciliile şi sinoadele. Cele două cuvinte, unul latin şi celălalt grec, sunt echivalente, dar primul s-a specializat în sensul de adunare solemnă a episcopilor din lumea întreagă, în timp ce al doilea este folosit pentru reuniunile regionale sau locale. În ambele cazuri preoţii şi laicii, specialişti în subiectele tratate, participă cel puţin cu titlu consultativ.

Conciliile

Conciliile au aproape aceeaşi vârstă cu creştinismul, de vreme ce primul, cel de la Ierusalim, a avut loc în anul 49, în prezenţa Sfinţilor Petru şi Pavel.

Conciliile sunt organisme cu rol consultativ şi decisiv care se reunesc pentru a rezolva litigiile din sânul Bisericii. În cadrul lor numai episcopii participă cu vot deliberaţiv. Uneori problemele discutate sunt de natură pur politică – de exemplu raporturile Bisericii cu puterea unui împărat. Acest lucru înseamnă că nu toate conciliile au aceeaşi importanţă doctrinală. Biserica Catolică a întocmit o listă de 21 de concilii ecumenice după acela de la Ierusalim. Ortodocşii nu le recunosc decât pe primele şapte, iar anglicanii, precum şi unii protestanţi nu le recunosc decât pe primele patru[86].

Cele mai importante concilii care au avut loc sunt următoarele:

Locul şi data Adevărurile afirmate şi deciziile luate

Ierusalim, anul 49 Creştinismul este destinat tuturor popoarelor şi nu numai evreilor. Circumcizia nu este deci necesară.

Niceea 1, 32 5 Dumnezeu s-a făcut om în persoana lui Iisus

(primul din cele 21 de Concilii Hristos care este deci „Fiul lui Dumnezeu", ecumenice)

Constantinopol 1, 381 Formularea dogmei Treimii: Sfântul Duh.

(al II-lea Conciliu) ca şi Fiul, este Dumnezeu.

Efes, 431 Iisus este Dumnezeu şi născut de Maria;

(al III-lea Conciliu) aceasta este deci „Maica lui Dumnezeu".

Condamnarea nestorienilor care neagă această afirmaţie şi cred că Dumnezeu a venit „să locuiască" în Iisus, fiul Mariei.

Calcedon, 451 Iisus Hristos este pe deplin Dumnezeu şi Om:

---

86 Doar faptul de a se recunoaşte validitatea anumitor concilii înseamnă a se admite că Biserica are nevoie să precizeze anumite puncte de doctrină în cursul Istoriei. Nu există un argument teoretic că nu vor mai fi şi altele pe viitor. Ortodocşii admit această posibilitate, dar nu văd niciun avantaj în a o folosi.

(al IV-lea Conciliu) [87] există două naturi într-o singură persoană, ceea ce neagă monofiziţii, condamnaţi de Sinod.

Niceea II, 787 Este permisă venerarea imaginilor lui Iisus.

(al VII-lea Conciliu) ale Maicii Domnului sau cele ale sfinţilor, nu pentru ele însele, ci pentru ceea ce reprezintă. Condamnarea iconoclaştilor care văd în imagini un fel de idoli.

Trident, 1545 – 1563 Redefinirea dogmelor după Reforma pro

(al XIX-lea Conciliu) testantă: meritul omului contribuie la mântuirea sa.

Vatican 1, 1869 – 1870 Raţiunea nu este suficientă pentru a aşi

(al XX-lea Conciliu) gura fericirea omului, contrar afirmaţiilor ideologiilor Revoluţiei Franceze. Proclamarea infailibilităţii pontificale.

Vatican II, 1962 – 1965 Actualizarea acţiunii Bisericii de a face faţă

(al XXI-lea Conciliu) noilor sale dimensiuni geografice şi transformărilor culturale.

Orientările generale ale Sfântului Scaun în materie de doctrină şi morală sunt în mare construite pe rezultatele proceselor de reflecţie ale acestor adunări. Ele sunt apoi obiectul difuzării prin enciclice, care sunt literalmente scrisori circulare. Comentariul şi explicaţia acestor texte făcute de preoţi în timpul slujbelor asigură informarea credincioşilor şi menţine, pe cât este posibil, o anumită omogenitate a practicii religioase catolice.

Catolicismul şi practicarea sa

O mulţime ce depăşeşte un miliard de catolici aparţinând celor mai diverse popoare nu ar putea constitui o Biserică dacă nu s-ar afla într-o strânsă armonie cu privire la credinţele lor fundamentale. Ceea ce a permis o

---

87 Pentru ortodocşi, ca titlu de informaţie, al V-lea şi al VI-lea Sinod Ecumenic s-au ţinut la Constantinopol, în 553 şi în 680-681. Primul dintre acestea a combătut origenismul, iar celălalt, monotelismul (n. coord.).

importantă activitate teologică desfăşurată de-a lungul secolelor, întreprinsă mai ales de cei pe care-i numim doctori ai Bisericii[88]. Dar aşa cum în mod excelent spune Luther. „Ceea ce nu poate înţelege un ţăran saxon nu este adevăr”. De aceea Biserica nu este o universitate unde am diseca idei teologice, ci este un şantier unde fiecare se străduieşte să pună în practică mesajul de iubire a lui Iisus Hristos. Unele persoane consacră fiecare clipă acestei activităţi, altele numai rugăciuni, bani sau momentele libere. Sunt tot atâtea moduri de a-şi trăi credinţa sau de a trăi cu ere

— *i* dinţa sa, câţi credincioşi există. Doar câteva tuşe impresioniste pot permite descrierea acestui univers.

Există mai întâi viaţa publică a Bisericii, cea mai expusă, cea despre care vorbesc ziarele: călătoriile papei, marile ceremonii, mulţimile participante la pelerinaje, dar şi anumite luări de poziţie din punct de vedere moral sau social, care însă nu sunt fără incidenţă politică.

Există de asemenea viaţa curentă a Bisericii, cea a călugărilor şi călugăriţelor în mănăstirile lor, dar şi practica obişnuită a credincioşilor, participarea la slujba de duminică şi la cele din timpul săptămânii, pregătirea slujbelor, repetiţiile corale, formarea cateheţilor şi educaţia religioasă a copiilor, viaţa „patronajelor”, a cercetaşilor, diverse mişcări ale tinerilor.

Există în sfârşit un număr considerabil de organizaţii specializate pe care le-am putea numi „acţiunea catolică” dacă termenul nu ar fi căpătat un sens mai specializat, iar mulţimea acestor activităţi care se numără cu miile descurajează orice enumerare. Multe dintre ele nu au caracter oficial, ele rezultând din iniţiativa şi talentul fondatorului.

Dacă încercăm o clasificare a acestor activităţi diverse a căror existenţă este uneori efemeră, regăsim cele

---

88 Biserica Catolică recunoaşte 31 de doctori ai Bisericii. Printre cei mai cunoscuţi şi mai importanţi îi putem numi pe: Sf. Augustin, berber algerian (354-430), autorul Cetăţii lui Dumnezeu, Sf. Toma din Aquino, italian (1228-1274), care a scris renumita Summa theoloqica,

trei componente ale oricărei vieţi spirituale: studiul intelectual, misticismul şi acţiunea socială. Fiecare dintre ele le sprijină pe celelalte două şi, în funcţie de temperamentul lor sau de dispoziţiile lor, catolicii practicanţi privilegiază pe una sau pe cealaltă. Trăsătura comună rămâne totuşi libertatea de alegere şi, în general, absenţa clericalismului în sensul că iniţiativa aparţine celui care o ia, preot sau laic, bărbat sau femeie.

Studiul intelectual ia cel mai adesea forma conferinţelor sau a cercurilor de meditaţie axate pe o anumită temă biblică. În mod mai structurat şi mai continuu, găsim toate gradele de formare religioasă, de la catehismul celor mai mici până la cursuri universitare de teologie, cum sunt cele ale institutelor catolice. Adesea, creştinii cu aceleaşi preocupări profesionale se reunesc pentru a reflecta la implicaţiile credinţei lor în viaţa de zi cu zi. Astfel mişcările cadrelor creştine (M.C.C.), în majoritate ingineri, manifestă interesul faţă de o abordare creştină a problemelor societăţii (influenţa noilor tehnologii asupra şomajului, justiţia salarială, corupţia în lumea afacerilor, rasismul la locul de muncă...). Există, de asemenea, un grup creştin al energiei unde inginerii şi economiştii francezi din domeniu se străduiesc să-şi pună şi să-şi rezolve problemele în lumina mesajului Evangheliei.

Activităţile de natură mistică sunt de asemenea foarte variate: or

ganizarea liturghiei şi a principalelor ceremonii (botez, căsătorie...), pregătirea cântecelor şi a cântărilor care ţin de resortul normal al parohiei, în timp ce altele depăşesc acest cadru. Este cazul adorării perpetue a Sfântului Sacrament (ostia sfinţită la euharistie) la Biserica Montmartre din Paris unde se perindă unul după altul, zi şi noapte, cei al căror legământ de rugăciune a luat această formă. Participarea la vecernia de duminică după-amiaza, la „drumurile crucii”, la diverse procesiuni cum ar fi Sărbătoarea Domnului sunt forme de credinţă astăzi intrate uşor în uitare în Occident; ele sunt înlocuite prin

forme mult mai interiorizate ca retragerile spirituale în mănăstiri, în timp ce credinţa faţă de Fecioara Maria, Maica Domnului, îşi păstrează întreaga fervoare. Ac[89]castă evlavie pe care o împărtăşesc şi ortodocşii, dar care nu se prea regăseşte printre protestanţi, se bazează pe întrupare, de vreme ce Dumnezeu nu a devenit om în Iisus Hristos decât cu acceptul Maicii Domnului. Tocmai această alegere liberă este cea care a permis realizarea pe pământ a planului lui Dumnezeu în care cred creştinii. Evident, Maica Domnului nu este de esenţă divină şi ea nu poate fi obiectul unui cult asemănător celui datorat lui

Dumnezeu, dar ea este intermediarul uman prin tot ceea ce i s-a întâmplat.

Intimitatea ei cu fiul său face ca intervenţiile sale pe lângă Dumnezeu să fie deosebit de eficiente şi numeroşi credincioşi se simt mai în largul lor cerând intervenţia Mariei decât să se adreseze direct lui Dumnezeu. Cre

dinţa faţă de Maica Domnului se exprimă cel mai adesea prin rostirea rugăciunii numite *Bucură-te, Marie* (*Ave Maria*, în latină) repetată de 50 de ori în capelă şi de mai bine de trei ori în rozariu[90]. Credinciosul îi cere astfel Maicii Domnului să se roage la Dumnezeu pentru el, ceea ce exprimă fără ambiguitate rolul ei de intermediar.

O altă expresie mai recentă a unei credinţe cu tendinţă mistică este cea a mişcărilor harismatice a căror origine este legată de penticostalismul-protestant (a se vedea mai departe la descrierea protestantismului).

Comunităţile harismatice

Din anul 1970, „reînnoirea harismatică” se dezvoltă rapid în sânul Bisericii Catolice. Însufleţiţi de entuziasmul unei credinţe intense şi comunicative, creştinii se lansează în experienţe spirituale care rup aparent cu viaţa tradiţională a Bisericii: ei se adună chiar şi pe străzi pentru a predica Evanghelia, pentru a se ruga şi a cânta. Convinşi

---

89 Capitolele consacrate supranaturalului şi pelerinajelor vor arăta rolul jucat de apariţiile Maicii Domnului în diferite locuri din lume.

90 Rozariul este în Biserica Catolică o culegere de rugăciuni consacrate Măriei, Maica Domnului (n. coord.).

de atotputernicia lui Dumnezeu ei se dedică fără reticenţă lucrării Duhului Sfânt şi se adună în comunităţi care radiază de bucurie spirituală şi manifestă diverse harisme[91] cum ar fi darurile profeţiei sau ale vindecării.

Ierarhia catolică, uşor răvăşită de această spontaneitate, dovedeşte o anumită prudenţă faţă de aceste manifestări, poate pentru că ele amintesc de cele ale protestanţilor penticostali. Ea ar dori mai ales ca accentul pus de harismatici pe experienţa religioasă sensibilă să nu cumva să arunce într-un con de umbră meditaţia doctrinală. Totuşi entuziasmul pe care-l suscită „reînnoirea" este privit cu tot mai multă simpatie, căci Biserica occidentală avea nevoie de un suflu nou.

Harismaticii provin din zonele cele mai diverse: întâlnim practicanţi tradiţionalişti cuceriţi de această experienţă plină de viaţă, precum şi membri ai mişcărilor nonviolente ale protestanţilor sau adepţi convertiţi de filosofiile orientale. Toate mediile socio-profesionale sunt reprezentate.

Totuşi „reînnoirea harismatică" nu urmează un model unic. Numai în Franţa există patru mari comunităţi:

Emmanuel, creată la Paris de o femeie medic, este una din cele mai importante. Ea s-a dezvoltat în Franţa şi în străinătate. Sensibilitatea sa insistă pe fragilitatea omului, instrument în mâinile lui Dumnezeu. Membrii trăiesc adesea în „căsuţe", în grupuri de câte cinci până la opt persoane sau două până la trei familii. Fiecare membru dă 10% din salariul său comunităţii, care obţine de asemenea profit din vânzarea casetelor şi a revistei *El este viu*. În cadrul acestei mişcări au apărut numeroase vocaţii preoţeşti şi religioase.

Drumul nou, creat la Lyon în 1972 de un iezuit, are drept obiectiv formarea teologică şi spirituală. Structurată în frăţii de viaţă sau de cartier, comunitatea este foarte deschisă dialogului cu protestanţii.

---

91 O harismă este un dar supranatural al lui Dumnezeu. Cuvântul grec charisma înseamnă „favoare", „binefacere", „iertare". Euharistia este înrudită cu harisma şi are sensul de rugăciune de mulţumire.

Comunitatea fericirilor, fostă *a Leului lui Iuda şi a Mielului sacrificat*, a fost fondată la Cordes, în Tarn, în 1972, de protestanţii atraşi de catolicism care au deschis o „mănăstire” pentru preoţi, laici şi chiar pentru familiile cu copii. Această viaţă monastică se desfăşoară conform unei reguli de care ascultă membrii comunităţii. O femeie poate fi desemnată ca „păstoriţă”, adică superioara mănăstirii. Adepţii sunt interesaţi de iudaism, de liturghia ortodoxă şi de vindecările pe cale spirituală.

Comunitatea creştină de formare (*CCF*) a fost creată în 1974 la Poitiers pentru tinerii cu vârsta între 18 şi 25 de ani. Ea s-a diversificat apoi, dar rămâne axată pe formare, pe cunoaşterea de sine şi pe relaţiile umane, fără a neglija studiile biblice şi spirituale.

Există multe alte ramuri ale harismatismului dintre care unele au căpătat o aură internaţională.

Marea varietate de vocaţii ale mişcărilor provenite din *Reînnoire* au totuşi un numitor comun, o percepţie remarcabilă asupra supranaturalului: vindecările miraculoase par să vină de la sine, ca şi apariţiile Fecioarei Maria la Medjugorje, în fosta Iugoslavie, de care harismaticii sunt foarte ataşaţi.

Dar elanul sufletesc către Dumnezeu şi meditaţia teologică ar fi lipsite de sens dacă nu ar fi însoţite de fapte menite să-i ajute pe cei mai slabi şi mai defavorizaţi dintre noi pe care Iisus Hristos ne-a cerut să-i iubim ca pe Dumnezeu însuşi.

Din păcate, acest câmp de activităţi este inepuizabil şi creştinii cei mai devotaţi se străduiesc să acorde sprijin şi iubire acolo unde guvernele cele mai sociale nu aduc decât o susţinere financiară.

Trebuie uneori o doză de abnegaţie care se apropie de sfinţenie pentru a-ţi consacra întreaga viaţă, sau măcar toate momentele libere, pentru a te ocupa de handicapaţii mintal, de bătrânii neputincioşi şi pisălogi sau de deţinuţii periculoşi. Totuşi nu lipsesc voluntarii şi nici organizaţiile unde ei se pot dărui acestor activităţi.

Fiecare cunoaşte *Ajutorul catolic*\ ramură franceză a Caritasului International, *Emaus*, creată de abatele Pierre, sau *Arca* fondată de Jean Vanier, care se dedică handicapaţilor mintal. Ar trebui, de asemenea, să menţionăm activităţile celor care au vizitat închisorile şi care îi acompaniază pe deţinuţi până la reintegrarea lor socială. *Conferinţele lui Saint-Vincent de Paul* care îi susţin pe cei nevoiaşi şi le fac numeroase servicii la domiciliu, *Frăţiorii nevoiaşilor* care oferă prietenia lor persoanelor în vârstă, mişcarea ATD-Quart-Monde, Căminele de caritate fondate de Marthe Robin, activităţile desfăşurate de Al. Treilea Ordin franciscan sau carmelit şi multe altele.

Exemplele citate mai sus nu epuizează nici pe departe diversitatea activităţilor catolice. Numeroase mişcări se ocupă de viaţa spirituală a cuplurilor şi de pregătirea pentru căsătorie (*Equipes Notredame*, *Anneau d'or*), altele se dedică menţinerii în activitate a persoanelor în vârstă (*Vie montante*), dezvoltării Lumii a Treia (C.C.F.D., Comitetul catolic împotriva foametei şi pentru dezvoltare), formării profesionale a orfanilor, a orbilor şi a persoanelor hipoacuzice.

În sfârşit, alte mişcări desfăşoară activităţi multiple de formare spirituală şi de acţiune socială. Cu titlu de exemplu, fragmentele de mai jos evocă trei din aceste mişcări: *Opus Dei*, *Focoaarii* şi *Cavalerii lui Columb*, care au un număr considerabil de adepţi, cel puţin în afara Franţei.

Opus Dei

Opus Dei1 este uneori imaginată ca o emanaţie ocultă a Bisericii Catolice care i-ar fi încredinţată o misiune discretă în domeniile politic şi economic. Originea acestei reputaţii ţine probabil de faptul că trei membri ai Opus Dei au aparţinut pentru puţin timp guvernului spaniol din timpul regimului lui Franco. Se pare că este vorba mai curând de o consecinţă greşit înţeleasă a libertăţii totale a membrilor Opus Dei în materie de activităţi nonspirituale.

În realitate, Opus Dei este o creaţie originală ce

contrastează puternic cu alte organizaţii catolice existente anterior. Tinereţea sa nu permite încă să ne imaginăm importanţa pe care instituţia ar putea să o capete şi nici toate dificultăţile pe care le va avea de înfruntat.

Josemaria Escrivă de Balaguer, preot spaniol care, la vârsta de 26 de ani, după ce şi-a căutat îndelung calea prin rugăciune, a avut în 1928 ideea clară a ceea ce Dumnezeu aştepta de la el, şi anume înfiinţarea unei instituţii care să le permită creştinilor să-şi trăiască viaţa profesională şi[92]

familială în cele mai bune condiţii pentru a accede la sfinţenie. Astfel conceput, Opus Dei se apropie de Biserica primară în care creştinii îşi trăiau credinţele fără a căuta să se izoleze de lume.

Organizarea Bisericii care rămăsese neschimbată de multe secole nu avea cadrul juridic adaptat obiectivelor prevăzute de Opus Dei. Conciliul Vatican II este cel care a lansat pentru prima dată o concepţie modernă asupra laicităţii compatibilă cu spiritualitatea Opus Dei. De aceea în 1982 Opus Dei a fost ridicată la statutul de „prelatură personală”, formă juridică nou creată de conciliu în 1965, mai bine adaptată scopurilor fondatorului decât vechea structură de institut secular de drept pontifical adoptată începând cu 1947.

În 2004, membrii Opus Dei numărau aproximativ 82.000 de laici şi 1800 de preoţi reprezentând aproape 90 de naţionalităţi diferite şi desfăşurându-şi activitatea în 50 de ţări. Laicii sunt bărbaţi şi femei în proporţie egală, iar în ceea ce-i priveşte pe preoţi, ei sunt toţi foşti membri laici ai instituţiei. Astfel, Opus Dei îşi instruieşte proprii preoţi şi nu face apel la clerul secular sau la cel din ordinele religioase. Aceşti preoţi sunt toţi membri ai Societăţii Sfintei Cruci, care este de fapt asociaţia lor în sânul Opus Dei; orice preot de parohie poate, de asemenea, să adere la această organizaţie, ceea ce îi permite să beneficieze de experienţa Opus Dei în apostolatul laicilor.

În fruntea Opus Dei se află un prelat, ales pe viaţă. El

92 Literal, din latină, „Lucrarea lui Dumnezeu“.

trebuie să fie membru al instituţiei şi preot cu o vechime mai mare de cinci ani; în prezent prelatul este un spaniol, Xavier Echevarria, un fost colaborator direct al fondatorului.

Lucrarea desfăşurată de Opus Dei este înainte de toate de natură spirituală: membrii săi îşi iau angajamentul cvasicontractual de a căuta sfinţenia printr-un efort de formare religioasă, printr-o viaţă spirituală intensă, prin practicarea ascetismului şi a apostolatului; „planul lor de viaţă spirituală” cuprinde în mod obişnuit participarea la slujbă şi împărtăşania, o oră de rugăciune individuală, lecturi religioase, rostirea rugăciunii cu mătănii şi practicarea examenului de conştiinţă, la care se adaugă şi o meditaţie spirituală lunară şi o izolare anuală de câteva zile. În schimb, membrii participă, în funcţie de capacităţile şi disponibilităţile lor, la activităţi variate de învăţământ, de asistenţă sau de promovare umană: centre de formare profesională în Italia şi în America Latină, asistenţă tehnică rurală în Perú, centre educative în Kenya şi Nigeria, cămine studenţeşti în Australia, universităţi în Spania, centre de emancipare a femeii în Mexic, centre lingvistice în Japonia, şcoală tehnică în domeniu hotelier în Aisne, Franţa etc. Asemenea activităţi sunt proprii instituţiei însăşi, ele nu interferează cu cele practicate de membri ca profesie. Evantaiul social şi profesional al Opus Dei apare ca fiind foarte deschis, el cuprinde de asemenea mai mulţi muncitori şi mici comercianţi alături de cadre superioare, ofiţeri etc. Membrii nu plătesc cotizaţii, dar fac o danie instituţiei în funcţie de generozitatea lor, direct proporţională cu motivaţia lor.

Se poate intra în Opus Dei de la vârsta de 18 ani, dar nu există limită superioară de vârstă. Rigoarea angajamentelor luate prin postulanţi face ca admiterea să fie destul de selectivă. În schimb, se poate părăsi instituţia fără nicio formalitate.

Membrii poartă numele puţin derutant de „numerari”, aceştia fiind preoţii şi laicii celibatari din

centrele Opus Dei, de „asociaţi”, adică celibatarii care trăiesc rămânând în sânul familiei lor, „supranumerari”, celibatari sau căsătoriţi care participă la viaţa instituţiei în limita obligaţiilor familiale şi profesionale, şi în sfârşit „cooperatorii”, uneori noncatolici sau noncreştini care ajută ocazional instituţia.

Raporturile dintre Opus Dei şi structurile tradiţionale ale Bisericii Catolice stau sub semnul prudenţei: Opus Dei nu se instalează într-o dioceză decât cu acordul explicit al episcopului[93], iar membrii săi, preoţi sau laici, sunt încurajaţi să nu facă „grup separat”, ci să participe cât mai bine la viaţa religioasă a diocezei respective. Există aceeaşi preocupare de nonconcurenţă cu Biserica locală în recrutarea preoţilor instituţiei.

Astfel Opus Dei, care intrigă prin discreţia sa, apare destul de deosebită prin motivaţia spirituală şi încadrarea pe care le-o oferă membrilor săi, lăsându-le totodată o mare iniţiativă de acţiune în mediul lor social şi profesional. Această responsabilizare personală este însoţită firesc de optimism, de iubire faţă de cei cu care intră în contact şi de o evidentă strălucire spirituală. Acest lucru contrastează cu seriozitatea extremă cu care lucrează fiecare membru în Instituţie şi în afara ei, urmând lozinca austeră a fondatorului său: „A sfinţi munca, a se sfinţi în muncă, a se sfinţi prin muncă”.

Legiunea lui Hristos

Inspirată în acelaşi timp din experienţa iezuiţilor şi din cea a Opus Dei, această congregaţie a fost întemeiată în 1941 de un mexican născut în 1920, Marcial Maciel. Tinereţea sa a fost marcată de luptele sângeroase din anii ’30 în care se înfruntau *cristeros*, militanţii catolici, cu puterea mexicană foarte anticlericală. Personaj complex şi controversat, Maciel a avut ideea de a crea mişcarea sa înainte să devină preot în 1944. El s-a stabilit în Spania lui Franco în 1946, unde a luat contact cu Opus Dei. Contrar

---

93 în Franţa, cei 1 300 de membri, bărbaţi şi femei, ai Opus Dei au creat 15 centre din care 10 la Paris. Activităţi sunt de asemenea organizate în 10 alte mari oraşe.

acestei instituţii care reuneşte laici din rândul cărora provin preoţii, Legiunea lui Hristos formează preoţi la care se asociază laicii. În 2004, Legiunea număra 560 de preoţi şi 2 700 de seminarişti, deci 2, 5% din totalul mondial, ceea ce asigură o dezvoltare rapidă (însumând 434 preoţi în 2001). Disciplina este cvasimilitară, formarea durează 12 ani (faţă de 6 în mod normal), rugăciunea ocupă şase ore pe zi, jurământul de sărăcie interzice posesia vreunui bun. Obiectivul prioritar este asigurarea formării claselor conducătoare şi a mediilor de afaceri. Au fost deschise universităţi în Mexic şi la Roma (*Regina apostolarum*). Din aceasta s-a născut o organizaţie de laici, *Regnum Cristi*.

Din 1983, statutele Legiunii au fost aprobate de papă şi acesta a numit fondatorul consultant permanent al congregaţiei clerului la Vatican.

Focolarii

Această mişcare formată din laici creştini, bărbaţi şi femei, este un exemplu care ilustrează diversitatea activităţilor în sânul Bisericii Catolice.

Ea a fost fondată în Italia în 1943, în ultimele luni ale celui de-al Doilea Război Mondial, de către Chiara Lubich. Această călugăriţă născută în 1920 la Trident dintr-un tată socialist şi o mamă catolică practicantă doreşte să le aducă laicilor bucuria contemplării lui Dumnezeu. Dar contemplarea nu este pasivă, ci trebuie să motiveze şi mai mult membrii mişcării pentru a le permite să abordeze mai creştineşte problemele epocii noastre: lipsa de dialog între generaţii, singurătatea persoanelor în vârstă etc.

Prin organizarea de întâlniri, într-o atmosferă plăcută, de bună dispoziţie, au loc schimburi de experienţă care să exprime spiritualitatea mişcării. Întâlnirile numite Mariapolis reunesc câteva sute sau câteva mii de participanţi pentru sesiuni de patru sau cinci zile, în general vara. Pentru tineri există diferite feluri de festivaluri creştine numite Genfests, emanaţie a secţiunii tinerilor „Gen”, (generaţii noi). Alte activităţi sunt în mod specific organizate pentru familii. Scopul lor este căutarea unităţii creştinilor în toată varietatea situaţiilor lor în lume.

În acest spirit, Focolarii[94], iniţial pur catolici, s-au orientat repede către alţi creştini: anglicani, protestanţi şi ortodocşi. Întâlniri spectaculoase adunând mai mult de 10.000 de participanţi au avut loc de asemenea în Japonia cu membrii mişcării neobudiste Rissho Kosei-kai.

Focolarii, ale căror statute au fost aprobate în 1964 de papa Paul al VI-lea, sunt apropiaţi de congregaţia pontificală a apostolatului laicilor. Ei numără astăzi mai mult de un milion de membri care trăiesc în mai multe zeci de ţări. Unii sunt preoţi sau călugări, dar ei nu au nicio responsabilitate particulară care să-i distingă de alţi membri.

Cavalerii lui Columb

Această asociaţie catolică numără aproape 1.500.000 de membri în Statele Unite, Canada şi în ţările cu o puternică influenţă americană precum Filipine (77.000 membri), Puerto Rico, Guatemala, insula Guam etc. Asociaţia a fost creată în 1882 de preotul Michael McGivney; cartierul general este situat în New Haven, Connecticut, parohia sa de origine.

Numele de Columb este destinat să sublinieze, în faţa majorităţii protestante, că America a fost descoperită de un catolic.

Admiterea în asociaţie este rezervată bărbaţilor, preoţi şi laici, şi există patru grade de iniţiere: membrii primelor două grade sunt desemnaţi sub numele de *brothers* („fraţi”), al treilea grad dă dreptul la titlul de *knight* („cavaler”) şi al patrulea la cel de *şir knight* („senior cavaler”).

Conducerea este asigurată de *Supreme Knight* („*Cavalerul Suprem*”). Mişcarea se bazează pe patru principii: filantropia, unitatea, fraternitatea şi patriotismul. Activităţile poartă amprenta spiritului emoţionant *boy scout* [cercetaşi a unei anumite societăţi americane. Cu greu am putea distinge aici tendinţe de stânga. Fiecare conciliu, structură de bază regrupând o sută de membri, îşi fixează obiectivele adaptate la contextul local al Bisericii;

94 Acest cuvânt italian înseamnă „cămine“.

familia şi viaţa activă a parohiei ocupă un loc important, dar şi campaniile contra avortului, drogurilor şi delincvenţei; sunt organizate, de asemenea, acţiuni în favoarea ecologiei, a moralităţii publice şi a ajutorului oferit handicapaţilor. Asociaţia solicită în schimb generozitatea conciliilor pentru construirea de biserici, distribuirea de mătănii sau crearea de fonduri pentru diverse acţiuni de binefacere. Astfel 10 milioane de dolari sunt viraţi anual către Vatican pentru acţiuni de caritate pontificale.

Mai originală este metoda de asigurare socială pe care asociaţia o propune membrilor săi: pentru diverse riscuri sunt oferite asigurări la tarife avantajoase; este chiar posibil să se obţină garanţii pentru achiziţii imobiliare.

Este greu de determinat cărui fapt îşi datorează asociaţia atracţia: virtuţilor spirituale sau calităţii serviciilor înfăptuite. Aparent, substanţa culturii americane pare o condiţie necesară pentru reuşita acestei forme de acţiune catolică, de aceea am crezut că este bine să evocăm acest exemplu.

Pentru a încheia, nu vom putea trece sub tăcere o formă de activitate în care catolicii şi protestanţii sunt mai întreprinzători, se pare, decât ortodocşii, şi anume misiunile.

»»

Misiuni şi misionari

Pentru creştini, credinţa lor este o comoară inestimabilă de care ei s-ar face vinovaţi dacă ar păstra-o doar pentru ei înşişi. Această „veste bună" primită de la Iisus Hristos, conform căreia Dumnezeu a dat tuturor oamenilor care vor să-l accepte un destin pe măsura iubirii sale infinite, trebuie să fie anunţată pretutindeni în lume. Simplitatea mesajului nu înseamnă că este şi uşor de transmis. Îndată ce încercăm să explicăm de unde vine această revelaţie şi să vorbim despre Iisus Hristos, despre

istoria Omului-Dumnezeu condamnat la moarte de justiţia oficială şi înviat în mod miraculos, persoanele însufleţite de cele mai bune intenţii rămân perplexe. Cine ar putea să creadă imediat într-un Dumnezeu atotputernic care se situează în mod deliberat pe poziţie de servitor până la a-şi da viaţa în cele mai revoltătoare condiţii? Un asemenea mesaj nu este credibil decât în măsura în care cei care îl transmit oferă prin comportamentul lor mărturia unei schimbări totale de viaţă. Este evident că un creştin mediocru nu poate face decât o activitate misionară mediocră, nici nu ar avea de altfel vreo dorinţă să se schimbe. În zilele noastre există o imagine greşită despre eroismul misionarilor de odinioară, preoţi sau călugări, iezuiţi, părinţii albi, părinţii Duhului Sfânt, misiuni străine şi multe altele. Abia ieşiţi din adolescenţă, ei îşi părăseau viaţa de familie pentru a se regăsi după lungi săptămâni de călătorie într-un mediu atât de ostil, încât mulţi dintre ei nu supravieţuiau decât câteva luni. Cei care erau masacraţi în aceste condiţii atroce erau cei pe care bolile tropicale nu reuşiseră să-i omoare[95].

Curajul misionarilor nu se poate explica prin fanatism – deşi toţi au dat dovadă căci fanatismul nu se potriveşte cu blândeţea, cu respectul şi simţul serviciului cerut prin apostolatul lor. Prin urmare această forţă interioară puternică pe care ei o numesc credinţă este cea care le-a permis misionarilor să „convertească” la credinţele lor populaţii întregi, astfel încât de un secol şi jumătate aproape toată Africa şi Oceania au cunoscut creştinismul.

Dar dacă misiunile sunt un bun barometru al dinamismului şi vitalităţii Bisericii, am putea să ne îngrijorăm de efectele lipsei de practică religioasă în Occident. Un diagnostic presupune clarificarea noţiunii de misiune. Nu cu mult timp în urmă, lucrurile erau mai clare: o ţară în care Biserica nu era înrădăcinată însemna o ţară de misiune şi munca de evanghelizare era încredinţată

95 Abnegaţia dusă până la sacrificiul suprem nu este o exclusivitate a misionarilor, dar o întâlnim mai ales în vreme de război, în perioade în care viaţa este oricum ameninţată.

unei organizaţii misionare. Astăzi, fostele ţări din care plecau misiunile dispun de o Biserică bine structurată, cu episcopi şi cler local, în timp ce misiunile au devenit cu precădere un zid de întărire ridicat de ţările cu un număr mai mare de preoţi sau călugăriţe.

Măsurăm mai bine această evoluţie recentă şi rapidă a catolicismului cu ajutorul cifrelor. La începutul secolului al XIX-lea estimăm că nu erau decât în jur de 300 de misionari în lume. Astăzi, la un efectiv de 1600.000 de persoane (preoţi, călugăriţe şi laici) care se consacră în totalitate Bisericii, 10% dintre ei, adică 160.000 lucrează pentru misiuni. Numărul misionarilor şi al călugăriţelor s-a dublat din 1932 până în 1963; unul din trei este olandez, unul din patru este belgian, unul din unsprezece preoţi este francez şi un american din 17 este misionar. Scăderea relativă a recrutării sacerdotale în Occident este echilibrată de preoţii din Lumea a Treia. Biserica Catolică a Indiei care nu are decât 13 milioane de credincioşi trimite 1.000 de preoţi în misiune în diverse ţări din Asia, Africa sau în Madagascar. Africanii devin ei înşişi misionari; de exemplu, Congregaţia Apostolilor lui Iisus, creată în Kenya, numără 30 de preoţi, 160 de studenţi şi 180 de novici. Acest nou tip de misionari nu va activa în regiuni necunoscute, aşa cum au făcut înaintaşii lor. În schimb, ei vor fi pregătiţi pentru a contribui la „recultivarea” catolicismului conform orientărilor Conciliului Vatican II.

Această chestiune de adaptare a catolicismului la culturile profund străine lumii mediteraneene păstrează într-adevăr o importanţă capitală pentru universalitatea Bisericii[96]. În trecut, eşecurile cele mai dureroase suportate de catolicism au fost provocate cel mai adesea de incapacitatea integrării particularităţilor culturale ale popoarelor străine. Astfel în secolul al XVI-lea echipa remarcabilă de iezuiţi a părintelui Ricci era pe punctul de

---

96 Nu putem să nu rămânem uimiţi, pe acest plan, de contrastul dintre creştinismul ce încearcă să se integreze diferitelor culturi şi islamul care le aduce tuturor ţărilor musulmane aceeaşi cultură marcată de arabism.

a-l converti pe împăratul Chinei, când o intrigă de la Roma a făcut să eşueze totul din cauza criticilor iresponsabile la adresa adaptărilor necesare ale ritului pe care le implica o asemenea operaţiune.

În alte circumstanţe, curajul şi bunăvoinţa misionarilor au fost însoţite, din păcate, de naivitate şi îngustime spirituală: când portughezii au descoperit în India în secolul al XV-lea o comunitate creştină mai veche decât a lor, ei s-au străduit să bulverseze tradiţiile pentru a impune un rit latin fără nicio justificare, ceea ce a generat numeroase conflicte inutile.

Uităm prea des într-adevăr că Bisericii Catolice, fiind romană de rit latin cu o majoritate zdrobitoare, îi sunt proprii şi alte rituri, numite orientale, la fel de venerabile, dovadă vie că una dintre tradiţiile cele mai vechi ale Bisericii este aceea de a fi pluriculturală.

Bisericile catolice de rit oriental

Catolic nu înseamnă uniform şi Biserica păstrează urme din originea sa orientală în riturile practicate de anumite comunităţi catolice venerabile şi uneori chiar necunoscute.

Aceste Biserici de rit oriental sunt în totalitate catolice, adică nicio nuanţă doctrinală nu le separă de Biserica romană. Numai modul de celebrare a cultului, limba folosită şi particularităţile relative la cler le diferenţiază de catolicismul majoritar de rit roman şi le apropie, în mod contrar, de Bisericile creştine necatolice, ortodoxe sau monofizite.

Aceste Biserici pot fi clasificate în funcţie de cele cinci rituri diferite pe care le practică:

— *Ritul bizantin*, comun cu ortodoxia, este acela al Bisericilor greco-melkite, română şi ucraineană, dar este de asemenea urmat de o parte din catolicii cehi, polonezi, unguri etc. Demnitarii săi cei mai înalţi sunt patriarhul melkit de Antiohia, care locuieşte la Damasc, patriarhii melkiţi de Alexandria, în Egipt, şi de Ierusalim, eparhul melkit din Brazilia şi exarhul melkit din Statele Unite. Ritul bizantin este celebrat în diverse limbi locale; grecii melkiţi,

contrar a ceea ce sugerează numele lor, sunt de limbă arabă[97].

Ritualrmean, înrudit cu ritul precedent, le este comun catolicilor, minoritari, şi celorlalţi armeni de religie ortodoxă, numiţi şi gregorieni. Patriarhul armenilor catolici se află la Beirut.

Ritul sirian de Antiohia sau *siriac occidental* este acela al celor mai multe comunităţi catolice: maroniţii al căror patriarh se află la Bkerke în Liban; siro-catolicii al căror patriarh este la Beirut şi siro-malancarii din India. Mai mult, acest rit este practicat de Biserica siriană, numită iacobită sau ortodoxă, ca şi de Biserica malabar ortodoxă din India. Limba acestor Biserici este siriaca, adică limba aramaică, limba lui Iisus Hristos, excepţie făcând malabarii şi malancarii ce au adoptat limba Statului Kerala, malayalama.

Ritul asiro-caldeean sau *siriac oriental* este practicat de catolicii caldeeni şi de catolicii malabari din India. Primii sunt sub autoritatea patriarhului de Babilon, care locuieşte la Bagdad, iar ceilalţi se află direct sub autoritatea Sfântului Scaun de la Roma. Primii au siriaca drept limbă liturgică, iar ultimii, limba malayalamă. Ritul asiro-caldeean este practicat şi de Biserica nestoriană, continuatoare a ereziei lui Nestorie condamnată de Conciliu de la Efes în 431[98].

Ritul alexandrin este practicat de numeroşi creştini ai Bisericilor Coptă şi Etiopiană. Copţii şi etiopienii catolici, puţin numeroşi, folosesc de asemenea acest rit[99]; patriarhii lor locuiesc la Alexandria şi la Addis-Abeba.

Toate riturile orientale se caracterizează printr-o

---

97 Melkit vine de la cuvântul sirian malka, „rege“; pentru monofiziţi, el îi desemna pe creştinii rămaşi fideli împăratului Bizanţului. Această referinţă explică şi calificativul de „grec“.

98 Nestorie considera că Dumnezeu „locuia“ în persoana lui Iisus, negând că Iisus este în acelaşi timp Dumnezeu şi Om; Maria era deci mama lui Hristos, dar nu mama lui Dumnezeu. Nestorienii sunt încă în jur de 300 000 în lume.

99 Pentru efectivele de catolici de diferite rituri, a se vedea capitolul „Creştinismul“.

slujbă în două părţi net distincte, slujba catehumenilor şi slujba credincioşilor[100]. Odinioară, la sfârşitul primei părţi, cei care nu erau încă botezaţi părăseau biserica. Slujba de catehizare este centrată pe lectura Evangheliei, iar slujba credincioşilor pe sfinţirea pâinii şi a vinului şi pe împărtăşanie. Distincţia există şi în ritul latin, dar ea este mai puţin clară.

Ca titlu de exemplu de rit oriental, iată câteva indicaţii despre ritul caldeean, cel mai vechi rit al creştinătăţii, de vreme ce el datează din secolul al II-lea Există trei tipuri de slujbe; prima, numită „sfinţirea apostolilor”, este celebrată din Sâmbăta Mare până în prima duminică din Avent.[101] A doua slujbă, numită a lui Teodor cel Mare, este celebrată din prima duminică din Avent până în duminica Floriilor; a treia, slujba lui Nestorie, este celebrată de cinci ori pe an, în special de Bobotează şi în Joia Mare. Melodia liturghiei este de inspiraţie evreiască şi foloseşte instrumentele citate în Biblie. Gesturile credincioşilor sunt de asemenea preluate din iudaism.

Printre particularităţile Bisericilor de rit oriental, cea mai cunoscută se referă la existenţa preoţilor căsătoriţi, în condiţii asemănătoare celor Bisericii Ortodoxe. Ca atare, celibatul preoţilor[102] este o tradiţie latină, dar nu catolică.

Există raţiuni istorice care să explice nu numai existenţa, ci şi numărul mic al catolicilor de diferite rituri orientale. Încă din secolul al V-lea erezia monofizită îndepărtează de Biserică o mare parte a creştinilor copţi şi etiopieni, prin urmare catolicii ce păstrează ritul

---

100 Ortodoxia foloseşte termenul de„liturghie euharistică“ şi nu pe acela de slujbă (mesă).

101 Este vorba, în calendarul catolic, de duminica situată la patru săptămâni înainte de Crăciun (n. coord.).

102 Referitor la regulile cu privire la căsătoria preoţilor în ortodoxie, a se vedea capitolul consacrat ortodoxiei. Este de notat că şi în ritul latin se admit uneori excepţii: un diacon vene- zuelean căsătorit a fost hirotonit preot la vârsta de 60 de ani în 1975; mai recent, în 1987, un pastor anglican căsătorit convertit la catolicism a fost admis ca preot, rămânând căsătorit.

alexandrin sunt mai puţin numeroşi. Apoi în secolul al XI-lea, schisma dintre catolici şi ortodocşi îi situează de partea acestora din urmă pe cei mai mulţi dintre creştinii de rit bizantin şi armean. Nu putem avea deci o imagine obiectivă a Bisericii Răsăritene decât după ce vom fi studiat marele curent creştin al ortodoxiei.

Ortodoxia

Ceea ce separă ortodoxia de catolicism este înainte de toate o diferenţă de sensibilitate. Aceste două expresii ale creştinismului au atâtea în comun încât divergenţele lor par de-a dreptul derizorii.

Separaţia s-a mărit ca urmare a unui concurs de împrejurări în care intervin rivalităţile pur politice, neînţelegerea textelor traduse incorect şi mai ales spiritul îngust al înalţilor demnitari din cele două tabere.

Pentru a înţelege care pot fi astăzi raporturile dintre ortodoxie şi catolicism, trebuie să nu uităm niciodată că timp de 1.000 de ani nu a existat decât o Biserică, catolică şi ortodoxă simultan, şi că în curând vom avea 1.000 de ani de când s-a produs separarea. Asemenea perioade de timp modifică profund atât mentalităţile, cât şi contextul istoric; raporturile dintre ortodoxie şi catolicism nu mai sunt deci astăzi cele care prevalau în momentul rupturii.

O întoarcere spre trecut este totuşi necesară pentru a determina în ce măsură putem spera să vedem ştergându-se urmările acestor vechi dispute.

Separarea Bisericilor Răsăriteană şi Apuseană în cursul primelor două secole, expansiunea Bisericii a atins în mod firesc ţările cele mai apropiate de Palestina, leagănul său originar.

Comunităţile creştine au fost numeroase încă de la început pe teritoriile pe care astăzi sunt Libanul, Siria, Turcia, Egiptul şi Grecia. Prima înrădăcinare occidentală a fost cea de la Roma, datorită importantei colonii evreieşti care trăia în capitala imperiului. Totuşi, în ciuda prestigiului şefului apostolilor, Petru, Biserica Romei a rămas o vreme mai puţin numeroasă decât Biserica Răsăriteană. Faptul este atât de evident încât primele

şapte Concilii Ecumenice s-au ţinut toate în Răsărit şi fără prezenţa episcopului de Roma, cel pe care noi astăzi îl numim papă.

Creştinii din Răsărit, organizaţi în jurul patriarhilor care se bucurau de o mare autonomie, nu aveau niciun motiv să sufere de vreun complex de inferioritate faţă de fraţii lor occidentali.

Patriarhii, în calitate de moştenitori ai apostolilor, acceptau totuşi ca episcopul de Roma, succesorul Sfântului Petru, să fie primul printre ei – *primus inter pares* – însă doar onorific, fără subordonare ierarhică.

Mutarea capitalei Imperiului de la Roma la Constantinopol în anul 330, intervenind aproape de momentul în care creştinismul devenea religia oficială, nu putea decât să accentueze prestigiul Bisericii Răsăritene.

În secolul următor, invaziile barbare au împins pentru mult timp Occidentul în situaţii politice cel puţin neclare în care autoritatea episcopului de Roma îşi găsea cu greu puterea de exprimare.

Convertirea barbarilor la creştinism – iar botezul lui Clovis în anul 496 la Reims de către Sfântul Rémi este deja un clişeu în acest sens – a schimbat raportul de forţe din punct de vedere numeric dintre Apus şi Răsărit, dar centrul intelectual al Bisericii a rămas în Răsărit.

Este uimitor de constatat că liturghia creştinilor din imperiu era în limba greacă până în secolul al V-lea, dată la care limba latină a fost introdusă în Biserica Apuseană[103].

În aceste condiţii, teologii răsăriteni, cu toată înţelegerea de care puteau să dea dovadă, ar fi avut nevoie de o doză bună de milă evanghelică pentru a suporta pretenţiile suveranilor din Occident, nişte barbari recent convertiţi, de a se amesteca în chestiunile religioase şi a încerca permanent să-i dicteze papei ce direcţie să urmeze[104]. Să adăugăm la aceasta că legăturile de

---

103 Din aceasta mai rămâne invocaţia Kyrie eleison, „Doamne, miluieşte!“, în slujba de rit roman. „Domnule“ se spune Kyrios în greaca modernă.

104 Până în secolul al IX-lea, titlul de papă era acordat tuturor

comunicare erau foarte modeste, divergenţele de opinii erau amplificate de distanţă, iar traducerile, de o precizie aproximativă.

Când, în sfârşit, Leon al IX-lea l-a excomunicat din Biserică în 1054 pe patriarhul de Constantinopol, Mihail Cerularie, acest lucru nu putea fi resimţit în Răsărit decât ca o injurie inacceptabilă din partea unui papă manipulat de împăraţi şi mai ignoranţi[105].

Care erau subiectele de dispută? De-a lungul vremii se adunaseră multe puncte de vedere divergente dintre care unele par astăzi lipsite de importanţă. Astfel, purtatul bărbii de către preoţi este tradiţional în Biserica Răsăriteană, dar nu şi în cea Apuseană; totuşi preoţii catolici de rit oriental poartă de obicei barbă, deci nu este decât o chestiune de regiune şi nu una de religie.

O altă controversă se referă la calendar: ortodocşii[106] respectă calendarul iulian, în timp ce occidentalii urmează din 1582 calendarul gregorian, mai exact din punct de vedere astronomic. Diferenţa dintre cele două calendare este în prezent de 13 zile, Crăciunul ortodox[107] este sărbătorit pe 7 ianuarie. Totuşi, patriarhii de Constantinopol, de Antiohia şi de Finlanda au adoptat recent data de 25 decembrie.

Câteva diferenţe notabile există de asemenea în ceea ce priveşte tainele:

Botezul ortodox se practică prin scufundare de trei ori şi nu prin câteva picături de apă turnate simbolic pe frunte ca în botezul catolic.

---

episcopilor. începând cu Ioan al VIII-lea (872-882) acest titlu a fost rezervat numai episcopului de Roma.

105 O primă ruptură avusese deja loc din 863 până în 886: patriarhul Fotie de Constantinopol, excomunicat de papa Nicolae I, îl excomunică la rândul lui pe acesta.

106 Calendarul iulian nu este respectat de toţi ortodocşii, ci doar de Biserica Rusă, de cea Sârbă, de câteva Biserici Ortodoxe mai mici, precum şi de călugării de la Muntele Athos (n. coord.).

107 Crăciunul ortodox pe stil vechi nu este o specificitate a Bisericii Ortodoxe Române şi nici a altor Biserici Ortodoxe ce respectă calendarul gregorian de aproape un secol (n. coord.).

Confirmarea urmează imediat botezului, în timp ce catolicii o conferă după o perioadă de educare religioasă a copiilor.

Euharistia, adică împărtăşania, se practică sub cele două „forme”, pâine şi vin. Pâinea este dospită, ca orice pâine obişnuită şi nu fără drojdie ca ostiile. Imediat după botez, copiii pot fi împărtăşiţi, prima comuniune nu are loc la vârsta de 7 sau 10 ani ca la catolici.

Slujba ortodoxă este cântată, dar niciodată acompaniată de instrumente muzicale.

Hirotonirea poate fi conferită bărbaţilor căsătoriţi, dar odată preoţia primită, nu mai este posibil să se căsătorească. Călugării şi episcopii sunt în mod obligatoriu celibatari. Această regulă este aceeaşi cu cea a riturilor catolice din Răsărit, mai ales a maroniţilor libanezi. De altfel, pot exista, aşa cum am văzut, şi excepţii în catolicismul de rit latin.

Este posibil ca în anumite condiţii să se pună capăt căsătoriei prin divorţ: Biserica Catolică nu admite decât anularea căsătoriilor considerate nevalide.

Totuşi, nu aceste practici vechi, aflate oarecum pe plan secund, au provocat ruptura, ci două chestiuni de principiu, aceea a lui *Filioque*[108] şi cea a autorităţii papei.

Credinţele creştinilor exprimate la Conciliul de la Niceea I, în anul 325, au în centrul lor ideea unui Dumnezeu unic în trei persoane, Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh, toţi în mod egal Dumnezeu, ceea ce exclude existenţa unei ierarhii. Capitolul 15 din Evanghelia după Ioan menţionează că Duhul Sfânt „purcede” de la Tatăl. Carol cel Mare, ocupat fiind cu aceste chestiuni pentru care nu avea competenţa necesară, a impus o traducere latină nouă în care Duhul Sfânt purcede de la Tatăl *şi* de la Fiul, ceea ce se spune *Filioque* (şi de la Fiul) în limba latină. Pentru ortodocşi era vorba de o adevărată repunere în discuţie a echilibrului Treimii şi această modificare de formă, pe drept cuvânt arbitrară, a *Crezului* de la Niceea la iniţiativa împăratului a fost de ajuns pentru ca orientalii

108 Literal, din limba latină, „şi de la Fiul“ (n. coord.).

să-i considere eretici pe creştinii occidentali. Situaţia a devenit irevocabilă atunci când Roma, după lungi ezitări, a confirmat acest *Filioque* la mijlocul secolului al XI-lea.

În zilele noastre o asemenea cauză de ruptură poate părea foarte „bizantină”[109] pentru că nimeni nu cunoaşte în totalitate relaţiile persoanelor ce compun Treimea; este de-ajuns faptul că ştim că ele există. Această dispută teologică adânceşte neîncrederea răsăritenilor în privinţa papei şi ea nu încurajează recunoaşterea întâietăţii sale de către patriarhi.

Autoritatea papei se fundamentează pe desemnarea lui Petru ca şef al apostolilor de către Iisus Hristos însuşi. Puterile şefului şi modalităţile de alegere a succesorilor săi nu sunt înscrise în nicio constituţie. Pentru ortodocşi, papa trebuia să beneficieze numai de o preeminenţă protocolară, în timp ce Roma voia să asigure conducerea efectivă a întregii Biserici. Această divergenţă de opinii a reflectat mult timp rivalitatea politică între Imperiul Bizantin şi omologii săi din Occident, dar ea se bazează şi pe două concepţii diferite ale Bisericii.

Mai exact, ortodocşii şi catolicii nu ajung la aceleaşi concluzii în chestiunile cu care sunt de acord.

Concepţia ortodoxă a Bisericii

Pentru toţi creştinii, Biserica este unică şi universală: ea este trupul lui Hristos.

Totuşi, conform ortodocşilor, pentru că Biserica nu este limitată nici în spaţiu, nici în timp şi pentru că ea este viaţa nouă oferită oamenilor cu şi întru Hristos, instituţia Bisericii în calitate de organizaţie nu are decât un interes relativ. Noţiunea de şef al Bisericii, de vicar al lui Hristos conform titlului pe care catolicii i-l dau papei, este şocantă de vreme ce Hristos este cu adevărat prezent şi viu în Biserica[110] sa.

---

109 Teologii bizantini aveau reputaţia de a-şi pune întrebări dificile cu privire la sexul îngerilor. Este cazul să credem că minţi orientate spre esenţial existau şi în Biserica de la Roma.

110 în realitate, catolicii sunt întru totul de acord asupra faptului că papa nu face decât să-l reprezinte pe Hristos - şi nu să-l înlocuiască - tot

La fel, exprimarea formală a dogmelor nu este absolut necesară. Orice text scris în limbaj uman poate fi interpretat în mod greşit. Numai prin lucrarea Duhului Sfânt putem să citim Sfânta Scriptură cu o claritate transparentă. De altfel, la originile Bisericii nu era precizată nicio dogmă. Natura umană este cea care îndeamnă către un minimum de structurare intelectuală a credinţei. Esenţialul a fost exprimat în *Crezul* de la Conciliul de la Niceea în anul 325 şi în definiţiile teologice ale celor şapte Concilii Ecumenice din care ultimul s-a ţinut tot la Niceea în 787.

*

Aceste Concilii nu iau decizii despre toată doctrina Bisericii, dar nu este necesar să formalizăm totul prin dogme. Teoretic, nimic nu s-ar putea opune edictării altor norme, dar acest lucru nu ar fi decât un act formal care n-ar aduce nimic plenitudinii revelaţiei a cărei depozitară este Biserica.

Totuşi, unele dogme catolice proclamate de la ruptura cu ortodoxia irită în mod deosebit sensibilitatea ortodoxă. Cea mai criticată este dogma infailibilităţii pontificale pentru că ea pare să-i confere papei o autoritate care nu-i aparţine decât Bisericii, adică lui Hristos[111].

De asemenea, ortodocşii critică şi resping dogma Imaculatei Concepţii[112], în ciuda devoţiunii foarte

---

la fel cum un ambasador îşi reprezintă ţara.

111 Catolicismul recunoaşte acest adevăr, de aceea infailibilitatea nu există decât dacă papa vorbeşte ex-cathedra, adică în numele Bisericii. Accentul se deplasează astfel asupra definiţiei de ex-cathedra. Pentru catolici precum şi pentru ortodocşi, Biserica este infailibilă, dar dogma defineşte modalitatea de exprimare a acestei infailibilităţi. A mai fost necesar doar un pas până la proclamarea dogmei în 1870, aşa încât ea e percepută de ortodocşi ca o agresiune la adresa lor. Poate că în contextul contemporan n-ar fi fost proclamată, confirmând faptul că uneori este mai bine să nu rosteşti adevărul.

112 Să ne amintim că, potrivit acestei dogme, Maica Domnului a fost concepută fără păcatul originar, exprimare creştină folosită pentru a descrie condiţia umană marcată de greşeală.

puternice pe care ei o au faţă de Maica Domnului: conform ortodoxiei această dogmă o situează de fapt mai presus de condiţia umană, fiind scutită de păcatul originar, ceea ce nu-i reduce meritele sfinţeniei sale întrucât ea şi-a păstrat libertatea.

În comparaţie cu catolicismul, ortodoxia dă impresia că nu se ocupă în mod exagerat nici de structura sa internă, nici de expansiunea sa numerică prin acţiune misionară.

Ortodoxia nu caută atât de mult să convingă, cât să farmece şi să seducă. Ierarhia sa are ca prim rol îndeplinirea actelor religioase şi celebrarea tainelor. Preoţii se consacră cu mai multă plăcere liturghiei şi rugăciunii decât faptei în lume. Credinciosul ortodox are o înclinaţie către tot ce este mistic şi caută mai mult să părăsească lumea decât să militeze pentru ea.

Viaţa Bisericii este în afara timpului; serviciile religioase, mai ales cele ale marilor sărbători, sunt lungi şi complexe, ele se adresează mai mult sentimentului şi imaginaţiei decât inteligenţei; credinciosul sfârşeşte prin a nu mai realiza dacă se află în cer sau pe pământ.

În liturghia lor, o importanţă majoră este acordată devoţiunii închinate Maicii Domnului, săvârşirii celor şapte taine şi venerării icoanelor şi a moaştelor.

Spiritualitatea ortodoxă concepe „tradiţia” mai mult ca pe o credinţă în Iisus Hristos, iar dragostea Bisericii sale, ca un exerciţiu intelectual de reflecţie asupra textelor sfinte.

În această căutare sensibilă a divinului, icoanei îi revine un rol primordial. În mod evident ea nu este un idol, ci un mijloc de se concentra asupra tainei întrupării: faptul că Dumnezeu s-a făcut Om în Iisus Hristos îşi găseşte paralelismul în imaginea pe care artistul a pictat-o ca expresie a sensibilităţii sale spirituale.

În mod destul de firesc, detaşarea de lume, căutarea interioară a lui Dumnezeu, importanţa dată liturghiei şi icoanelor, acestea fiind trăsăturile dominante ale ortodoxiei, îi fac pe cei mai înflăcăraţi dintre credincioşi să

aleagă viaţa contemplativă din mănăstiri. Contrastul este izbitor între aceste două teritorii „independente” ale ortodoxiei şi catolicismului care sunt Republica Muntelui Athos şi Vaticanul; în timp ce catolicii s-au străduit să dispună de o structură de comandament a Bisericii, independentă de puterile politice, pentru a organiza după bunul lor plac lucrarea lor în lume, ortodocşii au obţinut pentru Muntele Athos un statut special astfel încât călugării să nu fie deranjaţi în viaţa lor spirituală de zbuciumul lumii.

Cu siguranţă, nu ar trebui să tragem concluzii extreme din această comparaţie, deoarece din multe puncte de vedere ortodoxia este foarte implicată în chestiunile lumeşti, în timp ce catolicismul cunoaşte şi el o viaţă monahală intensă. Pentru o apreciere mai justă a ortodoxiei sunt necesare şi alte abordări.

Muntele Athos

Minunata peninsulă a Athosului, care pătrunde pe o distanţă de 45 de kilometri în Marea Egee, este de multe secole cel mai renumit loc de viaţă monastică ortodoxă.

Statutul său este original: ca parte integrantă a Greciei, Muntele Athos este din 1926 o republică teocratică autonomă. Fiecare din cele 20 de mănăstiri din teritoriu este suverană şi alege anual pe unul dintre membrii săi ca reprezentant în consiliul care administrează republica. Puterea executivă, gestiunea financiară, justiţia şi preşedinţia sunt asigurate de patru călugări din acest consiliu. Grecia îi desemnează guvernatorul, care depinde de Ministerul Afacerilor Externe şi întreţine un detaşament de jandarmi.

Mănăstirile sunt clasate după o ordine ierarhică şi protocolară imuabilă – cea mai veche este Marea Lavră –, dar ele se repartizează în două categorii în funcţie de regula de viaţă a călugărilor:

nouă mănăstiri sunt cenobite, adică aici călugării sunt supuşi autorităţii absolute a stareţului ales pe viaţă şi trăiesc în comuniune totală; până şi hainele nu sunt

proprietatea lor individuală;

unsprezece mănăstiri, cele mai importante, sunt numite idioritmice; călugării au mai multă libertate şi genul de viaţă este adaptat personalităţii fiecăruia.

şaptesprezece mănăstiri sunt greceşti, una este rusă, una este bulgară şi una este sârbă.

Oricare ar fi statutul mănăstirilor, lor li se adaugă mici comunităţi de trei, patru călugări care trăiesc în grupuri de colibe, pustnici ce se adăpostesc în grote sau călugări itineranţi numiţi „girovagi”[113].

Înainte de a deveni călugăr, în greceşte *stavrophoros*, purtător de cruce, este nevoie un an de noviciat probatoriu. Laicii sunt admişi în comunităţile de la Muntele Athos, dar după o perioadă de trei ani ei trebuie să opteze pentru viaţa monastică sau sunt expulzaţi. O autorizaţie specială îi este cerută oricărui vizitator. Totuşi, din anul 1046 niciunei femei, niciunui copil, niciunui eunuc sau „faţă netedă” nu le este permis accesul pe acest teritoriu. Se spune că într-o zi o femeie a naufragiat, a născut aproape imediat, apoi a fost condusă în Grecia; fiul său a revenit mai târziu la Athos şi s-a călugărit.

Din cei 9.000 de călugări care vieţuiau acolo în 1917 – majoritatea ruşi – numărul lor nu mai ajunge astăzi decât la un efectiv de 800.

Viaţa republicii urmează încă ora epocii bizantine: ora 12 corespunde apusului soarelui.

Călugării consacră toate momentele libere liturghiei şi rugăciunii. O cartă din secolul al XI-lea şi reguli specifice ulterioare stabilesc detaliile vieţii zilnice: este interzis să se muncească în timpul Postului Paştelui; excepţie făcând ziua de sâmbătă; este de asemenea interzis să se semene grâu sau orez, dar este permis să se semene mazăre şi fasole.

Întreaga viaţă călugării aspiră către uniunea cu Dumnezeu, pe care moartea trebuie să o aducă. Corpul cu dorinţele sale este un obstacol în calea acestei uniuni, de aceea călugărul caută în permanenţă să se stăpânească

113 Aceştia mai sunt numiţi şi călugări cerşetori (n. coord.).

prin priveghere, post şi penitenţă. La moartea sa, călugărul este îngropat în veşmântul său cusut şi fără sicriu, într-un mormânt anonim peste care este ridicată o cruce de lemn. După trei ani, osemintele sunt dezgropate şi depuse fără o grijă deosebită în cripta unei capele unde vor deveni ţărână pentru totdeauna.

Locul ortodoxiei în creştinism

Ortodocşii şi catolicii au împărţit exact aceleaşi credinţe timp de un mileniu şi, de la separarea lor, nici unii, nici ceilalţi nu consideră să fi adăugat ceva cât de cât fundamental mesajului lui Iisus Hristos. Poziţiile celor două Biserici nu ar trebui să fie de neconciliat dacă n-ar exista chestiunea autorităţii papale care-i uimeşte profund pe ortodocşi.

Conform eminentului teolog ortodox Bulgakov[114], existenţa patriarhiilor autonome ar permite o adaptare mai uşoară la realitate decât centralizarea catolică ce stăvileşte orice posibilitate de evoluţie. De atunci, Conciliul Vatican II pare să fi arătat că acest pericol ar fi putut, slavă Domnului, să fie îndepărtat. Este adevărat că după conciliu, în decembrie 1965, patriarhul de Constantinopol, Atenagora, a luat iniţiativa unei întâlniri spectaculoase cu papa Paul al VI-lea, reuşind să înlăture străvechile sancţiuni de excludere reciprocă dintre cele două Biserici.

Totuşi, oricare ar fi importanţa acestei reconcilieri istorice, ea nu a risipit în totalitate o anume neîncredere viscerală a ortodoxiei faţă de „papism". În schimb, acest sentiment îi apropie pe ortodocşi de protestanţi atât de mult, încât Biserica Ortodoxă se simte în largul său în sânul Consiliului ecumenic al Bisericilor, în majoritate protestante, şi unde catolicii nu doresc să fie decât observatori. Totuşi, divergenţele doctrinare între ortodocşi şi protestanţi nu sunt neglijabile; ortodocşii sunt mâhniţi în faţa lipsei de sensibilitate a protestanţilor cu privire la

114 Serghei Bulgakov (1871-1944) era rus; el a debutat în carieră predând economia politică marxistă în fosta URSS şi a sfârşit ca profesor de dogmatică ortodoxă la Institutul Saint-Serge din Paris.

Maica Domnului care, acceptând să-l poarte pe Pruncul-Dumnezeu la pântece, a condus la mântuirea omenirii; ei nu văd cu ochi buni absenţa simbolurilor în templele protestante, căci biserica este, conform lor, evocarea splendorii împărăţiei lui Dumnezeu.

Vedem că nu este uşor de situat ortodoxia printre diferitele curente creştine, cu atât mai mult cu cât fiecare patriarhie are autonomia sa şi în consecinţă propria sa sensibilitate[115]. În schimb, în anumite cazuri, raporturile cu puterea sunt ambigue şi pot interfera cu poziţiile doctrinare.

Deci, dacă existenţa patriarhiilor autonome este, sub unele aspecte, satisfăcătoare pentru spirit, ea prezintă de asemenea şi efecte negative; un risc de subordonare a Bisericii faţă de puterea politică, dificultatea de a defini o poziţie ortodoxă comună cu privire la problemele de moment, o capacitate relativă de a dezvolta o acţiune misionară etc. Replierea involuntară a anumitor Biserici ortodoxe asupra preocupărilor lor naţionale nu favorizează deloc toleranţa, mai ales faţă de catolici. Oricât de curios ar părea acest lucru, se constată într-adevăr poziţii mult mai rigide şi înguste din partea ortodoxiei decât din partea catolicismului asupra chestiunilor privind căsătoria sau accesul la taine al credincioşilor din cele două comunităţi[116].

Dificultăţile pe care le întâmpină ortodoxia în a da

---

115 Celor patru patriarhii, cele mai vechi şi cele mai venerabile (Constantinopol, Alexandria, Antiohia, al cărei patriarh îşi are sediul la Damasc, şi Ierusalim), li s-au adăugat de-a lungul secolelor cele din Rusia (Moscova, 1589), din Serbia (Belgrad, 1920), din România (Bucureşti, 1925) şi din Bulgaria (Sofia, 1953). Există în schimb şapte Biserici „autocefale“ (Georgia, Cipru, Grecia, Polonia...), precum şi Bisericile „autonome“ (Finlanda, Ungaria, Estonia, Letonia...).

116 Oficial, dialogul teologic între catolici şi ortodocşi se poartă în interiorul unei comisii mixte şi înaintează încet în ciuda întâlnirilor reînnoite între patriarhul ecumenic de la Constantinopol şi papă. Pe acest teren, situaţia este încă deseori tensionată. în Grecia, de exemplu, profesorii au fost împiedicaţi să-şi exercite meseria pentru că erau catolici şi nu ortodocşi. Această măsură anticonstituţională dovedeşte ostilitatea încă puternică faţă de catolicii din statul grec.

răspunsuri la noile întrebări puse în epoca noastră se explică în mare măsură prin faptul că mai mult de trei sferturi dintre ortodocşi au trăit în ţări care au avut mult timp un regim ateu. În aceste condiţii o reuniune pentru discuţii între Bisericile ortodoxe se impune în mod imperios. Vorbim de mult timp de un conciliu panortodox, iar patriarhul ecumenic de Constantinopole îşi sporeşte demersurile şi întâlnirile în acest scop. Poate că s-ar putea obţine astfel o întărire a dialogului cu celelalte Biserici creştine.

Vechii credincioşi[117]

Ca multe religii, ortodoxia a cunoscut conflicte şi lupte interne. Unele au avut efecte atât de durabile încât şi astăzi se mai păstrează urmele. Astfel în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, patriarhul a introdus în

Biserica Rusă o reformă a riturilor destinată să le apropie de practica greacă. Această măsură a suscitat o reacţie brutală, naţionalistă, iar partizanii riturilor vechi s-au revoltat împotriva Bisericii oficiale. Ei au fost declaraţi schismatici în 1666[118]. Aceşti partizani de rit vechi au cunoscut un mare succes popular, dar s-au împărţit într-o mulţime de secte dintre care multe au căzut în cele mai cumplite excese, ca de exemplu practicarea castrării de bunăvoie. Puţin mai târziu, la începutul secolului al XVIII-lea, voinţa brutală de occidentalizare a ţarului Petru I, a făcut ca acesta să fie considerat de vechii credincioşi un Antihrist, iar unii dintre ei chiar s-au jertfit protestând faţă de acest prejudiciu adus tradiţiei ruseşti.

Puţin câte puţin, numeroşi vechi credincioşi au respins nu numai Biserica oficială, dar şi orice formă de organizare. Mişcarea „doukhobor” a fost un fel de precursor[119] al societăţii comuniste. Alţii, în contact cu

---

117 În Rusia aceştia se mai numesc şi rascolnici. Cei ce respectă vechiul calendar, cel iulian, sunt numiţi, în română, stilişti (n. coord.).

118 Numele rusesc al acestei schisme este raskol, a cărui rădăcină înseamnă „a rupe“. Regăsim acest cuvânt în numele personajului lui Dostoievski, Raskolnikov, care este pe drept cuvânt puţin „fisurat“.

119 Doukhoborii s-au împărţit apoi în două curente: unii au preoţi,

protestanţii nemţi, au constituit primele nuclee baptiste.

În momentul Revoluţiei bolşevice, vechii credincioşi, mereu la fel de divizaţi, erau peste 20 de milioane de suflete. În 1964, în ciuda presiunii atee, URSS ar fi numărat 850.000 de vechi credincioşi care deţineau 3.000 de biserici fără a avea însă publicaţii sau seminarii. Este greu să obţii informaţii în legătură cu ceea ce s-a mai păstrat în zilele noastre despre acest curent religios tipic rusesc. Ştim numai că el nu a regresat.

Bisericile Armeană, Coptă şi Etiopiană

Considerăm adesea aceste Biserici ca fiind apropiate de ortodoxie pentru că regăsim la ele o mare similitudine de rituri. Doctrina lor nu este totuşi ortodoxă, deoarece ele nu au acceptat hotărârile Conciliului de la Calcedon[120]

din anul 451. Au fost numiţi atunci monofiziţi. Într-adevăr, iacobiţii susţineau că natura divină a lui Iisus absorbise cumva natura sa umană, în aşa fel încât nu-i mai rămăsese decât o singură natură – cea divină (în greceşte, monofizită). În schimb, melkiţii respectau credinţa Bisericii tradiţionale conform căreia Iisus este în acelaşi timp Dumnezeu şi Om şi, ca atare, are pe deplin ambele naturi, divină şi umană.

Dând timpul înapoi, putem să ne gândim totuşi că sunt raţiuni mai mult politice decât teologice care au provocat conflictul şi secesiunea. Egiptul vremii, făcând parte din Imperiul de la Constantinopol, suporta greu această dependenţă şi patriarhul de Alexandria, devenit iacobit, a fost urmat de cea mai mare parte a poporului său. În ceea ce priveşte Etiopia, evanghelizată încă din secolul al IV-lea prin intermediul Egiptului, a urmat în mod firesc acelaşi destin religios ca şi tutorele său spiritual.

Traumatismul luptelor interne politice şi religioase dintre Constantinopol şi Alexandria explică faptul că, două secole mai târziu, egiptenii au opus o slabă rezistenţă în faţa pătrunderii islamului; dorinţa de a scăpa de sub tutela

---

aceştia sunt „po- povţi“; ceilalţi nu au preoţi, aceştia sunt „bezpopovţi“.

120 Cuvântul „copt“ vine din grecescul Aegyptos, pronunţat [Eguptos] şi prescurtat în gouptos.

Constantinopolului era mereu la fel de puternică şi Biserica era încă foarte slăbită de certurile teologice interne. Convertirea egiptenilor la islam nu a fost totuşi totală, în ciuda presiunilor cvasipermanente exercitate contra creştinilor: după interzicerea folosirii limbii copte în favoarea limbii arabe începând din anul 751, califul a impus creştinilor un secol mai târziu purtarea turbanului negru şi a unei cruci în jurul gâtului; crucea cântărea mai mult de două kilograme. Alte persecuţii severe au avut loc în secolul al XVI-lea sub domnia fatimizilor şi a turcilor. În ciuda acestor episoade dureroase, Biserica Coptă rămâne încă foarte puternică timp de încă treisprezece secole după islamizarea ţării. Ea reuneşte între 10 până la 15% din populaţie, adică în jur de 7 milioane de suflete repartizate în 24 de dioceze aflate sub autoritatea unui patriarh. Către anul 1700 efectivele erau evaluate la numai 100.000 de suflete, adică 3% din cele 3 milioane de egipteni din epoca respectivă, şi nu mai rămăseseră decât 12 dioceze.

Vigoarea Bisericii Copte se explică prin marea solidaritate de care dau dovadă membrii săi, aşa cum adeseori este cazul minorităţilor aflate sub ameninţare. Conştiinţa naţională coptă nu implică în mod obligatoriu o practică religioasă fervență. Importanţa comunităţii copte nu este foarte vizibilă în ochii vizitatorului ocazional. Vechile biserici copte sunt nişte clădiri rectangulare foarte simple, din raţiuni de discreţie uşor de înţeles în mediul musulman. Copţii, la fel ca toţi egiptenii cu excepţia nubienilor, nu vorbesc decât arabă şi slujba se ţine în această limbă. Numai rugăciunile Crezului şi Tatăl Nostru se mai spun uneori în limba coptă.

Liturghia coptă este şi mai complicată decât liturghia ortodoxă: există până la 36 de ungeri pentru botez şi confirmare care sunt celebrate simultan după moda orientală, iar în ceea ce priveşte maslul pentru bolnavi, sunt chemaţi, în forma sa solemnă, şapte preoţi care să oficieze slujba.

O originalitate a Bisericii Copte constă în alegerea patriarhului de către poporul credincios, dar el trebuie

apoi să fie confirmat în funcţiile sale de guvernul egiptean.

Biserica Etiopiană poate fi numită şi coptă, căci ea este sora Bisericii Egiptene. Ea era chiar dependentă de aceasta, căci şeful Bisericii Etiopiene, *abuna*[121], era până în 1929 un egiptean de naţionalitate coptă uns de patriarhul de Alexandria; ulterior, din 1929 până în 1959, el a fost ales dintre episcopii etiopieni, dar încă trebuia să fie recunoscut de patriarhul de Alexandria. Abia în 1959 Biserica a devenit total independentă.

Contrar situaţiei din Egipt, creştinismul este religia cea mai importantă din Etiopia, ea numără 30 de milioane de credincioşi, adică 45% din populaţie; situaţia sa nu este totuşi strălucită din cauza ignoranţei şi a lipsei de competenţă a clerului. Creştinismul etiopian este încă foarte marcat de urmele religiilor păgâne anterioare sau de practicile Vechiului Testament: circumcizia, când aceasta nu este excizie, poligamia şi diverse obiceiuri alimentare sau de purificare. Venerarea îngerilor este foarte răspândită, la fel şi credinţele precum cea conform căreia sufletele păcătoşilor aşteaptă Judecatea de Apoi pe fundul oceanelor.

Totuşi legătura cu creştinismul este foarte puternică, viaţa monastică, a cărei origine datează din secolul al VI-lea, este foarte activă, iar la ceremoniile religioase participă mulţi credincioşi. Limba religioasă este *gheez*, strămoş al limbii amharice, limba semită oficială a ţării.

În ciuda credinţelor lor, etiopienii în larga lor majoritate nu au nicio noţiune despre ce anume îi separă de catolici şi de ortodocşi. În secolul al XVII-lea, iezuiţii au fost pe punctul de a-i aduce în sânul Bisericii Romei, dar unirea lor a fost împiedicată de chestiunea riturilor. Un efort de formare teologică a clerului este în curs de desfăşurare datorită... unor ortodocşi. În sfârşit, din anii 1970, teologii au readus chestiunea monofizită la dimensiunile unei neînţelegeri doctrinale care pare a fi pe cale de rezolvare.

Protestantismul

---

121 Abu-na înseamnă literal „tatăl nostru“.

Reformaţi, calvinişti, luterani, baptişti, metodişti, prezbiterieni, anglicani – un neiniţiat se rătăceşte uşor printre aceste denumiri ale diferitelor curente ale protestantismului.

Totuşi, anumite linii conducătoare ne permit să facem lumină în această situaţie complicată.

Abordarea cea mai firească urmează firul istoriei: mişcările protestante nu s-au născut la întâmplare, ele exprimă forme de spiritualitate care uneori se completează, dar pot fi şi opuse.

De-a lungul timpului, s-au suprapus diferite straturi ale protestantismului. În funcţie de ţări, anumite sensibilităţi adaptate mediului cultural sunt mai clare, în timp ce din altele s-au păstrat doar urme. Situaţia geografică a protestantismului contemporan care rezultă de aici scoate în evidenţă zonele relativ omogene care constituie o altă abordare posibilă a studiului nostru.

În sfârşit, putem privi protestantismul sub unghiul diverselor sale forme de organizare care merg de la o structură ierarhică apropiată de cea a catolicismului până la o semianarhie.

Dar aceste descrieri ale protestantismului din punct de vedere istoric, sociologic sau organizatoric nu pot fi înţelese decât prin credinţele subiacente. Acestea dau diferitelor mişcări protestante mai multă unitate decât ar părea să aibă la prima vedere.

Astfel pentru a înţelege bine realitatea protestantismului este nevoie de mai multe abordări complementare: condiţiile naşterii sale, credinţele sale, evoluţia sa şi situaţia actuală a acestor diferite Biserici.

Reforma şi naşterea protestantismului

Biserica Catolică a Renaşterii, la începutul secolului al XVI-lea, suferea de multe rele care au generat o situaţie de monopol. Preoţia era adesea mai mult o situaţie socială decât rezultatul unei vocaţii; slăbirea moravurilor a unei părţi a clerului şi compromisul unor episcopi încheiat cu puterea politică deveneau de nesuportat pentru orice creştin iubitor de virtuţi evanghelice. Cultul aşa-ziselor

moaşte ale sfinţilor devenea o adevărată superstiţie animistă; traficul de privilegii religioase, în lumea aceasta sau în cealaltă, era o sursă de combinaţii financiare profitabile. O reformă pentru mai multă rigoare şi puritate devencă astfel indispensabilă.

Reforma trebuia în mod natural să se refere la practicarea religiei deformate de abuzuri, însă aparent nu era nevoie să-i fie atinse principiile. Cu toate acestea, unii reformatori şi-au radicalizat poziţia: pentru a pune capăt oricărui exces al influenţei Bisericii asupra credincioşilor, ei au insistat mai ales pe o revenire la Sfânta Scriptură şi pe faptul că mântuirea omului este numai în mâinile lui Dumnezeu.

Aceste exigenţe doctrinale nu se opuneau doar dogmelor Bisericii, ci lor li s-au mai adăugat şi altele care, din dorinţa de a reveni la izvoare, nu au ţinut seama de tradiţia Bisericii, element fundamental al credinţei catolice.

Astfel mişcarea Reformei s-a îndepărtat parţial de orientarea Bisericii. Totuşi, în spiritul reformatorilor, acţiunea lor voită şi inspirată de Dumnezeu nu avea drept scop o ruptură de Biserică, însă spiritele erau înfierbântate în aşa măsură, şi de o parte, şi de cealaltă, încât criza s-a înrăutăţit rapid. Începutul rupturii este simbolizat de un gest al lui Luther, călugăr şi teolog, foarte de înţeles, de altfel: el afişează în 1517 pe uşa unei biserici din Wittenberg un manifest împotriva traficului de indulgenţe[122].

În 1521, Roma crede că poate înăbuşi revolta care ameninţa poziţiile sale condamnându-l pe Luther. Dar ea nu reuşeşte decât să-l îndepărteze şi să-i dea astfel mai multă libertate pentru a-şi pune în aplicare toate concepţiile.

Luther nu era singur, întreaga Biserică era în fierbere: mulţi dintre cei care munceau pentru o reformă

122 Este vorba de evitarea chinurilor de pe lumea cealaltă prin plata către Biserică a unor sume de bani stabilite de cler în funcţie de gravitatea păcatelor comise.

în profunzime rămăseseră catolici; alţii trecuseră la o reformă disidentă. În afară de Luther (1483 – 1546) cei mai cunoscuţi sunt Calvin (1509 – 1564) şi Zwingli (1484 – 1531). În jurul acestor maeştri s-au constituit foarte repede şcoli de gândire la care s-au raliat mai ales prinţii unor state germanice. Problema devenea astfel în aceeaşi măsură atât religioasă, cât şi politică[123], ceea ce înseamnă că Roma pierdea orice speranţă de a regla în forţă mişcarea protestantă.

De atunci, au fost întrunite condiţiile pentru constituirea Bisericilor autonome, chemate să se dezvolte separat de catolicism, dar impulsionate de un anumit acord de credinţe şi de principii.

Credinţele protestantismului

Oricare ar fi diversitatea Bisericilor şi a tendinţelor lor, protestanţii sunt înainte de toate creştini. Ei au deci în comun credinţele fundamentale pe care le-am văzut mai înainte[124].

Ele sunt aceleaşi şi pentru catolici, şi pentru ortodocşi, însă divergenţele notabile privesc alte aspecte. Litigiile se referă în mod deosebit la Maica Domnului, la taine, la valoarea doctrinală a învăţăturilor Bisericii şi la autoritatea ierarhiei, în special a papei.

În general, protestanţii nu admit ceea ce li se pare un adaos la Sfânta Scriptură. Acest aspect important merită explicaţii: conform concepţiei catolice, Biserica prelungeşte cu adevărat prezenţa lui Hristos pe pământ, ea este inspirată de Duhul Sfânt, iar învăţătura sa

---

123 Din această perioadă s-a născut termenul de „protestant“. Ne gândim adesea că este vorba de un protest la adresa catolicismului. Nu este exact cazul: delegaţii statelor Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană la Dieta de la Speyer „au protestat“ în 1529 faţă de oprimarea minorităţilor religioase. Faptul că aceşti „protestanţi“ erau reformaţi a dus la asimilarea celor doi termeni, dar, dacă respectăm sensul strict al cuvintelor „protestant“ şi „reformat“ nu pot fi interschimbabile, iar cel de-al doilea respectă mai bine realitatea religioasă.

124 Totuşi, unele din aceste credinţe nu sunt admise de toţi protestanţii: existenţa Treimii este uneori respinsă - de Martorii lui Iehova, de pildă.

acumulată, numită Tradiţie, este completarea de neînlocuit a Sfintei Scripturi.

Protestanţii, întrucât sunt rupţi de Biserica Catolică, sunt coerenţi cu ei înşişi refuzându-i învăţătura. Ei se referă numai la Sfânta Scriptură şi fiecare protestant este, teoretic, capabil să interpreteze mesajul Bibliei[125] în funcţie de conştiinţa sa.

Acest principiu conduce la poziţii foarte diverse: la o extremitate găsim „fundamentaliştii" care înţeleg Biblia ad litteram, iar la cealaltă avem o tendinţă „liberală" care o interpretează în mod simbolic. Distanţa dintre aceste credinţe diferite poate fi deci considerabilă şi, în anumite puncte, catolicismul prezintă o poziţie care poate fi socotită drept intermediară. Totuşi un mare număr de protestanţi sunt de acord asupra punctelor menţionate mai înainte, inacceptabile pentru catolici:

Maria, mama lui Iisus, ocupă cu siguranţă un loc excepţional, dar a-i dedica un cult întrece orice măsură: numai Dumnezeu este demn de acest lucru. Iată de ce nu găsim statui ale sfinţilor sau ale Maicii Domnului în templele protestante. Un important curent raţionalist priveşte supranaturalul cu multă neîncredere: că Iisus s-a născut din fecioară nu pare indispensabil credinţei creştine şi termenul de fecioară este luat cu sensul imprecis de tânără.

---

125 în secolul al XVI-lea, această poziţie avea avantajul de a zdruncina rigiditatea obiceiurilor stabilite. Astfel, nimeni nu contestă astăzi efectul pozitiv de ansamblu al reformei pentru creştinism. Catolicismul însuşi a devenit şi mai conştient de blocajele sale interne şi a întreprins de atunci propria reformă, numită Contrareformă catolică. Totuşi ne putem întreba dacă protestantismul nu suferă de absenţa unei structuri de necontestat care să unească experienţa confruntării credinţei cu lumea. Din cauză că totul poate fi pus în discuţie în orice moment, mişcarea protestantă nu permite pentru o perioadă îndelungată progresii continue şi spectaculoase. Iată de ce, fiind puţin contra principiilor sale, protestantismul s-a constituit cel mai adesea în Biserici care au ele însele o tradiţie, dar nu au o unitate de ansamblu. Protestanţii sunt deci obligaţi să considere că Biserica unică fondată de Hristos este o adunare invizibilă a tuturor celor pe care îi atinge harul lui Dumnezeu, fără ca ea să coincidă cu o Biserică în mod special.

În ceea ce priveşte tainele, singurele admise sunt botezul şi euharistia, anume comemorarea ultimei cine a lui Iisus Hristos. Anumite Biserici admit de asemenea, dar cu mai multe sau mai puţine rezerve, iertarea greşelilor, hirotonirea pastorilor şi căsătoria. În această privinţă, calviniştii au o poziţie foarte strictă: ei condamnă tainele catolice, în timp ce anglicanii şi luteranii se mulţumesc să le adapteze şi să le interpreteze în mod diferit.

Protestanţii nu sunt de acord în special cu valoarea doctrinală a învăţăturii catolicismului şi cu autoritatea ierarhiei. Principiul însuşi al existenţei dogmelor este contrar concepţiei lor de interpretare personală a Bibliei. Dogma infailibilităţii pontificale, promulgată în 1870, li se pare a fi punctul culminant în materie. Chiar şi în Bisericile unde există episcopi şi o ierarhie, funcţionarea se realizează în mod destul de democratic.

Cele de mai sus nu indică decât marile axe ale credinţelor protestante, ar trebui elaborate volume întregi pentru a preciza infinitatea de nuanţe care apar în diferitele Biserici. Acum, examinându-le pe cele mai importante, vom căuta să vedem cum s-au organizat diversele curente ale protestantismului.

Evoluţia şi variantele protestantismului încă de la origine, mişcarea Reformei nu a fost unitară. Foarte devreme în Istorie apar câteva mari mişcări:

anabaptismul anglicanismul luteranismul calvinismul.

Dezvoltările ulterioare ale protestantismului au toate o filiaţie mai mult sau mai puţin marcată de una sau mai multe din aceste tendinţe.

Anabaptiştii

Anabaptiştii trăiesc un creştinism mai mult sensibil decât intelectual. Acest tip de sensibilitate este cu mult anterior Reformei. Putem să-i apropiem de mişcările „milenariste”: unii creştini erau convinşi că data fatidică a anului 1.000 ar marca sfârşitul lumii şi întoarcerea lui Hristos pe pământ pentru Judecatea de Apoi; ei semănau panica unui iad apropiat dedându-se la penitenţe extreme.

În 1521, la începutul Reformei, a izbucnit o mişcare

ţărănească ce recomanda cu ardoare un al doilea botez[126] pentru a pregăti întoarcerea iminentă a lui Hristos. După ce s-a dedat la distrugerea a tot ceea ce era catolic, această mişcare ce deranja foarte mult a fost înecată în sânge. Ceea ce a mai rămas din mişcare s-a orientat spre pacifism şi spre nonviolenţă, păstrând un spirit destul de anarchic atât în privinţa organizaţiilor religioase, cât şi a celor politice.

Singurii adevăraţi anabaptişti care mai rezistă în zilele noastre sunt *amişii*, o comunitate anacronică puţin numeroasă din Statele Unite.

Îi mai adăugăm în general şi pe menoniţi[127] a căror Biserică, originară din Europa Centrală, a fost foarte persecutată de-a lungul secolelor. Extrem de ingenioşi, ei trăiesc în comunităţi foarte dispersate. Sunt în jur de 400.000 în Statele Unite şi mai mult de 100.000 în Rusia. Practica religioasă este, astăzi, apropiată de cea a baptiştilor şi a quakerilor de care ne vom ocupa mai încolo. Contrar a ceea ce s-ar putea crede, Bisericile baptiste importante nu provin direct din anabaptism.

Ele s-au născut, în principal, din mişcarea puritană, forma englezească a calvinismului. Totuşi, baptiştii şi anabaptiştii sunt de acord să admită că singurul botez adevărat este acela al adulţilor.

Amişii în zilele noastre, există vreo douăzeci de mii de anabaptişti care au rămas foarte fideli religiei şi modului de viaţă din secolul al XVIII-lea: este vorba de amişi, sectă americană stabilită în câteva sate din Middle West, în Indiana, în Ohio şi mai ales în apropiere de Lancaster în Pennsylvania de Est.

Descendenţi ai anabaptiştilor germani, elveţieni sau alsacieni persecutaţi, ei s-au stabilit în America de Nord către anul 1720. Ei poartă numele de amişi în amintirea episcopului lor Jakob Amman. Tradiţiile lor au rămas surprinzător de pure, fără nicio urmă de modernitate:

---

126 Acesta este sensul anabaptismului care înseamnă „botez din nou".

127 Ei îşi iau numele de la Menno Simons (1496-1561) care, preot catolic fiind, s-a alăturat mişcării anabaptiste.

amişii îşi ţes singuri hainele care nu au nasturi, ci agrafe şi panglici. Bărbaţii poartă barbă şi pălării cu boruri largi, femeile au părul lung şi poartă bonetă; ele nu au nicio bijuterie. Copiii îşi întrerup studiile la vârsta de 14 ani, contrar legii americane conform căreia şcolarizarea este obligatorie până la 16 ani.

Morala este foarte puritană şi comunitatea, foarte solidară, deşi bunurile nu sunt comune. Adepţi ai nonviolenţei, amişii refuză serviciul militar. Ei refuză ajutorul statului, inclusiv ajutoarele sociale. În schimb, un amendament al Senatului american din 1961 îi scuteşte de plata impozitelor.

Latura lor pitorească dintr-o altă epocă i-ar face fericiţi pe turişti, dacă amişii nu ar refuza să se lase fotografiaţi.

Anglicanismul

Anglicanismul s-a născut din problemele matrimoniale ale lui Henric al VIII-lea al Angliei, care voia să obţină de la papă anularea căsătoriei sale cu Ecaterina de Aragon. După ce a fost refuzat, temperamentul său coleric l-a hotărât să despartă Biserica Angliei de Roma, creând astfel în 1534 Biserica Anglicană al cărei şef s-a autoproclamat. Această soluţie radicală era prevăzută pentru viitor, de vreme ce el a avut încă cinci soţii[128]. La început, această iniţiativă nu avea nicio pretenţie teologică: dogmele şi liturghia catolică erau păstrate şi ierarhia avea aceeaşi structură. Apoi, sub influenţa Reformei, anglicanismul a fost atins de doctrina calvinistă. Eduard al VI-lea a accentuat orientarea protestantă a regatului. În ceea ce priveşte reacţia sângeroasă la adresa anglicanilor a catolicei Maria Tudor[129], din 1553 până în 1558, a provocat un asemenea dezgust încât după moartea

---

128 El a condamnat la moarte două soţii, pe Anne Boleyn şi pe Ecaterina Howard - o nouă metodă de a avea cale liberă către o altă căsătorie.

129 Maria Tudor, fiica lui Henric al VUI-lea şi a Ecaterinei de Aragon, era într-o situaţie potrivită pentru a respinge anglicanismul care o lipsise de tron pe mama sa.

sa ruptura cu Roma a devenit iremediabilă. În urma acestor traume ale trecutului rămân două tendinţe în sânul Bisericii: aceea a Bisericii înalte, mai aristocratică şi apropiată de catolicism, mai ales prin liturghia sa şi Biserica de Jos, mai populară şi de tendinţă protestant calvinistă. În zilele noastre de exemplu, Biserica de Jos este favorabilă hirotonirilor femeilor-pastor, ceea ce Biserica înaltă[130] refuză. În sânul Bisericii de Jos apare în secolul al XVIII-lea ceea ce trebuia să devină *mişcarea metodistă*. Un pastor anglican, John Wesley (1703 – 1791) trezeşte în popor o reînnoire a credinţei şi o puternică dorinţă de perfecţiune. Puternic influenţat de mişcarea pietistă, reacţie împotriva intelectualismului adesea searbăd al teologilor secolului al XVI-lea, el lasă un loc important experienţei religioase sensibile. Astăzi metodiştii[131] sunt numeroşi în sudul şi vestul mijlociu al Statelor Unite cât şi în comunităţile de negri. Ei nu sunt preocupaţi în mod exagerat de doctrină: găsim aici toate curentele până la un fel de ateism creştin în care căldura fraternităţii joacă un rol esenţial[132][133]. Optimist şi individualist, metodismul are succes în mediile relativ modeste. El admite botezul copiilor, contrar baptiştilor; nu crede nici în prezenţa reală a lui Iisus Hristos în Euharistie, contrar catolicilor; nici în predestinare, contrar calvinilor. Conform metodismului, toţi oamenii pot spera să fie mântuiţi dacă prin faptele lor merită acest lucru.

130 Această dispută îi face pe unii preoţi anglicani ai Bisericii înalte să se convertească la catolicism. Aceia dintre ei care sunt căsătoriţi sunt printre puţinii preoţi catolici de rit latin căsătoriţi. în schimb, ca urmare a deciziei Bisericii Anglicane de a hirotonisi femei, 70 de preoţi anglicani s-au alăturat Bisericii Ortodoxe.

131 Potrivit lui Wesley, cel care trăieşte după metoda recomandată în Biblie este un metodist.

132 Născută din metodism, Armata Salvării numără 350 000 de activişti şi mai mult de

133 milioane de simpatizanţi. Ea se consacră evanghelizării şi ajutorului social. în fruntea sa se află un „general“ ales pentru cinci ani. Din 1999, a fost ales un suedez după ce o aus- traliancă a îndeplinit mult timp această funcţie.

Metodismul prezintă o mare varietate de structuri: Bisericile originare din Marea Britanie sunt, contrar Bisericii Anglicane, de tip prezbiterian, adică fără episcopi, pe când cele originare din Statele Unite au episcopi, aleşi o dată la patru ani de o conferinţă a delegaţilor formată din pastori şi din laici. Episcopii nu sunt deci numiţi pe viaţă, dar ei sunt totuşi reeligibili la nesfârşit. În ciuda acestei constituţii democratice, pastorii metodişti au reputaţia de a fi autoritari.

Semnalăm că Ku Klux Klan, societate secretă segregaţionistă şi rasistă care numără mai mult de 10.000 de membri, a fost reactivată în 1915 de un pastor metodist, fapt surprinzător ţinând cont de numărul mare al negrilor americani de confesiune metodistă. Metodiştii nu reneagă filiaţia istorică cu Biserica Anglicană pe care o depăşesc astăzi ca influenţă, dar de care sunt complet separaţi. De altfel, regina Angliei, şeful Bisericii Anglicane, nu are în mod evident nicio autoritate asupra lor.

Luteranismul

Intenţia iniţială a lui Luther era să reformeze Biserica din interior, nu să se separe de ea. Nu este deci de mirare că, odată ce s-a produs ruptura, regăsim în Bisericile luterane mai multe puncte comune cu catolicismul decât există, de exemplu, în Bisericile care provin din calvinism. În special, Luther crede în necesitatea unei Biserici structurate: aceasta este Biserica „aleşilor”, a poporului pe care Dumnezeu l-a salvat şi în care fiecare membru este, în felul său, preot. Totuşi, el rămâne ataşat noţiunii de tradiţie; sunt păstrate titlul şi funcţia de episcop, precum şi o bună parte a liturghiei. În ceea ce priveşte problema delicată a prezenţei reale a lui Iisus Hristos în euharistie, luteranii sunt mai nuanţaţi decât calvinii. Un alt punct de divergenţă cu aceştia din urmă se referă la raporturile Bisericii cu Statul: Luther, conform obiceiului epocii, este partizan al Bisericilor naţionale aflate sub protecţia prinţilor, în timp ce Calvin doreşte să retragă Biserica de sub influenţa lor. De aceea, luteranismul acoperă zone geografice relativ omogene,

precum Scandinavia, unde nu există nicio concurenţă cu celelalte religii.

Totuşi, pătrunzând în Statele Unite odată cu emigranţii europeni în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, luteranismul a trebuit să se adapteze unui context religios mai complex. El rămâne, în mod preferenţial, religia comunităţilor de origine scandinavă sau germană.

Bisericile luterane poartă frecvent numele de *Biserici evanghelice*.

Fraţii Moravi[134]

Această Biserică de sensibilitate luterană este una din cele mai vechi ale protestantismului: credincioşii săi sunt moştenitorii discipolilor teologului ceh Ian Hus (1371 – 1415) ars ca eretic cu un secol înainte de începuturile Reformei (de unde şi numele de husiţi).

Mişcarea husită a cunoscut aproape două secole de succes în Europa Centrală, dar majoritatea membrilor săi s-au îndreptat spre luteranism, calvinism sau catolicism după încercările Războiului de 30 de Ani (1618 – 1648). Nucleul ireductibililor s-a organizat în Biserică în 1735 şi a adoptat principiile luteranilor de la Confesiunea din Augsburg. Deschişi spre ecumenism, adică spre dialogul Bisericilor creştine, moravii practică botezul copiilor fără scufundare; liturghia lor este de o mare frumuseţe, dar participarea credincioşilor nu este obligatorie. Euharistia (*Lord's supper* în engleză) se celebrează de şase ori pe an.

Biserica este guvernată de sinoade provinciale, episcopii neavând decât un rol spiritual şi administrativ.

Moravii dau dovadă de un mare zel misionar. Ei nu sunt decât câteva sute de mii (170.000 în Statele Unite), dar ei se află în plină expansiune în Africa şi în America Latină. Ei au contribuit mai ales la evanghelizarea indienilor Miskitos din Nicaragua, ceea ce a făcut să fie acuzaţi a fi agenţi CIA de guvernul sandinist din perioada respectivă.

---

134 Sunt numiţi şi „fraţii de Bohemia“ sau Herrnhuter („Paznicii Domnului“, în germană). Numele lor oficial este „Uniunea fraţilor“ sau „Biserica fraţilor“.

Calvinismul în 1536, Calvin (1509 – 1564), intelectual picard, publică la Basel *Instituţia religiei creştine*, carte de referinţă fundamentală a Reformei, şi în acelaşi an el este primit la Geneva, care devine curând Roma protestantismului. El instaurează aici un regim auster, pe care unul din colaboratorii săi, John Knox, îl va transpune în Scoţia natală sub numele de *Biserica Prezbiteriană*[135]. Wilhelm I de Orania-Nassau va adopta în 1573 calvinismul drept religie a Provinciilor Unite, astăzi Ţările de Jos. Astfel, cucerind cele trei zone de influenţă, Elveţia, Scoţia şi Olanda, calvinismul a fost în măsură să-şi imprime cu putere trăsătura sa fundamentală în ansamblul Reformei.

Doctrina lui Calvin insistă în mod deosebit pe suveranitatea absolută a lui Dumnezeu, creator şi mântuitor în acelaşi timp. Omul, în esenţa sa păcătos şi depravat, nu este capabil să se salveze fără Dumnezeu. Acesta acordă harul în mod gratuit. Omul nu merită nimic şi Dumnezeu salvează pe cel pe care vrea să-l salveze. El le dă aleşilor săi credinţa, semnul acceptării iertării sale. Această credinţă e cea care salvează, care justifică omul, dar ea este, ca şi harul, un dar de la Dumnezeu.

Astfel, Calvin se gândeşte că oamenii au destinul lor prestabilit de Dumnezeu, ei sunt predestinâţi cerului sau iadului şi acţiunile lor nu schimbă nimic în acest sens. Totuşi aleşii, pentru că s-au salvat, îşi mărturisesc credinţa printr-un comportament foarte riguros, puritanismul.

Această concepţie a creştinismului nu este deloc încurajatoare: Dumnezeu ar fi dreptate pentru unii (cei care sunt răi sunt condamnaţi după dreptate) şi iubire pentru alţii (cei care sunt salvaţi chiar dacă nu merită). De fapt, creştinii asociază în Dumnezeu dreptatea şi iubirea, iar concepţia rigidă a lui Calvin a fost criticată în sânul protestantismului de la sfârşitul secolului al XVI-lea. Acesta este unul din motivele pentru care nu se mai vorbeşte atâta astăzi despre Biserica Calvină, ci mai

---

135 Presbyteros înseamnă „bătrân“, în greacă. Biserica presbiteriană este, etimologic vorbind, condusă de bătrâni. Din acelaşi cuvânt grec derivă şi „preot“, şi „prezbiter“.

curând de *Biserica reformată*.

Influenţa doctrinală a lui Calvin depăşeşte totuşi cadrul acestei Biserici. Influenţa ei este cea care se află la originea poziţiilor adoptate de protestanţi cu privire la Maica Domnului şi la sfinţi, la taine şi la ierarhie, despre care am vorbit mai devreme.

Precursori ai calviniştilor, valdezii în secolul al XII-lea comportamentul clerului era adesea foarte îndepărtat de idealul evanghelic, iar sudul Franţei se lăsa antrenat de erezia catară, unul din ultimele valuri ale arianismului şi maniheismului care zdruncinaseră Biserica primelor secole. Chiar atunci un negustor din Lyon, Pierre Valdo, preocupat de puritatea Bisericii, dar respingând tezele catare, a iniţiat o mişcare de reînnoire a cărei doctrină va fi patru secole mai târziu reluată pe larg de Calvin. Adepţii lui Valdo – valdezii –, după numele maestrului lor spiritual, caută un ideal de puritate şi îşi iau învăţătura numai din Scripturi, pe care fiecare le poate interpreta în mod personal. Ei resping preoţia şi orice ierarhie, se roagă în limba lor şi nu în latină, neagă orice interes faţă de taine, refuză să venereze crucea şi să manifeste un cult faţă de sfinţi. În schimb, ei cred că mântuirea poate fi obţinută printr-o viaţă exemplară, ceea ceva nega mai târziu teoria predestinării a lui Calvin. Adepţii lui Valdo au fost condamnaţi de Biserică încă din 1179, dar un mare număr dintre ei au preferat să se izoleze în văile înalte din Alpi decât să renunţe la convingerile lor.

Tezele cehului Ian Hus, în secolul al XV-lea, s-au inspirat din cele ale adepţilor valdezi. În 1532, aceştia au aderat la reforma calvinistă, dar păstrând anumite particularităţi. Ei sunt astăzi în jur de 20.000 în Italia.

Strălucirea calvinismului nu implică uniformitatea numeroaselor mişcări care provin din acesta. Prin diferenţa lor de structură se disting în principal Bisericile care provin din calvinism. Refuzul unei ierarhii severe, justificată prin capacitatea fiecărui creştin de a interpreta în mod personal Sfânta Scriptură, conduce la două forme de organizare, prezbiteriană şi congregaţionistă.

În ambele cazuri, autoritatea este în mâinile credincioşilor şi a pastorilor lor, dar prezbiterienii admit structuri de coordonare şi de punere de acord, sinoadele, în timp ce congregaţioniştii păstrează o autonomie totală a fiecărei comunităţi locale: credincioşii sunt proprietarii bisericii lor şi ei îi fixează salariul pastorului lor.

Calvinismul şi-a exercitat influenţa cea mai profundă asupra anglicanismului şi mai precis asupra Bisericii de Jos. Din puritanism au ieşit mişcări atât de diverse, precum quakerii sau darbiştii (a se vedea textele care le sunt consacrate), dar mişcarea cea mai importantă dintre ele este fără îndoială cea a baptiştilor.

Mişcarea baptistă s-a născut la începutul secolului al XVII-lea în Olanda şi în Anglia. Ea a luat amploare în epoca lui Cromwell.

Principala sa originalitate, deja exprimată prin anabaptişti, constă în nerecunoaşterea botezului copiilor: nu se intră în Biserica baptistă decât după descrierea experienţei personale cu Dumnezeu în faţa unor juraţi care pronunţă o „judecată de caritate”. Dacă „judecatul” este găsit demn, îi este deschisă calea spre botez, care se efectuează prin scufundare totală. Astfel Biserica Baptistă vrea să fie în mod vizibil o „Biserică de sfinţi” ai căror membri au fost cooptaţi pentru credinţa şi virtutea lor.

Fiecare comunitate se bucură de o mare libertate religioasă şi pastorii nu sunt decât creştini printre fraţii lor. Teologia este apropiată de calvinism. Cultul ei este simplu: cântece, rugăciuni, lectura Sfintei Scripturi şi predica; euharistia nu este decât o simplă comemorare a Cinei. Nu se celebrează nici sărbătoarea de Crăciun, nici cea de Paşte.

Printre baptiştii celebri îi cităm pe Martin Luther King, predicatorul Bill Graham şi fostul preşedinte al Statelor Unite Jimmy Carter.

Penticostalimul, provenit din baptism, insistă asupra darurilor Duhului Sfânt date în număr mare credincioşilor şi Bisericii lor.

Două Biserici congregaţioniste: quakerii şi darbiştii

Şi unii, şi ceilalţi au în comun faptul că provin din puritanism, acest curent anglican profund influenţat de austeritatea calvinistă. De teama oricărei urme de clericalism, ei au adoptat sistemul de organizare congregaţionist opus oricărei ierarhii. Diferenţele între aceste două mişcări, dintre care una s-a născut la mai mult de un secol faţă de cealaltă, sunt totuşi foarte importante.

Quakerii

Păstor şi cizmar englez, George Fox (1624 – 1691) este fondatorul acestei mişcări protestante, cunoscute de asemenea şi sub numele de „Societatea religioasă a Prietenilor". Ca urmare a unei viziuni pe care a avut-o în 1652, el îşi centrează religia pe cuvântul Sfântului Ioan conform căruia „lumina îl iluminează pe fiecare om în această lume". Pentru el, Sfânta Scriptură este mărturia istorică a acestei lumini; ea nu are autoritate în ea însăşi şi totul se bazează pe interpretarea pe care Duhul Sfânt o inspiră fiecăruia. Iată de ce quakerii nu au nici dogmă, nici liturghie, nici preoţi, nici pastori. Cultul nu este condus de cineva, ci el constă mai ales dintr-o adoraţie tăcută.

Acţiunea lui George Fox apare ca o reacţie împotriva religiei poate prea intelectuale a unui protestantism centrat pe cuvântul lui Dumnezeu şi pe studiul atent al Bibliei. Agitaţia provocată de predica sa l-a adus în faţa judecătorului pe care George Fox l-a sfătuit să tremure de frica Domnului, de aici şi numele de quakeri, „tremurătorii" / „cei care tremură" în engleză, dat credincioşilor săi. Unul din discipolii săi, William Penn, a emigrat în Statele Unite şi a dat numele său unui stat – Pennsylvania (pădurea Penn). În această ţară quakerii sunt cei mai numeroşi, în jur de 200.000. Îi mai întâlnim în Marea Britanie, dar şi în Africa Orientală, iar în Franţa sunt aproape 500 de quakeri.

Opunându-se în mod hotărât oricărei violenţe, quakerii sunt pacifişti convinşi care luptă cu putere împotriva sclaviei, a pedepsei cu moartea şi chiar împotriva oricărei forme de regim penitenciar.

În ciuda respingerii structurilor stabilite, quakerii au creat totuşi în

1937 un comitet mondial consultativ al mişcării lor.

În mod curios, există un quaker, un prusac stabilit în Ucraina, care ar fi la origine dintr-o sectă desprinsă din „vechii credincioşi”, dukhoborii (în rusă luptătorii Duhului) ”[136].

Această mişcare fondată în 1740 respinge în bloc ierarhia religioasă, preoţia, riturile, tainele, icoanele şi... serviciul militar. În mod frecvent protestele lor faţă de legile civile se exprimau prin şedinţe colective de nudism. Dukhoborii nu cred în Sfânta Treime, ei consideră că Iisus Hristos nu este decât un înţelept, fiu al lui Dumnezeu într-un sens atât de general, încât toţi oamenii sunt astfel fii ai lui Dumnezeu. După ei, sufletul lui Hristos reapare periodic în unii mesia, conducătorii mişcării. Totuşi aceştia din urmă s-au făcut deseori remarcaţi printr-un autoritarism şi o viaţă destrăbălată foarte puţin evanghelică.

Condamnaţi şi persecutaţi de regimul ţarist, dukhoborii au fost exilaţi în mod succesiv la Marea de Azov şi în Georgia. De acolo, ei au emigrat la începutul secolului XX în Canada. Mai trăiesc şi astăzi în număr de aproximativ 30.000 în Columbia britanică şi în insula Prince Edward. Ei vorbesc un dialect slav, nu sunt violenţi, sunt vegetarieni, nu fumează şi nu beau alcool.

Organizarea lor foarte „anarhistă” l-a cucerit pe Tolstoi, care le-a facilitat exilul în Canada.

Darbiştii

Numiţi şi fraţii din Plymouth (*Plymouth Brethren*) se împart între multiple tendinţe. Ei sunt în jur de 700.000 în întreaga lume, dintre care vreo 20.000 în Franţa.

Fondată în 1827 de pastorul anglican irlandez John Darby (1800 – 1882), această Biserică predică o doctrină

---

136 A se vedea mai multe informaţii mai sus, în capitolul „Vechii credincioşi“.

apropiată de calvinism: lumea este în mod radical rea şi nu poate spera mântuirea decât de la Hristos a cărui întoarcere este apropiată; puterea apostolilor nu este transmisibilă, toţi creştinii au datoria de a propovădui Evanghelia şi ei pot administra tainele, acestea neavând, de altfel, decât o valoare simbolică. Cultul comuniunii săptămânale regrupează efective de 30 până la 40 de persoane, reunite la domiciliul uneia dintre ele sau într-o sală închiriată. Interpretarea Scripturilor este fundamentalistă, adică textele sunt luate într-un sens foarte literal. Mişcarea face puţine eforturi pentru propaganda sa, ea nu dispune de nicio organizaţie naţională sau internaţională şi nu editează nicio publicaţie. În ciuda acestei discreţii, darbiştii cred că sunt instrumentul de reunificare a creştinismului, respingând în mod paradoxal ecumenismul.

Alte curente ale protestantismului în cursul secolului al XVIII-lea, secolul Luminilor şi al Revoluţiei Franceze, raţionalismul a apărut în contradicţie cu miracolul Istoriei sfinte. Unii protestanţi, proveniţi în general din luteranism, şi-au imaginat că rezolvă ceea ce simţeau ca o incompatibilitate între ştiinţă şi religie, reducând-o pe aceasta din urmă la o funcţie socială şi morală. Este ceea ce numim protestantismul liberal. Credinţele devin relative, faptele Bibliei sunt interpretate în mod simbolic şi religia tinde să nu mai aibă decât un sens moral, o obligaţie interioară de a face binele. Rezultă de aici că mântuirea nu este legată de o formulare deosebită a credinţei şi că revelaţia istorică a lui Iisus Hristos se şterge în faţa revelării adevărului pe care fiecare îl descoperă în conştiinţa sa. Conform acestei mişcări, „Doctrina dezbină, doar acţiunea uneşte”.

1.»

Astfel, despărţind practic creştinismul de dimensiunea sa supranaturală şi mistică, protestantismul liberal se înrudeşte cu o filosofie, cu un raţionalism religios, în care Hristos este într-o oarecare măsură marele profet al întrajutorării sociale. O asemenea poziţie îi neagă

de fapt creştinismului orice transcendenţă, ceea ce nu poate decât să trezească reacţii.

Unii, recuzând amestecul excesiv al ştiinţei în materie religioasă, se orientează ca mulţi alţii înaintea lor către fundamentalism, adică interpretarea Scrierilor într-un sens foarte literal. Apariţia mişcărilor, ca aceea a adventiştilor de ziua a şaptea şi a Martorilor lui Iehova, are în mare parte legătură cu acest tip de reacţie.

Într-o direcţie opusă, alţi protestanţi revin la o concepţie mai tradiţională, neo-ortodoxă, a Bisericii în care Hristos ocupălocul central. Acesta este sensul teologiei lui Karl Barth (1886 – 1968) care, prin multe aspecte, apropie protestantismul de expresiile moderne ale catolicismului.

Descrierea principalelor curente ale protestantismului, deşi incompletă, dă în mod inevitabil impresia unei mari confuzii. Nu trebuie să ne mirăm de acest lucru când ne amintim că există sute de denumiri creştine distincte în sânul protestantismului.

Unele dintre aceste Biserici au o asemenea importanţă sau originalitate încât merită o descriere aparte. Am reţinut în mod subiectiv două dintre ele:

vechii catolici

Martorii lui Iehova, care fac obiectul unei prezentări ulterioare.

Nu ar trebui totuşi să punem sub eticheta comodă a protestantismului toate mişcările religioase care se referă într-un mod sau altul la Iisus Hristos. Unele dintre ele se îndepărtează prea mult de Reformă, prin doctrina lor sau prin originea lor, pentru ca să poată fi în mod valabil înserate în protestantism. Vom examina ulterior cele mai importante dintre ele când vom vorbi despre „Bisericile locale”.

Pentru a reveni la protestantismul luat în accepţia sa cea mai clasică, ne rămâne să vedem care este evoluţia sa recentă. În mod surprinzător, se pare că sunt factorii geografici şi culturali care şlefuiesc puternic astăzi peisajul protestantismului.

Vechii catolici

Originea mişcării vechilor catolici ne duce spre jansenismul care, cu doctrina sa pesimistă, a tulburat catolicismul în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea.

Alegerea unui episcop împotriva voinţei Romei în 1723, apoi refuzul dogmei Imaculatei Concepţii în 1854 au pregătit ruptura definitivă care s-a produs în 1870 prin respingerea dogmei infailibilităţii pontificale. S-a constituit astfel la Utrecht, în Ţările de Jos, o Biserică independentă în jurul căreia s-au grupat alţi diverşi disidenţi.

Uniunea Bisericilor vechilor-catolici a fost parafată în 1899 prin adeziunea Bisericilor din Germania, Elveţia, Polonia, Croaţia, Cehia şi Slovacia, precum şi a grupurilor galicane.

Vechii catolici sunt astăzi prezenţi în 20 de ţări şi numără în jur de 500.000 de credincioşi repartizaţi în 600 de parohii. Ei au 13 episcopi, câte unul în fiecare Biserică naţională, iar „reprezentantul lor de onoare” este arhiepiscopul de Utrecht. Episcopii vechilor catolici îşi dovedesc legitimitatea încă de la începuturi prin şirul neîntrerupt de consacrări; pentru Roma, respingerea anumitor dogme naşte eretici. Prin doctrină, vechii catolici sunt foarte aproape de anglicani cu care ei practică intercomuniunea, adică adepţii uneia dintre Biserici se pot împărtăşi cu ocazia slujbelor celeilalte Biserici. Vechii catolici întreţin de asemenea relaţii strânse cu ortodocşii şi cu luteranii. Ei sunt membri ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Pe plan religios, ei recunosc cele şapte taine, subliniind importanţa deosebită a botezului şi a euharistiei. Împărtăşania se practică sub cele două forme, pâine şi vin. Căsătoria preoţilor şi a episcopilor este permisă; episcopii sunt aleşi dintre preoţi. Vechii catolici au uneori şi alte nume: în Elveţia ei constituie Biserica Creştină Catolică. Câteva mici Biserici minoritare se adaugă mişcării lor, cum ar fi Biserica Catolică Liberală din Londra (*Holy Spirit Church*).

Martorii lui Iehova

Martorii lui Iehova[137] constituie o mişcare religioasă

137 Iehova este o pronunţie apărută în Evul Mediu a renumitei

în plină expansiune caracterizată prin zelul membrilor săi – numiţi de altfel „proclamatori” – în a le răspândi doctrina.

Fondatorul mişcării, Charles Taze Russel, a fost un american născut în 1852, decedat în 1916, descendent dintr-o familie prezbiteriană, adică protestantă de orientare calvinistă. Preocupat de chestiunile religioase, el s-a îndepărtat de biserica sa de origine când, în anii 1870, s-a aflat sub influenţa adventiştilor. După câţiva ani de acţiune comună, el s-a separat de aceştia pentru a înfiinţa un periodic, *Turnul de veghe al Sionului*, destinat să faciliteze lectura Bibliei conform interpretării sale.

Treizeci de grupuri de „studenţi ai Bibliei” s-au constituit astfel în estul Statelor Unite în cursul anilor 1879 – 1880 şi din această perioadă datează societatea de editare a publicaţiilor lui Russel.

„Studenţii în Biblie” şi-au difuzat lucrările cu un asemenea succes, încât cartea *Planul Divin al veacurilor* a fost vândută în şase milioane de exemplare în decursul a patruzeci de ani.

Doctrina Martorilor lui Iehova

Doctrina lor se bazează pe Biblie, pe Vechiul şi pe Noul Testament, întregul adevăr este conţinut în aceste lucrări, dar dacă analizăm fiecare verset din punct de vedere literal şi în detaliu, aceasta nu înseamnă că nu interpretăm în mod subiectiv.

Martorii lui Iehova au o concepţie foarte clară despre lume: Istoria este câmpul închis de luptă între forţele lui Dumnezeu şi cele ale diavolului. Guvernele statelor şi Bisericile sunt dominate de Cel Rău, de Satana. Acest lucru datează de la neascultarea lui Adam. Facerea lui

Adam marchează sfârşitul creării lumii terestre de către Dumnezeu care, conform Bibliei, odihnindu-se, i-a permis astfel Satanei să-şi extindă influenţa pe pământ.

---

tetragrame, adică a celor patru litere ale alfabetului ebraic echivalente pentru YH WH. Yahweh este o altă pronunţie a aceloraşi litere care-l desemnează pe Dumnezeu. Aceste patru litere conţin ideea de existenţă şi se pot interpreta ca însemnând „El este“ sau „Cel care este“. Literele o şi a din Iehova sunt introduse în YH WH sub influenţa cuvântului ebraic Adonai care înseamnă „Domnul meu“.

Eforturile lui Hristos de a restabili domnia lui Dumnezeu, Iehova, nu au avut încă succes, căci Dumnezeu îi lasă lui Satan timpul ca să-şi manifeste toată furia.

Bisericile nu şi-au îndeplinit misiunea, iar Iisus le-a cerut Martorilor lui Iehova să pregătească venirea domniei sale, care va constitui ultima perioadă a lumii.

Pentru Martorii lui Iehova, ca şi pentru adventişti, crearea lumii în şase zile trebuie luată în mod literal, dar, pentru Dumnezeu, aşa cum se spune în a Doua epistolă a Sfântului Petru, o zi este echivalentul a o mie de ani. Deducem că pentru crearea lumii i-au trebuit 6.000 de ani. De fapt, acest timp apare a fi cam scurt şi interpretarea cea mai recentă înclină pentru o durată a „zilei" de 7.000 de ani.

Totuşi, sfârşitul „zilei" de odihnă a lui Dumnezeu se apropie şi El va interveni curând din nou: în cursul unei uriaşe bătălii, numită bătălia Armaghedonului, El va triumfa definitiv asupra lui Satan. Se va instaura atunci o perioadă de 1.000 de ani în timpul căreia Iisus îşi va exercita din înaltul cerului domnia sa pe pământ. Morţii vor învia şi ei vor putea profita de această perioadă de timp pentru a deveni perfecţi. Afluxul de învieri pe pământul nostru va pune probleme complicate de administraţie şi ne gândim că această înviere va fi progresivă pentru a permite amenajarea teritoriului[138].

---

138 Caracterul mitic sau simbolic al perioadelor de 1 000 de ani aminteşte de marile spaime din Evul Mediu la apropierea anului 1000. Mişcări pe care le numim din această cauză „milenariste" au înflorit la toate vârstele umanităţii. Adventiştii cu care Russel era în legătură preziseseră întoarcerea lui Hristos în 1873 sau 1874 şi, pentru că evident nimeni nu a apărut, s-a dedus că întoarcerea lui s-a făcut în mod invizibil. După despărţirea de Russel şi fondarea Martorilor lui Iehova, ziua fatidică a fost amânată în cursul anului 1914. Această dată nu a răspuns ideii pe care puteau să şi-o facă despre instaurarea domniei lui Dumnezeu. Conform interpretărilor care sunt astăzi în vigoare, nu este de mirare că omul, în imperfecţiunea sa, se poate înşela şi corecturile succesive pe care este obligat să le facă sunt o dovadă în plus a drumului lent pe calea adevărului pe care Iehova o propune oamenilor. La limită, în această perspectivă, fiecare dezminţire a predicţiilor prin fapte este un motiv în plus pentru a crede.

La sfârşitul acestei domnii de 1.000 de ani va interveni Judecatea de Apoi: cei care îşi vor fi arătat iubirea şi credinţa în Dumnezeu creatorul, Iehova, vor avea viaţă veşnică pe pământ, redevenit un paradis. Satana, eliberat pentru puţin timp înaintea Judecăţii, va fi, la fel ca diavolii săi, destinat distrugerii.

Conform credinţelor Martorilor lui Iehova, Iisus este cu adevărat fiul lui Dumnezeu, dar el este inferior tatălui său, Iehova; astfel nu există Sfânta Treime căci, după cum cred şi unii musulmani, ea pare contradictorie cu unicitatea lui Dumnezeu.

O altă credinţă care ţine tot de preceptele enunţate în Biblie este aceea că sufletul sălăşluieşte în sânge. Rezultă de aici o serie de interdicţii: nu se poate răspândi sângele, nici transfuzia, nici chiar consuma sângele animalului sub o anumită formă, ca de exemplu sângeretele. Nu există totuşi nicio obiecţie în a accepta tratamente medicale, chiar prin perfuzie: numai sângele face obiectul restricţiei, nu şi serul şi cu siguranţă nici medicamentele obţinute pe cale chimică.

Principiul evangheţic „Să nu ucizi" duce la refuzul oricărui angajament militar, cu atât mai mult cu cât statele sunt lucrarea Satanei. Martorii lui Iehova refuză serviciul militar şi salutarea drapelului[139], perceput ca fiind un idol.

Organizarea Martorilor lui Iehova

Organizarea mişcării este de o remarcabilă eficacitate: ea combină cu supleţe centralizarea şi spiritul de iniţiativă.

Cartierul General al Martorilor lui Iehova este o clădire cubică simplă situată în cartierul Brooklyn, aproape de autostrada care leagă Manhattan de Aeroportul Kennedy din New York. Ea este îndeosebi sediul unei edituri ale cărei publicaţii asigură unitatea mişcării. Cele mai răspândite sunt revista *Treziţi-vă* care apare de două ori pe lună, tradusă în 54 de limbi şi tipărită în aproape 9

---

139 Salutarea drapelului este o ceremonie în ţările anglo-saxone, ce vizează demonstrarea ataşamentului şi respectului faţă de ţara al cărei simbol este drapelul (n. coord.).

milioane de exemplare, şi *Turnul de veghe*, tradusă în mai mult de 100 de limbi cu peste 10 milioane de exemplare.

Organizarea locală a mişcării este foarte suplă. „Proclamatorii” sunt grupaţi în congregaţii autonome care numără fiecare câteva zeci de membri. Imediat ce numărul membrilor depăşeşte suta, congregaţia se scindează şi se formează o alta nouă. Fiecare congregaţie se organizează fără ierarhie, fără cler, în funcţie de disponibilitatea şi de capacităţile membrilor săi.

Ca mulţi creştini, protestanţi şi ortodocşi, Martorii lui Iehova practică botezul prin scufundare totală. Acesta poate fi înfăptuit de orice bărbat al comunităţii.

Ceea ce este uimitor în predicile Martorilor lui Iehova este referinţa lor constantă la Biblie pentru a justifica şi explica fiecare din credinţele lor. Acest lucru reprezintă un efort de erudiţie şi de memorie imens cerut fiecărui martor, ceea ce contribuie la impresionarea celor pe care proclamatorii vor să-i convertească. Multitudinea referinţelor biblice este un element esenţial în arsenalul desfăşurat pentru influenţarea interlocutorului, repede convins în ignoranţa sa. Orientaţi în totalitate spre predică, Martorii lui Iehova urmează studii aprofundate. Documentarea şi metodele sunt numeroase pentru a şti să vorbească în public, să conducă reuniuni, să stabilească diferite contacte, să răspundă la obiecţii etc.

Rezultatele predicilor fac obiectul raportărilor periodice ale fiecărui proclamator către congregaţia sa, ale fiecărei congregaţii către sediul naţional al mişcării şi ale acestuia către Cartierul General din Brooklyn. De aceea nu numai statisticile mişcării sunt excelente, însă nu sunt consideraţi Martori ai lui Iehova decât membrii activi, ceea ce nu este în mod evident cazul cifrelor estimate în mare pe care le putem obţine pentru majoritatea altor religii.

Efortul de convertire este inteligent adaptat la fiecare situaţie. Se începe printr-un scurt interviu cu scopul de a găsi persoanele interesate, apoi, în cursul unei vizite ulterioare, conversaţia se prelungeşte şi se face referinţă la Biblie şi la literatura mişcării. Revista *Treziţi-*

vă tratează diverse subiecte generale care tind în mod obişnuit să arate necazurile lumii, indici ai distrugerii apropiate. Se publică de asemenea numeroase mărturii ale celor convertiţi în care se exprimă bucuria de a fi în sfârşit eliberaţi de imoralitate. *Turnul de veghe* tratează mai ales subiecte biblice şi utile din viaţa curentă.

Persoanele interesate de predică sunt invitate la reuniunile congregaţiei locale, unde primirea este întotdeauna deosebit de călduroasă. Atitudinea agresivă faţă de alte credinţe ce răzbătea din predicile Martorilor lui Iehova a dispărut şi acest efort susţinut şi abil de propagandă va da roade, aşa cum o dovedeşte tabelul alăturat despre dezvoltarea mişcării.

Totuşi, se constată că Martorii lui Iehova reuşesc în mod variabil în funcţie de universul cultural al celor cărora se adresează.

Foarte anglo-saxoni prin modul de gândire şi prin organizare, Martorii lui Iehova se adaptează bine unui public care a primit ceva educaţie religioasă, dar care este însetat de spiritualitate din diferite motive: dezrădăcinare, apatie, lipsă de căldură sufletească sau tradiţionalism a Bisericii de care aparţin, de exemplu.

Dimpotrivă, în ţările musulmane, acolo unde coeziunea între mediul social şi religie este foarte puternică, rezultatele sunt derizorii.

În Africa, s-a asistat la devieri locale ale doctrinei dând naştere la secte care nu au multe lucruri în comun cu mişcarea[140]. Interpretarea conducătorului uneia dintre aceste secte, Kamwana du Nyasaland, astăzi Malawi, era că albii le-ar da negrilor toţi banii de care ei ar avea nevoie.

Expansiunea Martorilor lui Iehova Numărul Martorilor lui Iehova în lume:

1891 4.000
1928 44.000
1942 115.000

140 Aceste secte poartă numele de Kitawala, tawala fiind o deformare bantu a cuvântului tower, watch tower, turnul de veghe.

1968 1 221.000
2003 6 400.000

Să subliniem că în principiu nu sunt socotiţi ca Martori ai lui Iehova decât cei care întocmesc un raport periodic de activitate.

Repartiţia Martorilor lui Iehova în lume, pe ţări, în 2003:

Statele Unite 1 040.000
Brazilia 600.000
Mexic 572.000
Nigeria 260.000
Italia 230.000
Japonia 223.000
Germania 167.000

Celelalte ţări în care Martorii lui Iehova sunt numeroşi sunt fie cele din America Latină (Argentina: 128.000, Columbia: 123.000 etc.), fie cele de limbă engleză (Canada: 112.000 etc.). În ţările francofone, numărăm 120.000 în Franţa, 26.000 în Belgia şi 18.000 în Elveţia.

Ţările din Europa de Est au un număr important, dar nepublicat la această dată pentru a nu accentua represiunea la care sunt supuşi. Ştim numai că, global, există 261.500 în 28 de ţări unde guvernele nu îi acceptă. În ţările musulmane, Martorii lui Iehova au pătruns în număr mic; în Pakistan de pildă sunt doar în jur de 200 de „proclamatori”.

Peisajul protestantismului actual

S-ar putea crede că protestantismul continuă să se diversifice la nesfârşit în mai multe Biserici, mişcări şi secte. Cu siguranţă s-a ajuns deja la un grad de complicaţie despre care paginile precedente nu ofereau decât o imagine palidă. Totuşi un fenomen recent de natură culturală tinde astăzi la o anumită unificare geografică a protestantismului.

Se constată, în mare, apariţia a trei tipuri de protestantism, european, american şi cel din Lumea a Treia, la care se adaugă efectele unei dorinţe foarte sincere de apropiere a tuturor Bisericilor creştine în sânul

ecumenismului.

Acest fenomen nu sufocă încă, departe de această idee, particularitatea/specificul diferitelor Biserici, dar îi estompează asperităţile astfel încât se stabileşte dialogul şi federaţiile Bisericilor se constituie în jurul unor comportamente sociologice comune.

În *Europa*, protestantismul se împarte din punct de vedere istoric în două mari forţe, luteranismul, în principal în Scandinavia şi în Germania, şi diferitele Biserici reformate, moştenitoare ale calvinismului, dispersate din Marea Britanie până în Ungaria, trecând prin Franţa şi Elveţia.

În toate aceste ţări industrializate, îmburghezirea populaţiei nu duce la misticism: cultul vacanţelor la soare sau televiziunea par mult mai atractive decât serviciul religios de duminică. Se păstrează o credinţă generală în Dumnezeu, un respect al valorilor creştine şi o recunoaştere a unei anumite apartenenţe la Biserica tradiţională, dar practicarea cunoaşte un recul şi indiferenţa religioasă se generalizează. Într-o asemenea ambianţă găsim puţini combatanţi pentru a apăra subtilităţile doctrinale ale fiecărei Biserici specifice. Dacă o reînnoire religioasă trebuie să se producă într-o zi, ea se va construi pe un teren deja nivelat de acest comportament materialist.

În faţa acestei evoluţii despre care vorbim, majoritatea Bisericilor luterane şi reformate din Europa au constituit un front comun teologic care s-a manifestat în 1973 prin crearea înţelegerii de la Leuenberg.

În *America anglo-saxonă*, s-a ajuns la o asemenea fărâmiţare a Bisericilor de diferite origini, încât apartenenţa la una dintre ele este fără consecinţă socială: fiecare acceptă cu uşurinţă particularităţile celorlalţi şi divergenţele doctrinale se şterg; la limită, esenţialul constă în a crede în Dumnezeu şi în a fi creştin.

În mod paradoxal, această împrăştiere a Bisericilor permite regruparea lor cu mai multă uşurinţă. Astfel, în Canada s-a constituit în 1925 o Biserică unită regrupând

metodişti, congregaţionişti şi o parte dintre prezbiterieni. Bisericile la origine cel mai puţin conformiste se unifică în mod pragmatic în jurul unui „protestantism comun”: există astfel seminarii interconfesionale unde atât profesorii, cât şi elevii reprezintă întregul evantai protestant.

Dar această înclinare către regrupare păstrează totuşi intacte două tendinţe bine marcate şi aparent dificil de conciliat:

Nordul şi vestul Statelor Unite sunt clar „liberale”: se adoptă de bunăvoie o interpretare simbolică a Scripturii.

Sudul este adesea „fundamentalist”, luând textele ad litteram, dar pune, printr-un fel de compensare faţă de acest rigorism, mare preţ pe experienţa mistică individuală. Exemple ale acestei tendinţe se întâlnesc în multe Biserici baptiste din Sud, dar şi în învăţătura pastorului evanghelic Billy Graham, „cetăţean al lumii”, sau a numeroase alte vedete ale cultului televizat.

Poziţiile celor două tendinţe cu privire la ecumenism, adică la apropierea Bisericilor, inclusiv a Bisericii Catolice, sunt deosebit de diferite. Primii, liberalii, sunt partizanii hotărâţi ai acestuia, în timp ce fundamentaliştii, siguri că deţin în totalitate adevărul cuprins în litera Scripturii, îi sunt foarte ostili.

În *Lumea a Treia*, Bisericile tinere devin autonome, iar misionarii le cedează locul pastorilor autohtoni. Pe de altă parte, creşterea demografică este atât de mare încât astăzi există un număr mai mult decât dublu de protestanţi în America (270 de milioane) decât în Africa (140 de milioane), în timp ce în Asia întâlnim 33 de milioane. Mediul religios, musulman, budist sau hinduist, face ca aceste Biserici să aibă relaţii fraterne şi să-şi relativizeze într-o anumită măsură diferenţele doctrinare. În India, în mod deosebit, se tinde spre un creştinism în care Biserica reprezintă unirea voluntară a credincioşilor, conform concepţiei protestante, dar în care ea este atât corpul mistic al lui Hristos, conform concepţiei catolice şi anglicane, cât şi comunitatea în care vorbeşte Duhul Sfânt, conform concepţiei mişcărilor pietiste. Pentru a organiza

această Biserică foarte dinamică, India a adoptat o structură ierarhică de tip anglican cu episcopi consacraţi, dar, în ceea ce priveşte doctrina, fiecare este liber să se îndrepte spre confesiunea pe care o alege.

Totuşi, paralel cu acest efort de înţelegere reciprocă a diferitelor Biserici protestante din Lumea a Treia, se constată tendinţe centrifuge care se exprimă prin înmulţirea mişcărilor religioase originale. Unele dintre acestea nu sunt decât secte fără viitor, altele sunt Biserici importante şi bine structurate.

Studiul acelora pe care le vom numi Biserici locale, în lipsa unei denumiri mai adecvate, va completa descrierea şi aşa destul de stufoasă a diferitelor forme de creştinism.

Această mişcare a dat naştere altor Biserici, şi anume Biserica Celestă a lui Hristos şi Biserica Apostolică a lui Hristos.

Adesea i se acordă numele *aladura*, adică „rugătoare”, în limba yoruba, ansamblului de Biserici care au apărut acum mai puţin de 70 de ani.

Consiliul Ecumenic al Bisericilor

Acest organism, creat la Amsterdam în 1948, este o „asociaţie frăţească a Bisericilor”. Misionarii ce activau în Africa şi în Asia sunt cei care au fost la originea fondării sale, ca o reacţie faţă de rivalităţile dintre Bisericile din care aceştia făceau parte.

Consiliul Ecumenic al Bisericilor (C.O.E.) nu este o super Biserică, el nu are autoritate proprie. Cele 340 de Biserici membre îşi păstrează particularităţile şi autonomia lor, doar Iisus Hristos le uneşte.

Adunarea generală a C.O.E. se reuneşte de şapte sau opt ori pe an, în diferite locuri (de pildă, la Harara, în Zimbabwe, în 1998, şi la Porto Alegre, în Brazilia, în 2006). Ea numără 700 de delegaţi şi 6 preşedinţi.

Un comitet central de 100 de membri deţine puterea executivă şi se reuneşte în fiecare an. Administrarea este încredinţată unui comitet executiv format din 15 membri.

Marile curente ale protestantismului, inclusiv kimbanghismul, dar şi ortodoxia participă la C.O.E.

Biserica Catolică nu este membră, dar a trimis 5 observatori pentru prima dată la New Delhi în 1961. Observatori necatolici ai C.O.E. au fost invitaţi la Roma, pentru Conciliul Vatican II.

Activităţile C.O.E. sunt variate: studii, formare, ajutor acordat refugiaţilor, diverse publicaţii, dintre care o traducere ecumenică a Bibliei (1975). C.O.E. are statut consultativ pe lângă ONU.

Bisericile „locale”.

În lipsa unei denumiri mai corecte, desemnăm astfel mişcările religioase care se revendică de la Iisus Hristos, dar au în mică măsură o învăţătură considerată dreaptă şi nu se apropie în mod explicit de protestantismul provenit din Reformă.

Ele proliferează în special în Africa, dar nu numai acolo. Le găsim de asemenea în America Latină, în Filipine sau în Statele Unite.

Caracteristica lor este diversitatea. Numărul lor este estimat la mai multe mii dintre care multe apar sau dispar în fiecare an. Numărăm în mod oficial 155 în Africa de Sud, 111 în Nigeria, 104 în Kenya, 78 în Ghana... însă aceste cifre nu se referă decât la cele mai importante. An[141]uimite Biserici au sute de mii de credincioşi, altele puţini sau nu sunt recenzaţi, neavând decât câteva zeci.

Este în mod evident exclus să descriem pe fiecare dintre ele; în schimb, este interesant să prezentăm câteva exemple şi să încercăm o explicare a acestui fenomen care, în ciuda importanţei sale, nu atrage totuşi, în Africa, decât în jur de 15% din efectivele de creştini ai Bisericilor mai „clasice”.

Prima constatare, vitalitatea respectivelor Biserici este semnul unui interes foarte viu al populaţiilor faţă de religie. Exuberanţa acestor mişcări evocă ceea ce trebuia să fie creştinismul în primele secole. Judecând după disputele „bizantine” care sfâşiau Biserica primară şi

141 O estimare mai exhaustivă a diferitelor denominaţiuni creştine din Africa de Sud depăşeşte pe larg mia, chiar ţinând seama de înrudirile care le leagă în mare parte.

multitudinea de erezii inventate în epocă, nu este de mirare că popoarele recent creştinate dau dovadă de fantezie teologică.

Surprinzător este faptul că acest fenomen rămâne relativ marginal. Pentru Africa în special, unele motive serioase explică într-adevăr de ce noii creştini nu rămân toţi conform regulilor în sfera de influenţă a catolicismului, a anglicanismului sau a Bisericilor reformate. Primul din aceste motive este în mod sigur concurenţa la care s-au dedat misionarii. Începuturile evanghelizării nu s-au derulat nici pe departe sub semnul ecumenismului. Rivalitatea puterilor coloniale transpărea adesea în spatele activităţii misiunilor. Nu numai că nu erau un model de unitate religioasă, dar albii nu mai erau nici ei modele de sfinţenie sau de fraternitate creştină

— i faţă de negri. Dacă adăugăm la aceasta ataşamentul populaţiilor africane la vechile rituri sau la practicile superstiţioase înţelegem succesul deloc neglijabil al „profeţilor” africani predicând religiile regiunii lor, adaptate aspiraţiilor profunde ale mediului lor.

Dacă încercăm să clasificăm aceste diferite mişcări, găsim în mod inevitabil un mare număr de secte pentru care religia nu este decât apanajul ambiţiilor personale sau etnice. Printre altele, putem distinge trei mari curente, al căror caracter religios este indiscutabil:

Bisericile marcate de un anumit naţionalism african

Bisericile legate de personalitatea fondatorului lor, considerat profet

Bisericile în care domină practicile de vindecare prin rugăciune.

În Africa Neagră anglofonă, în special în Africa de Sud, se dezvoltă

Bisericile din prima categorie. Unele se referă la Etiopia, atât pentru că este menţionată în Biblie, cât şi pentru că este simbolul unei ţări africane cu o cultură veche, ostilă colonizării. Ele insistă pe lupta socială şi politică, făcând eforturi de a revaloriza practicile religioase tradiţionale africane compatibile cu

creştinismul, cultul morţilor, de exemplu[142]. Un alt curent este cel al Bisericilor „sioniste”. El provine din dorinţa pastorilor negri din

Statele Unite de a da o culoare mai africană Bisericii lor. Mişcarea a

luat naştere la sfârşitul secolului al XIX-lea în oraşul Sion (Zion City) în Illinois, de unde provine numele. Bineînţeles Sion este considerat în egală măsură în sensul biblic al Ierusalimului, Cetatea cerească. Ceea ce le permite conducătorilor acestor Biserici să compare poporul negru cu poporul evreu, să prezică eliberarea sa materială sau salvarea sa spirituală. Referinţa la Biblie este constantă, ea fiind interpretată într-un sens foarte literal care aminteşte de anumite curente baptiste americane, dar la care se adaugă o întoarcere la practicile Vechiului Testament ca interdicţiile alimentare sau sexuale şi acceptarea poligamiei. Riturile sunt, în ceea ce le priveşte, marcate de cultura africană tradiţională: dansuri şi transe, divinaţii şi exorcisme, respectarea tabuurilor şi cultul strămoşilor sunt practici curente.

Un alt grup de Biserici se caracterizează prin personalitatea „profetică” a fondatorului lor. Deseori ele nu au decât o existenţă de scurtă durată şi nu rezistă mult timp după moartea animatorului lor. Totuşi, unele dintre ele constituie excepţii spectaculoase. Cea mai importantă este în mod incontestabil „Biserica lui Iisus Hristos pe pământ prin profetul Simon Kimbangu” care face obiectul unui studiu distinct. Harismul pe care-l vom evoca păstrează de asemenea o influenţă mai limitată, dar nu neglijabilă. Ar trebui să umplem un întreg volum pentru a descrie şi celelalte culte, uneori foarte pitoreşti. Unul dintre ele, mişcarea Ngol, apărută în Congo, făcea din generalul de Gaulle un personaj mitic supranatural.

Ultimul grup de Biserici are legătură cu Bisericile

142 Regăsim în mod curios această fascinaţie a Etiopiei în mişcarea jamaicană „rasta“ care îşi trage numele din acela al negusului (rege al Etiopiei), ras Tafari.

penticostale. Ele pun accentul pe rugăciune, căreia îi atribuie puteri tămăduitoare. Boala este considerată ca efect al forţelor oculte sau al duşmanilor demonici. Rugăciunea este tot exorcism şi ea pretinde în general rituri complexe. Se practică postul, abstinenţa şi dansul pentru a intra cu uşurinţă în extaz sau în starea de transă, sursă de viziuni sau de apariţii.

Aceste Biserici s-au înmulţit în special în ţările anglofone din Africa de Vest: numărăm astfel aproape 500 în Nigeria şi 200 în Ghana. Printre cele mai cunoscute, „Ordinul sacru şi etern al serafimilor şi al îngerilor” numără aproape 500.000 de credincioşi şi dispune de un templu la Londra.

Kimbanghismul

(Biserica lui Iisus Hristos pe pământ prin profetul Simon Kimbangu: E.J. – C.S.K.)

Printre nenumăratele Biserici creştine, kimbanghismul merită o menţionare specială din mai multe motive:

Este o religie de origine africană, mai precis, din Congo (R.D.C.)

Religia are un statut oficial în această ţară, la fel ca şi catolicismul şi protestantismul. Ea face parte din 1969 din Consiliul Ecumenic al Bisericilor.

În sfârşit, este o religie foarte recentă, născută în secolul XX şi a cărei reuşită este spectaculoasă, pentru că numără deja cel puţin două milioane de credincioşi, poate chiar cinci.

Succesul ei este cu atât mai uimitor cu cât fondatorul său, Tata Simon Kimbangu, născut la N’Kamba în Congo de Jos, în 1889, nu a putut să predice decât timp de şase luni.

Destinul său extraordinar merită să fie relatat.

Părinţii săi erau animişti şi tatăl său vindeca victimele vrăjitorilor. Era perioada de început a prezenţei coloniale belgiene în bazinul Congo, în această ţară care va deveni independentă în 1960 sub numele de Congo-Kinshasa, apoi, mai târziu, de Zair şi în sfârşit din nou de

Congo.

La puţin timp după moartea mamei lui Kimbangu, pe la începutul secolului, un misionar european i-a prezis mătuşii acestuia un viitor excepţional pentru copil. Numele de Kimbangu în limba kikongo înseamnă cu aproximaţie, de altfel, „celui căruia i se arată adevărul”. Copilul a fost încredinţat de mătuşa sa misionarilor baptişti de la Societatea Britanică a Misionarilor. El a învăţat să citească şi să scrie în kikongo, limba sa maternă, chiar cu ajutorul versiunii Bibliei care tocmai fusese tradusă.

După terminarea studiilor, se întoarce în satul său, se căsătoreşte cu o văduvă, Mwilu, apoi după naşterea primului lor fiu, Kisolokele, Tata Kimbangu şi Mwilu se botează şi se căsătoresc religios în iulie 1915. Kimbangu îşi ia numele de Simon şi lucrează în mod succesiv la misiunea baptistă, într-o fabrică de ulei şi apoi în satul său natal unde vinde pastă de manioc şi tutun.

În 1921, mergând la târg, inspiraţia l-a dus la o bolnavă pe care a vindecat-o prin puterea lui Dumnezeu. Vestea s-a răspândit foarte repede şi Kimbangu a început să predice şi să înmulţească vindecările. Mii de credincioşi l-au urmat şi el îi îndruma spre o viaţă cinstită, fără alcool, tutun, dans sau vrăjitorie. Această schimbare îngrijorează administraţia belgiană şi misionarii catolici văd în el un eretic. El este arestat în septembrie 1921, condamnat la moarte, apoi graţiat şi trimis pentru tot restul vieţii în închisoare, la Elizabethville, în celălalt colţ al ţării. Moare în 1951.

În timpul celor 30 de ani de captivitate, soţia îi continuă opera soţului în semiclandestinitate şi un mare număr de credincioşi aderă la învăţătura sa. Încarcerarea profetului îi conferă o aureolă de martir şi Biserica sa ia rapid amploare.

După moartea lui, corpul i-a fost adus în mod triumfal în sat, proclamat cetatea sfântă N’Kamba-Ierusalim. Biserica kimbanghistă a fost recunoscută în mod oficial în Ajunul Crăciunului 1959.

În primii ani ai Bisericii, Tata Simon Kimbangu era

considerat trimisul lui Iisus Hristos pentru negrii din Africa, el era salvatorul tuturor negrilor tot aşa cum au fost Moise, Mahomed sau Buddha pentru celelalte popoare. Credincioşii tindeau să vadă în Kimbangu Duhul Sfânt căci, conform Evangheliei Sfântului Ioan, Iisus Hristos promisese că-l va trimite pe pământ. În cursul discuţiilor ulterioare cu reprezentanţii altor Biserici protestante, kimbanghiştii au acceptat că profetul lor nu este decât o fiinţă umană, dar este totuşi profet. În ceea ce priveşte Biserica kimbanghistă, deşi ea este aproape în exclusivitate africană, se consideră de acum înainte deschisă tuturor.

De fapt, caracterul african al kimbanghismului a permis convertirea la creştinism a unui număr considerabil de bărbaţi şi femei, cu adevărat superior faţă de ceea ce ar fi putut să facă misionarii europeni.

Astăzi Congo este aproape în întregime creştinat, 87% din noii convertiţi la kimbanghism provin din alte Biserici creştine, mai curând protestante decât catolice.

Biserica kimbanghistă se află sub autoritatea unui „şef spiritual” asistat de un cabinet[143]. Şeful dă ordine pastorilor formaţi în Facultatea de teologie kimbanghistă de la Kinshasa. În această capitală, unde se află zece locuri de cult, un „pastor principal” dispune de autoritatea administrativă, dar nu şi spirituală, asupra colegilor.

Botezul, ritul intrării în Biserică, nu este admis decât de la vârsta de 12 ani. El este practicat prin ridicarea mâinilor şi evocă prezentarea lui Iisus Hristos la Templu la aceeaşi vârstă. Botezurile au loc de două ori pe an, în iunie şi decembrie.

Slujba de duminică durează în jur de o oră şi jumătate. Tinerii, în uniformă impecabilă alb şi verde, culorile purităţii şi speranţei, asigură serviciul de ordine aparent inutil dacă judecăm după credinţa şi disciplina credincioşilor.

Slujba însăşi cuprinde o alternanţă de cântări şi de

---

143 Un membru influent al acestui cabinet este un tânăr congolez, licenţiat în fizică nucleară şi fiu de pastor baptist.

lecturi biblice, o rugăciune pentru bolnavi, binecuvântarea copiilor şi predica. Uneori corurile sunt atât de numeroase încât ceremonia se prelungeşte. Cântecele, foarte frumoase şi pe mai multe voci, sunt în limbi africane, kikongo sau lingala în general; ele au o solemnitate uşor melancolică. La fel, grupuri de fluieraşi sau o orchestră de instrumente de suflat pot interpreta o melodie independent de cor.

Credincioşii sunt obligaţi să se descalţe pentru a intra în locul de cult, chiar dacă este vorba de o păşune unde se va înălţa construcţia templului. Vizitatorii care nu sunt kimbanghişti nu sunt obligaţi să se descalţe. La fel, interdicţia privind consumul de alcool şi de tutun, valabilă pentru credincioşi, nu-i împiedică pe aceştia să le ofere eventual invitaţilor lor.

*

În afară de botez, căsătorie şi hirotonire, Biserica kimbanghistă practică împărtăşania: euharistia este celebrată de trei ori pe an, la Crăciun, pe 12 octombrie pentru moartea profetului şi la Paşte, care coincide cu aniversarea debutului predicării sale. Împărtăşania constă în a împărţi prăjituri făcute din făină de porumb şi de banane; un amestec nefermentat din miere şi apă înlocuieşte vinul. Contrar numeroaselor Biserici protestante, kimbanghismul recunoaşte prezenţa reală a lui Iisus Hristos în euharistie. Caracterul sacru al corpului lui Hristos este atât de important, încât dacă o bucăţică de prăjitură cade pe pământ, numai pastorul o poate aduna practicând un rit special.

În ceea ce priveşte doctrina, kimbanghismul insistă în mod special asupra comuniunii sfinţilor, pe drept cuvânt în mod special adaptată caracterului comunitar al societăţii africane.

Progresele rapide şi spectaculoase ale kimbanghismului nu permit să se cunoască cu precizie numărul credincioşilor săi. Vorbim de 6, 5 milioane de credincioşi din care 5 milioane în Congo (R.D.C.), un milion în ţările frontaliere (Congo, Angola, Zambia, Republica

Centrafricană). Realitatea nu este poate departe de aceste cifre.

Ceremoniile religioase atrag în mod regulat mulţimi numeroase şi pioase; nu sunt rare cazurile când o slujbă de duminică atrage mai multe mii de credincioşi. Marele templu din N'Kamba, la aproape 200 kilometri la vest de Kinshasa, dispune de 37.000 de locuri.

Să amintim că, împotriva unei opinii curent răspândite, kimbanghiştii nu sunt toţi negri africani.

Ca orice mişcare încununată de succes, kimbanghismul suferă imitări şi devieri. Unele din aceste „erezii" au luat naştere în etnia Balubas, în provincia zaireză Kasai, ca reacţie împotriva importanţei preponderente în Biserica kimbanghistă a etniei rivale Bakongos. Desemnată sub numele general de Nzambi wa Malemba („Dumnezeul păcii"), aceste devieri sunt foarte eterogene.

În 2004, Conferinţa Episcopală din Congo a declarat că kimbanghismul nu mai era o religie creştină, întrucât cei trei fii ai profetului Simon Kimbangu au fost asimilaţi celor trei Persoane ale Sfintei Treimi.

Harismul

Această religie a fost fondată de William Wade Harris Wury, născut în 1865 în Liberia. Provenind din familie animistă, el a frecventat şcoala metodistă şi a fost botezat în această confesiune. O bogată experienţă de viaţă – în cursul căreia el a fost printre altele predicator metodist şi matelot în Marina comercială – l-a făcut să adopte poziţii politice care au dus la întemniţarea lui. În timpul încarcerării sale, în 1912, a fost vizitat de Arhanghelul Gabriel; acesta i-a dat ordin să-şi evanghelizeze fraţii.

Eliberat, el s-a expatriat în Coasta de Fildeş unde predicarea sa a avut un succes foarte mare. El a reuşit să nu stârnească neliniştea autorităţilor coloniale franceze, mesajul său neavând nimic subversiv. Expulzat totuşi în 1915, le-a recomandat credincioşilor să treacă fie la catolicism, fie la protestantism. Unele comunităţi au refuzat şi mişcarea a fost relansată în 1929 de John Ahui,

la început discret, apoi mai în forţă, în 1954, după o nouă autorizare din partea administraţiei.

Ceremoniile cultului seamănă mult cu cele ale metodiştilor. Doctrina insistă mult asupra înlăturării idolilor animişti şi respinge orice sincretism cu religiile tradiţionale.

Credincioşii se îmbracă în alb pentru a merge la templu şi femeile îşi acoperă capul cu un văl de aceeaşi culoare. Nu există preoţi la drept vorbind, ci doar un predicator, în sutană şi bonetă albă cu etolă neagră, în afara slujbei de duminică, credincioşii vin la templu de patru ori pe săptămână. Nu există împărtăşanie, ci practica mărturisirii. Cântecele sunt în limba locală. Predicatorii sunt instruiţi în decursul unui an de „predicatorul suprem”, la Grand-Bassam.

Harismul s-a dezvoltat rapid. El numără mai bine de 100.000 de credincioşi, se înrădăcinează deja în Ghana şi în Liberia şi, prin intermediul muncitorilor din Volta Superioară imigraţi în Coasta de Fildeş, va ajunge curând în Burkina Faso.

Harismul este, împreună cu catolicismul, protestantismul şi islamul, una din cele patru religii recunoscute oficial de guvernul din Coasta de Fildeş.

*

Dacă Bisericile locale africane sunt cele mai numeroase, celelalte Biserici de origini diverse au căpătat deja o importanţă considerabilă.

Vom prezenta două dintre ele care nu au în comun decât un remarcabil simţ al organizării şi eficacităţii:

Iglesia ni Kristo (Biserica lui Hristos), originară din Filipine

Biserica Sfinţilor din Ultimele Zile, cunoscută şi sub numele de Biserica Mormonilor.

O biserică locală: *Iglesia ni Kristo* în Filipine, singura ţară din Asia cu majoritate catolică, a fost fondată în 1914 de Felix Manalo (1886 – 1963) originala Iglesia ni Kristo[144].

144 Iglesia ni Kristo înseamnă „Biserica lui Hristos“, în tagalog, limba naţională a ţării.

Această Biserică este destul de puternică de vreme ce are în zilele noastre câte un loc de cult în aproape toate oraşele ţării; Manila numără 70 de lăcaşuri de cult. Iglesia ni Kristo este prezentă şi acolo unde comunităţile filipineze sunt numeroase, adică în Statele Unite sau în rândul muncitorilor emigraţi în Orientul Mijlociu. Numărul credincioşilor este greu de determinat; s-ar ridica la 4 milioane sau 7% din populaţie. Ultima cifră este mai aproape de adevăr, poate fi chiar subestimată, căci nu excludem o dublă apartenenţă posibilă la Biserica Catolică.

Doctrina Bisericii lui Cristos este totuşi foarte puţin catolică. Ea s-ar apropia mai curând de erezia ariană care a divizat profund Biserica în secolul al IV-lea, întrucât neagă divinitatea lui Hristos şi existenţa Treimii, în schimb, condamnarea idolilor în Biblie este interpretată cu atâta rigoare încât însuşi simbolul crucii este proscris. Această particularitate face să fie uşor recunoscute bisericile mişcării care sunt de altfel toate construite după acelaşi model.

Ca în numeroase Biserici protestante, botezul le este rezervat adulţilor, dar este înfăptuit printr-o singură imersiune. În schimb, divorţul nu este admis.

Slujbele săptămânale au loc joia şi duminica seara.

Cultul alternează lecturi biblice şi imnuri. Corul, situat în spatele celor care oficiază slujba, este format din mai multe zeci de cântăreţi şi cântăreţe, toţi îmbrăcaţi în alb. Cântecele, foarte frumoase, sunt de o melancolie solemnă, neaşteptată în zona tropicelor. Auditoriul se află cu faţa la cor, bărbaţii la stânga şi femeile la dreapta.

Cele mai importante sărbători sunt Cina cea de Taină (*Holly Supper*) celebrată în Joia Mare şi *Thanks giving*, ceremonia de mulţumire care are loc la sfârşitul anului.

Vitalitatea Bisericii este, în bună parte, datorată solidarităţii pe care o manifestă faţă de credincioşii săi. Cei care sunt la nevoie primesc daruri sau împrumuturi, substitute ale unor prestaţii sociale inexistente. Totuşi acest serviciu nu este gratuit şi contribuţiile credincioşilor, foarte solicitaţi în această privinţă, pot ajunge până la 10%

din veniturile lor. Unii consideră că regimul preşedintelui Marcos a susţinut Iglesia ni Kristo pentru a combate influenta incomodă a Bisericii Catolice.

Bizar este controlul cu adevărat disciplinar exercitat de Biserica lui Hristos asupra credincioşilor săi: fiecare dintre ei trebuie să ponteze participarea la slujbă şi are în acest scop, ca în cazul muncitorilor din uzină, o fişă individuală pusă la un avizier la intrarea în templu.

Imediat ce se constată o absenţă, responsabilii vor să afle motivul. Neglijenţele sunt mustrate şi pedepsite cu amenzi, iar în ceea ce priveşte greşelile grave, ele duc la excludere.

Mormonii

Mormonii constituie cea mai uimitoare dintre Bisericile importante care se revendică, cel puţin din punct de vedere istoric, de la creştinism.

Într-adevăr, dacă inspiraţia şi referinţele creştine sunt evidente în această instituţie numită „Biserica lui Iisus Hristos a Sfinţilor din Ultimele

Zile”, se constată atâta originalitate în credinţele şi practicile pe care mulţi ezită să le asocieze cu creştinismul.

Biserica mormonilor este puternică, bogată, foarte unită. Ea este prezentă şi în afara Statelor Unite, locul de origine. Mormonii au un puternic spirit misionar şi sunt foarte bine organizaţi. Numără aproape 9 milioane de mormoni în lume[145] din care jumătate în Statele Unite, 2, 8 milioane în America Latină şi în jur de 30.000 în Franţa. Instanţele superioare ale mormonilor îşi au reşedinţa la Salt Lake City, capitala statului semideşertic Utah, pe care l-au dezvoltat în mod remarcabil.

Biserica Sfinţilor din Ultimele Zile nu are mai mult de un secol şi jumătate de existenţă: prima comunitate de mormoni a fost fondată de Joseph Smith în 1830 în statul New York, iar formarea acestei religii merită să fie

145 Mormonii nu erau decât 3 milioane în 1970.

relatată.

Cel de-al patrulea din cei zece copii ai unei familii de ţărani săraci, Joseph Smith s-a născut în 180 5 în satul Sharon, în Vermont, Statele Unite. El a avut o primă viziune în 1820 prin care i s-a revelat vocaţia sa de profet. După trei ani, la 21 septembrie 1823, un înger numit Moroni i-a apărut şi i-a vorbit despre o carte misterioasă în care sunt povestite istoria primilor locuitori ai Americii, precum şi căile vieţii veşnice. Potrivit spuselor îngerului, această carte, redactată pe foi de aur în scriere egipteană antică „reformată”, era îngropată aproape de satul Manchester, în statul New York, dar nu sosise încă ceasul să fie dezgropată.

Cu ocazia altei viziuni în 1827, îngerul i-a încredinţat în sfârşit cartea şi modul cum să se folosească de ea, dar pentru o scurtă perioadă de timp; Smith a găsit cristalele lăsate de Dumnezeu cu scopul de a-i servi drept ochelari pentru a descifra scrierea egipteană. El a putut astfel să dicteze în engleză celor trei însoţitori ai săi întregul text al acestei cărţi extraordinare pe care numai Smith şi două grupuri succesive de trei şi opt însoţitori au putut să o vadă.

Textul *Cărţii lui Mormon* aminteşte de Vechiul Testament din care găsim aproape 400 de citate literale. Întâlnim de asemenea „Predica de pe munte”, parte centrală a Evangheliei, dar într-un context istoric diferit.

Noţiunea de păcat originar este respinsă de mormoni, iar copiii sub 8 ani sunt consideraţi fără păcate.

Mormonii nu admit predestinarea; ei au ezitat, în scurta lor istorie, între monoteism şi politeism, căci Smith, care ştia puţină ebraică, era tulburat de cuvântul „elohim”, care înseamnă Dumnezeu şi din punct de vedere gramatical este la plural.

În ceea ce priveşte moralitatea sexuală, dacă în *Cartea lui Mormon* poligamia este considerată un păcat grav, Smith şi-a schimbat părerea şi, după unele informaţii, a avut între 27 şi 49 de soţii. Ediţiile ulterioare ale

Cărţii lui Mormon admit deci căsătoria multiplă. Dar

după ce Congresul american a votat în 1862 o lege împotriva poligamiei, preşedintele Bisericii mormonilor a adoptat o nouă poziţie oficială contra acestei practici, dar abia în 1890.

Să revenim la minunata istorie a Cărţii Mormonilor: se povesteşte că, urmare a eşecului construcţiei Turnului Babel, poporul jaredit, a cărui existenţă nu era cunoscută de nimeni înainte de aflarea cărţii, a plecat să ocupe America de unde a fost mereu respins de israeliţi. Aceştia au ajuns pe coasta Pacificului către anul 590 î.Hr. Aceste popoare, devenite americane, s-au despărţit în nefiţi, care-l respectau pe Dumnezeu, şi lamaniţi, fără credinţă sau lege. Din păcate, aceştia din urmă au sfârşit prin a-i copleşi pe nefiţi, iar ultimul profet al Vechiului Testament, un nefit pe nume Mormon, a scris cartea împreună cu fiul său Moroni pentru generaţiile viitoare care vor redescoperi America.

Aflăm de asemenea că Hristos înviat a venit pentru a le aduce mesajul său şi americanilor, înainte de Columb. Iată de ce Predica de pe Munte apare din nou în alte circumstanţe.

Unii istorici s-au întrebat dacă mişcarea mormonă nu fusese parţial inspirată de exemplul islamului, unde, în acelaşi fel, o carte sfântă venită din cer dă unui profet misiunea de a construi o nouă societate.

De aceea *Cartea lui Mormon* a avut, încă de la apariţia sa, un succes remarcabil, poate provocat în parte de dorinţa interioară a americanilor de a avea o Istorie străveche.

Cartea lui Mormon avea să trezească şi interesul pentru egiptologie – Champollion nu reuşeşte să descifreze hieroglifele decât în 1824.

Joseph Smith a avut mai puţin succes decât cartea sa: acuzat de mici delicte şi încarcerat în închisoarea din Carthage, Illinois, el a fost scos din închisoare de către opozanţi furioşi care l-au omorât. Acest martiriu a contribuit la convingerea mormonilor că destinul profetului lor era asemănător cu cel al lui Iisus Hristos.

Sub conducerea unui şef cu o personalitate foarte puternică, Brigham Young, poporul mormonilor, format din aproape 12.000 de persoane, a emigrat spre vest şi a pătruns pe pământuri necunoscute până ce Young s-a oprit pe malul Marelui Lac Sărat din Utah. Ei şi-au construit acolo templul din granit alb. Spiritul lor întreprinzător şi abnegaţia au făcut din acest deşert un oraş modern plin de verdeaţă.

Biserica mormonilor este condusă de un „preşedinte profet şi clarvăzător”, asistat de doi consilieri şi de 12 apostoli. Organizarea este foarte strictă şi numără episcopi, mari preoţi, preoţi şi misionari. Aceştia sunt în jur de 30.000 repartizaţi în 150 de misiuni în lume; ei asigură mai mult de 100.000 de convertiri pe an. Stabilirea mormonilor în Franţa datează din 1866, iar în Anglia din 1837.

Mormonii dau cu regularitate 10% din veniturile lor Bisericii şi acceptă de bunăvoie să petreacă doi ani ca misionari în lume.

Printre activităţile pioase remarcabile ale Bisericii mormonilor trebuie să menţionăm botezul morţilor: fiecare credincios poate cere să-i fie botezaţi strămoşii, oricât de îndepărtaţi ar fi, sub rezerva de a le preda actele de stare civilă la Biserică. Mormonii se străduiesc deci să arate în toate oraşele şi localităţile lumii numele tuturor fiinţelor umane pe care ei le pot identifica. Aceştia sunt repertoriaţi într-un computer performant cu care Biserica s-a înzestrat. Dumnezeu îşi va aminti astfel de ei în ziua învierii morţilor.

Credinţele mormonilor şi argumentarea lor ce demonstrează

CARACTERUL REVELAT AL CĂRŢII LUI MORMON

Articole de credinţă ale Bisericii lui Iisus Hristos a sfinţilor din ultimele zile

1. Noi credem în Dumnezeu, Tatăl Veşnic, şi în Fiul Său Iisus Hristos şi în Duhul Sfânt.

2. Noi credem că oamenii vor fi pedepsiţi pentru propriile lor păcate şi nu pentru neascultarea lui Adam.

3. Noi credem că, prin sacrificiul suprem al lui Hristos, toţi oamenii pot fi salvaţi supunându-se legilor şi rânduielilor Evangheliei.

4. Noi credem că primele principii şi rânduieli ale Evangheliei sunt: (1) credinţa în Domnul Iisus Hristos; (2) pocăinţa; (3) botezul prin imersiune pentru iertarea păcatelor; (4) aşezarea mâinilor pentru darul Duhului Sfânt.

5. Noi credem că un om trebuie să fie chemat de Dumnezeu „prin profeţie şi prin aşezarea mâinilor" de către aceia care deţin autoritatea de a predica Evanghelia şi de a administra rânduielile acesteia.

6. Noi credem în aceeaşi organizare care exista în Biserica din vechime, şi anume: apostoli, profeţi, preoţi, învăţători, evanghelişti şi aşa mai departe.

7. Noi credem în darul de a vorbi în alte limbi, de a profeţi, de a avea revelaţii, de a avea viziuni, de a tămădui, de a interpreta limbile etc.

8. Noi credem că Biblia este cuvântul lui Dumnezeu, în măsura în care este tradusă corect; noi credem, de asemenea, că şi Cartea lui Mormon este cuvântul lui Dumnezeu.

9. Noi credem în tot ceea ce a revelat Dumnezeu, tot ceea ce revelează El în zilele noastre şi credem că El va revela încă multe lucruri măreţe şi importante referitoare la împărăţia lui Dumnezeu.

10. Noi credem în adunarea adevărată a lui Israel şi în restaurarea celor zece triburi; că Sionul (Noul Ierusalim) va fi clădit pe continentul american; că Hristos va domni în persoană pe pământ şi că pământul va fi înnoit şi învăluit în gloria sa cerească.

11. Noi afirmăm că avem dreptul de a-L preaslăvi pe Dumnezeu Cel Atot – „puternic, aşa cum ne îndeamnă propria conştiinţă, şi recunoaştem tuturor oamenilor acelaşi drept de a preaslăvi cum doresc, unde doresc sau ceea ce doresc.

12. Noi credem că trebuie să ne subordonăm regilor, preşedinţilor, conducătorilor şi magistraţilor şi să ne

supunem, să onorăm şi să susţinem legea.

13. Noi credem că trebuie să fim cinstiţi, fideli, puri, binevoitori, virtuoşi şi că trebuie să facem bine tuturor oamenilor; într-adevăr, putem spune că urmăm îndemnul lui Pavel – „Credem toate lucrurile, sperăm toate lucrurile”; noi am îndurat multe lucruri şi sperăm să putem îndura toate lucrurile. Noi năzuim către tot ce este virtuos, vrednic de iubit, care are bună reputaţie sau este demn de laudă. (Joseph Smith)

Provocarea lansată lumii de Cartea lui Mormon

Treizeci şi două de condiţii cărora dumneavoastră, sau oricine altcineva, trebuie să vă conformaţi pentru a produce un text asemănător în condiţii comparabile, cu aceleaşi rezultate.

1. Trebuie să aveţi 23 de ani.

2. Nu trebuie să fi primit mai mult de 3 ani de învăţătură oficială la şcoală.

3. Trebuie să scrieţi istoria unei vechi civilizaţii, de pildă a Tibetului, care să acopere o perioadă cuprinsă între anii 2200 î.Hr. – 400 d.Hr.

4. Trebuie să inseraţi aici istoria a doua naţiuni separate şi distincte, precum şi istoria unor grupuri sau naţiuni contemporane cu primele.

5. Trebuie să descrieţi culturile lor şi instituţiile religioase, economice, sociale şi politice.

6. Trebuie să introduceţi în această istorie religia lui Iisus Hristos şi modelul vieţii creştine.

7. Trebuie să scrieţi o povestire lungă, nu scurtă, de chiar 477 de pagini cu mai mult de 500 de cuvinte pe pagină.

8. Trebuie să scrieţi o carte cu 239 de capitole, din care 54 se vor referi la războaie, 21 la istorie, 55 la profeţii, 71 la doctrină, 17 la misionari şi 21 la misiunea lui Hristos.

9. Trebuie să îmbogăţiţi limba maternă cu 180 de substantive proprii. Ca termen de comparaţie, Shakespeare nu a adăugat decât vreo treizeci limbii engleze.

10. Trebuie să ştiţi că descrierile voastre despre culturile acestor civilizaţii sunt necunoscute în momentul în care produceţi această povestire.

11. Trebuie să începeţi acum şi să terminaţi în 60 de zile povestirea ce cuprinde 2 600 de ani de Istorie.

12. Trebuie să scrieţi această istorie pe baza cunoştinţelor voastre actuale.

13. Nu trebuie să faceţi nicio declaraţie absurdă, imposibilă sau contradictorie.

14. Trebuie să evitaţi orice greşeală în întreaga carte.

15. Trebuie ca o mare parte din fapte, din idei şi din declaraţiile pe care le găsim în povestirea dumneavoastră să fie absolut incompatibile şi chiar în opoziţie directă cu opiniile curent răspândite în lume. Va trebui chiar să pretindem că nu se cunosc decât puţine lucruri despre civilizaţia avută în vedere şi despre cei 2 600 de ani de Istorie.

16. Trebuie să declaraţi cu tărie şi fără echivoc că povestirea dumneavoastră nu aparţine ficţiunii, ci ea este o istorie adevărată şi chiar sfântă.

17. Trebuie să faceţi astfel încât povestirea dumneavoastră să îndeplinească profeţiile Bibliei, chiar în ceea ce priveşte modul exact al propriei sale apariţii, scopurile şi realizările sale, cât şi persoana care le va publica.

18. Trebuie să aveţi trei martori cinstiţi şi demni de încredere care să ateste lumii întregi că un înger din ceruri le-a apărut şi le-a arătat analele vechi după care veţi declara că aţi tradus povestirea voastră.

19. Trebuie să chemaţi din ceruri vocea Mântuitorului pentru ca ea să confirme acestor trei oameni că povestirea este adevărată şi că lor le revine responsabilitatea de a depune mărturie, apoi faceţi aşa cum fac ei.

20. Trebuie să aveţi alţi opt oameni care să mărturisească lumii că au văzut şi au atins tablele vechi, ale căror caractere întipărite le-au pipăit la lumina zilei.

21. Trebuie să-i convingeţi să mărturisească pe cei trei şi pe cei opt martori fără a avea vreun beneficiu, dar cu preţul a mări sacrificii personale, cu riscul unor mari persecuţii, chiar până pe patul lor de moarte.

22. Trebuie să includeţi în povestirea însăşi această promisiune minunată, unică, „periculoasă": „Şi când veţi primi aceste lucruri, vă îndemn să-l întrebaţi pe Dumnezeu, Tatăl Veşnic, în numele lui Hristos, dacă aceste lucruri nu sunt adevărate; şi dacă îl veţi întreba cu o inimă sinceră şi cu bune intenţii, având credinţă în Hristos, el vă va arăta adevărul prin puterea Duhului Sfânt".

23. Trebuie să găsiţi pe cineva care să vă finanţeze cartea, ştiind că nici el, nici dumneavoastră nu veţi primi nicio remuneraţie.

24. Trebuie să o publicaţi pentru orice naţiune, orice trib, în orice limbă şi pentru orice popor, declarând că este cuvântul lui Dumnezeu.

25. Trebuie să invitaţi savanţii şi specialiştii cei mai competenţi să examineze atent textul, să vegheze cu sârguinţă ca această carte să fie înmânată tuturor celor care sunt nerăbdători să-i dovedească neautenticitatea şi în egală măsură celor mai competenţi pentru a-i dezvălui toate lipsurile.

26. Trebuie, după ce aţi îndurat persecuţii şi insulte în următorii douăzeci de ani, să vă dedicaţi de bunăvoie viaţa în a mărturisi că povestirea vine de la Dumnezeu.

27. Trebuie apoi să faceţi astfel încât tot ce este evident şi toate profeţiile interne şi externe să fie confirmate şi îndeplinite în următorii 123 de ani.

28. Trebuie să dispuneţi verificarea celor pretinse în carte şi să dovediţi veridicitatea totală a celor mai mici detalii prin examene complete, dovezi ştiinţifice şi descoperiri arheologice făcute în timpul următorilor 135 de ani.

29. Trebuie să ajungeţi, după mai bine de 135 de ani de analize considerabile, la stadiul în care nicio afirmaţie sau faptă citată în carte să nu fie respinsă, ci dimpotrivă să fie stabilit în întregime că orice teorie sau idee care

contestă originea sa nu a apărut decât pentru a se prăbuşi, lăsând declaraţia dumneavoastră ca singura plauzibilă.

30. Trebuie să faceţi cartea dumneavoastră atât de convingătoare, încât, după publicarea sa, mai mult de 3.000 de persoane pe an, majoritatea tineri şi tinere, să fie dispuse să dea în medie doi ani din viaţa lor, pe cheltuiala lor sau pe cheltuiala familiilor lor, pentru a merge în lume cu scopul de a mărturisi că povestirea este adevărată.

31. Trebuie să aveţi aprobarea unui mare număr de oameni de valoare, savanţi, intelectuali, care să se ralieze acestei povestiri şi ideilor sale, fiind chiar în stare să-şi sacrifice viaţa pentru ea.

32. Trebuie ca zeci şi chiar sute de mii de oameni să mărturisească lumii, în următorii 135 de ani, că povestirea este autentică, pentru că ei au pus promisiunea la încercare, iar ea s-a adeverit; şi că veridicitatea le-a fost demonstrată prin puterea Duhului Sfânt.

Cartea lui Mormon îndeplineşte perfect toate aceste condiţii. Publicată în 1830, ca traducere a tăbliţelor de aur, ea este istoria unei foste civilizaţii a Americii.

ISLAMUL

Puţine sunt religiile care modelează atât de mult o societate aşa cum o face islamul. Adesea sunt suficiente câteva secvenţe dintr-un film pentru a recunoaşte că ţara în care a fost turnat este musulmană: îmbrăcămintea bărbaţilor şi a femeilor, minaretul unei moschei, scrierea arabă, multiplele indicii nu lasă loc îndoielii. Totuşi greşeala este posibilă, atât de mult se asociază în mod firesc islamul lumii arabe şi Orientului Mijlociu. Dacă am realiza acelaşi film în Java sau la chinezii Hui, fără a vorbi de *Black Muslim* americani, ambianţa islamică nu ar mai fi atât de clară.

Amprenta islamului asupra societăţii se explică prin faptul că este o religie completă care vine în contact cu toate momentele vieţii personale sau sociale. Din acest punct de vedere, putem să-l comparăm cu ceea ce era creştinismul în vremea lui de glorie, când legile şi moravurile aveau drept referinţă exclusivă doctrina

Bisericii. Astăzi, toate ţările musulmane se raportează la islam, chiar dacă există diferenţe importante între ele în interpretarea pe care o dau acestui raport. În mod contrar, ţările de cultură creştină au renunţat toate de a se mai raporta la Biserică, fie ea catolică sau protestantă, chiar dacă influenţa ei este profundă.

Iată de ce ne imaginăm că islamul nu este în largul său decât dacă este dominant în ţara în care este înrădăcinat. Se constată de altfel că aproape 75% din musulmani, adică 900 de milioane din 1200 de milioane, trăiesc în 36 de ţări unde islamul este majoritar. Altfel spus, islamul este minoritar sau aproape absent în 130 de ţări care, dintr-o populaţie totală de 2 600 de milioane de suflete, 55 de milioane sunt musulmani, abia depăşind 2%. În schimb, şi este parţial o consecinţă a celor înfăţişate mai sus, islamul se întinde pe un teritoriu continuu şi omogen: cu mici excepţii, el nu atinge nici America, nici Europa, iar în Africa el nu este prezent în forţă decât la nord de Ecuator, în Asia sunt cei mai mulţi, pentru că jumătate din musulmanii din lume trăiesc grupaţi în patru ţări: Indonezia, Pakistan, Bangladesh şi India.

Islamul le oferă acestor popoare diferite sentimentul de apartenenţă la o comunitate, *Ummă*[146], care uneşte credincioşii dincolo de diferenţele culturale evidente.

Pentru a intra în islam, formalităţile sunt simple: noul adept se purifică prin spălarea rituală, un duş de exemplu, şi pronunţă cu sinceritate formula profesiunii de credinţă *şahada*[147].

În schimb, este mult mai greu să părăseşti islamul. Conform Coranului, cel care abjură islamul merită moartea. S-ar părea deci că renumitul verset din Coran

146 Umma este cuvântul abstract derivat din umm, „mamă“, tot aşa cum cuvântul patrie provine din „tată“.

147 La ilah ila'ttah wa Muhammed rasul Allah, literalmente „Nu există altă divinitate în afară de Dumnezeu şi Mahomed este profetul lui Dumnezeu“, şahada înseamnă „mărturisire“, şahid este cel care mărturiseşte, adesea un martir. Oraşul iranian Mashhad este „locul martiriului“.

„Nu este silire la credinţă!”[148] înseamnă numai că nu este permis ca necredincioşii să fie convertiţi cu forţa. Islamul prevede de asemenea pentru unii dintre ei un statut de protejat, numit *dhimma*[149], care favorizează credincioşii religiilor „Cărţii”, mai ales evreii şi creştinii, în raport cu idolatrii cum sunt, de exemplu, animiştii. Totuşi ordinea comunităţii musulmane nu trebuie tulburată.

Nu este mai puţin adevărat că nemusulmanul într-o ţară a islamului nu este considerat un cetăţean ca toţi ceilalţi şi el simte uneori mai mult i i îi sau mai puţin discret caracterul anormal şi dureros al condiţiei sale.

Situaţiile variază în mod considerabil de la o ţară la alta. În Africa de Nord şi mai ales în Maroc şi în Tunisia, principiile non-constrângerii sunt perfect respectate. La polul opus, în Arabia Saudită, la islamul wahhabit, nu se pune problema admiterii prezenţei unei biserici sau a unei sinagogi şi este interzisă celebrarea slujbei sau a oricărui alt cult într-o casă particulară. Intoleranţa merge până la interzicerea meselor de Crăciun în restaurante. Consumul, chiar foarte moderat, de alcool este interzis tuturor, inclusiv nemusulmanilor. Aceste diferenţe de atitudine se explică prin structura islamului sunnit, majoritar până la 90%, care nu presupune existenţa unui cler, în consecinţă, nici autoritate religioasă centralizată. Aceasta înseamnă că un rol important revine iniţiativei specialiştilor Coranului, ulemalele[150], şi responsabililor moscheilor, imamii, pentru a interpreta principiile islamului.

Principiile islamului

Islamul este de o mare simplitate în principii; Dumnezeu este unic şi atotputernic, el le-a revelat oamenilor un text, Coranul, care a fost transmis prin intermediul unui bărbat, Mahomed.

---

148 Sura 2 din Coran, „Vaca“, verset 256; „la ikrah fid-diri‘.

149 Dhimma dată de la sfârşitul dinastiei omeyyazilor, în secolul al VIII-lea. Ea nu a existat niciodată în islamul şiit şi nu mai este în mod explicit în uz în islamul sunnit din zilele noastre.

150 Âlim, având pluralul ulema, înseamnă, „savant“, în sensul de doctor în Coran.

Coranul este cuvântul lui Dumnezeu. Mahomed nu este autorul, el a primit textul de la Gabriel, îngerul lui Dumnezeu.

Textul, perfect şi complet, acoperă toate nevoile omului şi societăţii. Coranul este referinţa supremă în orice domeniu: spiritualitate, drept, politică, economie, ştiinţe, morală individuală sau colectivă.

A recunoaşte atotputernicia lui Dumnezeu înseamnă a i te supune voinţei sale. Sensul cuvântului *islam* este exact „supunere”. Supunerea faţă de Dumnezeu constă în a asculta cuvântul său, adică a respecta cu rigurozitate prescripţiile Coranului.

Cele mai importante dintre ele sunt „cei cinci stâlpi ai islamului”: profesiunea de credinţă (*şahada*), rugăciunea de cinci ori pe zi, postul, pomana (*zakkat*) şi pelerinajul (*hadj*) [151]. Dar un bun musulman trebuie să cunoască bine Coranul în întregime, pentru că toată viaţa sa publică şi particulară trebuie să se desfăşoare în conformitate cu acesta. Coranul recomandă de altfel credincioşilor să-l recite ori de câte ori este posibil. Mii de credincioşi îl ştiu pe de rost de la un capăt la altul.[152]

Uneori, mesajul Coranului poate lăsa loc interpretărilor, dar nu pentru că inteligenţa umană este limitată. Islamul admite ca adevărată interpretarea pe care profetul Mahomed a dat-o prin modul său de viaţă, precum şi prin învăţătura sa. Texte complementare, numite *ḥadīth*, relatează această interpretare. Autenticitatea lor este asigurată prin grija extremă pe care o au specialiştii musulmani de a nota cu atenţie sursele, apărând astfel o suită cronologică a numelor celor care au cules această învăţătură. Pentru a face o comparaţie juridică, Coranul este Legea, provenind dintr-o putere superioară, şi textele complementare – ḥadīth – sunt jurisprudenţa, adică modul

---

151 Rugăciunea, postul şi pelerinajul sunt obiectul dezvoltărilor detaliate în secţiunea „Omul şi religia“.

152 Un bărbat care ştie tot Coranul pe de rost este numit hafiz, adică în mod literal, „păstrătorul“. Acesta este şi numele unui poet persan celebru.

în care a fost interpretată legea.

Credinţa musulmanilor se referă la tot ce conţine Coranul. Un ḥadīth

— i rezumă această credinţă astfel: „Să crezi într-un Dumnezeu unic, în mesagerii săi îngerii, în cărţile sale revelate, în mesagerii săi umani, în învierea din Ziua de Apoi, în discernerea între bine şi rău cu ajutor divin".

Acest lucru merită câteva comentarii:

Credinţa într-un Dumnezeu unic nu este proprie islamului, ea aparţine majorităţii zdrobitoare a celor care cred într-un univers creat. Totuşi, rigoarea cu care unicitatea lui Dumnezeu este afirmată de musulmani îi face pe unii dintre ei să le reproşeze creştinilor că adoră un Dumnezeu în trei persoane.

Îngerii sunt foarte prezenţi în Coranul ce, să ne amintim, a fost transmis prin Gabriel profetului Mahomed. Coranul îl menţionează de asemenea pe Arhanghelul Mihail, fără a-i indica atribuţiile, şi pe Malik, paznicul iadului, şi evocă existenţa altor îngeri fără a specifica numele şi rolurile lor. Îngerii au diferite roluri: să susţină tronul lui Dumnezeu, să-l slăvească pe Dumnezeu şi să-i servească drept mesageri…

Revelaţia lui Dumnezeu nu se limitează numai la Coran, care este cuvântul lui Dumnezeu în stare pură. Ea se regăseşte de asemenea în mesajul altor cărţi. Coranul indică în mod explicit: „foile lui Avraam", adică primele cinci cărţi ale Bibliei, Tora, numită „foaia lui Moise", Psalmii lui David, care fac parte din Biblie, şi Evangheliile. Islamul le oferă un loc aparte celor care se raportează la una sau la cealaltă din aceste cărţi. Ei sunt consideraţi „popoarele cărţii" (în arabă, *ahl el kitab*). Una din consecinţe este că i se permite unui musulman să se căsătorească cu o evreică şau cu o creştină lăsând-o să-şi practice religia[153].

---

153 Unui musulman îi este interzis să se căsătorească cu o necredincioasă, iar unei musulmane să se căsătorească cu un non-musulman. Coranul confirmă cărţile revelate înaintea lui, dar conform islamului, Tora evreilor şi Evangheliile creştinilor au fost alterate.

Mesagerii umani sunt profeţii (*nabi* sau *rassul* în arabă). Aceştia sunt oameni de o mare virtute şi modele de comportament aleşi de Dumnezeu pentru a transmite revelaţiile al căror conţinut fundamental este constant – unicitatea lui Dumnezeu, interzicerea răului... dar a cărui formă poate varia în funcţie de mediul social căruia se adresează aceste revelaţii. Ceea ce explică trimiterea, rând pe rând, a unor profeţi printre care Coranul îi menţionează pe: Adam, Enoh, tatăl lui Matusalem, Avraam, Iacob, David, Moise, Iisus, Ioan Botezătorul şi Mahomed. Această listă nu este exhaustivă. Coranul ne învaţă chiar că orice naţiune are un profet, dar după Mahomed nu va mai veni niciunul.

Când Dumnezeu va hotărî că a sosit timpul, universul va fi distrus, apoi, după o vreme, fiecare va fi readus la viaţă. Atunci va veni Judecatea de Apoi care ne va decide soarta în funcţie de faptele din viaţa noastră. Ceea ce reprezintă infernul şi paradisul este mai presus de orice imaginaţie; credinciosului i se cere numai să creadă.

Doar Dumnezeu singur cunoaşte binele şi răul. Morala ce trebuie respectată pentru a fi mântuit este conţinută în Coran, cel puţin în principii. Această morală este codificată prin legea musulmană, Şaria, care cuprinde şi elemente pur legislative: statutul personal, reglementarea comerţului, dreptul penal etc.

Pentru un musulman, islamul este religia perfectă: el este încununarea şi împlinirea revelaţiei divine. Tora şi Evangheliile sunt cărţi sfinte revelate de Dumnezeu, asemenea Coranului. Astfel, musulmanii iau pe socoteala lor evenimentele Istoriei sfinte şi se consideră drept fii spirituali ai lui Avraam. La fel, islamul recunoaşte venirea pe lume miraculoasă a lui Iisus Hristos, născut din Maica Domnului[154]. De ce Dumnezeu nu ar fi făcut să se nască un om fără tată, din moment ce el l-a creat pe Adam fără tată şi fără mamă?[155] Iisus este cel mai mare profet care a trăit

---

154 Iisus se spune Issa în arabă, iar Maria, Mariam.

155 Acest raţionament face dificilă interpretarea evoluţionistă a creării omenirii.

înainte de Mahomed; el va fi de altfel chemat să conducă Judecatea de Apoi. Acest rol excepţional al lui Iisus face de neconceput pentru un musulman supliciul morţii sale; ar fi avut loc deci o substituire şi cel care a murit pe cruce ar fi fost un necunoscut. Totuşi dacă evreii greşesc în a nu-l recunoaşte pe Iisus ca profet, creştinii se rătăcesc în a-l considera pe Iisus fiul lui Dumnezeu. Aceasta ar însemna să jignim măreţia lui Dumnezeu imaginându-ne că el ar fi luat formă umană şi este contrar Unicităţii sale să fi existat un Om-Dumnezeu pe pământ: Dumnezeu nu poate avea „asociat”.

La fel, Duhul Sfânt, anunţat de Iisus sub numele grec de *paraclet*, avocat, nu este o persoană divină, ci Mahomed, ultimul dintre profeţi, căruia Dumnezeu i-a încredinţat ultima dintre cărţile revelate, Coranul, definitiv şi intangibil.

Coranul

Arhanghelul Gabriel – *Djibril* în arabă –, mesagerul lui Allah, este cel care a transmis lui Mahomed textul divin al Coranului. Această revelaţie a fost progresivă şi ea s-a făcut în etape, pe o perioadă de 23 de ani, 13 ani la Meca şi 10 ani la Medina. S-a întâmplat chiar ca unele versete să fie anulate şi înlocuite cu o versiune ulterioară.

Mesajul lui Dumnezeu a fost transmis pe cale orală şi profetul l-a dictat atunci unui secretar. În fiecare an în luna Ramadanului, profetul îi recita Arhanghelului Gabriel ceea ce îi fusese revelat până atunci.

Nu ştim exact în ce ordine au fost revelate diferitele capitole din text. Al treilea calif, Othman, de teama divergenţelor între copişti, a hotărât redactarea unui text de referinţă unic pe baza documentelor pe care le deţineau predecesorii săi. Acesta este Coranul care s-a impus, fiind referinţa şi în zilele noastre. Astfel, profetul nu a efectuat niciodată în timpul vieţii o verificare şi o compilaţie a textelor scrise ale revelaţiei.

Forma oficială a Coranului, admisă de toţi musulmanii, cuprinde 114 capitole, „surele”, compuse

dintr-un număr variabil de versete, numite „ayat”[156]. În Coran, surele sunt clasate începând cu cele mai lungi şi terminând cu cele mai scurte. Prima sură este singura care face excepţie, *A-Fatiha*, „prologul”, al cărui text este următorul:

„Slavă lui Dumnezeu, Domnul lumilor.

Milosul, Milostivul.

Stăpânul Zilei Judecăţii!

Ţie ne închinăm, Ţie îţi cerem ajutorul.

Călăuzeşte-ne pe Calea cea Dreaptă, calea celor binecuvântaţi de Tine, şi nu a celor care te-au supărat, şi nici a celor rătăciţi.”[157]

A doua sură este cea mai lungă, având 286 de versete; ea se intitulează „Vaca”, deoarece se menţionează ordinul dat de Dumnezeu lui Moise să sacrifice o vacă; majoritatea indicaţiilor cu privire la practicarea cultului sunt reunite în această sură.

A treia sură, „Neamul lui Intran”, cuprinde 200 de versete; a patra, „Femeile”, 175 de versete şi aşa mai departe până la sura 114, „Oamenii”, care nu are decât 6 versete.

Cititorul occidental care lecturează Coranul în traducere rămâne surprins de aranjarea haotică a textului care amestecă fără nicio legătură logică, precum Vechiul Testament din Biblie, îndemnuri morale, dispoziţii juridice, pilde edificatoare etc. Totuşi o bună parte din atracţia

---

156 Cuvântul „sura“ avea ca rădăcină sour care înseamnă „zid“, „meterez“, ne gândim că este vorba de o analogie cu un meterez care protejează un bun preţios sau, ceea ce este acelaşi lucru, o separare între diferitele capitole ale revelaţiei. Cuvântul aya (plural ayat) are sensul de „semn“, semnul lui Dumnezeu. Cele 114 sure totalizează 6 236 de versete.

157 Traducerea acestei sure din Coran este preluată din traducerea Coranului în limba română, admirabil realizată de George Grigore. Sura este numită „Deschizătoarea“, este meccană şi are doar 7 versete. După cum mărturiseşte George Grigore, a preferat să redea în limba română arabul Allah prin Dumnezeu din dorinţa mărturisită de „a indica prin aceasta monoteismului iudaico-creştino-islamic.“ (A se vedea George Grigore în Notele explicative la traducerea Coranului în limba română, ed. cit., p. 471) (n. coord.).

Coranului provine din frumuseţea poetică a limbii. Coranul este deci inimitabil şi constituie un adevărat miracol.

Anumite dispoziţii ale Coranului, ce constituie în mod sigur un progres pentru societatea arabă din secolul al VII-lea, par astăzi anacronice, cel puţin pentru un spirit occidentalizat. De exemplu, Coranul codifică anumite raporturi între stăpân şi sclav şi admite aplicarea legii talionului („Ochi pentru ochi şi dinte pentru dinte"). În ceea ce priveşte regulile referitoare la femeie, ele sunt concepute pentru a o proteja într-o societate dominată de bărbat; regulile par evident retrograde dacă privim din perspectiva egalităţii bărbatului cu femeia.

Aplicarea strictă a Coranului la epoca actuală este împiedicată în mod fatal de evoluţia modernă a obiceiurilor. Iată de ce fundamentaliştii musul

— i mani resping societatea occidentală care perverteşte omenirea, din cauză că ea îi îndepărtează de practicarea Coranului.

Totuşi islamul recunoaşte că nu toate detaliile vieţii în societate sunt reglementate prin Coran, ceea ce nu este nici interzis, nici recomandat este lăsat la libera apreciere a fiecăruia. Deci, prin analogie cu riscurile provocate de alcool, de exemplu, vom condamna consumul de droguri. Această parte inevitabilă a interpretării ar putea conduce la o lectură „modernistă" a întregului Coran, şi pentru acest lucru lumea musulmană în totalitatea sa nu pare încă pregătită.

Fără un asemenea efort, nu ne imaginăm cum islamul ar putea să se extindă la întreaga umanitate, conform ţelului său declarat.

Diferitele forme ale islamului

Deşi referinţa la Coran dă unitate întregului islam, de care musulmanii sunt foarte ataşaţi, există şi aici, ca în celelalte mari curente spirituale, divergenţe şi grupări interne a căror origine se află adesea mult mai mult în rivalitatea intereselor politice sau a ambiţiilor personale decât în aspectul propriu-zis religios.

Islamul are, mai mult decât alte religii, ambiţia de a

controla întreaga conduită a societăţii şi în mod firesc el este mai adânc implicat în viaţa politică.

În sfârşit, egalitatea musulmanilor în faţa legii Coranului permite, poate mai mult decât în religiile ierarhizate, interpretări numeroase referitoare la punctele tratate neexplicit în Coran sau în tradiţie.

Se constată în orice caz, în cursul Istoriei, o proliferare a conflictelor în care se amestecă în mod confuz politicul şi religia fără ca să se poată determina întotdeauna factorul preponderent. O rivalitate politică este astfel cel mai adesea justificată şi explicată prin raţiuni religioase care persistă după dispariţia problemei politice şi lasă urme adesea adânci chiar în islam.

Este totuşi posibil de clarificat descrierea acestor curente şi orientări diferite clasificându-le în trei mari grupe inegale ca importanţă:

sunnismul şiismul i kharidjismul.

Primul curent, sunnismul, cuprinde o majoritate zdrobitoare, aproape 90% din musulmani.

Şiismul numără în jur de 10%, iar kharidjismul ar putea fi trecut sub tăcere dacă nu ar ilustra destul de bine modul de formare, încă de la începuturile islamului, a ceea ce unii numesc o sectă.

Ceea ce diferenţiază în mod fundamental aceste trei curente este, la origine, chestiunea legitimităţii califului, acela care este chemat să conducă întreaga comunitate musulmană în locul profetului Mahomed.

Pentru sunniţi, legimitatea aparţine tovarăşilor profetului. Succesorii lor au fost desemnaţi în diferite moduri, mergând până la un califat ereditar de facto.

Pentru şiiţi, legitimitatea aparţine rudelor de sânge ale profetului, prin ginerele său, Ali.

Pentru kharidjiţi, orice credincios cu o virtute ireproşabilă poate să fie liderul comunităţii dacă aceasta îl desemnează în unanimitate.

Disputa succesiunii datează din primii ani ai islamului, din momentul bătăliei de la Siffin în 657, când

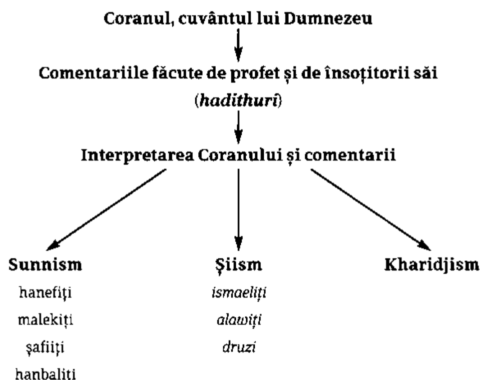
partizanii lui Ali, ginerele profetului Mahomed şi cel de-al patrulea calif, s-au opus lui Muawiyya, guvernatorul Siriei desemnat de cel de-al treilea calif, Othman, şi pe care Ali voia să-l destituie. În cursul bătăliei care era în avantajul lui Ali, partizanii lui Muawiyya au solicitat un armistiţiu legând versete din Coran la lăncile lor. A avut loc un arbitraj care i-a fost defavorabil lui Ali. Unii dintre partizanii lui Ali i-au reproşat acestuia că a acceptat arbitrajul, continuând să-l recuze pe Muawiyya care îndrăznise să lupte împotriva lui Ali: ei au devenit kharidjiţi. Alţii au rămas partizanii lui Ali, aceştia sunt şiiţii (*chi a* înseamnă „partid”). Ceilalţi sunt sunniţii (de la *sunna*, „tradiţie”).

Califatul

Instituţia califatului datează de la începuturile islamului, dar ea a cunoscut interpretări diverse. Cuvântul „calif, *khalifa* în arabă, desemnează literalmente un înlocuitor, un locotenent; el a fost mai întâi aplicat primilor trei succesori ai profetului. Unii musulmani considerau că alegerea califului trebuia să se facă în funcţie de criteriile de competenţă şi de calităţile morale, în timp ce alţii le acordau un privilegiu descendenţilor pe linie sangvină. Procedura de învestitură a califului nu a fost niciodată stabilită şi de-a lungul Istoriei au fost folosite formule foarte diferite.

Începând cu secolul al VII-lea, omeyyazii au introdus principiul dinastic şi, pentru a da încă şi mai multă greutate puterii lor, ei au decretat că rolul califului era de reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ şi nu al profetului. Au adăugat însă o precizare: califul nu putea să fie fiul unei concubine nearabe.

La căderea omeyyazilor, abassizii au întemeiat la Bagdad un califat la care aveau acces doar descendenţii familiei profetului. Califatul a fost transferat în Egipt până în 1517, dată la care a încăput pe mâinile lui Selim cel Groaznic, sultan turc din Istanbul. Califatul a fost desfiinţat de Atatürk în 1929, după ce acesta l-a redus în 1924 la rolul de simbol al solidarităţii islamice.

Totuşi, suveranitatea turcă a otomanilor nu s-a impus niciodată în Maroc, unde sultanul este moştenitorul califului omeyyad de Córdoba, stabilit în Andaluzia în 756, la venirea la putere a abassizilor. Putem deci să susţinem că sultanul Marocului este ultimul calif existent, el este Comandantul credincioşilor, dar autoritatea sa nu depăşeşte limitele regatului Marocului.

Se constată că în cursul celor douăsprezece secole de Istorie, principalul rol al califului a fost înainte de toate cel de şef religios al comunităţii credincioşilor, dar el s-a confundat adesea cu cel de sultan, şeful politic. Este mai ales cazul islamului şiit al cărui imam deţine funcţii politico-religioase care le includ şi pe cele ale califului.

Ne imaginăm inexplicabilele dificultăţi politice pe care le-ar ridica în zilele noastre orice tentativă de instaurare a unui califat pentru întreaga lume musulmană. Aceasta este totuşi speranţa cu care se hrănesc musulmanii fundamentalişti care doresc unitatea islamului prin supunerea faţă de legea religioasă.

SUNNISMUL

O mulţime de peste un miliard de oameni, uniţi prin aceeaşi credinţă, cuprinde în mod fatal diferite sensibilităţi.

În sunnism acestea se exprimă în patru şcoli care nu se disting decât prin puncte relativ minore referitoare la filosofie, drept sau modul de a-şi face rugăciunea.

Aceste scoli sau rituri al căror nume derivă de la cel al fondatorului lor sunt, în ordine cronologică, următoarele:

hanefitii

malekiţii şafiiţii

Jianbaliţii.

Ele reglementează elementele de drept musulman sprijinindu-se pe patru principii de importanţă descrescătoare:

Coranul tradiţia sau sunna, care a dat numele său sunnismului analogia cu cazuri asemănătoare din punct de vedere juridic consensul comunităţii.

Există mici diferenţe de interpretare asupra ultimelor două aspecte care diferenţiază aceste şcoli. Astfel, de exemplu, malekiţii consideră consensul comunităţii exprimat prin acela al savanţilor în teologie, ulemale, în timp ce hanefiţii admit o interpretare personală, dacă ea este orientată spre binele comunităţii. Hanefiţii fac în mod frecvent referinţă la analogii motivate cum se cuvine. Şafiiţii (se poate scrie şi shafiit) pun accentul pe tradiţie (sunna) şi consideră că există consens dacă există acordul tuturor riturilor; judecata personală este recuzată. Hanbaliţii, minoritari, dau ca şi malekiţii o mare importanţă consensului savanţilor în teologie.

Un mic detaliu permite recunoaşterea malekiţilor cu ocazia rugăciunii: alături de şiiţi, ei sunt singurii care ţin braţele de-a lungul corpului în timp ce alte rituri ţin braţele pe piept, mâna stângă susţinând mâna dreaptă.

Diferenţele de rit nu pun nicio problemă musulmanilor: fiecare poate urma fără niciun scrupul serviciile religioase ale altor rituri.

Din punct de vedere geografic, patru rituri se regăsesc în următoarele ţări:

Hanefiţii: Irak, Siria, Afghanistan, Pakistan, India, Turcia, China şi o mică minoritate în Egipt

Malekiţii: Egipt (mai ales în Egiptul de Sus), Africa de Nord şi Africa

Neagră (cu excepţia Africii Orientale)

Şafiiţii: Egiptul de Jos, Africa Orientală, Iordania, Sudul Arabiei.

Indonezia, Asia de Sud-Est

Hanbaliţii: Arabia Saudită (wahhabismul este o ramură a lor).

Aceste diferenţe de rituri în interiorul sunnismului nu au practic nicio influenţă asupra vieţii religioase zilnice a musulmanilor.

Diversitatea islamului se exprimă mai curând în distincţia între sunnism şi şiism pe de o parte, dar mai ales, aşa cum vom vedea mai departe în legătură cu practica religioasă, între concepţiile mai mult sau mai puţin mistice ale religiei.

Iată de ce, după ce am prezentat caracteristicile principale ale şiismului şi kharidjismului, vom reveni asupra diferitelor forme ale practicii religioase a islamului aşa cum se exprimă acesta mai ales în confrerii.

ŞIISMUL

f

Aşa cum s-a văzut, lupta pentru putere pare să fie motivul istoric cel mai evident al rupturii între sunnism şi şiism.

Totuşi, această chestiune a legimităţii puterii este astăzi foarte îndepărtată şi divergenţele dintre cele două forme ale islamului sunt de acum înainte de natură pur doctrinală: ele amintesc, păstrând măsura, pe cele care există între catolici şi protestanţi.

În aparenţă, referinţa la Coran îi dă unitate islamului tot aşa cum referinţa la Iisus Hristos este împărtăşită de toţi creştinii. Respectarea Coranului ce caracterizează în mod vizibil un bun musulman îi conduce pe şiiţi şi pe sunniţi la o practicare foarte asemănătoare. Diferenţele dintre cele două curente se referă la următoarele puncte principale:

Şiiţii numesc în fruntea comunităţii credincioşilor un

imam (literal: „cel care este în faţă”). Funcţia sa este în acelaşi timp religioasă şi politică, contrar califului sunnit care nu are decât o putere temporară, aceea de a face să fie respectată legea islamică. Imamul primeşte de la Dumnezeu o iluminare pentru a o interpreta şi a o adapta.

Imamul şiit este un descendent al profetului şi al ginerelui său, Ali. El este o fiinţă înzestrată cu calităţi supranaturale datorate acestei filiaţii: autoritatea şi deciziile sale sunt infailibile[158].

Descendenţa istorică a imamilor şiiţi s-a oprit la cel de-al 12-lea dintre ei. Acesta, Mahomed el Gawan (numit Mahdi), a dispărut în secolul al IX-lea. El nu a murit, ci a fost „ascuns”; el este ascuns ochilor oamenilor şi va reveni la sfârşitul veacurilor. Şiiţii aşteaptă întoarcerea ultimului imam, Mahdi, tot aşa cum evreii îl aşteaptă pe Mesia. Această teologie originală nu are echivalent în sunnism.

Interpretarea Coranului de către şiiţi este mai mult alegorică decât literală. Imamul, succesorul profetului, este păstrătorul unei cunoaşteri secrete care îi permite interpretarea religiei.

Sunt 100 de milioane de siiti, iar 56 de milioane trăiesc în Iran. Această ţară este singura cu o populaţie aproape în întregime şiită (93% din totalul locuitorilor). De aceea nu este de mirare că mentalitatea iraniană, foarte diferită de cea arabă, are imprimat şiismul în specificul său. În mare măsură, naţionalismul iranian s-a folosit de şiism pentru a se proteja de pericolele unei prea mari arabizări. Nu trebuie să uităm că rivalităţile şi uneori duşmănia au fost întotdeauna foarte puternice între arabi şi persani. Cele două popoare, în afară de islam, au puţine lucruri în comun: ei aparţin unor grupuri lingvistice diferite, semită şi indo-europeană, iar culturile lor sunt net distincte. În ciuda unei puternice arabizări a vocabularului

---

158 în schimb, aşa cum vom vedea în capitolul despre cler, sunniţii îl numesc imam pe cel care conduce rugăciunea la moschee. Există adesea mai mulţi imami la moschee. Imamul sunnit este un simplu credincios ales dintre credincioşi pentru cultura şi reputaţia morală, dar rolul său nu este nici supranatural, nici sfânt.

şi a islamizării modului de viaţă, Iranul îşi păstrează identitatea originară, chiar şi în practicile cerute de religie.

Astfel, pentru a nu cita decât câteva exemple, renumitele miniaturi persane nu ţin deloc cont de interdicţia coranică de a reprezenta oameni sau animale; calendarul încă în vigoare în Iran este zoroastrian, cel al islamului nefiind folosit decât strict legat de religie. În ceea ce-i priveşte pe celebrii poeţi persani, ei nu au ezitat niciodată să facă elogiul vinului şi al beţiilor, chiar dacă s-a putut găsi pentru aceste cuvinte un simbolism mistic…

O altă particularitate a şiismului este existenţa unui cler profesional format din mollahi, hodjatoleslami şi ayatollahi[159]. Mai curioasă este practica mariajului temporar care se referă la noţiunea coranică *muta'a*, termenul juridic aplicat bucuriei… de a poseda un bun. Puternic datorită acestei baze religioase, şiismul, mai ales cel iranian, practică o „căsătorie" uneori provizorie, înregistrată de mollah în schimbul unei retribuţii corespunzătoare. Aceasta este desigur o sursă de abuz şi de glume. Acum câteva zeci de ani, a face pelerinajul în oraşul sfânt iranian Qom era, pentru o văduvă sau pentru o femeie divorţată, sinonim cu a merge să petreacă cu un student la teologie al cărui devotament era plătit pentru finanţarea studiilor.[160]

O dispoziţie islamică de care se foloseşte foarte mult şiismul este aceea a *kitman-ului* care autorizează disimularea credinţelor în caz de risc personal grav. Cum nu ştim niciodată la ce ne expunem, această derogare este adoptată cu mult entuziasm în Iran, mai ales în afara domeniului religios.

În ciuda importanţei lor, particularităţile şiismului nu sunt vizibile în practica de zi de zi a credinciosului. Islamul, contrar creştinismului, insistă pe ceea ce-l uneşte şi nu pe ceea ce-l separă. Este musulman cel care crede în unicitatea lui Dumnezeu, în misiunea profetului şi în

---

159 Pentru mai multe detalii, a se vedea mai departe.

160 Această căsătorie provizorie se numeşte sire în persană.

caracterul revelat al cuvântului lui Dumnezeu în Coran. De aici decurg obligaţiile – rugăciune, post, pomană şi pelerinaj – ce sunt aceleaşi pentru toţi credincioşii. În consecinţă, un siit se manifestă ca un musulman sunnit şi nu există nicio segregaţie, de exemplu în moschei sau cu ocazia pelerinajului la Meca. Cel mult putem să recunoaştem un şiit după poziţia adoptată în timpul rugăciunii: se prosternează punând fruntea nu direct pe covoraşul de rugăciune, ci pe o piatră de Kerbala, un fel de cărămidă mică de mărimea unei piese de domino în care se află schiţa moscheii din oraşul respectiv, situat puţin mai la sud de Bagdad. Acolo a fost omorât Hussein (scris mai precis Husayn), fiul lui Ali şi cel de-al treilea imam şiit.

În religia populară, credinţa în caracterul semidivin al imamului lasă totuşi urme: unii şiiţi nu refuză să creadă că ultimul imam intervine din când în când pe pământ; îl consideră destul de puternic şi omniprezent pentru a-i adresa rugăciuni sau mesaje oriunde, de exemplu într-o sticlă aruncată în mare sau într-un puţ, convinşi fiind că imamul va fi capabil să-i afle conţinutul. Încă o dată, nu este vorba aici decât de credinţe populare apropiate de superstiţie, care nu au aprobarea şiismului oficial.

Ca şi islamul sunnit, şiismul nu mai evită venerarea personajelor sfinte prin evlavia populară. Echivalentul persan al ascetului musulman este *imamzadeh*, literal „fiul Imamului". Dar ceea ce diferenţiază în modul cel mai vizibil şiismul de sunnism este impresia de tristeţe sfâşietoare care se degajă în timpul „sărbătorilor" religioase şiite. În mod deosebit, martiriul lui Hussein, comemorat pe data de 10 a lunii de moharam, după calendarul lunar, este însoţit de procesiuni sinistre cu vaiete, gemete şi autoflagelări. Este o dovadă de evlavie să mărturiseşti astfel vitregia destinului.

Pentru a încheia scurta descriere a caracteristicilor şiismului, nu trebuie să uităm că această formă de islam a permis numeroase speculaţii teologice, pe linia gustului iranian pentru intelectualism. Doctrina şiită i se opune într-adevăr în mod radical sunnismului prin credinţa în

sensul ascuns al religiei, la care au acces numai spiritele superioare. Plenitudinea acestei cunoaşteri îi este rezervată imamului, dar şiismul constituie un teren favorabil înfloririi mişcărilor elitiste atrase de simbolism şi esoterism.

Printre aceştia, unii rămân în ortodoxia şiită, dar caută o apropiere mistică de Dumnezeu, în timp ce alţii au constituit adevărate religii distincte legate cu numele de islam, dar profund Originale[161]. Trei dintre ele dăinuie şi astăzi şi sunt reprezentate de:

Ismaeliţi alawiţi druzi.

Ismaelismul

Ismaelismul este asociat în general cu persoana lui Agha Khan, deşi acesta nu a fost recunoscut ca şef spiritual de întreaga mişcare.

Ismaelismul s-a născut din reforma şiismului promulgată de Ismail, fiul cel mare al celui de-al şaselea imam şiit, Djafar. Totuşi Ismail a murit în 762, cu 14 ani înaintea tatălui său, şi nu a putut niciodată să-şi exercite funcţiile de imam care-i reveneau de drept. Partizanii lui Ismail l-au recuzat pe al şaptelea imam şi pe următorii şi au rămas ataşaţi stăpânului lor, considerat ca un „al 7-lea imam ascuns[162]".

Ca orice curent islamic, ismaelismul nu se referă decât la domeniul spiritual; el a fost la putere în timpul glorioasei dinastii egiptene fatimide din 973 până în 1171. Astăzi strălucirea ismaeliţilor nu mai este deloc politică, dar comunitatea lor, foarte unită, dispune de o mare influenţă economică. Un mare număr de ismaeliţi ocupă poziţii de invidiat în întreprinderi din diferite ţări ca

---

161 Printre descendenţii aberanţi dispăruţi ai şiismului ismaelit, trebuie să amintim celebra sectă a Haşişinilor, literalmente „fumătorii de haşiş", de unde vine numele de asasin. Marele lor şef, Bătrânul Muntelui, sub influenţa drogului îşi transforma în fanatici adepţii şi îi trimitea să semene teroarea. Cartierul general al organizaţiei, fortăreaţa Ala- mut, la vreo 100 kilometri la vest de Teheran, a fost distrusă în 1256.

162 Iată de ce îi numim uneori şiiţi „septimani" pe ismaeliţi, în opoziţie cu „duodecimanii" ce recunosc 12 imami.

Regatul Unit al Marii Britanii, Portugalia, Belgia, Canada, Franţa şi unele ţări din Africa Orientală. Agha Khan însuşi controlează numeroase societăţi şi averea sa este celebră.

Strălucirea spirituală a ismaeliţilor depăşeşte cu mult cadrul mişcării lor. Poate de aceea se spune uneori că există 10 milioane de ismaeliţi. De fapt, putem evalua numărul lor ca depăşind uşor un milion, deşi nu există statistică sau recensământ oficial.

Ismaeliţii se împart în două ramuri:

Mustalii, originari din Yemen, care au emigrat în statul Gujarat în India în secolul al XI-lea. Mai sunt numiţi şi bohoras. Ei sunt în jur de 300.000 împărţiţi în trei curente cu doctrine distincte, dintre care unul s-a menţinut în Yemen. Mustalii indieni au o universitate în apropiere de Mumbai.

Nizariţii, care îl recunosc drept imam pe Agha Khan. Un grup numeros trăieşte în zonele muntoase din Asia Centrală; erau 250.000 în Afghanistan în regiunea Bamyan; numărăm de asemenea 120.000 în Tadjikistan, 80.000 în Xinjiang-ul (SinKiang) chinezesc, 120.000 în Siria, 80.000 în Iran, 250.000 în diverse regiuni din India şi Pakistan, fără a socoti 100.000 dispersaţi, aşa cum am văzut, în diferite regiuni ale lumii.

Ca toate mişcările de inspiraţie şiită, ismaelismul recunoaşte autoritatea unui imam, şef spiritual şi „emanaţie a lui Dumnezeu”. Dar în timp ce majoritatea şiiţilor, ca iranienii, consideră că descendenţa imamilor s-a oprit la cel de-al 12-lea, „ascuns”, fără descendenţă, ismaeliţii au menţinut o descendenţă neîntreruptă a imamilor de la Ismail, al 7-lea imam. Conform ismaeliţilor, fiecare imam este desemnat de predecesorul său care îi transmite învestitura divină. Această desemnare urmează cel mai adesea legătura de sânge. Astfel, Agha Khan este cel de-al 49-lea imam al ismaeliţilor nizariţi, adică nepotul imamului precedent al cărui mausoleu este la Assuan, în Egiptul de Sus.

Rolul spiritual al imamului este considerabil, pentru că el este manifestarea lui Dumnezeu pe pământ sub formă

umană. El este o fiinţă de natură superioară care serveşte drept intermediar sufletelor, astfel încât ele să acceadă la Dumnezeu. Prin discursurile şi scrierile sale, imamul, cum este cazul lui Agha Khan, dă instrucţiuni spirituale credincioşilor săi şi îi călăuzeşte. Schematizând, putem spune că ismaeliţii consideră islamul obişnuit ca formă elementară a vieţii spirituale şi de aceea ei nu au nicio reţinere în a se declara musulmani. Totuşi, există şi o doctrină secretă, esoterică numită „batin", analogă celei a anumitor mişcări sufi[163]. Accesul la această cunoaştere esoterică pe care o revendică ismaeliţii le permite să-şi interiorizeze şi să-şi intelectualizeze religia. Ei consideră că prescrierile Coranului nu au un caracter strict obligatoriu şi pot fi trăite în mod simbolic. Ismaeliţii nizariţi se mulţumesc în general cu două rugăciuni pe zi, nu-şi impun postul în timpul Ramadanului, acceptă să bea vin şi recomandă monogamia. Ei pot accepta în mod simbolic divinitatea lui Ali, ginerele profetului, în care cred ceilalţi disidenţi ai şiismului – alawiţii. Se ştie că ismaeliţii nu sunt deloc înclinaţi spre fanatism şi acceptă cu uşurinţă dialogul cu celelalte religii. Totuşi, niciodată ei nu fac prozelitism, ceea ce explică în parte numărul lor relativ mic.

Să adăugăm că ismaeliţii din India, khodji, au adoptat în credinţele lor elemente luate din hinduism. Uneori în cursul Istoriei, deschiderea spirituală a ismaeliţilor le-a adus persecuţii din partea musulmanilor ce respectau strict normele religioase.

Disidenţii şiismului: alawitii şi druzii *i*»

Alawitii sunt o sectă şiită care aprofundează cultul personalităţii lui Ali până la a vedea în el întruparea divinităţii. Există alawiţi în Siria şi în Turcia. În Siria ei sunt aproape 1 milion; reprezentantul lor celebru este preşedintele Assad (Assad înseamnă „leu"). În Turcia, numele lor este „alevi", care se aplică de asemenea şiiţilor în ansamblul lor; ei sunt câteva sute de mii, aproape toţi

163 A se vedea mai departe paginile consacrate sufismului şi confreriilor musulmane.

kurzi.

Aceşti alawiţi nu au nimic în comun cu dinastia marocană care poartă acelaşi nume, derivat de asemenea din numele lui Ali: Marocul este sunnit de rit malekit.

Druzii apar târziu, în secolul al XI-lea, când al şaselea calif, al Hakim, declară că este locuit de Dumnezeu. Printre partizanii săi erau un turc numit AI Darazi, de unde vine numele de druzi. Dar AI Darazi nu a avut o soartă de invidiat, fiind ucis; de aceea druzii preferă să se numească *muwahiddum* (la singular: *muwahid*), adică „unitarienii”, în arabă (de la *wahid*: unic).

Druzii constituie un grup închis, cu o doctrină secretă în care există mai multe grade de instruire şi iniţiere, dintre care unele sunt ereditare. Iniţiaţii sunt „ukkal” şi ceilalţi sunt „jahhel”.

Nu există nici ceremonii, nici locuri de cult. Druzii îşi datorează între ei un respect absolut al adevărului. Originalitatea cea mai uimitoare a credinţelor druze este aceea că nu există decât un număr limitat de suflete. Astfel, sufletele trec dintr-un corp în altul în momentul morţii: aceasta este metempsihoză caracteristică religiilor din India. Druzii cred în Judecatea de Apoi care va fi făcută pe baza tuturor faptelor realizate de acelaşi suflet în cursul reîncarnărilor succesive.

Diferenţele dintre religia druză şi islam sunt considerabile: monogamia este obligatorie, rugăciunea nu este obligatorie şi poate fi înlocuită cu meditaţia fără a avea un orar fix, nu există pelerinaj, perioadele de tăcere înlocuiesc postul, iar în ceea ce priveşte pomana legală, zakatul, ea nu este reglementată.

Druzii sunt în jur de 600.000. În Liban, muntele druz sau Chouf, sud-estul Beirutului adăposteşte 200.000. În Siria locuiesc 300.000 de adepţi, iar o comunitate mică de 50.000 de membri trăieşte în Israel.

O sectă şiită: Ahl-e Haqq[164]

---

164 Această expresie arabo-persană se poate traduce prin „oamenii adevărului“, adică oamenii lui Dumnezeu-Adevăr. Li s-au dat numeroase alte denumiri ca Yarestan (totalitatea celor iubiţi), Kauai, Tayfa. Şiiţii îi

În mod oficial nimic nu permite să dezvăluim existenţa celor 500.000 de adepţi ai acestei mişcări, pentru că ei sunt toţi recenzaţi ca musulmani şiiţi. Aproape toţi sunt kurzi iranieni, deşi îi întâlnim şi în Turcia, în Irak, chiar şi în India sau în Caucaz.

Credinţele sectei Ahl-e Haqq au doar legături îndepărtate cu credinţele islamului, deşi nimic nu le interzice adepţilor ei să frecventeze moscheile.

Ceea ce numim esoterismul kurd are drept fondator un anume Sultan Sehak care a trăit în secolul al XIV-lea. Conform cărţii sale sfinte, Daftar („caiet”, în persană), Dumnezeu era înainte de creaţie asemenea unei perle într-o scoică. În momentul în care scoica s-a deschis, creaţia s-a manifestat în primul rând sub forma a patru îngeri, preferaţii lui Dumnezeu. Primul este Gabriel (*Djibril* în arabă, numit şi Benyamin sau Ruh al-Amin, „suflarea cinstită”), ceilalţi îngeri sunt Rafael (Esrafil sau Pir Muşi), Mihail (Dawud) şi Azrael (Mustafa, îngerul morţii), la care se adaugă un înger-femeie, Ramzbar.

Spiritul de deschidere al sectei Ahl-e Haqq îi face să vadă în cele cinci personaje principale ale islamului şiit – profetul Mahomed, ginerele său Ali, nepoţii săi, Hassan şi Hussein, precum şi fiica sa, Fatima – manifestările acestor cinci îngeri. La fel de toleranţi sunt şi cu creştinii, pe drept cuvânt puţin numeroşi în regiune, pentru că Iisus, Petru, Simion, sfântul Ioan şi Maria sunt tot manifestările lor. Este normal ca sfântul Ioan, autorul *Apocalipsei*, să fie o manifestare a îngerului morţii. Lucrurile se complică atunci când Sfântul Matei este asimilat cu Mahomed şi când aflăm că Iuda este cel care a fost răstignit în locul lui Iisus şi sub înfăţişarea acestuia.

În ce-i priveşte pe majoritatea muritorilor, ei dispun de trei suflete: unul este inteligenţa, al doilea este de natură animală, sângele, şi al treilea, care doar el supravieţuieşte după moarte, este fie luminos, fie întunecat.

---

desemnează impropriu sub numele de Aii Allahi („cei care-1 iau pe Aii drept Dumnezeu“).

Sufletele luminoase merg în rai şi sufletele întunecate merg în iad, şi una, şi cealaltă din aceste destinaţii fiind de natură pur spirituală, înainte de a atinge acest obiectiv final, fiecare suflet trebuie să se încarneze în 1001 corpuri succesive, niciunul mai puţin. În cazul faptelor rele, un suflet poate rămâne fără corp un anumit timp sau se poate încarna într-un animal.

Cât priveşte practica religioasă, ea comportă aspecte secrete ca în orice esoterism, precum şi rituri de iniţiere.

Fiecare credincios trebuie să adere la una din cele unsprezece familii spirituale ale mişcării, conduse de un ghid (*dălii*). Pentru a simboliza supunerea sa, credinciosul îşi „predă capul” sub forma unei nucşoare pe care ghidul o sparge.

Viaţa religioasă este colectivă şi presupune puţine rugăciuni individuale. Se practică diverse sacrificii, sângeroase sau nesângeroase. Sunt considerate ca fiind sângeroase nu numai sacrificarea animalelor mici, ci şi ofrandele de rodii sau pepene a căror pulpă este roşie ca sângele.

Cu ocazia sărbătorii comunităţii, se impune un post de trei zile şi trei nopţi fără întrerupere. Credincioşilor nu li se permite să-şi taie mustaţa.

Kharidjismul

Kharidjismul constituie cel de-al treilea mare curent al islamului, după sunnism şi şiism. Din punct de vedere numeric, el este minoritar, pentru că reprezintă mai puţin de 1% din musulmani.

Rolul istoric al kharidjismului este totuşi mai puţin neglijabil decât efectivele sale.

Cuvântul „kharidj” înseamnă în mod literal „cel care iese”. Ne-am putea gândi că este vorba de a ieşi din sunnism, grupul majoritar al islamului. Se pare mai curând că acest cuvânt se leagă de un verset din Coran în care un bun musulman iese din tabăra sa pentru a merge să apere religia.

Am văzut că mişcarea kharidjită s-a născut în momentul bătăliei de la Siffin, când unii musulmani au

refuzat arbitrajul acceptat de Ali. Ali însuşi a fost asasinat puţin mai târziu, în 661, de un kharidjit, la Moscheea Kufa în Irak. Kharidjiţii au dobândit astfel o reputaţie de mare intransigenţă. La începuturile islamului, unii dintre ei, azrakiţii, s-au dovedit extremişti periculoşi. Ei practicau mai ales asasinatul, inclusiv al femeilor şi copiilor, victimele fiind musulmanii care nu erau de acord cu teoriile lor.

Din azrakiţi n-a mai rămas nimic în zilele noastre, iar toţi kharidjiţii aparţin ramurii ibadite – sau abadită – care este mult mai tolerantă.

Kharidjiţii trăiesc în câteva locuri izolate din lumea musulmană: în sudul Algeriei (la M'zab, în jurul Gharda ia şi la Ouargla), în Tunisia (în insula Djerba), în Libia (Djebel Nefusa), în insula Zanzibar, în Tanzania, cât şi în Sultanatul Oman. Primele trei localităţi au populaţii berbere; ele au fost probabil atrase de o doctrină care se potrivea specificului lor.

În ceea ce priveşte doctrina, rigorismul kharidjiţilor se manifestă prin câteva convingeri pe care nu le împărtăşesc toţi musulmanii:

Faptele sunt cele care dovedesc sinceritatea şi realitatea credinţei. O greşeală gravă duce deci la pierderea calităţii de credincios.

Condamnarea la iad are un caracter definitiv: Dumnezeu nu poate să nu-şi respecte promisiunile sau ameninţările. În opoziţie, unii musulmani non-kharidjiţi cred că nimic nu-i este imposibil bunătăţii lui Dumnezeu, iar iadul va fi poate provizoriu.

Totuşi intoleranţa faţă de ceilalţi musulmani este însoţită uneori în mod curios de o atitudine contrară la adresa celorlalţi „oameni ai Cărţii”, evrei sau creştini. Unii kharidjiţi au mers până la a crede că profetul fusese trimis special pentru arabi, ceea ce permite să lase un loc de invidiat celorlalte religii revelate.

În materie de politică, caracterul minoritar al kharidjiţilor îi duce la practicarea *kitman-ului*, adică disimularea convingerilor în caz de mare pericol.

Desemnarea unui imam în fruntea comunităţii se realizează în mod foarte democratic la kharidjiţi; chiar şi un sclav de rasă diferită poate fi ales dacă are calităţile cerute. El este atunci atotputernic, ca şef de război, judecător sau teolog. El este imediat revocabil dacă nu respectă dogmele.

Kharidjismul permite totuşi comunităţii să trăiască fără imam.

De notat în sfârşit că adepţii kharidjismului au cunoscut cea mai mare putere înainte de secolul al XII-lea, când capitala lor era în Africa de Nord

(Tahert, Sijilmassa). Lor li se datorează o bună parte a islamizării Africii

Negre, mai ales cea a popoarelor din Niger şi din Nigeria, haoussas, peuli şi kanouris.

Calendarul islamic

Era islamică începe cu anul „Hegirei”[165], fuga profetului de la Meca la Medina, în anul 622 al erei creştine.

Coranul precizează că timpul se măsoară după lună. Anul are 354 de zile repartizate în 12 luni selenare de 29 sau 30 de zile.

Numele lunilor selenare:

muharram safar rabi el awal (rabi primul)

rabi el thani (rabi al doilea)

jumadi el awal jumadi el thani rajab shaaban ramadan[166]

shawal dhu el qada dhuelhijja în plus, există 11 ani bisecţi pentru fiecare perioadă de 30 de ani. Ultima lună, *dhu el hijja*, are o zi în plus.

---

165 Hegira, în arabă hidjrat, înseamnă „fugă“.

166 D-ul din ramadan, este o literă pur arabă, numită dad, care se pronunţă z în persană. Ea este adesea transcrisă dh. Expresia franceză: faire du ramdam provine din zgomotul pe care-1 fac musulmanii în timpul nopţilor din Ramadan. Să amintim că mouloud, naşterea profetului, se situează spre 10 sau 12 ale lunii rabi el awal şi Noaptea Destinului, pe 27 a Ramadanului.

În majoritatea ţărilor musulmane se pot folosi două serii de luni, selenare sau solare. Primele sunt cele care reglementează viaţa religioasă. Pentru lunile solare, musulmanii utilizează fie denumirea noastră (ianuarie, februarie...) adesea pronunţate englezeşte, fie numele arabe ale acestor luni.

Conform musulmanilor, avantajele calendarului lunar constau în faptul că postul Ramadanului este ţinut în fiecare an într-o perioadă diferită, ceea ce egalizează duritatea acestei încercări pentru toate regiunile lumii.

Numele lunilor solare:

tashrin el awal (octombrie)
tashrin el thani (noiembrie)
kanoun el awal (decembrie)
kanoun el thani (ianuarie)
shoubat (februarie)
azar (martie)
nisan (aprilie)
ayar (mai)
haziran (iunie)
temmouz (iulie)
ab (august)
eyloul (septembrie)

Anul lunar rămâne totuşi mai scurt cu vreo zece zile decât anul solar, ceea ce decalează progresiv lunile celor două calendare. Ramadanul, de exemplu, poate, potrivit epocilor, să cadă în oricare perioadă a anului civil creştin.

Practicarea islamului

Islamul îşi datorează în mod incontestabil o parte a succesului simplităţii sale: pentru a trece la islam, este de ajuns să se pronunţe profesiunea de credinţă, şahada, şi, pentru a fi un bun musulman, să se respecte prescripţiile Coranului din care rugăciunea, postul, pomana şi pelerinajul constituie ceilalţi stâlpi. Nu există cler, excepţie făcând şiismul, iar un covor de rugăciune poate ţine loc de moschee.

În practica sa religioasă zilnică, musulmanul este prea puţin preocupat de diferenţele doctrinale între

diversele curente, sunnit, şiit sau kharidjit, încât aproape le ignoră existenţa. Astfel întâlnim în mod curent, de exemplu, mozabiţi care nu ştiu că sunt kharidjiţi şi nu-şi pun întrebarea de ce comunitatea lor a mers să caute refugiu în adâncul Saharei pentru a scăpa de persecuţiile altor musulmani. La fel, numeroşi musulmani sunniţi, de altfel foarte instruiţi, ignoră orice credinţe ale şiismului, ceea ce explică în parte influenţa revoluţiei islamice iraniene în anumite medii arabe sunnite.

Ca atare, diviziunile dogmatice dintre cele trei mari curente ale islamului nu au în viaţa de zi cu zi importanţa pe care analiza noastră pare că poate le-o acordă.

În schimb, practicarea islamului poate varia în mod foarte apreciabil în funcţie de un alt factor independent de constrângerile doctrinale: unii credincioşi deosebit de religioşi nu se mulţumesc să respecte obligaţiile Coranului. Ei caută, stând în preajma unor maeştri spirituali, să fie şi mai mult în slujba lui Dumnezeu, în special pe calea misticismului.

Astfel islamul, care ar fi putut fi o religie abstractă şi neorganizată, devine un mozaic de şcoli, fiecare cu personalitatea şi organizarea sa, uneori foarte strictă.

Cu siguranţă, raportarea la Coran şi respectul purtat profetului menţin în acest ansamblu o destul de mare coeziune de principiu, dar nu putem nega că în interiorul islamului se exprimă sensibilităţi atât de diferite, încât ele provoacă destul de frecvent conflicte sau chiar războaie.

Dacă vrem să încercăm să aducem puţină ordine în această agitaţie, o primă distincţie poate fi făcută între musulmanii mai preocupaţi de instaurarea unei societăţi cu adevărat islamice şi cei înclinaţi mai mult spre misticism.

Primii sunt în mod evident foarte implicaţi în chestiunile politice, ceea ce nu este de mirare pentru că islamul este o religie globală. Exemplul cel mai tipic al acestei orientări este mişcarea Fraţii Musulmani şi curentele fundamentaliste care îi sunt apropiate, aşa cum

sunt salafiţii[167].

În ceea ce-i priveşte pe musulmanii mistici, ei se alătură toţi la ceea ce numim sufism. Acest curent include „confreriile musulmane", deşi preocupările mistice variază mult de la o confrerie la alta.

Nu trebuie să uităm nici numărul important, dar într-adevăr nu majoritar, al musulmanilor sinceri care nu împărtăşesc opiniile acestor două curente. Este în special cazul musulmanilor „laici", care trăiesc cu scrupulozitate preceptele religiei lor, dar care se adaptează foarte bine la societatea căreia îi aparţin, chiar dacă aceasta nu este condusă de legea islamică a Sariei. Numeroşi musulmani cu educaţie parţial occidentală sunt incluşi în această categorie.

Pentru a completa acest tablou al practicii musulmane, trebuie să cităm de asemenea practicile „populare" ale islamului, care sunt, cel mai adesea, vestigiile religiilor anterioare; le întâlnim încă în societăţile rurale tradiţionale impregnate de animism, dar dispariţia lor pare iminentă.

Deoarece nu putem intra în detaliul tuturor manifestărilor vieţii musulmane, vom prezenta numai câteva exemple, printre cele mai tipice sau cele mai importante:

Fraţii Musulmani[168];

sufismul în general;

două exemple de confrerii: naqshbandiya în Rusia şi murizii din Senegal.[169]

Vom încheia acest capitol despre islam cu câteva rânduri despre ahmazi, ce constituie o erezie specifică.

Fraţii Musulmani

Actualitatea îi plasează adesea pe Fraţii Musulmani în prim-plan, dar tezele lor religioase sunt puţin cunoscute în Occident.

---

167 De la salaf, strămoşi: este întoarcerea la islamul originar.

168 în arabă: ikhwan el muslimun.

169 în privinţa Musulmanilor negri americani, a se vedea descrierea acestora mai departe.

Mişcarea a luat naştere în Egipt în 1928, când un grup de credincioşi i-a propus predicatorului Hassan el Banna să-şi pună în practică ideile de restaurare a islamului. În acea epocă a prezenţei coloniale britanice, musulmanii trăiau un sentiment de neputinţă şi umilinţă; ei aşteptau un lider capabil să inspire o adevărată politică islamică.

Mişcarea Fraţilor Musulmani a luat un avânt spectaculos: ea număra 60.000 de membri în 1941, 500.000 în 1945 şi mai mult de 1.500.000 în 1948. Regimul corupt al regelui Faruk a fost tulburat de această mişcare şi Hassan el Banna a fost asasinat în februarie 1949; el nu avea decât 43 de ani.

Mişcarea a devenit clandestină, a avut un moment de speranţă când generalul Neghib a răsturnat monarhia, dar a fost din nou persecutată sub Gamal abd el Nasser. Fraţii Musulmani s-au răspândit totuşi în afara Egiptului şi au inspirat mişcările palestiniene Fatah şi pe cea a fedayinilor. În Siria, guvernul condus de Hafez al Assad şi de coreligionarii săi alawiţi nu putea să provoace decât ura musulmanilor sunniţi, majoritari 70% în ţară. Au urmat insurecţii şi represiuni, episodul cel mai sângeros sfârşindu-se în 1982 cu aproximativ 20.000 de morţi la Hama. Acest oraş de 250.000 de locuitori, al patrulea din Siria, nu a fost îngenuncheat decât după o lună de lupte îndârjite.

Care este deci doctrina care uneşte această mişcare al cărei rol politic depăşeşte Egiptul şi Siria pentru a cuprinde toate ţările musulmane? Este pur şi simplu doctrina islamului în toată puritatea şi rigoarea sa. Fratele musulman nu caută să-i adauge ceva, orice ar fi.

Legea fundamentală a mişcării stabilită în 1945 îi cere numai credinciosului să fie în mod total consecvent credinţei sale: în acest sens vorbim de islamul integrist, dar este vorba mai degrabă de un islam integral. Totuşi se cere un jurământ de credinţă faţă de „liderul general”, ceea ce evocă practicile confreriilor musulmane despre care vom vorbi în curând.

Fraţii Musulmani respectă cu scrupulozitate Coranul, ei îşi impun regulile morale ale religiei lor, dar se străduiesc de asemenea să instaureze o putere politică musulmană, cel puţin în ţările cu majoritate musulmană. Aceasta spune că desfiinţarea califatului de către Atatürk în 1924 este, pentru ei, o faptă nelegiuită, cum nelegiuite sunt democraţiile laice, regimurile comuniste atee şi toate formele de libertate care admit practici contrare legii islamice a Ş ariei. Această logică duce şi la respingerea naţionalismului arab, căci singură „umma” este coranică, comunitatea credincioşilor, care nu poate fi îngrădită de frontiere artificiale.

În realitate, forţa Fraţilor Musulmani constă tocmai în faptul că ei nu pot fi atacaţi din punctul de vedere al ortodoxiei islamice. Neliniştea pe care ei o trezesc printre conducătorii tuturor ţărilor musulmane arată în ce măsură această societate islamică ideală pare puţin compatibilă cu structurile politice contemporane, moştenite în mare măsură din Occident. Aceste structuri răspund totuşi altor nevoi, mai ales de respectare a particularităţilor, la care Fraţii Musulmani nu au dat încă un răspuns satisfăcător.

SUFISMUL

Sufismul este misticismul islamului. Ca acesta, el are particularitatea de a exista atât în islamul sunnit, cât şi în islamul şiit.

A descrie sufismul este o sarcină redutabilă. Ca orice misticism, el este înainte de toate o căutare a lui Dumnezeu şi manifestarea sa poate lua forme foarte diferite. Pe de altă parte, prin aspectele sale esoterice[170], el prezintă practici secrete, rituri de iniţiere, şi ele variabile în funcţie de maeştrii care îl predau.

Deşi sufismul se vrea în mod riguros musulman, islamul tradiţional, sunnit şi şiit, priveşte sufismul cu cea mai mare neîncredere.

În Iran, majoritatea mollahilor se opun puternic sufismului, iar în islamul sunnit majoritatea teologilor sunt

170 Din grecescul esoterikos, „rezervat adepţilor“, „interior“, în opoziţie cu exoteric, „care se face în public“, „exterior“.

mult mai interesaţi de litera Coranului şi interpretările sale juridice decât de speculaţiile sufiştilor, suspectaţi de erezii. Această opoziţie generalizată contribuie la discreditarea sufismului.

În plus, sufismul nu are nicio unitate. Fiecare maestru[171] îşi constituie un grup de discipoli atraşi de reputaţia învăţăturii sale. Cel mult, aceşti maeştri declară că aderă la o „confrerie”, ea însăşi fondată de un sufist celebru care a trăit în vechime; nimeni nu verifică o oarecare ortodoxie a învăţăturii date, din moment ce ea se referă la islam.

Importanţa acestui islam discret nu este mai puţin remarcabilă. Din punct de vedere istoric el a jucat un rol de prim-plan în apariţia unor devieri ale şiismului care sunt ismaelismul şi religia druză. În literatură, sufismul a inspirat profund anumite opere arabo persane, cele mai remarcabile fiind *Poveştile celor o mie şi una de nopţi* sau poemul de dragoste dintre Leyla şi Majnun.

Totuşi, sufismul rămâne prin spiritualitatea sa cel mai original. În concepţia sufistă, apropierea de Dumnezeu se efectuează în mod gradual. Trebuie mai întâi să se respecte legea Coranului, dar acesta nu este decât un dat prealabil care nu permite înţelegerea naturii lumii. Riturile sunt lipsite de eficacitate dacă nu le cunoaştem sensul ascuns. Numai o iniţiere permite să se pătrundă dincolo de aparenţe. Omul, de exemplu, este un microcosmos, adică o lume la scară redusă în care găsim imaginea universului, macrocosmosul. Este deci firesc ca, aprofundând cunoaşterea omului, să ajungem la o percepţie a lumii care este deja o apropiere de Dumnezeu.

Conform sufiştilor, orice experienţă provine de la Dumnezeu şi Dumnezeu singur este real. Lumea creată nu este decât o reflectare a divinului, „Universul este umbra absolutului”. Numai un efort de renunţare la lume permite

171 Acest maestru se numeşte sheikh în arabă şi pir în persană; cele două cuvinte au sensul de „bătrân“, „vechi“. Termenul de sufist ar veni din cuvântul arab souf, „lână“, din cauza veşmântului din lână de calitate inferioară purtat de sufişti.

înălţarea la Dumnezeu. „Omul este o oglindă care, odată şlefuită, îl reflectă pe Dumnezeu”.

Dumnezeul pe care îl descoperă sufiştii este un Dumnezeu al iubirii la care putem accede prin iubire: „Cine-l cunoaşte pe Dumnezeu îl iubeşte; cine cunoaşte lumea renunţă la ea”. „Dacă vrei să fii liber, fii prizonierul iubirii”.

Acestea sunt luări de poziţie pe care creştinii mistici nu le vor nega. În această privinţă este curios să subliniem convergenţele sufismului cu alte curente filosofice sau religioase: la originea sa, sufismul a fost influenţat de gândirea pitagoreică şi de religia zoroastriană a Persiei; iniţierea sufistă, care permite o renaştere spirituală, aminteşte şi de botezul creştin şi am putea chiar găsi câteva reminiscenţe budiste în formula sufistă „omul este nonexistent în faţa lui Dumnezeu”.

Aceeaşi diversitate şi aceeaşi imaginaţie în tehnicile spirituale ale sufismului: căutarea lui Dumnezeu prin simbolism trece, la unii sufişti, prin muzică sau prin dans, care, spun ei, transcende gândirea; acest lucru îl practica Djalal ad-Din Rumi, numit Mevlana, fondatorul dervişilor rotitori; la alţi sufişti simbolismul este un exerciţiu intelectual în care se speculează acest lucru, aşa cum fac evreii Cabalei, pe marginea valorii numerice a literelor; uneori, prin repetarea la nesfârşit a invocării numelor lui Dumnezeu, sufiştii caută o uniune cu El[172].

Sufismul îi aduce astfel islamului o dimensiune poetică şi mistică pe care am căuta-o zadarnic la exegeţii prea exigenţi ai textului coranic. Iată de ce ultimii, iritaţi de această revărsare de credinţă, caută să marginalizeze sufismul. Iată de ce sufiştii ţin atât de mult să-şi justifice practicile arătând că ele provin de la însuşi Profetul: Mahomed ar fi primit odată cu Coranul revelaţiile

---

172 Islamul a stabilit lista celor 99 din cele mai frumoase nume ale lui Dumnezeu (al asma’al husna); acestea sunt atributele puterii divine ca: ghaffar, indulgentul; rafi, cel care înalţă; wasi, omniprezentul; sabar, foarte răbdătorul... Mătăniile musulmane conţin 99 de mărgele care permit recitarea pe de rost a acestor nume.

esoterice pe care nu le-ar fi comunicat decât unora dintre însoţitorii săi. Astfel maeştrii sufişti leagă învăţătura lor de un şir lung al predecesorilor care îi autentifică.

Această legimitate prin referinţa la profet nu antrenează totuşi uniformizarea mişcării sufiste: şcolile sunt în număr foarte mare şi fiecare are stilul său şi practicile sale.

Aceste şcoli sunt în general desemnate sub numele de confrerii. Înainte de a trece la studierea unora dintre ele, trebuie totuşi să ţinem cont de faptul că aceste confrerii au devenit, dacă nu o instituţie, cel puţin un mod de a trăi islamul atât de bine acceptat, încât tot felul de mişcări, mistice sau nu, se laudă cu titlul de confrerie pentru a-şi exercita activităţile. Să nu ne mirăm deci că întâlnim uneori confrerii foarte puţin mistice cu o spiritualitate rudimentară foarte îndepărtată de speculaţiile înalte care au făcut din sufism una din componentele majore ale spiritualităţii universale.

Confreriile musulmane

Confreriile grupează discipolii unui maestru sufist. Învăţătura este, înainte de toate, o iniţiere, o transmitere a experienţei maestrului către discipol. Ataşamentul faţă de persoana maestrului este liantul grupului tot aşa cum era cazul în şcolile din Grecia Antică sau din Evul Mediu Occidental.

Termenul arab pe care îl traducem prin confrerie este *tariqa*, însemnând „cale[173]”; el exprimă ideea unei trepte spirituale spre Dumnezeu. Islamul a cunoscut zeci de confrerii dintre care multe sunt încă foarte active. Unele numără câteva sute de mii de membri, dacă nu chiar milioane. Este totuşi dificil să propunem cifre mai precise, căci legătura personală a maestrului cu discipolul este secretă şi nu se traduce în statistici.

Confreriile poartă în general un nume derivat din cel al fondatorului. Dintre cele mai cunoscute şi mai

---

173 în arabă, „drum“ („cale“) se spune tariq (plural toroq); tariqa este cuvântul abstract corespunzător (plural tara’iq), „Q“ redă o literă ârabă diferită, dar apropiată de „k“.

importante vom cita:

Naqshbandiya, fondată în secolul al XIV-lea, foarte activă în Asia Centrală la care vom reveni ulterior.

Qadiriya, fondată la Bagdad în 1166, răspândită în Orientul Mijlociu până în India.

Tidjaniya, fondată în Magreb la sfârşitul secolului al XVIII-lea, activă şi în Africa Neagră.

Sanussiya, fondată la începutul secolului al XIX-lea, activă în Libia şi în regiunile sahariene.

Muridismul[174], fondat în Senegal la sfârşitul secolului al XIX-lea, despre care vom vorbi mai târziu.

Deşi în teorie confreriile se apropie toate de mişcarea sufistă, latura mistică din practicile lor variază în mod considerabil de la o confrerie la alta, unele dintre ele jucând un rol uneori mai mult politic decât religios.

În general, confreriile qadiriya şi tidjaniya au reputaţia de a fi destul de tolerante. A doua, cel puţin, nu a cunoscut niciodată dificultăţi în relaţia ei cu puterea colonială franceză, ceea ce contrastează cu sanussiya, considerată foarte turbulentă în acea vreme.

Raporturile confreriilor cu celelalte manifestări ale islamului sunt complexe. Islamul cel mai tradiţional, calificat uneori drept fundamentalist, vede în sufism şi în confrerii inovaţii de blamat. Confreriile dau asigurări de ortodoxia lor perfectă, căci ele respectă ca la carte prescripţiile Coranului. Unele dintre ele se apără chiar arătând că practicile lor suplimentare datează de pe vremea primilor califi, dacă nu chiar din perioada profetului însuşi. În ceea ce priveşte islamul modernist, el vede în mistica musulmană o fugă de lume şi riscul de a cădea în superstiţie.

Se consideră că aceste confrerii, atacate din toate părţile, nu beneficiază niciodată de o situaţie foarte favorabilă în ţările musulmane. În Iran, unde sufismul este mai divizat şi marcat de esoterism, regimul instaurat de

---

174 în toate confreriile, un murid este un adept de bază care a primit primul grad de iniţiere. Cuvântul se aplică în mod special membrilor confreriei muride.

ayatollahul Khomeini îi este în mod clar ostil şi a transformat centrele sufiste în moschei tradiţionale. În Turcia, unde regimul instaurat de Atatürk, în mod teoretic laic, se confruntă cu o revigorare a islamului, confreriile sunt tolerate cu condiţia să fie discrete, iar dervişii rotitori din Konya sunt prezentaţi ca o atracţie turistică şi folclorică. Sunt numeroase exemplele de guverne musulmane care aruncă un văl pudic asupra activităţilor confreriilor.

Influenţa acestora nu se diminuează câtuşi de puţin. În Senegal, în special, murizii au un rol considerabil în viaţa politică şi religioasă. Pe timpul URSS-ului, regimul ateu oficial considera religiile o supravieţuire a obscurantismului depăşit şi, pentru că nu putea pune stavilă credinţelor personale ale cetăţenilor săi, făcea totul pentru a le combate printr-o propagandă antireligioasă activă şi costisitoare, însoţită de închiderea multor moschei[175].

Pe de altă parte, imaginea pe care URSS ţinea să o ofere străinătăţii îi interzicea să persecute în mod deschis religiile şi, în special, islamul.

Din acest compromis rezulta o situaţie în care exista un islam „oficial”, ai cărui demnitari aveau binecuvântarea regimului şi jucau un rol mai ales reprezentativ, şi un islam mai popular în care confreriile aveau o importanţă considerabilă.

Aceste două aspecte ale realităţii musulmane nu erau antagonice, ci se completau: islamul „controlat” dădea un sentiment de linişte puterii care astfel era stăpână în aparenţă; în ceea ce priveşte islamul paralel al confreriilor, caracterul său semiclandestin îi permitea să păstreze un minimum de formare şi de practică religioasă în rândul populaţiei. Astfel cultura musulmană a putut să se menţină

---

175 Se evaluau la 400 sau 500 moscheile active oficial în fosta URSS, faţă de 25 000 înainte de Revoluţie. în Rusia contemporană, populaţia de cultură musulmană este în jur de 10 milioane de persoane. Anual, în perioada sovietică mai puţin de 100 de pelerini erau autorizaţi să meargă la Mecca.

vie, păstrând un adevărat naţionalism foarte îndepărtat de idealul sovietic; un indice revelator al acestei situaţii este dat de căsătoriile aproape inexistente dintre musulmani şi non-musulmani.

Pentru a ilustra ce este o confrerie musulmană sunnită, ni s-a părut interesant să o alegem mai întâi pe cea mai importantă dintre cele patru confrerii existente în Asia Centrală, naqshbandiya.

Un exemplu de confrerie musulmană: naqshbandiya

Această confrerie fondată de Muhammad Baha ud-Din Naqshband[176] este deosebit de activă în Republica Rusă Autonomă a Daghestanului şi în Turkmenistan. Ea îi reprezintă în măsura în care putem estima cel puţin 10% din musulmanii practicanţi din aceste regiuni. Confreria se extinde şi în alte ţări ca Afghanistan şi China.

Ca în toate confreriile, adepţii naqshbandiya sunt musulmani credincioşi care adaugă practicilor obişnuite ale islamului pe cele învăţate de la maeştrii spirituali. Cu ocazia unei iniţieri personale numite *talqin*, discipolul se angajează prin jurământ să urmeze calea (*tariqa*) care-l va conduce la

Dumnezeu. O diplomă, *idjaza*, îi este înmânată. Practicile cerute constau în recitarea zilnică a rugăciunilor suplimentare care sunt adesea repetarea la nesfârşit a aceleiaşi formule. În fiecare săptămână şi cu ocazia marilor sărbători sau a funeraliilor, are loc o ceremonie rituală, *zikr*, literalmente aceasta este „amintirea” lui Dumnezeu. *Zikr* presupune cântece şi rugăciuni, însoţite sau nu de mişcări ritmice. Să ne amintim de dervişii rotitori, membri ai unei confrerii stabilite în Turcia, care execută un dans simbolic în timpul zikr-ului.

Discipolii îşi impun şi privegheri, posturi şi pelerinaje; ei dau până la 30% din salariul lor comunităţii; ei participă la retrageri anuale, odinioară ţinute într-un fel

---

176 Naqshband înseamnă „pictor“ în persană şi derivă din naqsh, „pictură“, căruia i se adaugă substantivul propriu arab Naccache. Confreria a fost fondată în timpul profetului prin intermediul primului calif Abu Bakr.

de mănăstiri. Rolul lor în menţinerea tradiţiilor

*» i musulmane este preponderent.

Putem găsi o anumită analogie între confreriile şi ordinele religioase catolice din afara mănăstirilor: autoritatea unui superior, exerciţiile spirituale, ascetismul şi renunţarea la bunuri etc. Similitudinea se limitează în mod evident la formă, dar ea prezintă o anume constantă a nevoilor spirituale în sânul diverselor religii.

Muridismul

Mişcarea muridă, foarte dinamică, originară din Senegal, este unul din fenomenele cele mai interesante ale islamului contemporan.

Ea a fost fondată la sfârşitul secolului al XIX-lea de un musulman credincios, şeicul Amadou Bamba. Succesul învăţăturii sale a trezit repede neîncrederea autorităţilor franceze care vedeau deja începutul unei agitaţii politice. Şeicul a fost deportat în Gabon în 1895 unde a rămas opt ani. Convocat în Senegal, el a murit la Diourbel în 1927.

Cum se întâmplă frecvent, exilul nu a avut drept efect decât să-i întărească prestigiul şi să-i permită să creeze o literatură religioasă bogată; murizii s-au înmulţit într-atât încât au devenit, mai ales după independenţa Senegalului în 1960, una din componentele majore din viaţa ţării.

În ce constă originalitatea acestei mişcări?

Spiritualitatea sa se vrea de o ortodoxie islamică şi sunnită riguroasă. Cel mai uimitor este accentul pus pe formare şi pe muncă: adepţii numiţi *talibes* muncesc cu îndârjire şi dezinteresat pentru comunitate conform indicaţiilor maestrului lor spiritual. Acesta, numit şeic, depinde şi el direct de califul general al murizilor, „marele marabut”, care locuieşte în oraşul Touba, cartierul său general situat la 190 kilometri de Dakar[177]. Această

---

177 Talibe, din radicalul arab T.L.B. însemnând „a cere“, se poate traduce prin „postulant“. Şeic este un cuvânt arab însemnând „bătrân“, „vechi“; el este folosit în mod curent pentru înţelepţi, chiar tineri, mai ales la sufişti. Marabut, din radicalul arab R.B.T. care înseamnă „a lega“, este la origine membrul unui ribat, un fel de mănăstire de care te simţi

organizare şi disciplină remarcabilă a murizilor dă coeziune şi forţă mişcării; generozitatea talibeilor le oferă şeicilor şi marelui marabut mijloacele financiare necesare cauzei lor, ba chiar şi celor mai puţin conştiincioşi le asigură o viaţă confortabilă.

Autoritatea personală a califului arată că muridismul este adesea asimilat uneia din numeroasele confrerii musulmane, *tariqa* în arabă, care se caracterizează prin fidelitatea membrilor săi faţă de învăţătura unui maestru. Murizii declară că se apropie de sufism, misticismul islamului. Scrierile fondatorului Amadou Bamba ocupă un loc important în meditaţia credincioşilor.

Alte caracteristici remarcabile ale muridismului: pământul este proprietatea comunităţii, nu există cerşetorie pentru că fiecare murid munceşte, iar nonviolenţa este un principiu sfânt. Şeicul Bamba spunea: „Dacă omul nu are dreptul de a-şi lua propria viaţă, ce se va întâmpla dacă el va avea îndrăzneala să-i ia viaţa celuilalt?”

Legătura strânsă dintre *talibe* şi şeicul său, viaţa austeră a comunităţii îi dau muridismului imaginea unui ordin religios laic foarte unit, în aşa măsură încât adepţii folosesc un vocabular specific[178].

Manifestarea cea mai spectaculoasă a puterii muridismului este pelerinajul anual la Touba, cunoscut sub numele wolof de *măgal*, „comemorare”. El are loc pe data de 18 a lunii selenare de safar şi reuneşte mai multe sute de mii de credincioşi. Moscheea de la Touba, cu 5.000 de locuri şi un minaret înalt de 87 metri este cea mai mare

---

ataşat. Capitala Marocului, Rabat, îşi trage numele dintr-un vechi „ribat“; almoravizii - în arabă mora- bitoun - sunt membrii unei dinastii marocane din Rabat; un marabut poate desemna fie un personaj sfânt, fie mormântul său; numele este dat, în zeflemea, unei păsări mari jumulite de pene. Murid, de la un radical care înseamnă „a vrea“, se poate traduce prin „aspirant“.

178 Majoritatea murizilor sunt de limbă wolof, limba principală în Senegal; araba nu are decât un rol de limbă auxiliară, numai pentru recitarea Coranului.

din Senegal şi una din cele mai mari din lume.

Afluenţa participanţilor la acest pelerinaj se explică printr-un aspect al doctrinei muride care a făcut ca uneori aceasta să fie acuzată de erezie sub pretextul că Touba înlocuia Meca. Dacă este adevărat că murizii conferă titlul de hadji pelerinului la Touba, ei nu neagă din această cauză cel de-al cincilea „stâlp al islamului” – pelerinajul la Meca. Ei consideră numai – ceea ce este strict coranic – faptul că pelerinajul la Meca este facultativ şi nu se referă decât la cei care dispun de mijloace materiale să-l facă, prima îndatorire a unui musulman fiind aceea de a se îngriji de nevoile familiei sale. Trebuie să spunem de asemenea că murizii nu au decât puţină simpatie pentru wahhabismul din Arabia Saudită, ca şi pentru orice formă de islam marcată în mod exagerat de influenţa arabă.

Numărul murizilor este greu de apreciat. Către 1960, ei erau în jur de 400.000 în Senegal şi mişcarea nu avea decât foarte puţini adepţi în afara graniţelor acestei ţări.

De atunci, mişcarea a progresat foarte rapid. În Franţa, sunt murizi chiar în comunitatea magrebiană, dar şi câţiva convertiţi printre francezii originari din Antile. Totuşi cifrele citate de reprezentanţii murizilor de 10 milioane de membri dintre care 6 milioane în Senegal – adică 60% din populaţie – par optimiste. Această incertitudine statistică satisface pe toată lumea: murizii pot să anunţe efective impresionante, iar confreria senegaleză concurentă a tidjanilor nu trebuie să-şi recunoască înfrângerea. Astfel, marabuţii celor două mişcări îşi păstrează intactă influenţa politică demnă de luat în seamă. Putem totuşi să ne gândim că o cifră de cel puţin 2 milioane de murizi militanţi este reală.

Black Muslims

La începuturile sale, obiectivul politic al mişcării Black Muslims[179] nu este deloc ascuns, sloganul ei este: „America Africanilor”, iar membrii săi se considerau ca naţiunea pierdută şi regăsită a islamului în America de Nord.

179 „Musulmanii negri“, în lb. engl.

Raportarea la islam se justifică prin practicarea celor cinci rugăciuni zilnice rostite cu faţa spre Meca şi interzicerea consumului de carne de porc şi de alcool.

Totodată, fondatorul mişcării, Elijah Muhammad, Poole după „numele de sclav”, a crezut că este bine să-i adauge islamului credinţe puţin ortodoxe. Conform propriilor declaraţii, şi-a fondat religia în 1931, după ce Allah i-a apărut sub înfăţişarea unui anume Wallace D. Fard şi l-a desemnat pe el, Poole, ca ambasador al său.

Pe de altă parte, Black Muslims susţin că Dumnezeu nu i-a creat decât pe negri la începutul lumii; albii sunt rezultatul unei experienţe a „savanţilor iadului” şi ei şi-au însuşit pe nedrept stăpânirea lumii. Această situaţie trebuie să înceteze curând, iar negrii vor guverna pământul în pace.

Cel mai cunoscut dintre Black Muslims este fostul campion mondial la box, Cassius Clay, devenit Muhammad Ali după convertirea sa.

De la moartea fondatorului căruia i-a urmat fiul său Wallace D. Muhammad în 1975, mişcarea s-a apropiat de islamul tradiţional. Restricţiile rasiste au fost abolite, slujitorii cultului poartă numele de imam şi credincioşii numiţi *bilallians*, după numele primului muezin african, au renunţat la lupta politică şi s-au opus efectuării serviciului militar.

Denumirea oficială a devenit „Islamic Community in the West” (Comunitatea Islamică din Vest). Mişcarea numără 100 – 150.000 de credincioşi şi se răspândeşte încet spre zona Caraibelor şi spre Africa, unde a înălţat moschei.

Ahmazii

Această mişcare religioasă se situează la marginea islamului, în sensul că se consideră musulmană, dar căreia autorităţile din Pakistan, unde îşi are centrul, îi neagă această calitate.

În realitate, ahmazii consideră că sunt singura formă adevărată a islamului şi unica religie adevărată revelată.

Un anume Mirza Ghulam Ahmad, născut la Qadiyan, Pandjab, este fondatorul acestei religii. Aşa cum indică numele mongol de Mirza, el provenea dintr-o familie bună musulmană, ceea ce nu l-a împiedicat să aibă în 1891 o iluminare şi să se declare Mahdi, adică, literal, trimisul lui Dumnezeu pentru a-i pregăti instaurarea domniei.

De atunci existenţa lui Ahmad este cea a unui profet ale cărui fapte au căpătat o aură de legendă. Se spune despre el că avea darul de a ghici viitorul, de a face multe minuni şi de a provoca moartea sau învierea prin rugăciunile sale.

Doctrina sa dă o impresie fluctuantă şi ciudată. El îşi spunea în mod succesiv sau simultan avatarul lui Krişna, Iisus revenit pe pământ sau reapariţia lui Mahomed. El afirma că Iisus este mort şi îngropat la Srinagar, în Caşmir.

Personalitatea puternică a lui Ghulam Ahmad ar fi putut traversa Istoria fără a lăsa urme, după cum adesea este cazul misticilor mai mult sau mai puţin inspiraţi, însă darul său de a convinge i-a adus discipoli cu un deosebit de dezvoltat simţ al organizării. Înaintea morţii sale, el a înfiinţat califatul, structură a puterii islamice, din care succesorii săi au făcut un instrument puternic şi centralizat.

Ahmazii sunt astăzi în jur de aproape 1 milion, din care jumătate în Pakistan şi restul răspândiţi în numeroase ţări unde există cel puţin o comunitate mică pakistaneză. Îi găsim astfel în India, în Nigeria, în Surinam, în Statele Unite etc.

Toţi ahmazii plătesc un impozit de 6, 25% din veniturile lor, ceea ce-i asigură mişcării mijloace financiare solide. Dreptatea se face după modelul islamic tradiţional. În fruntea mişcării, toată puterea îi revine şefului, asistat totuşi de un consiliu pur consultativ. Cei patru stâlpi ai mişcării sunt cultul fondatorului, respectul faţă de şef, viaţa colectivă şi credinţa în doctrină, care spune că Dumnezeu este unic, este singurul demn de adoraţie şi că omul trebuie să acţioneze în conformitate cu legile islamului. Mahomed este recunoscut ca profet, dar acelaşi

rol îl îndeplineşte şi fondatorul Ghulam Ahmad. În această privinţă musulmanii şi ahmazii nu au ajuns la un consens.

Religiile de „tranziţie”.

După religiile revelate care însumează în total mai mult de 3.000 de milioane de oameni, grupul cel mai important este cel al religiilor pe care le putem califica drept politeiste, adică acelea care venerează aparent o multitudine de divinităţi.

Religiile revelate recunosc acelaşi Dumnezeu creator şi caracterul inspirat al Bibliei; ele se revendică de la Avraam, „strămoşul credincioşilor”.

În schimb, religiile politeiste nu au aceeaşi unitate şi nu provin dintr-o filiaţie comună. Putem distinge printre ele, pe de o parte, hinduismul ale cărui batalioane sunt cele mai importante (900 de milioane de adepţi) şi, pe de altă parte, diversele religii animiste care, pentru cele care rezistă în zilele noastre, sunt cel mai adesea de origine africană. De câteva decenii, adepţii acestor religii sunt frecvent influenţaţi de una sau de cealaltă dintre religiile revelate, dar putem evalua la aproape 10 milioane numărul celor care nu practică decât o religie animistă.

Totuşi între aceste două grupe ale religiilor revelate şi ale religiilor politeiste vom situa, în mod puţin arbitrar, două religii calificate ca fiind de „tranziţie”.

Prima este cea a vechilor perşi; ea a cunoscut apogeul spiritual prin Zoroastru, s-a menţinut timp de aproape un mileniu şi s-a prăbuşit la contactul cu islamul începând cu secolul al VI-lea.

Cealaltă este sikhismul, născută din contactul islamului cu hinduismul în cursul secolului al XVI-lea.

De ce să apropiem în mod aparent artificial două religii atât de diferite şi atât de îndepărtate în timp? Cu siguranţă, prin situaţia lor geografică, ele sunt amândouă religiile populaţiilor indo-europene situate la punctul de întâlnire dintre hinduism şi lumea religiilor revelate. Chiar şi mai mult, aceste două religii au particularitatea de a fi monoteiste (deşi expresia monoteismului nu este

întotdeauna foarte clară la zoroastrieni), de a se sprijini pe o carte de referinţă (*Guru Granth* în sikhism, *Avesta* la zoroastrieni) şi de a nu avea nevoie în mod explicit de o revelaţie.

ZOROASTRIENII SAU ADORATORII FOCULUI

Printre cei care, pasionaţi de Antichitate, îşi amintesc de existenţa lui Zoroastru, foarte puţini sunt aceia care sunt în stare să vorbească în mod avizat despre religia pe care el a răspândit-o. Am fi chiar tentaţi să credem că orice urmă a acestei credinţe orientale venită din adâncul veacurilor a dispărut de mult timp[180].

Nietzsche nu a ajutat la lămurirea lucrurilor, căci cartea sa *Aşa grăit-a Zarathustra* nu are nicio legătură cu acest personaj pe care-l numim, de la greci, Zoroastru.

Totuşi, religia zoroastriană a lăsat, fără posibilitatea de a fi contestată, o amprentă profundă în universul nostru filosofic şi religios, chiar dacă nu-i putem trasa cu exactitate contururile. Dar mai ales chiar şi în zilele noastre mai există zoroastrieni. Există două comunităţi: cea a parşilor, foarte activă în afaceri, numărând aproximativ 200.000 de persoane în India, în principal la Mumbai, cealaltă, având în jur de 50.000 de suflete, trăieşte în ţara de origine a acestei religii, în Iran, mai ales în oraşul Yază.

Zoroastrienii îl numesc pe Dumnezeul lor Ahura Mazda; *ahura* înseamnă „zeu” în opoziţie cu demon şi Mazda este numele său, a cărui etimologie s-ar apropia de ideea de înţelepciune.

Focul, prin analogie cu soarele, îi. simbolizează pe Dumnezeu, izvor de lumină. Nu este deloc uimitor că Mazda a devenit o marcă de lămpi electrice.

Religia mazdeeană îşi are originea în Antichitatea

---

180 Toţi copiii au auzit de preoţii zoroastrieni: aceştia sunt magii de la care provine cuvântul magician. în Flautul fermecat de Mozart, magicianul se numeşte Sarastro, deformare de la Zoroastru. De fapt, magii erau preoţii religiei dinastiei persane ahemenide (700-330 î. Hr). Nu se cunoaşte cu precizie ce influenţă a putut să exercite Zoroastru sau nu, asupra acestei religii.

îndepărtată, iar Zoroastru, despre care nu se ştie cu exactitate când a trăit, nu a fost fondatorul, ci reformatorul religiei, poate cu 1.000 de ani înaintea erei noastre. Sub influenţa sa, mazdeismul a trecut de la stadiul de religie a miturilor unde se înfruntau zei mai mult sau mai puţin puternici, la o religie mai simplificată în care se opun principiile Binelui şi al Răului.

Astfel Zoroastru a clarificat în mod considerabil religia indo-iraniană primitivă. Mesajul său este cel al unui profet, trimis de Dumnezeul Binelui, Ahura Mazda, mai puternic decât cel al Răului. El anunţă înnoirea lumii şi preconizează o morală în care omul contribuie activ la dreptate. Triumful acesteia va fi opera lui Dumnezeu, a unui Dumnezeu transcendent, neatins, cum e şi firesc, de experienţa şi gândirea omului.

Observăm evoluţia considerabilă făcută de Zoroastru de la religiile cele mai primitive, de tip animist sau mitologic, la viaţa publică şi particulară foarte agitată, în care divinităţi şi semizei amestecă în mod constant activitatea lor cu cea a oamenilor.

Astăzi parşii din India, ca şi ceilalţi zoroastrieni din Iran, practică o religie care, de 2.500 de ani încoace, nu s-a schimbat decât foarte puţin.

Religia zoroastriană se sprijină pe textul sacru al Avestei din care s-au mai păstrat doar câteva fragmente, din cele 21 de cărţi care o compuneau.

Limba originală a acestei lucrări sacre, apropiată de sanscrită, a fost abandonată în favoarea traducerilor succesive în limba pahlavi, adică în persana veche, apoi în zilele noastre, în gujrati, limba vorbită în regiunea Mumbai, sau în limba persană modernă.

Sacerdoţiul este privilegiul unei caste şi cele trei grade diferite ale preoţiei se obţin prin ceremonii de iniţiere.

Cultul se desfăşoară în „templele focului”. Există temple mari – la Mumbai, de exemplu, găsim trei asemenea clădiri – şi temple mici, care sunt în jur de o sută

în acest oraş[181]. În afară de mărimea lor, aceste temple diferă prin calitatea focului care este întreţinut acolo, adică mai ales prin alegerea materialelor de combustie.

Se aduc diverse ofrande, plante alese cu grijă, cornuri, unt sau carne. Ceremoniile sunt însoţite de recitarea unor lungi fragmente extrase din Avesta.

La depăşirea pragului vârstei copilăriei, la şapte ani în India şi zece ani în Iran, are loc o ceremonie deosebită care constă în înmânarea în mod solemn a unei cămăşi albe şi a unei centuri, simboluri ale apartenenţei la religia zoroastriană. Celelalte sărbători celebrează creaţia şi natura; astfel sărbătoarea Nowruz, în persană „zilele noi”, este cea a primăverii şi a primei zile a anului iranian. Chiar şi pentru musulmani, şi astăzi este sărbătoarea cea mai populară din Iran[182]: cu această ocazie există obiceiul de a merge cu familia la picnic pe malul apei.

Contrar a ceea ce sugerează cuvântul „mag”, nu există nicio urmă de practică magică în religia zoroastriană actuală.

În ceea ce priveşte riturile mortuare, zoroastrienii se abţin să murdărească elementele sacre, pământul şi focul, prin contactul cu cadavrele. Acestea nu sunt deci nici îngropate, nici incinerate, ci duse în „turnuri ale tăcerii” unde vulturii vin să le devoreze.

Deşi considerată mult timp ca o religie dualistă în care zeul Binelui şi zeul Răului se află în opoziţie, mazdeismul zoroastrian se consideră de acum înainte ca monoteist: zeul Răului Ahriman nu este decât o creatură şi un adversar inferior lui Ahura Mazda[183].

T

În mod evident cele câteva comunităţi zoroastriene

181 Cele trei grade ale preoţiei se numesc, pornind de la cel mai mic, behdin, herbed şi mobed; templele mari sunt Atash Bahram şi cele mici se numesc adaran în Iran şi ayyari în India.

182 A se vedea prezentarea calendarului iranian.

183 Trimiterea de către guvernul american a unui ministru pe nume Harriman pe lângă curtea Iranului în anii ’60 a trezit în mod evident zâmbete.

din India şi

din Iran nu mai sunt decât o supravieţuire curioasă a fostei religii a Imperiului Persan[184].

Cu ocazia prăbuşirii dinastiei sasanide sub loviturile islamului începând cu secolul al VII-lea, iranienii s-au alăturat cu toţii noii ideologii, ceea ce nu constituie un exemplu unic în Istorie. Raporturile partizanilor necondiţionaţi ai mazdeismului cu islamul au cunoscut perioade grele, inevitabile după un război. Deşi islamul consideră în general mazdeismul ca o „religie a Cărţii”, pentru că dispune de texte sfinte, toleranţa pe care această recunoaştere o implică nu a evitat jignirile şi convertirile forţate, ceea ce a dus la exilul marii majorităţi zoroastrienilor convinşi. De aici îşi extrage rădăcinile comunitatea parsă adeptă a lui Zoroastru stabilită în nord-vestul Indiei începând cu 717.

Până în secolul al XV-lea, a fost practic întrerupt contactul acestei colonii, care s-a menţinut şi s-a dezvoltat în mod remarcabil, cu zoroastrienii din Iran, a căror poziţie socială este destul de modestă, spre deosebire de cea a emigranţilor. Astăzi, parsii aduc ajutor şi susţinere morală fraţilor lor iranieni, cu atât mai mult benevol cu cât religia lor îi îndeamnă spre activităţi în domeniul sănătăţii şi educaţiei.

Deşi mazdeismul din Iran se află pe cale de dispariţie, ne putem aştepta să regăsim cele mai importante din trăsăturile sale în islamul şiit. În special, credinţa în Mahdi, reapariţia ultimului imam la sfârşitul veacurilor este destul de asemănătoare cu credinţa zoroastriană într-un salvator care va instaura o nouă ordine, în principiu la 3.000 de ani după Zoroastru. Acesta este şi mesajul mesianismului evreiesc.

Să notăm că strâmtoarea Ormuz care se află la ieşirea din golful arabo persic are drept nume o deformare

184 Numele iranian al zoroastrienilor este „zartocht“. îi cunoaştem de asemenea sub numele de „ghebri“, derivat din cuvântul arab kafir, „necredincios“.

a lui Ahura Mazda (Horamază, apoi Ormuz).

În ceea ce priveşte raporturile mazdeismului cu creştinismul, acestea sunt greu de stabilit, căci adesea ele au fost indirecte. Cele două religii au în comun credinţa în mântuire individuală şi colectivă, ca şi învierea morţilor, sau cel puţin a celor drepţi.

Să ne amintim în sfârşit că vechiul dualism persan între Bine şi Rău a apărut din nou în secolul al III-lea d.Hr. În mişcarea maniheistă care ameninţa grav Biserica. Această adevărată nouă religie a fost prezentată de fondatorul său, un persan numit Mani sau Manes, ca împlinirea şi sinteza budismului, creştinismului şi zoroastrismului. Succesul său a continuat până în Evul Mediu pentru că el nu este străin de mişcarea catară[185], anihilată în 1244 prin Cruciada Albigenză şi distrugerea Montsegurului.

Calendarul iranian

Până şi în zilele noastre, iranienii folosesc un calendar cu denumiri ale lunilor zoroastriene, în combinaţie cu denumirile pe care noi le cunoaştem şi, într-o mai mică măsură, cu numele din calendarul lunar islamic. Iranienii sunt foarte legaţi de aceste luni zoroastriene care datează după toate aparenţele din secolul al V-lea î.Hr., dar a căror semnificaţie ei nu o mai cunosc, decât cu mici excepţii.

Anul începe cu primăvara, între 21 şi 23 martie, în funcţie de an: Nowruz, Ziua cea Nouă, principala sărbătoare şi perioadă de concediu la iranieni.

Cele douăsprezece luni sunt solare şi au deci 30 sau 31 de zile. Numele sunt fie cele ale divinităţilor desemnate printr-o calitate abstractă, fie cele ale simbolurilor cosmice.

faruardin (21 – 23 martie – 21 aprilie), de la *firavarti*, numele sufletelor în Avesta;

ordibehesht (22 aprilie – 22 mai), „justiţia perfectă”;

khordad (23 mai – 22 iunie), „integritate”;

---

185 Cathare („catar“), ca şi Catherine, în limba franceză, provin de la cuvântul grec ce înseamnă „pur“.

tir (23 iunie – 23 iulie), numele stelei Sirius care, în mitologia persană, aduce ploaia;

mordad (24 iulie – 23 august), „nemurirea”;

shahrivar (24 august – 23 septembrie), „imperiul de dorit”;

mehr (24 septembrie – 23 octombrie), numele deformat al zeului Mithra;

aban (24 octombrie – 22 noiembrie), „apele”, abrevierea de la „fiii apelor”;

azar (23 noiembrie – 22 decembrie), „focul”;

dey (23 decembrie – 21 ianuarie), „creatorul”;

bahman (22 ianuarie – 20 februarie), „gândul cel bun”;

estand (21 februarie – 21 martie), „sfânt”, abreviere de la „sfânta evlavie”.

Adepţii sikhismului

Cine nu a întâlnit până acum un sikh? Cu turbanul lor legat cu grijă, cu fileul în care îşi prind barba şi părul, cu pantalonii strânşi pe gambă, sikhii nu trec neobservaţi. Soldaţi remarcabili, ei au fost pilonii armatei indiene. Astăzi, ei încă reprezintă 10% dintre ofiţerii indieni, în timp ce la nivel de populaţie nu sunt decât în jur de 2%, adică aproape 17 milioane de bărbaţi.

Din punct de vedere numeric, religia lor este deci importantă, practicanţii săi fiind mai numeroşi decât evreii. Este de asemenea o religie relativ recentă, aproape contemporană apariţiei protestantismului.

Iniţial, aceasta a fost o punte între hinduism şi islam. Fondatorul religiei sikh, Guru Nanak, s-a născut în 1469 în regiunea Lahore, în Pakistanul actual. Era epoca dinastiei mogulilor care a lăsat Indiei, printre altele, încântătorul mausoleu Taj Mahal. Această dinastie musulmană s-a impus în 1526 asupra unei populaţii profund hinduiste, iar întâlnirea dintre culturi a născut firesc discuţii. Nanak, renunţând la căsătoria aranjată de părinţi, a plecat în călătorie spre Meca. De fapt, viaţa sa este înconjurată de mister, biografia lui nefiind una foarte sigură, însă se ştie

că la vârsta de 50 de ani a avut o viziune care l-a convins de rolul său misionar. Poate că în timpul pelerinajelor sale l-a întâlnit pe înţeleptul Kabir care lupta împotriva divinităţilor multiple ale panteonului indian şi lăuda cultul unui zeu unic fără imagine, aşa cum îi stă bine unui bun musulman.

Este sigur faptul că la vremea aceea islamul, după ce fusese resimţit ca o cultură străină Indiei şi impusă cu forţa, începea să seducă hinduşii de caste inferioare prin caracterul său egalitar care permitea fiecăruia să intre în lăcaşurile de cult şi să participe la slujbe.

Nanak a fost convins de caracterul invizibil al lui Dumnezeu şi de

*

deşertăciunea idolilor. El spunea: „Ekam onkar nironkar", „Dumnezeu este netrupesc". De altfel, el îl descria pe Dumnezeu astfel:

„Nu are nume, nu are locuinţă şi nici castă.

Nu are formă, culoare, limite.

Mereu perfect, este prezent dintotdeauna şi aşa va rămâne.

Nu este din nicio ţară şi nu poartă haine tradiţionale.

Nu are înfăţişare. Nu este robit de dorinţă".

Nanak s-a concentrat astfel către armonizarea concepţiei asupra lui Dumnezeu, apropiată de cea a islamului, cu practicile hinduiste devoţionale. A început să propovăduiască o religie fără caste şi eliberată de practica hinduistă medievală *sati* conform căreia văduvele erau arse pe rugul soţului defunct. El respingea de asemenea practica musulmană a portului vălului de femei şi excluderea lor din viaţa publică. În plus, refuzând islamul, Nanak mergea în sensul naţionalismului indian care reproşa musulmanilor jafurile şi convertirile forţate din perioada cuceririi.

Astfel, noua religie fondată de Nanak este în mod clar monoteistă şi respinge orice reprezentare a lui Dumnezeu, dar ea nu se rupe complet de practicile umaniste ale hinduismului.

De fapt, această religie aduce împreună hinduişti şi musulmani pe care vrea să-i convertească la învăţătura sikh.

*

În mod curios, mişcarea sikh nu provoacă reacţii doctrinare extreme din partea musulmanilor sau hinduiştilor. Aceştia din urmă îi consideră pe sikhi ca pe una din numeroasele lor secte, în timp ce musulmanii nu-i reneagă în general, ci îi consideră un ordin de inspiraţie sufistă.

Al patrulea succesor al lui Nanak, Ramdas, protejat de împăratul mogul Akbar, a construit în mijlocul unui heleşteu faimosul templu de aur. Astfel oraşul Amritsar, al cărui nume înseamnă „oraşul nemuririi”[186], a devenit Roma religiei sikh.

Abia fiul şi, în acelaşi timp, succesorul lui Ramdas, Arjun, a publicat cartea sfântă a sikhilor, Granth, al cărei nume înseamnă „carte” („Nobila Carte”), în care sunt adunate toate scrierile despre religia sikh pornind de la Nanak. În această carte se găsesc 3 384 de imnuri compuse în limbile hindi şi punjabi. Următorul imn serveşte, de exemplu, drept introducere la misiunea lui Nanak:

Am căutat în cele patru Vede, dar aceste scrieri nu arată limitele lui Dumnezeu.

Am căutat în cele patru scrieri ale musulmanilor, dar nu am găsit cuvântul Domnului.

M-am scăldat în râuri şi fluvii, am străbătut şaizeci de locuri de pelerinaj.

Am trăit în pădurile şi luminişurile celor trei Lumi şi-am mâncat amar şi dulce.

Am văzut cele şapte regiuni pământeşti, precum şi Cerul de deasupra cerului.

Şi eu, Nanak, vă zic vouă:

Omul va fi fidel credinţei sale crezând în Dumnezeu

---

186 în denumirea Amritsar întâlnim litera a privativă, cele trei litere mrt ale radicalului sanscrit ce înseamnă moarte şi cuvântul sar care înseamnă oraş, precum omologul său persan shahr.

şi făcând bine.

Un exemplar al *Cărţii Nobile* împodobit cu miniaturi este expus la Templul de aur. În fiecare seară, o procesiune cu torţe trece podul de marmură care duce către malul heleşteului şi depune cartea sacră într-un alt templu de marmură. În zorii zilei, procesiunea aduce cartea sacră înapoi în templu. Credincioşii împrăştie flori în faţa altarului unde aceasta este aşezată.

În vremea Imperiului Britanic, adorarea cărţii sacre făcea parte din ceremoniile militare ale regimentelor sikh; în timpul citirii, Cărţii i se făcea vânt cu un evantai din pene de păun.

Venerarea cărţii divine presupune intonarea unor cântece numite „jap” şi rituri de devoţiune numite „bhakti”.

Iniţierea în religia sikh presupune un botez prin scufundare, însoţit de stropirea cu o băutură îndulcită. Se serveşte apoi o gustare sfinţită alcătuită din prăjituri din făină, unt şi zahăr.

Mesele comunitare sunt de altfel un obicei foarte important la sikhi, căci simbolizează respingerea sistemului castelor. Urmând exemplul primului sat comunitar creat de Nanak, Kartarpour, fiecare templu sikhnumit „gurudwara” adică „poarta guru” – are o cantină comunitară numită „înfăşarea”, unde sunt servite două mese pe zi.

Membrii comunităţii sikh sau *khalsa* trebuie să poarte ca simbol al purităţii religiei lor ceea ce se numeşte „cei cinci K”, adică:

Kes, barba şi părul lung;

Kangha, pieptenele cu care se prinde părul;

Kacha, pantalonii scurţi;

Kara, brăţara de oţel;

Kripan, sabia.

Brăţara este simbolul unităţii şi fraternităţii sikh, iar sabia este cel al autorităţii şi justiţiei.

Sikhii îşi dau silinţa să-şi extindă religia peste tot în lume; au centre în America de Nord, Africa Orientală,

Australia, la Londra şi Essen în Germania. Din 1960, mişcarea editează la Londra *The Sikhs Courrier*.

Dacă veţi întâlni un sikh, să nu vă miraţi că-l cheamă Singh, adică „leu”: toţi sikhii poartă acest nume de onoare al lui Govind Singh (1675 – 1708), al zecelea şi ultimul gura al comunităţii militare sikh. Însuşi cuvântul sikh, dat însoţitorilor săi de Nanak, înseamnă „elev”, „discipol”.

85% din cele 17 milioane de sikhi trăiesc în statul indian Punjab. Cei mai mulţi dintre sikhi vorbesc punjabi, însă ei nu reprezintă decât în jur de o treime din populaţia Punjabului, a cărui majoritate este hinduistă şi vorbeşte hindi.

— i

Religiile „politeiste”.

Acest capitol regrupează pe de-o parte hinduismul şi ruda sa apropiată jainismul şi, pe de altă parte, religiile de inspiraţie animistă, fie ele de origine africană, amerindiană sau asiatică (precum şintoismul japonez şi taoismul chinez).

Singurul punct comun al acestor religii este faptul de a fi politeiste, adică admit existenţa mai multor zei, câteodată într-un număr chiar foarte mare.

Totuşi această pluralitate de zei nu exclude în mod obligatoriu existenţa unui Zeu suprem, creator sau nu, a cărui autoritate asupra celorlalte divinităţi este mai mult sau mai puţin explicită.

Prin urmare distincţia între religiile monoteiste, precum religiile revelate, şi religiile politeiste nu este întotdeauna atât de netă pe cât ar părea: să ne imaginăm că le dăm nume de divinităţi îngerilor sau sfinţilor cărora credincioşii preferă câteodată să li se adreseze în locul unui Dumnezeu perceput ca fiind inaccesibil…

Hinduismul

Abordarea hinduismului este profund derutantă. Încă de la început, sesizăm o mişunare de zei cu forme ciudate, cu rol confuz, ce se amestecă într-o mitologie fără sfârşit.

Se pare că nimic nu poate fi explicat într-o limbă occidentală astfel încât să o înţelegem corect. Pare a fi

exclus ca vocabularul nostru să posede termeni echivalenţi, fie ei şi aproximativi, pentru a reda sensul noţiunilor misterioase precum *karma*, *dharma*, *yoga*, *mantra* etc. Unii occidentali sunt înflăcăraţi după acest exotism în care văd revelaţia unei spiritualităţi necunoscute. Scopul nostru este, din contră, de a aduce cât mai multă lumină cu putinţă în descrierea acestei religii.

După un scurt istoric şi examinarea principiilor fundamentale ale hinduismului, vom vedea cum este trăită în practică această religie.

Hinduismul în istorie

Contrar majorităţii marilor religii, hinduismul datează încă din cele mai vechi timpuri şi nu are un fondator istoric identificat.

Cuvântul *hinduism* este mai recent decât religia însăşi: musulmanii sunt cei care, întâlnind pentru prima dată hinduişti în provincia Sind unde curge Indusul, le-au dat numele derivat de la cel al provinciei şi fluviului.

Am putea vorbi de asemenea de brahmanism, adică de religia preoţilor, brahmanii, sau să folosim de asemenea termenul indian *sanatana dharma*, „legea eternă”.

Această religie, care a suferit importante evoluţii de-a lungul secolelor, provine din cea a indo-europenilor primitivi ale căror rude suntem de departe. Se regăseşte de asemenea numele de brahman în cel al preoţilor din Roma antică, flaminii (*br* corespunde fonetic grupului *fl*).

Studii aprofundate, al căror iniţiator a fost Georges Dumézil, au arătat înrudirea religiilor şi miturilor diverselor popoare indo-europene[187]. Punctul lor comun cel mai izbitor este un fel de separare a puterilor militară şi religioasă, în timp ce activitatea economică era apanajul restului populaţiei. Sunt principii care au fost fundamentul sistemului hinduist al castelor.

Când indo-europenii, al căror leagăn pare a fi situat în stepele Asiei Centrale sau ale Europei Orientale, au

187 A se vedea mai departe indicaţiile date despre religiile antice, greacă şi romană.

invadat India către 1.000 î.Hr., au adus cu ei şi religia. Aceasta are ca texte sacre Rig-Veda (literal: „cunoaştere”), completate de Upanişade. Indo-europenii, numiţi şi arieni, adică „credincioşii” sau „nobilii”, au întâlnit în India alte religii preexistente pe ale căror divinităţi le-au asimilat[188].

Ceea ce explică în parte atât complexitatea inextricabilă a panteonului hinduist, cât şi faptul că un singur zeu poartă deseori mai multe nume.

Observând că hinduismul nu este deloc răspândit printre popoarele non-indiene, am putea deduce că este greu de exportat din cauza conţinutul său cultural. Totuşi, hinduismul a ieşit odinioară de pe subcontinent graţie marinarilor şi negustorilor indieni. S-a înrădăcinat încă de la începutul erei noastre în ţările din Asia de Sud-Est, dar a rezistat cu greu religiilor mai puţin marcate de cultura Indiei. În funcţie de ţară, budismul, încă din secolul al VI-lea, şi islamul, începând cu secolul al XII-lea, au înlocuit încetul cu încetul hinduismul.

În cele din urmă civilizaţia indiană, pe care o amintesc nume precum Indochina şi Indonezia, a lăsat urme adânci în tot sud-estul asiatic, dar doar o parte din această influenţă se datorează religiei hinduiste. Urma cea mai puternică pe care a lăsat-o India o constituie diferitele sisteme de scriere ale regiunii – birman, thai, laoţian, khmer, javanez etc. – care sunt toate derivate din alfabetele indiene. În plus, s-au păstrat numeroase toponime de origine indiană[189].

În ceea ce priveşte religia, este curios de notat faptul că unele rituri hinduiste au fost păstrate în ceremoniile

---

188 Arian ar proveni din rădăcina ar ce înseamnă „a împărţi“, „a deschide pământul“. Cuvântul era folosit la început pentru popoarele agricole, în opoziţie cu nomazii turanieni (de la tura, „a alerga“).

189 Printre numele de oraşe, cităm pe cele formate plecând de la cuvintele indiene naqar saupour (care înseamnă chiar „oraş“): Angkor (Cambodgia), Nakhon (Thailanda), Singapore („oraşul leului“), Ratburi (de la Ratnapour, „oraşul pietrei preţioase“) şi pe celelalte oraşe în -buri din Thailanda etc. Amintim de asemenea Ayutthaya (Thailanda) şi Madurai (Indonezia) care poartă numele unor situri religioase celebre din India.

regale din foarte budista Thailandă. Totuşi, în general, hinduismul nu există în afara Indiei decât la populaţiile indiene emigrate. Cei mai mulţi, ca număr, trăiesc în Malysia, Singapore, Fiji, Mauritius, Africa de Sud, Trinidad, Surinam sau în Statele

Unite. Singurii hinduişti non-indieni sunt locuitorii insulei Bali, în Indonezia, şi câteva grupuri puţin importante numeric din Java.

Să reamintim că am estimat numărul hinduiştilor în lume la 900 de milioane, din care mai mult de 880 milioane (90%) trăiesc chiar în India.

Principiile hinduismului

Ca în cazul celor mai multe religii, universul în hinduism este imaginat foarte diferit în funcţie de nivelul de educaţie al indivizilor. Pentru persoanele foarte evoluate, concepţia tradiţională este pur simbolică. Pentru altele, ea este, mai mult sau mai puţin, luată ad litteram.

Esenţialul hinduismului nu rezidă deci aici. Să amintim că, aşa cum spun textele vechi, centrul universului este un munte, Muntele Meru, şi că există trei lumi, pământul, cerul şi un spaţiu intermediar între cer şi pământ.

De o importanţă majoră este faptul că hinduismul nu percepe universul ca fiind creat, în sensul creştinismului sau islamului.

Există o Fiinţă supremă, un fel de Dumnezeu absolut şi impersonal, dincolo de orice realizări semnificative. Se numeşte Brahma.

Universul provine din el, ca şi cum aerul ar fi răspândit de expiraţie; ar putea foarte bine să dispară ca şi cum ar fi din nou inspirat. Această suflare este esenţa vieţii, este deseori identificată cu „eul” fiecărei fiinţe al cărei destin este să se întoarcă în absolutul lui Brahma. Astfel divinul există în orice creatură, iar sufletul ei, *atman*, este indestructibil[190].

Totuşi Brahma, inaccesibil, se personifică întrucâtva

---

190 „A respira“ se zice atmen în germană, iar Gandhi este numit Mahatma, adică maha atma, „marele suflet“, marele suflu.

în doi zei complementari care le sunt oamenilor mai la îndemână. Este vorba despre Śiva şi Vișṇu. Primul, Śiva, este un zeu dinamic care, ca şi viaţa, creează şi distruge în mod succesiv. Vișṇu este, din contră, un zeu static având ca sarcină menţinerea ordinii lumii.

Pentru a simplifica, şi lăsând deoparte numeroase puncte de vedere care pot fi considerabil divergente, se poate vorbi de o Trinitate hinduistă care-i reuneşte pe Brahma, „Creatorul”, pe Vișṇu, protectorul, şi pe Śiva, distrugătorul.

Această schemă nu trebuie să ne facă să uităm că Brahma are un rol mai abstract, că este la originea tuturor, dar că rămâne într-un plan secund, ca şi când ar fi ascuns în spatele lui Śiva şi Vișṇu.

De aceea Brahma nu e decât rareori venerat. Templele sale cele mai cunoscute sunt cele din Khajuraho şi din Pushkar. În schimb, numeroşi hinduişti pun pe primul plan pe Vișṇu şi pe Śiva, constituind astfel sectele visnuiste sau sivaiste. Pentru ele, Brahma nu este decât un zeu secundar.

Nimic nu obligă de altfel să se limiteze numărul zeilor la trei zei principali. O mulţime de alţi zei, mai mult sau mai puţin importanţi, trăiesc în cer şi sunt de asemenea emanaţia lui Brahma. Ei sunt fiinţe tranzitorii, dar „durata lor de viaţă” este incomparabil mai lungă decât a noastră. Încă din epoca vedică, adică înaintea primului mileniu dinaintea erei noastre, erau 33 de zei al căror şef era Indra, sursa forţei cosmice şi stăpânul ploii, trăind pe Muntele Meru. S-au adăugat ulterior numeroase divinităţi minore, deseori recuperate din culte locale pe care hinduismul le-a absorbit. Importanţa lor în credinţa populară este inegală.

Astfel, forma exterioară a evlaviei poate varia considerabil printre hinduişti. Ceea ce îi uneşte este o stare de spirit religioasă, căutarea unei depăşiri pentru a cunoaşte divinitatea şi pentru a se identifica cu ea. Fiecare zeu al Indiei exprimă unul dintre aspectele acestei divinităţi, abstracte şi absolute, şi fiecare hinduist îşi va

consacra evlavia în funcţie de sensibilitatea faţă de zeul pe care îl apreciază mai mult.

Nicio cale nu este respinsă şi, în general, hinduismul tolerează toate formele de căutare spirituală şi nu-şi exprimă dezaprobarea faţă de nicio erezie. Pare a fi în van să ştim dacă hinduismul este monoteist sau politeist, căci zeii multipli pot fi de asemenea consideraţi ca manifestare a absolutului unic.

Un alt punct asupra căruia se pun de acord hinduiştii este caracterul ciclic al universului, simbolizat de respiraţia lui Brahma. Lumea este periodic distrusă pentru a renaşte din nou. Conform tradiţiei hinduiste, noi ne aflăm în cel de-al patrulea astfel de ciclu numit „yuga" şi a cărui durată se numără în mii de ani[191].

În acelaşi fel, dar cu o durată mult mai mică, oamenii vor dispărea pentru a reapărea într-o altă viaţă.

Destinul uman în viziunea hinduistă

Oamenii împart în etape destinul întregii naturi: naştere, viaţă, moarte, dar de asemenea renaştere pe acest pământ pentru un ciclu nedefinit de vieţi succesive. Este credinţa în reîncarnare, *samsara*.

Această renaştere nu este doar un fenomen fizic, hinduiştii adaugă acestuia şi o latură morală: greutatea actelor noastre condiţionează în mod strict calitatea a ceea ce va fi următoarea noastră viaţă pe pământ.

---

191 Specialiştii nu au aceeaşi opinie în ceea ce priveşti durata acestor „yuga". După interpretarea lui Alain Daniélou (La Fantaisie de dieux et Taventure humaine, Editura du Rocher, 1985) durata universului ar fi de 34 de miliarde de ani şi un ansamblu de 4 „yuga" ar dura 66 487 ani. Cea de-a patra „yuga", în care noi trăim, „era conflictelor", ar fi început în cursul celui de-al patrulea mileniu înaintea erei noastre, ceea ce converge cu datele evreilor şi cu cele ale mayaşilor despre începutul umanităţii (şi anume 3760 şi 3313 î. Hr.). Astfel, universul, despre care savanţii cred că este vechi de 15 miliarde de ani, ar fi la jumătatea vieţii sale, în timp ce umanitatea ar trebui să se aştepte să dispară către 2400. Nu este, trebuie să subliniem, decât punctul de vedere al acestui autor. Alţii, precum Louis Frédéric (Dictionnaire de la civilisation indienne, Robert Laffont, 1987), consideră că doar a patra „yuga" ar trebui să dureze 432 000 ani. în orice caz, tot ce va dispărea va renaşte.

În funcţie de modul în care ne-am achitat de datoria noastră în societate, vom retrăi într-o condiţie socială strălucitoare sau mizerabilă. Cei mai

puţin merituoşi pot de asemenea să renască sub forma unui animal mai mult sau mai puţin impur.

Aici intervine sistemul castelor atât de specific societăţii hinduse.

Castele în 1955, o lege împotriva discriminării rasiale şi religioase, şi de atunci consolidată constant, a suprimat barierele sociale şi administrative impuse de sistemul castelor în India.

Contrar a ceea ce se spune în general, acest sistem nu este inseparabil de hinduism şi numeroase mişcări religioase care provin din el resping noţiunea de castă.

În religia vedică a vechilor arieni, sacrificarea animalelor presupunea trei paşi: să procuri animalul, să-l omori şi să oficiezi ceremonia. Era vorba despre funcţii sociale între care nu existau ziduri de separaţie clare. Aceste funcţii se regăsesc în cele trei caste:

brahmanii – preoţi kshatriya-războinici vaishya – agricultori şi artizani.

Mai târziu, în epoca marilor epopei, sistemul a devenit mai rigid în timp ce popoarele cotropite constituiau în mod natural o nouă castă a servitorilor, sudra. Trebuie menţionat şi faptul că indivizii a căror profesie este prin ritual impură sunt excluşi din orice castă, ei sunt „intangibilii”.

Aparţii unei caste de la naştere şi rămâi în casta respectivă până la moarte. Acest sistem este extrem de rigid. Doar reîncarnarea îţi permite să urci sau să cobori pe această scară socială.

De-a lungul secolelor, situaţia s-a complicat la extrem, fiecare castă dând naştere la alte subcaste, de ordinul miilor chiar, ce corespund în general exercitării unei meserii. Paradoxal, chiar şi cei fără castă s-au împărţit în pseudocaste.

Dispunem cu greu de date despre efectivele

diferitelor caste. Sursele cele mai serioase dau următoarea repartiţie a hinduiştilor sau asimilaţilor:

brahmani 6%
kshatriya 6%
vaishya 6%
sudra 60%
fără castă 15% (intangibilii)
membri ai triburilor 7% (neclasaţi).

Sistemul castelor rămâne încă foarte viu, din obişnuinţă, dar şi din raţiuni religioase: doar brahmanii pot deveni preoţi şi ofrandele credincioşilor la templu depind de casta căreia aceştia îi aparţin. Casta este în general identificată prin numele credinciosului pe care preotul îl cere înainte de a alege ofranda.

Odinioară, apartenenţa la o castă stabilea exact ceea ce fiecare trebuia sau putea face. De exemplu, un brahman nu putea consuma mâncarea pregătită de cineva dintr-o castă inferioară, cu atât mai mult de cineva fără castă. Deci existau restaurante pentru brahmani, cu bucătari brahmani şi aşa mai departe. Acest exemplu arată că nu toţi brahmanii erau preoţi şi nici toţi kshatriya războinici. Astfel Buddha aparţinea castei kshatriya. Puritatea rituală a meseriei practicate este cea care caracterizează o castă.

Această rigoare nu mai este la fel de mare, însă tot este şocant să faci ceva ce aparţine altei caste; este mai bine să-ţi faci pe jumătate treaba, decât să îndeplineşti perfect sarcina altuia. Ne explicăm astfel personalul numeros, fiecare angajat îndeplinind numai o anumită sarcină. Aceeaşi persoană care scoate scrumierele nu poate să le şi cureţe.

Totuşi sistemul castelor a rămas fix într-o societate veche şi nu mai există reguli aplicabile pentru meseriile moderne. India trăieşte astăzi un sistem compozit unde castele joacă un rol determinant în unele cazuri, dar care în alte situaţii nu mai au mare importanţă. Schimbarea adusă de legea din 1955 a fost apreciată mai ales de intangibili, care, până în acel moment, erau practic excluşi de la orice promovare socială. Gandhi, care îi numea

„harijan” (copiii Domnului), milita fervent în favoarea lor şi au fost instituite cote pentru a le deschide accesul la profesii din serviciul public. În zilele noastre se ajunge la cazuri extreme şi paradoxale, de neimaginat acum câţiva ani, în care hinduşi din caste înalte se străduiesc să-şi ascundă originea pentru a obţine acele locuri de muncă destinate defavorizaţilor.

Aceste detalii ne ajută să ne facem doar o idee foarte sumară asupra complexităţii castelor. De altfel, limbile Indiei folosesc două cuvinte distincte, casta fiind apreciată sub aspectul său religios sau în funcţie de descendenţa familială. În primul caz se vorbeşte despre *vama*, literal „culoare”, iar în celălalt caz despre *jati*, „naştere”. Această distincţie explică paradoxul de a fi împărţiţi în caste chiar şi cei fără castă: noţiunea de *jati* este mai vastă şi mai complexă decât cea de *vama*.

Subliniem caracterul simbolic, dar în niciun caz rasist al noţiunii de culoare: Vișṇu, de exemplu, este în general reprezentat cu un chip albastru, în timp ce roşul reprezintă soarele.

Precizăm că odinioară primele trei caste erau considerate drept „cele de două ori născute”, adică membrii lor erau născuţi întru viaţa spirituală, ceea ce le dădea dreptul să poarte o centură roşie, simbol al purităţii. În zilele noastre, doar brahmanii mai au acest privilegiu.

Apartenenţa la o castă sau la grupul celor fără de castă din care fac parte non-hinduiştii este rezultatul iremediabil al faptelor dintr-o viaţă anterioară. Nicio revoluţie nu-ţi permite deci să scapi de această condiţie, oricare ar fi ea. Aşadar fiecare îşi acceptă statutul, consolându-se cu speranţa unei schimbări de castă într-o viaţă viitoare. Este de înţeles că rai»

porturile între caste nu implică, în principiu, dispreţul celor din înaltele caste pentru inferiorii lor, nimeni nefiind la adăpostul unei decăderi într-o existentă viitoare.

Ne imaginăm extraordinara stabilitate a unei

societăţi în care fiecare ştie că trebuie să moară pentru a-şi ameliora situaţia. Ca atare, moartea este trăită de cele mai multe ori cu indiferentă sau chiar cu bucurie dacă

existǎ satisfacţia unei datorii îndeplinite.

Adevărata problemă pe care şi-o pune un credincios hinduist este să scape de ciclul reîncarnării. În teorie, doar un bărbat brahman poate, dacă faptele i-au fost perfecte, să obţină eliberarea, numită „moksha”.

Hinduismul nu este prea explicit cu privire la această eliberare, despre care se crede că este un fel de uniune cu divinitatea, diluare în absolut sau acces la cunoaşterea supremă. Nu este foarte clar nici cum sunt judecate faptele oamenilor şi nici cine hotărăşte viitoarea renaştere.

De fapt, există o mare diversitate de păreri asupra acestor întrebări, însă hinduşii se preocupă mai ales de progresul spiritual pentru a accede într-o zi la eliberare. În acest scop, sunt practicate trei metode:

acţiunea sau *karma* cunoaşterea sau *mana* devoţiunea sau *bhakti*.

Acţiunea constă mai ales în respectarea riturilor castei sau, pentru cei fără castă, în asumarea constrângerilor impuse de condiţia lor.

Cunoaşterea nu este doar cea a cărţilor sacre, ci şi aceea a unei înţelepciuni în care meditaţia are un mare loc.

Devoţiunea este un cult închinat Absolutului, personificat într-unul dintre numeroşii zei ai panteonului hinduist (a se vedea mai jos).

Astfel, practica hinduismului poate îmbrăca formele cele mai variate, nu doar în funcţie de nivelul educaţiei, ci şi de curentul spiritual căruia îi aparţine adeptul.

Panteonul hinduist

Zeii hinduismului sunt atât de numeroşi – se vorbeşte despre mai multe milioane –, iar aventurile lor atât de uimitoare, încât orice tentativă de descriere clară şi sintetică devine rapid descurajată. În plus, faptul că

fiecare zeu poartă deseori nume diferite în funcţie de locuri şi circumstanţe nu facilitează înţelegerea de către cei care sunt străini culturii indiene şi nu cunosc sanscrita. Astfel, puterea particulară a unui zeu face să i se acorde un titlu precum „Stăpânul animalelor” (Pashupati) sau „Cel ce există prin el însuşi” (Swayambu), care se substituie numelui său normal şi care este suficient prin sine. La această dificultate de identificare se adaugă faptul că unul dintre zeii-majori, Vișṇu, însărcinat să menţină stabilitatea universului, s-a încarnat de vreo zece ori în Istorie, purtând de fiecare dată un nume diferit.

Pentru a ajuta cititorul nespecializat, vom prezenta divinităţile cele mai importante indicând numele lor cele mai întâlnite şi cum îi putem recunoaşte.

Trinitatea hinduistă (în sanscrită: *trimurti*) este formată din Brahma.

Śiva şi Vișṇu.

Brahma este creatorul universului, însă nu s-a încarnat. Este un zeu îndepărtat de care hinduiştii se interesează prea puţin. Drept mijloc de transport el are o lebădă. Soţia sa, Saraswati, este zeiţa ştiinţei, a cuvântului şi a muzicii.

Śiva este zeul vieţii şi al morţii, simbolizat fie de un falus (*lingam* în sanscrită), fie, într-un mod înfricoşător, cu un colier de capete de morţi şi ţinând în mână un trident. El este zeul mişcării care creează şi distruge succesiv. Vehiculul său este un taur, Nandi. Numele cel mai des întâlnit al soţiei lui este Parvati.

Vișṇu este zeul binefăcător şi conservator. Coboară pe pământ când circumstanţele o cer. Această descindere se numeşte *avatar* (avatar) în sanscrită. Printre aceste avatare, numele de Rama şi de Krişna sunt cele mai cunoscute. Unii hinduişti consideră că şi Buddha este un avatar al lui Vișṇu şi că va veni un al zecelea avatar, Kalkin, pentru a juca rolul lui Mesia. Soţia lui Vișṇu este Lakshmi, zeiţa bogăţiei. Vișṇu stă pe un şarpe, Ananta, şi

are ca vehicul o pasăre extraordinară jumătate om, jumătate vultur, Garūḍa[192].

Ideea pe care şi-o fac hinduiştii despre zeii lor variază în funcţie de nivelul lor cultural: o persoană simplă îşi imaginează zeii cu pasiuni umane şi i se pare normal să aibă soţii şi copii, bineînţeles, toţi înzestraţi cu puteri supranaturale. În schimb, un hinduist cu educaţie superioară şi obişnuit cu abstracţia nu asociază reprezentărilor zeilor decât semnificaţii simbolice: dacă un zeu are mai multe braţe, este pentru a exprima capacitatea sa de acţiune superioară celei umane.

De asemenea, soţia trebuie interpretată ca o altă faţetă a zeului ce are calităţi complementare aspectului său masculin. Acest lucru este foarte apropiat de conceptul taoist Yin şi Yang: nu putem concepe un principiu superior, precum un zeu, fără ca acesta să nu aibă o formă de viaţă perfectă, asociind complementarităţile pe care le prezintă, în această lume, bărbatul şi femeia. Din acelaşi motiv, caracterul „complet” al unui zeu face să fie normal ca acesta să aibă copii, adică să se prelungească sub forme aparent distincte, dar care sunt zeul însuşi.

Este exclusă o bună înţelegere a panteonului[193] hinduist dacă nu intrăm în acest joc de simboluri în care aparenţa fizică a zeului, culoarea sa, gesturile sale au o semnificaţie precisă, legată de cultura şi mitologia hinduse. Ne comportăm ca nişte barbari dacă nu vedem în ele decât artă kitsch sau delirul unor primitivi agitaţi.

În acelaşi timp, cei trei zei din trimurti sunt, pentru mulţi hinduişti, trei faţete distincte ale aceluiaşi Dumnezeu, ceea ce este destul de aproape de noţiunea creştină a Trinităţii. Aceiaşi hinduişti îşi imaginează cu uşurinţă că religia are trei faţete – hinduismul, islamul şi

---

192 De unde şi numele companiei aeriene naţionale din Indonezia. înainte de revoluţia islamică, compania iraniană, Iranair avea de asemenea ca simbol o pasăre mitică, Homa, literele acestui cuvânt fiind iniţialele în persană pentru „aviaţia naţională iraniană“.

193 Amintim că termenul panteon este grecesc: este locul în care se adună toţi (pan) zeii (theos).

creştinismul. Budismul este, potrivit lor, doar o ramură a hinduismului. Pentru ei este mai puţin important prin care dintre aceste religii îl pot cunoaşte pe Dumnezeu, atâta vreme cât, adorându-l pe Śiva sau pe Vişņu, ei adoră acelaşi principiu divin unic sub forma care se potriveşte mai bine sensibilităţii lor spirituale.

Zeii greci şi latini

Lumea greco-latină este una dintre ramurile civilizaţiei indo-europene. De aceea nu este de mirare că religiile antice ale Greciei şi Romei sunt înrudite cu cele ale Indiei, la fel cum şi majoritatea limbilor vorbite astăzi în Europa sunt rude îndepărtate ale limbilor indiene din Nord.

Cultura noastră nu a păstrat decât o amintire confuză a acestor religii. O mulţime de zei şi semizei îşi împărţeau Olimpul, însă puterile lor supranaturale nu-i împiedicau să rămână aproape de oameni prin comportament.

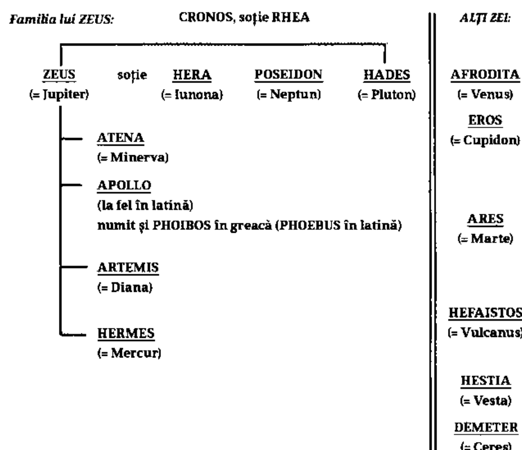
Ne-au rămas de altfel familiari, căci numele lor desemnează planetele sistemului nostru solar (Marte, Venus, Saturn, Neptun, Pluton) sau intră în denumirea zilelor săptămânii (marţi, ziua lui Marte; miercuri, ziua lui Mercur; joi, ziua lui Jupiter; vineri, ziua lui Venus; sâmbătă ziua lui Saturn).

Dacă avem în vedere aspectele cele mai importante, religia greacă şi cea a Romei par a fi înrudite. Politeismul lor le apropie de religia vedică, strămoş al hinduismului. Totuşi, acesta din urmă s-a debarasat de-a lungul secolelor de o concepţie exagerat de antropomorfică a zeilor săi: doar credinţele cele mai populare au mai păstrat nişte urme. În schimb, repartiţia responsabilităţilor între diferiţii zei evocă mai mult animismul african, subliniind astfel un oarecare paralelism între religiile primitive.

Tabelul de mai jos prezintă principalii zei greci şi romani şi legăturile lor de rudenie, când acestea există.

Zeii, printre care găsim şi femei, îşi împart responsabilităţile aşa cum o fac miniştrii unui guvern în sânul căruia coabitarea nu este uşoară. Doisprezece zei constituie cabinetul restrâns al Olimpului. Cel mai

respectat şi de temut este Zeus-Jupiter[194] a cărui armă este fulgerul, în cinstea lui este expresia: „A-i ameninţa pe ceilalţi cu tunete şi fulgere”. Soţia sa, Hera-Junon, este zeiţa condiţiei feminine; unul dintre fraţii săi este Poseidon-Neptun, zeul mării, iar celălalt, Hades-Pluton, zeul infernului. Uniunea dintre Zeus şi Hera a adus pe lume doi zei şi două zeiţe: Artemis-Diana, zeiţa naturii şi a vânătorii, este, într-o oarecare

măsură, ministrul mediului; Hermes-Mercur, ministrul comerţului şi turismului, care veghează asupra călătorilor; Atena-Minerva, care şi-a dat numele oraşului Atena, prezidează gândirea, ştiinţele şi industria; fratele său geamăn, Apollo, se consacră afacerilor culturale.

Cinci zei importanţi nu aparţin familiei. Este vorba despre Ares-Marte, zeu al războiului, Hefaistos-Vulcan, zeul fierului şi al fierarilor, Hestia-Vesta, zeiţa căminului şi a familiei, şi Demeter-Ceres, zeiţa fertilităţii, ministru al agriculturii. Cât despre Afrodita-Venus, zeiţa frumuseţii şi a dragostei, nu-şi are loc în guvernele din epoca noastră,

---

194 Primul nume este grecesc, iar cel de-al doilea, latin, ambele desemnând aceeaşi divinitate. Piter este o derivare de la pater, „tata“ în latină, care dispare în declinarea numelui: de la „Jupiter“ se ajunge la Jovis. Tatăl zeilor este zeul prin excelenţă: cuvintele deus, theos, Zeus şi Jovis sunt înrudite.

iar fiul său, Eros-Cupidon, nu face parte dintre marii zei, erotismul nemeritând un cult public. Trecem cu vederea semizeii, secretari de stat, şi zeii cu funcţii

Zeii greci sunt notaţi cu majusculă, echivalenţii lor latini sunt notaţi cu litere mici şi între paranteze. Cei doisprezece zei principali sunt subliniaţi.

Imprecise care seamănă foarte mult cu miniştrii fără portofoliu. Toţi veghează la fericirea poporului care, în schimbul templelor pe care le construieşte şi a ofrandelor-impozit la care este supus, solicită privilegii şi menţinerea avantajelor dobândite.

Practicarea hinduismului

Pentru a ilustra unele dintre nenumăratele feluri în care hinduismul este trăit, vom reţine, într-un mod puţin arbitrar, practicile aparent cele mai diferite:

Ritualul cotidian, numit „puja”, aşa cum este el celebrat într-un templu hinduist

Ascetismul absolut al înţelepţilor hinduişti, *sadhus*

Concepţiile „moderniste” dintre care unele au succes în Occident. Aici se alătură, printre altele, diverse *ashram-uri* precum cel al lui Sri Aurobindo, aproape de Pondichéry.

Ritualul cotidian, Puja

Practicarea cultului diferă în funcţie de casta credinciosului şi di

vinitatea pe care o preferă. Brahmanii sunt teoretic constrânşi la cinci rugăciuni pe zi care pot fi făcute acasă, în faţa altarelor domestice.

În general, hinduiştii cei mai pioşi merg la templu de două ori pe zi, dimineaţa şi seara. Ca exemplu o să luăm ritualul obişnuit oficiat într-un templu şivaist tamil.

Înainte de a intra, credincioşii se descalţă, iau apă într-un recipient, o varsă pe picioare şi pe mâini, dar şi câţiva stropi pe cap. Astfel purificaţi, pot intra în sanctuar şi se aşază pe două rânduri paralele, femeile la stânga şi bărbaţii la dreapta, în faţa a trei statui, fiecare reprezentând câte un zeu.

Preotul, mereu un brahman, înlătură pânza care

acoperă de obicei statuia de ochii publicului, apoi intră cu asistentul său, oferă câteva petale de flori zeului şi îl venerează, trecând de mai multe ori o flacără prin faţa sa.

În tot acest timp, credincioşii îşi slăvesc zeul în picioare, cu mâinile împreunate deasupra frunţii. Uneori, îşi ţin urechile cu mâna opusă şi îşi îndoie uşor genunchii. Câteodată, şi femeile se închină prin prosternare.

Fiecare dintre cei trei zei este pe rând venerat, mai întâi Ganesha, zeul cu faţă de elefant, apoi Murugan şi, în fine, tatăl celor doi, Śiva însuşi. Totul este însoţit de o muzică foarte puternică şi cam stridentă pentru urechea occidentală, muzică produsă de o goarnă din lemn, o tobă şi un clopot. Muzica se opreşte când preotul psalmodiază cu o voce caldă ce contrastează cu sunetul instrumentelor. La sfârşitul rugăciunilor, preotul dă celor prezenţi un pacheţel cu orez învelit în hârtie de ziar şi un fruct.

Un credincios îi poate solicita preotului o rugăciune personalizată la orice oră a zilei. În schimbul unui bilet, cumpărat la intrare, preotul întreabă pentru cine este rugăciunea cerută, după care el cântă rugăciunile presărând pe statuie cenuşă şi flori. Aduce apoi o jumătate de nucă de cocos cu două frunze, două banane, floricele şi un praf roşu împachetat într-o hârtie. Pulpa nucii de cocos are marcat pe ea, cu pudra roşie, un cerculeţ. După ce şi-a pus un punct de cenuşă pe frunte şi mâinile pentru o clipă deasupra lămpii cu ulei a preotului, credinciosul îşi termină rugăciunea consumând puţin orez cu curry şi puţin orez îndulcit pe care îl ia cu mâna sa dreaptă.

Conform credinţelor hinduiste obişnuite, o bucăţică din divinitate se află în statueta care o reprezintă. Astfel se explică mai bine riturile oficiate în cinstea statuetei considerată ca având viaţă proprie, care trebuie trezită dimineaţa, hrănită ziua şi culcată seara.

Sadhu

Pe toate drumurile Indiei şi mai ales în locurile sacre ale pelerinajelor, întâlnim personaje curioase, aproape dezbrăcate, cu privirea de foc, pe care musulmanii le-au numit fachiri („sărac” în arabă), şi a căror reputaţie este

de a dormi pe un pat de cuie. Aceste fiinţe detaşate de lume se numesc sadhu, „pur”, ceea ce exprimă atât virtutea, cât şi sfinţenia.

India numără, după estimări îndrăzneţe, aproape 5 milioane de sadhu; au renunţat cu toţii de bunăvoie la iluziile existenţei pentru a-şi asigura eliberarea, numită „moksha”.

Deşi tehnicile practicate variază de la un sadhu la altul, este vorba mereu de o asceză a corpului şi a spiritului destinată unirii sufletului cu Absolutul, Brahma. Aceste tehnici se numesc în general yoga.

Yoga

Yoga este deseori percepută în Occident ca o tehnică la modă de relaxare mentală şi corporală. Pentru un hinduist însă, yoga este un exerciţiu eminamente religios care merită să fie practicat sub acest aspect.

Yoga înseamnă în sanscrită „uniune”.[195]

Există deci o înrudire între conceptul de yoga şi religie care îndeamnă la „a lega” omul de Dumnezeu. În yoga nu este totuşi vorba de a se uni cu un zeu personal, după concepţia misticilor occidentali, ci mai degrabă de a se alătura principiului universului.

Pentru a face acest lucru, yoghinul se străduieşte să se situeze în ansamblul creaţiei încercând mai întâi să se cunoască pe el însuşi, înţelegem astfel de ce yoga hinduistă nu este o simplă gimnastică, ci un exerciţiu în care sunt implicate corpul, intelectul şi sensibilitatea.

Astfel, există mai multe varietăţi de yoga, axate pe o abordare personală, de exemplu hatha-yoga care insistă pe exerciţiile corporale, însă performanţa fizică nu este scopul practicii yoga. Corpul nu este decât un câmp de observare şi experimentare pentru yoghinul care doreşte să exploreze ceea ce se află dincolo de percepţia simţurilor.

---

195 Jugul, care leagă boii de un atelaj, şi cuvântul englezesc echivalent yoke provin de la aceeaşi rădăcină ca şi yoga. Cuvântul rusesc soyouz pentru „uniune“ conţine aceeaşi rădăcină sub forma de youz. Cuvântul persan pentru „unul“, yek, este de asemenea din aceeaşi familie. Un adept yoga este yoghin.

Mulţumită stăpânirii funcţiilor vitale legate de cele cinci simţuri, unii yoghini speră să dobândească puteri inaccesibile oamenilor comuni.

Aceste puteri, denumite în sascrită „siddhi”, acoperă toate fantasmele umanităţii: perceperea infinitului mic şi mare, capacitatea de a obţine un obiect de la distanţă, de a se deplasa instantaneu după propria dorinţă, de a avea brusc o greutate considerabilă sau, din contră, de a-şi diminua greutatea până la a levita, puterea de a da ordine elementelor naturale, de a domina conştiinţa celorlalţi etc.

Yoga, precum şi credinţa în eficacitatea tehnicilor sale, aparţine unei Antichităţi îndepărtate, dincolo de limitele Istoriei, căci este anterioară religiei vedice aduse în India de arieni în anul 1.000 î.Hr.

În ansamblul său, yoga caută controlul asupra comportamentului, corpului şi respiraţiei, precum şi dezvoltarea atenţiei şi a concentrării intelectuale. Practicantul yoghin dobândeşte atunci o capacitate de „contemplare” pe care o poate aplica după propria-i dorinţă unui obiect, unei idei. Vom constata în continuare că meditaţia budistă zen îşi are originile în yoga hindusă.

Căutarea perfecţiunii spirituale în asceză este practic ultimul stadiu al vieţii unui brahman: doar după ce şi-a întemeiat o familie şi s-a asigurat că prezenţa sa nu mai este indispensabilă, un brahman se retrage astfel din lume pentru a deveni *samnyasin*, adică un fel de sadhu brahman. Totuşi, nu toţi sadhu sunt brahmani, dimpotrivă. Hinduiştii din toate castele aleg calea renunţării. Ei speră să găsească astfel o scurtătură a lungului drum tradiţional către eliberare, care obligă, în mod normal, la a aştepta o reîncarnare într-un brahman înainte de a pretinde o eliberarea moksha.

Prestigiul spiritual al sadhu este mare şi unii dintre ei au reputaţia de a fi făcători de minuni. Este în general vorba despre şarlatani care profită de naivitatea sătenilor, adevăraţii sadhu fiind solicitaţi mai curând pentru sfaturi spirituale, ceea ce face din ei guru, maeştrii ai gândirii.

Trebuie subliniat că sadhu care nu sunt samnyasin

sunt respinşi de brahmanii tradiţionalişti. Aceştia din urmă nu apreciază deloc scurteircuitul spiritual căutat de aceşti sadhu: abandonându-şi familia, acceptând mâncare de la oricine, neoficiind puja, păcătuiesc împotriva legii religioase, *dharma*, şi riscă mai degrabă o reîncarnare deplorabilă decât eliberarea căutată.

Curentele „moderniste".

India a văzut născându-se, de-a lungul istoriei ei religioase, mişcările cele mai diverse. În mod curios, hinduismul prezintă particularitatea de a nu considera ca fiind eretică pe niciuna dintre concepţiile acestea de cele mai multe ori contradictorii; dimpotrivă, dispune de o mare uşurinţă de a integra în panteonul său nu doar mici divinităţi locale, ci şi personajele cele mai remarcabile ale altor regiuni: Buddha este în general recunoscut ca a noua încarnare a lui Vișṇu şi unii hinduişti sunt gata să admită că

Iisus şi Mahomed sunt în aceeaşi situaţie.

De fapt, ceea ce poate apărea ca o mare toleranţă şi generozitate este o integrare a tuturor religiilor în hinduism, relativizându-le particularităţile. Astfel, vechiul fond politeist al hinduismului absoarbe inovaţiile religioase tot aşa cum altă dată diferiţii zei ai populaţiilor dravidiene[196] au intrat firesc în panteonul arian. Am văzut că sikhismul, tentativă de împăcare a spiritualităţii hinduiste şi a monoteismului musulman, a devenit o religie nouă fără să fi fost vreodată respinsă în mod expres de hinduism.

Contactele elitelor indiene cu creştinismul, care s-au înmulţit odată cu sfârşitul colonizării britanice la începutul secolului al XIX-lea, nu au condus la apariţia unor religii noi, ci la crearea de mişcări spirituale originale. Astfel, Ramakrishna (1834 – 1886), maestru spiritual al Bengalului, declară că toate religiile sunt una singură, din punct de vedere transcendental. Gandhi (1869 – 1948) era

196 Adică populaţiile din Dekkan, sudul Indiei, ale căror limbi nu sunt indo-europene.

cu siguranţă sensibil la astfel de învăţături când afirma că Evangheliile, *Bhagavad-Gita* şi Coranul au aceeaşi învăţătură.

Aceste curente moderniste rămân totuşi marginale în India. Suscită, în schimb, interesul occidentalilor care găsesc în ele un umanism autentic şi o deschidere spre spiritualitatea hindusă.

În acest context, filosoful Aurobindo Ghose (1872 – 1950) s-a străduit să creeze o „religie sintetică” universală. Consoarta sa, o franţuzoaică, Mirra Alfassa, numită „mama”, a fondat în 1956 aproape de Pondichéry o cetate prevăzută pentru 50.000 de discipoli veniţi din toată lumea. Din 1980 guvernul indian, convins de strălucirea acestei mişcări, şi-a asumat încheierea lucrărilor la construcţia acestui „Auroville”.

Totuşi, contactul hinduismului cu Occidentul nu aduce mereu beneficii de calitate spirituală; o să vedem mai departe că diverse secte se inspiră din hinduism pentru a-şi recruta adepţii pentru scopuri mai îndoielnice.

Jainismul

Pe urmele hinduismului s-au dezvoltat religii originale dintre care unele sunt încă foarte puternice. Am amintit deja sikhismul, ce face trecerea de la lumea islamică la cea hinduistă; vom vorbi mai încolo despre budism, făcând referire la religiile „filosofice”; însă, în continuare, vom trata despre jainism, apropiat de hinduism prin multe aspecte, numărând în jur de 5 milioane de credincioşi.

Această religie este răspândită mai ales în statele din vestul Indiei, în Gujarat şi Rajasthan, însă strălucirea sa depăşeşte cercul practicanţilor săi.

Conform opiniei jainiştilor, religia lor este nemuritoare, a existat dintotdeauna şi va exista pentru totdeauna, oricare ar fi evenimentele istoriei. Această poziţie este susţinută de ideea că lumea nu a fost creată, ci a existat dintotdeauna. Deci nu există un Dumnezeu creator.

Dacă, în teorie, jainismul există dintotdeauna,

observatorii externi consideră că fondatorul este un prinţ al statului Bihar, situat în valea joasă a Gangelui, în vecinătatea Bengalului, trăind prin secolul al VI-lea î.Hr. Numele său este Vardhamana Jnata, fiind supranumit Mahāvīra[197], „marele erou”, sau Jina, „victorios”. Acest cuvânt stă la originea cuvântului „jainist”: un jainist vrea să învingă pasiunile lumii.

Acest prinţ era deci aproape contemporan, deşi un pic mai bătrân, cu Gautama care a devenit Buddha. Amândoi au renunţat la lume şi au trăit ascetic pentru a se dezrobi de ciclul reîncarnării. Astfel, lina a predicat timp de 30 de ani în regiunea Patna, în Bengal, complet dezbrăcat.

Din punct de vedere istoric, jainismul a luat naştere înaintea budismului şi are o evoluţie asemănătoare plecând de la ideile existente născute ca reacţie împotriva brahmanilor.

Atât budismul, cât şi jainismul reprezintă curente materialiste care au apărut în lumea hindusă cu 500 – 600 de ani î.Hr. Îşi propuneau să scape sufletul de suferinţa vieţilor succesive. Doar renunţarea şi înţelepciunea permit atingerea păcii unei aneantizări, definite neinspirat, nirvāṇa.

Totuşi, dacă budismul este o religie a echilibrului, jainismul este câteodată mult mai extrem.

Jainismul are la bază trei principii:

nu există absolut acţiunea are o eficacitate spirituală orice viaţă este sacră, ceea ce implică nonviolenţa.

Jainismul respinge complet sistemul castelor precum şi ceremoniile excesive dedicate nenumăratelor divinităţi corespunzătoare panteonului hinduist. De fapt, jainismul este agnostic, adică nu se preocupă de o lume de dincolo pe care nu o poate cunoaşte, dar nici nu neagă existenţa ei în mod explicit. Se poate vorbi despre zei, dar, după jainişti, este vorba mai degrabă de muritori care au avut succes în viaţă, despre profeţi într-o oarecare măsură, dar

---

197 Recunoaştem maha care înseamnă „mare“ ca în maharadja şi vira, din aceeaşi rădăcină ca şi cuvântul „viril“.

care nu au nici rol activ, nici putere. Jainiştii îi numesc *tirthankara* („literal „făcător de vaduri") şi îi venerează pe 24 dintre ei. Doar ultimii doi, un ascet din secolul al VIII-lea î.Hr. şi Mahāvīra, sunt atestaţi istoric. Statuile lor din templele jainiste îi reprezintă impasibili, în picioare sau aşezaţi, de obicei dezbrăcaţi. Sunt câteodată pictaţi cu o culoare simbolică şi însoţiţi de un animal ce îi caracterizează (auriul şi leul pentru Mahāvīra).

După un succes iniţial aproape la fel de strălucitor precum cel al contemporanului său, budismul, jainismul a început să stagneze către secolul al IX-lea, poate şi pentru că unele dintre teoriile sale fuseseră asimilate parţial de hinduism. Rezistă însă şi, în 1946, este fondată o organizaţie misionară pentru propaganda sa mondială al cărei sediu este la Aligarh, în statul indian Uttar Pradesh.

Mişcarea jainistă este de fapt foarte bogată şi puternică. Cea mai mare parte a adepţilor săi trăieşte în mediu urban, exercită deseori profesii comerciale şi are o puternică influenţă politică.

În ceea ce priveşte practica jainismului, există două curente distincte care provin dintr-o schismă datând din anul 79 d.Hr.

Unul, numit *digambara*, practică forme extreme de ascetism. Cuvântul înseamnă „îmbrăcat în spaţiu", ceea ce înseamnă că adepţii sunt în general dezbrăcaţi. Celălalt, numit *shwetamabara*, adică „îmbrăcat în alb", este mult mai blând cu principiile. Jainiştii au în plus multe alte subsecte, cam vreo 80 după câte se spune.

Cel mai frapant aspect al celei mai stricte morale jainiste îl constituie respectul împins la extrem pentru orice formă de viaţă şi încercarea unei renunţări totale la bunurile lumeşti.

În ceea ce priveşte respectul vieţii, frica de a nu omorî din greşeală o insectă, interzice, de exemplu, practicarea agriculturii, căci a săpa este periculos pentru locuitorii humusului. Extrapolând, este total neindicat să se consume legume care necesită scormonirea în pământ, precum ceapa sau cartofii. Este de asemenea recomandat

să nu se mănânce decât în timpul zilei, pentru a evita înghiţirea vreunei insecte pe care este posibil să nu o vezi. Este inutil să subliniem că regimul este complet vegetarian. Tot pentru a evita înghiţirea vreunei musculiţe de orice fel, este bine să se poarte o bucată de pânză în dreptul gurii.

Este de asemenea de dorit să se folosească o măturică în timpul mersului pentru a evita strivirea vreunei gângănii.

Cât despre morala personală, tendinţa este spre rigoare. A trăi din cerşetorie este idealul căruia se consacră călugăriţe şi călugări. Aceştia depun cinci voturi permanente:

să cruţe orice formă de viaţă

să se păstreze neprihănit să nu posede nimic să nu cumpere nimic să nu mintă niciodată.

Se pot depune de asemenea „voturi mici”, mai puţin exigente în ceea ce priveşte castitatea şi dreptul de a deţine lucruri.

Jainiştii îşi aplică uneori voit pedepse foarte dure care pot merge până la sinucidere rituală, postind până la moarte.

Călugării au un rol de predicatori, însă jainiştii nu au, la drept vorbind, nici preoţi, nici cler. Nu mai există un cult adevărat, ci doar ritualuri asemănătoare celor ale hinduismului. În mod curios, ofrandele, incinerarea morţilor şi căsătoriile sunt oficiate de brahmani hinduişti care aparţin unei subcaste numite bodjak. Ei nu sunt jainişti şi nu cunosc nici tradiţiile, nici textele sacre ale unei religii căreia îi aduc un serviciu pur formal. Se spune că acest obicei este o concesie făcută brahmanilor pentru a evita ca ei să-i persecute pe jainişti. Oricare ar fi situaţia, jainismul este singura religie ale cărei ritualuri sunt oficiate de preoţi care nu-i aparţin.

Religiile tradiţionale

Religiile tradiţionale, deseori numite animiste, luate

în sens larg, ocupă un loc important atât în istorie, cât şi în actualitatea spiritualităţii umane, în zilele noastre, se estimează că ar fi 150 de milioane de oameni ce practică un animism excluzând orice altă religie, însă, adesea, credinţele animiste subzistă în diverse grade în regiuni aparent creştinate sau islamizate.

Unele forme de superstiţii încă vii în societăţile occidentale ar putea fi incluse în formele difuze ale animismului.

Este evident dificil de estimat din punct de vedere cantitativ populaţiile astfel atinse de o formă sau alta de animism. Dacă se vrea o estimare rezonabilă, se poate spune că sunt aproape 500 milioane de suflete marcate de animism considerabil, fie în viaţa socială, fie în particular.

Animismul în ansamblul său va ocupa deci al patrulea loc printve religiile lumii, după creştinism, islam şi hinduism, puţin înaintea budismului.

Stând şi reflectând, nu este chiar aşa de uimitor că religiile animiste păstrează această importanţă. Animismul a fost, fără îndoială în mod natural, prima formă de exprimare religioasă a omului. Când omul primitiv se lupta pentru a supravieţui, resimţea forţele naturii ca pe nişte puteri imprevizibile şi ameninţătoare cărora le atribuia o bună parte din propriul comportament: viclenie, mânie sau bunătate, de exemplu. De aici până la a da acestor puteri forma oamenilor sau animalelor şi de a-i transforma în zei nu a fost drum lung.

Toate religiile primitive au astfel o mitologie bogată în fiinţe bizare sau uimitoare care sunt înzestrate cu o putere supranaturală şi se lasă pradă, ca omul însuşi, unor rivalităţi fără de sfârşit.

Bineînţeles, funcţiile şi mai ales numele acestor nenumăraţi zei şi semizei, spirite şi demoni variază de la o cultură la alta.

Există totuşi caracteristici pe care le întâlnim în aproape toate formele de animism. La modul general, religiile tradiţionale nu sunt religii revelate; nu există cărţi sfinte; nu sunt religii „intelectuale” cu o doctrină precisă.

Organizarea lor ierarhică este rudimentară. Scopul acestor religii este în mod esenţial atingerea unei anumite intimităţi cu zeii, ceea ce oferă puteri magice şi produce diferite tipuri de posesie sau extaz.

Pentru a participa la această cunoaştere experimentală a divinului, trebuie o iniţiere în ritualuri deseori misterioase. Muzica, ritmul şi dansul joacă un rol de neînlocuit în ceremonii. De multe ori, unii participanţi cad în transe a căror natură nu a primit, se pare, o explicaţie medicală satisfăcătoare.

Aceste puncte comune rămân, pe bună dreptate, destul de generale. Dacă intrăm în detalii, constatăm existenţa a două mari grupe de animişti în funcţie de modul în care preotul stabileşte o legătură cu spiritele şi zeii.

O primă categorie este cea a religiilor tradiţionale de tip şamanist. Şamanul[198] este capabil să meargă să caute zeii acolo unde aceştia se află. El „călătoreşte". Câteodată, cade în catalepsie: corpul îi rămâne pe loc, iar spiritul îi călătoreşte în regiuni inaccesibile muritorilor. Poate astfel să descopere cauzele unei boli, de exemplu, sau ale unei vrăjitorii şi să-l vindece pe cel care îi este victimă. Religiile tradiţionale de tip şamanist se întâlnesc la triburile din Siberia Orientală, dar şi în Coreea, Chile, Java...

În Chile, această religie este practicată de importanta etnie a indienilor Mapuche, mult timp impermeabilă oricărei influenţe creştine.

În a doua grupă de religii animiste, în loc ca şamanii să meargă să îi viziteze pe zei, zeii sunt cei care vizitează oamenii şi câteodată îi „locuiesc", producându-se un fenomen de posedare. Vrăjitorul este capabil să invoce un zeu sau altul, iar acesta se manifestă într-o persoană din public, care cade subit în transă. Acest tip de animism este, de obicei, de origine africană. El a traversat Atlanticul în timpul comerţului cu sclavi şi s-a regăsit aproape intact în comunităţile afroamericane din Brazilia

198 Prin acest cuvânt de origine siberiana este desemnat preotul-vrăjitor înzestrat cu puteri magice.

sau Antile. Se întâlneşte

I astfel sub numele de voodoo în Haiti şi candomble în Salvador da Bahia.

Aceste două mari grupe nu înglobează toate expresiile animismului: nu se pot clasifica mai ales şintoismul japonez, taoismul chinezesc, cultul Toraja din Indonezia şi nici cargo-cultele din Oceania.

În aceste religii, oamenii şi zeii rămân în lumile corespunzătoare lor. Totuşi, comunicarea cu lumea de dincolo rămâne, în general, posibilă graţie spiritelor strămoşilor morţi.

De fapt, lumea animismului nu se supune unei clasificări riguroase şi cel mai bun mod de a o înţelege constă în a prezenta câteva exemple de religii tradiţionale dintre cele mai reprezentative şi celebre.

Cum o descriere detaliată ar fi exagerat de tehnică şi cum, în plus, există excelente lucrări specializate despre aceste religii, ne vom mulţumi prin a sublinia trăsăturile care duc la apariţia varietăţii şi originalităţii acestor religii.

În funcţie de aceste criterii, alegerea noastră s-a îndreptat asupra:

religiei populaţiei Yoruba (Nigeria şi Benin) şi asupra religiilor afroamericane, voodoo, macumba şi candomble, care derivă din acestea religiei indienilor Mapuche (Chile)

cargo-cultelor oceanice.

Acestora li se adaugă cele două mari religii tradiţionale asiatice:

taoismul (China)

şintoismul (Japonia).

care fac obiectul unor capitole distincte la care îl trimitem pe cititor.

După aceste prezentări monografice, vom descoperi până la ce punct animismul rămâne prezent în marile religii care aparent l-au înghiţit. Câteva exemple rapid schiţate vor fi suficiente pentru a lua cunoştinţă de acest

fenomen religios important[199].

Religia etniei Yoruba

Cu mai bine de 20 de milioane de membri, etnia yoruba este una dintre cele mai importante din Africa Neagră. Tărâmul său se situează în sud-vestul Nigeriei şi ajunge până în Republica Benin. Ca mai toate popoarele africane, poporul yoruba a fost supus unei puternice presiuni a islamului şi creştinismului, în aşa fel încât animiştii sunt aparent foarte minoritari. Totuşi, cultura yoruba este extrem de puternică, iar religiile recent adoptate nu fac decât să se suprapună fondului animist ale cărui credinţe şi practici rezistă încă în număr mare.

Cum am mai văzut, acest animism şi vecinul său, cel al etniei Fon din Republica Benin, sunt cele care stau la originea cultelor afroamericane din Brazilia şi Haiti. Iată marile trăsături ale acestei religii.

Poporul Yoruba crede într-un Dumnezeu suprem unic, creator al universului, nemuritor, atotputernic, omniscient, transcendent, rege şi judecător al întregii creaţii. Acest Dumnezeu care poartă mai multe nume, printre care şi cel de Olorun, „Stăpânul cerului”, este prea puternic şi prea abstract pentru a-i putea consacra vreun cult. I se pot aduce rugăciuni, iar acestea sunt numeroase.

Dar, tot aşa cum societatea yoruba tradiţională este foarte ierarhizată, există şi între Dumnezeu şi oameni divinităţi intermediare, cam câteva»

sute, de influenţă locală sau de reputaţie universală. Aceste divinităţi poartă de asemenea mai multe nume fiecare, cu greu distingându-se de spirite şi de strămoşii zeificaţi.

Prezentăm în continuare trei dintre aceste divinităţi:

I

Obatala a venit pe pământ ca să-l înzestreze. Acestuia i se aduc rugăciuni pentru ca femeile sterile să aibă copii. Este de asemenea şi zeul purităţii. Culoarea sa este albul. Adoratorii săi, care trebuie să fie curaţi şi

---

199 Acest capitol se referă parţial la documentaţia denumită „una anima“ adunată de Alexandre Stakhovitch, dispărut prematur.

sinceri, îi aduc ofrandă melci, nuci de cola sau de cocos, porumb fiert. Acesta trebuie să aibă mereu apă în sanctuarul său. Sucul fermentat şi uleiul de palmier nu îi sunt deloc pe plac: ele sunt tabu.

Orunmila este consilierul celui dinainte, acesta face numeroase drumuri între cer şi pământ. Este oracolul poporului yoruba. El ghidează oamenii pentru ca ei să-şi împlinească destinul.

Ogun este şeful zeilor. Odinioară i se ofereau acestuia sacrificii umane. Cultul său se practică la poalele arborilor sacri. El apreciază ofrandele din suc fermentat şi ulei de palmier, contrar lui Obatala, dar şi sacrificiile de câini, ţestoase şi melci.

Conform religiei yoruba, spiritele populează râurile, vântul, munţii şi anumiţi copaci: este prudent să li se aducă cinstire. Poate mai importanţi decât spiritele, strămoşii sunt păstrătorii tradiţiilor şi activităţilor familiale. Dacă afacerile unui yoruba merg prost, o rugăciune îi vine brusc pe buze: „Tată al meu, nu dormi!”

Nu există totuşi un cult al strămoşilor, ci mai degrabă certitudinea prezenţei lor printre cei vii. Moartea nu este un sfârşit: în funcţie de faptele lor, cei decedaţi merg la cer sau în iad după ce au traversat un râu şi au plătit un podar. În vederea acestei călătorii, corpul decedatului este spălat şi îmbrăcat cu haine frumoase; apropiaţii săi organizează o petrecere cu muzică, dans şi ospăţ.

Totuşi, pământul este considerat un loc plăcut unde strămoşii pot veni să se reîncarneze. Este un fel de reîncarnare parţială, căci acesta rămâne şi în regatul morţilor. Ca o consecinţă a acestei credinţe, se întâmplă ca bebeluşii să fie numiţi după strămoşii lor recent dispăruţi sau chiar să fie botezaţi „Bunicul a revenit”.

Viaţa religioasă este foarte diversificată. Pentru a-şi atrage bunăvoinţa forţelor misterioase, se invocă spiritele prin rugăciuni incantatorii, se oferă ofrande pentru a evita calamităţile şi se organizează sărbători pentru a mulţumi. După cum am văzut, ofrandele sunt alimente de consum curent, respectându-se gusturile particulare ale fiecărui

zeu.

Locurile sacre sunt foarte numeroase şi de o mare simplitate: poate fi un copac sau încăperea unei case.

„Clerul” are un rol de mediator pe lângă zei. Preotul poate fi un şef de familie sau de sat, un medium sau un vrăjitor. Preoţii-medium îşi au fiecare zeul lor de care pot fi posedaţi. Reuniunile de vrăjitorie sunt secrete şi au loc între miezul nopţii şi ora două. Se spune că trupurile vrăjitorilor sau vrăjitoarelor rămân acasă în timp ce spiritul lor este prezent la ceremonie.

Se practică numeroase ritualuri magice şi se folosesc amuletele ca protecţie în faţa sorţii potrivnice. Vrăjitorii recurg la divinaţie pentru a cunoaşte viitorul clienţilor lor, utilizând în acest scop nuci de cola şi mici scoici numite „cauris”. Toate aceste ritualuri au ca obiectiv respectarea ordinii lumii pe care omul o poate tulbura uitând să se roage Fiinţei supreme, zeilor şi strămoşilor. Totuşi, zeii şi vrăjitorii răufăcători pot crea dezechilibre pe care cultul are sarcina de a le repara.

Religiile afroamericane

Africanii deportaţi ca sclavi în America tropicală nu aveau alt bagaj decât credinţele şi religia lor. Zeii şi strămoşii erau singurii care puteau să-i ajute să nu cadă în deznădejdea sclaviei, departe de pământul natal[200].

Totuşi, amestecul etniilor şi contactul cu creştinismul aveau să altereze inevitabil cultele africane şi să dea naştere la religii noi.

Astfel, în Haiti a luat naştere voodoo, iar în Brazilia, macumba, a cărei formă cea mai pură este candomble din regiunea Bahia.

Voodoo

Independenţa statului Haiti, câştigată printr-o luptă îndelungată începând cu 1804, a avut ca efect ruperea ţării de Europa şi, indirect, de orice contact cu Africa. În

200 Se estimează că 20 de milioane de africani au fost deportaţi către America de-a lungul a trei secole cât a durat comerţul cu sclavi. Numărul celor ucişi în timpul vânătorii de sclavi este poate de patru sau cinci ori mai mare.

schimb, creştinarea, deja foarte avansată de pe timpul colonizatorului, a continuat, conducând cultul de origine africană către un sincretism în care vechile divinităţi se amestecă deseori cu sfinţii creştini. Voodoo astfel format rămâne totuşi în esenţă un cult african, în ciuda veşmântului creştin ce ţine de vocabularul religios, precum şi de câteva ritualuri.

Religia voodoo are o mitologie cu divinităţi benefice sau malefice şi rituri celebrate de un cler.

Voodoo este o religie iniţiatică: există mai multe grade de iniţiere din care cele mai înalte sunt secrete. Iniţiaţii de bază se numesc *hounsi*, preoţii sunt *houngan* dacă sunt bărbaţi şi *mambo* dacă sunt femei. Templul, deseori foarte simplu, este un *hounfor*, acesta trebuie să aibă un pilon central.

Tradiţia vrea ca „Iwas” să fie divinităţile, poate strămoşi zeificaţi, originari din Munţii Lunii, la graniţa dintre Rwanda şi Uganda. Acest lucru poate părea surprinzător dacă luăm în considerare provenienţa ritualului voodoo, malurile golfului Benin.

Obiectivul afirmat al voodoo este să ofere individului o armonie interioară. Contactul cu divinităţile îi permite acestuia să-şi perceapă propriul loc în lume şi îi dă forţă şi cunoaştere.

Rolul clerului este unul considerabil. Bărbaţi şi femei au cu toţii un loc egal, preotesele (mambo) par a fi chiar mai numeroase decât preoţii (hougan). Iniţierea clerului cade în sarcina iniţiaţilor superiori, numiţi în mod bizar Tatăl sau Mama-frunză. Nu există nicio autoritate ierarhică, ci doar o relaţie foarte respectuoasă a iniţiatului cu iniţiatorul său. Clerul este intermediarul dintre credincioşi şi divinităţi. Acesta are darul de a prezice viitorul, este când vraci, când prezicător, când vrăjitor. Putem spune că joacă triplul rol de judecător, medic şi psihiatru pe lângă păturile sociale cele mai sărace ale populaţiei. Este ştiut faptul că influenţa sa este profundă şi depăşeşte domeniul religios. Ar fi multe de spus despre relaţiile dintre voodoo şi politică. Să reţinem doar că

guvernele conduse de mulatri se opun în general practicii voodoo, pe când cele conduse de negri sunt mai îngăduitoare în această privinţă. Voodoo a fost de altfel, în unele perioade, religia oficială sau aproape oficială a statului Haiti.

În ceea ce priveşte practicarea cultului, aceasta nu este secretă, dar nici nu i se face publicitate: ceremoniile au loc noaptea în locuri discrete. Turiştii amatori de exotism nu au acces decât la simulacre de voodoo concepute special pentru ei.

Ceremoniile constau în a invoca divinităţile ca acestea să coboare pe pământ şi să posede o persoană din public, cel mai frecvent un iniţiat. Panteonul voodoo are aproape 400 de divinităţi, mai mult de una pentru fiecare zi a anului, iar fiecare este celebrată conform unui ritual specific. Se pregăteşte ritualul trasându-se pe pământ, în general pe pământ bătătorit, desene denumite *veve*. Aceste figurine, făcute din mălai, au mereu acelaşi chip şi sunt caracteristice unui loa determinat. Se întâlnesc adesea şi triunghiuri sau stele cu opt colţuri. Bătăile tobei şi sacrificarea animalelor sunt o constantă a tuturor riturilor, dintre care principalele se numesc *rada*, *petro* şi *Congo*.

Când unul dintre credincioşi este posedat de un loa, el cade în transă şi dansează frenetic cu ochii daţi peste cap.

Se prezintă ofranda adusă pentru loa, de exemplu un pui, şi, dacă loa acceptă acest sacrificiu, posedatul sfâşie capul puiului cu dinţii şi bea sângele victimei pentru a-i absorbi forţa vitală. Nu este exclus să aibă loc câteodată şi sacrificii umane, care sunt mult mai importante şi rezervate unor cazuri de gravitate excepţională.

O credinţă străină religiei voodoo îi priveşte pe zombi[201]. Fiecare om are două suflete de naturi diferite: „marele înger bun”, suport al vieţii afective şi intelectuale, şi „micul înger bun”, suport pentru loa. Iar vrăjitorii au

---

201 Cuvântul derivă din limba bantu rizâmbi, care înseamnă „zeu“, „spirit“.

puterea să ia marele înger bun al unui individ, transformându-l astfel într-un mort-viu, într-o fiinţă fără viaţă interioară, un adevărat sclav inconştient al vrăjitorului.

Voodoo prezintă curioasa particularitate, legată după toate aparenţele de condiţiile sclavagismului, de a avea nevoie pentru riturile sale de o altă religie, în cazul de faţă de catolicism. Astfel, este necesar să fii botezat catolic pentru a putea fi pe deplin practicant voodoo, împărtăşania este considerată o sursă magică de putere spirituală, iar sărbătorile voodoo coincid cu cele catolice: Crăciunul este „timpul norocului", se pregătesc în această perioadă prafurile magice; Sărbătoarea Tuturor Sfinţilor este de asemenea sărbătoare în cinstea spiritului Gede, spiritul morţii.

Am putea afirma că voodoo este mai degrabă o religie animistă originală, decât un sincretism, în care magia joacă un rol important, o religie care se grefează pe trunchiul Bisericii Catolice, asemenea unei plante parazit.

Voodoo este practicat în mod regulat de o importantă minoritate a populaţiei din Haiti; între 10 şi 20% dintre practicanţii voodoo sunt iniţiaţi sau mai bine zis câteva sute de mii de persoane[202].

Macumba şi candomble f

Macumba este religia negro-africană din Brazilia a cărei formă cea mai pură este practicată în Bahia sub denumirea de candomble.

Majoritatea brazilienilor nu o practică, însă puţini sunt cei care nu au măcar câteva urme de superstiţie legate de acest cult. De aceea vedem atâtea lumânări aprinse în toate colţurile Braziliei, din câmpiile pierdute din Sertao până pe trotuarele capitalei. Importanţa acestui fenomen religios este aşa de mare încât numărăm până la un milion de persoane, printre care mulţi curioşi, adevărat,

---

202 Voodoo din Haiti s-a diferenţiat net de voodoo original care se practică în Benin şi ale cărui caracteristici se apropie mai degrabă de religia yoruba, prezentată mai înainte. Voodoo din Benin nu prezintă interferenţe cu catolicismul.

care-l sărbătoresc pe Sfântul Silvestru, zi de omagiere a zeiţei dragostei şi a mării, Iemanja. Există mii de centre de cult în întreaga Brazilie.

Contrar cazului religiei voodoo, care s-a dezvoltat în Haiti fără a avea contact cu Africa, macumba a menţinut mereu relaţiile, câteodată episodice şi precare, cu cultele africane din care s-a născut.

Regăsim deci în Brazilia cea mai mare parte a divinităţilor yoruba care-şi păstrează, în general, numele[203], caracterul şi rolurile.

Cultul constă în a stabili o legătură cu aceste divinităţi sau, mai precis, în a le face să coboare pe pământ pentru a beneficia de puterea lor. Zeul are nevoie de un suport pentru a se manifesta. El alege deci un bărbat sau o femeie pe care o posedă. Această persoană intră în transă şi-şi însuşeşte în totalitate personalitatea zeului; ea nu va păstra nicio amintire din respectiva experienţă.

Conform credinţelor macumba, fiecare dintre noi este fiul unui zeu, iar acesta nu poate poseda decât pe unul dintre fiii săi, deseori iniţiaţi.

Iniţierea este o valorizare socială a individului, însă este nevoie de mai multe probe din partea aspirantului iniţiat. Trebuie mai întâi reperat zeul al cărui aspirant este copilul: ceea ce este de datoria preotului sau preotesei, numiţi de asemenea Tatăl sau Mama sfinţilor. Ritualurile de consimţire cuprind observarea tabuurilor alimentare ale zeului, abstinenţa sexuală, ritualurile de purificare şi sacrificarea animalelor cu al căror sânge este stropit viitorul iniţiat. Astfel, acesta îşi pierde viaţa anterioară şi renaşte simbolic la o altă viaţă. Reintegrarea în lumea exterioară se face progresiv şi se termină printr-o binecuvântare… adresată Bisericii Catolice. Iniţierea costă mult, cam salariul pe mai multe luni al unui muncitor; este preţul „răscumpărării” iniţiatului de către familia sa.

Ceremoniile unui omagiu se practică într-un templu, *terreiro*, o sală simplă împărţită în două de o barieră joasă,

---

203 Astfel, orisha, „spirit“, divinitate în general; Ogun, zeul războiului; Shango, zeul fulgerului…

cu o deschidere în mijloc.

De o parte se aşază credincioşii a căror intrare este liberă, de cealaltă parte iniţiaţii, fii şi fiice ale zeilor, îmbrăcaţi în alb. Fiecare se salută şi îi salută şi pe zei. În mici anexe alăturate, încuiate, fiecare zeu are simboluri diferite pe care le poartă iniţiaţii, de exemplu o sabie, un topor, o oglindă...

Zeii sunt invocaţi prin bătăile tobelor. Fiecare tobă poartă un nume şi este, într-o oarecare măsură, sfinţită prin sacrificarea unui pui şi stropirea cu apă sfinţită. Ordinea în care sunt chemaţi zeii este fixă, primul este

Eshu, „străjerul”. Preotul care oficiază recită nenumărate rugăciuni ce conţin anumite cuvinte din limba yoruba.

Într-un moment imprevizibil, zeul invocat îl posedă pe unul dintre fiii săi, câteodată un neiniţiat din public. Acesta poate avea şi cincisprezece transe în timpul unei singure ceremonii. Fiecare „posedat” îşi însuşeşte personalitatea, vocea şi gesturile divinităţii sale.

Întreaga ceremonie poate dura mai multe ore. Ritualurile, care conţin elemente creştine şi de spiritism, variază uşor în funcţie de regiunile Braziliei.

Practicile religiilor macumba şi candomble trebuie distinse net de cele ale *quimbanda*, care este numele brazilian al magiei negre.

Religia mapuche

Cunoscuţi şi sub denumirea de araucani, indienii mapuche[204] mai sunt în jur de 400.000. Din timpul incaşilor, vecinii şi inamicii de la nord, confederaţia triburilor mapuche ocupa o fâşie de o mie de kilometri la sud de graniţa Santiago-Buenos Aires. Teritoriul lor actual s-a restrâns considerabil la câteva mii de kilometri pătraţi din teritoriul chilian între Temuco şi Chiloe. Rezistenţa

204 Numele, pronunţat [mapuşe], este cel pe care şi-l dă tribul central al acestui popor. El înseamnă „Oamenii pământului“. Limba lor, mapudungu, este încă vorbită de jumătate dintre ei. Numele de araucan este o invenţie spaniolă din secolul al XVI-lea luată de la denumirea localităţii Arauco.

tribului mapuche în faţa invaziei europene a fost foarte mare, în aşa fel încât încă se mai adăposteau la mijlocul secolului al XIX-lea în spatele unei graniţe fortificate la 50 de kilometri sud de Santiago.

Pe plan religios, mapuche au fost mult timp inaccesibili creştinismului şi nici astăzi nu au nicio tendinţă de sincretism: ei îşi conservă religia sau sunt creştini, dar nu le amestecă.

Religia mapuche este un animism de tip şamanist rămas în formă foarte pură. De aceea am ales-o ca exemplu al acestui curent foarte important al animismului.

Indienii mapuche consideră că trăim într-o lume intermediară situată între patru lumi superioare, domeniu al Binelui, şi două lumi inferioare în care domneşte Răul. Aceste lumi sunt populate de spirite benefice şi malefice în funcţie de locul în care se află. Zeii sunt numeroşi. Cei mai importanţi sunt foştii şefi, luna şi stelele, dar există şi o Fiinţă supremă, un creator al tuturor lucrurilor, *Pillan*, asimilat câteodată vulcanului.

Pentru a obţine favoruri din partea divinităţilor, şamanii, în general femei numite *machi*, urcă în ceruri sau coboară în lumile subterane graţie tehnicilor de extaz. Există astfel două tipuri de şamani, albi şi negri, în funcţie de spiritele pe care le frecventează. Şamanii pot fi consultaţi pentru a vindeca o boală sau pentru a îndepărta ghinionul. Ei intră în transă sau în extaz doar în cazuri grave, abandonându-şi corpul pe pământ pentru a călători la spirite. Şamanii sunt supuşi unei lungi iniţieri secrete care implică învăţarea unei limbi speciale. Există şi preoţi, *ngenpin* sau „maeştri ai cuvântului”, care prezidează rugăciunile.

Ceremonia este foarte rudimentară şi se desfăşoară în mijlocul naturii. Ea presupune un ritual de salutare a soarelui şi un dialog al preotului oficiant cu zeii. Prin luna februarie, timp de patru zile, marea sărbătoare anuală, *nguillatun*, reuneşte credincioşii în jurul unui foc sacru. Cântecul sacru al strămoşilor, însoţit de tobe şi dansuri, pregăteşte sacrificarea puilor prin care se doreşte

obţinerea unui an favorabil din partea zeilor. Aceste ceremonii, care adună vreo câteva zeci de gaucho veniţi călare, seamănă mai degrabă cu un foc de tabără primitiv, decât cu un cult religios elaborat.

Totuşi, în ciuda absenţei unei scrieri, tradiţiile mapuche se transmit fidel. Muzica, imnurile şi rugăciunile sunt studiate de etnologi.

Cultele-cargou

De la începutul secolului al XIX-lea, Oceania a fost martora naşterii în sânul popoarelor din diverse insule din Melanezia[205], deseori foarte îndepărtate unele de celelalte, a unei religii bizare care, este bine de subliniat, se află pe cale de dispariţie. Desemnată printr-un nume englezesc *cargo-cult*, cultul cargoului, a luat forme diferite în funcţie de loc şi epocă.

Apariţia primilor exploratori albi în aceste insule pierdute a fost la început interpretată ca întoarcerea strămoşilor, deveniţi fantome cu pielea albă. Navele lor incredibile, încărcate cu obiecte minunate, nu puteau să provină decât din lumea de dincolo.

Această convingere, că strămoşii vor reveni să aducă prosperitate, este în centrul cultelor-cargou. Unul dintre cele mai recente a fost observat în 1970, în zonele înalte şi inaccesibile din Papua Noua Guinee unde locuitorii au construit un fel de avioane din pânză şi ramuri la marginea poienelor pentru a atrage vasele înaripate ale strămoşilor cu încărcăturile lor (cargou) binefăcătoare pentru trib. Văzând avioane ce treceau pe cer, ei doreau să prindă în cursă una dintre aceste enorme păsări cu unul dintre simulacrele lor mai mici.

Cultele-cargou nu au avut dintotdeauna această naivitate înduioşătoare, în 1893, la Milne Bay, în Noua Guinee, un oarecare Tokerau a prorocit un cataclism care îi va distruge pe albi şi le va permite strămoşilor să revină pe marile vase. Aceştia la rândul lor urmau să restaureze vechile obiceiuri şi

205 Din grecescul melanos, „negru“, Melanezia este un ansamblu de insule al Oceaniei locuite de negri. Este în partea opusă Polineziei.

* i s-a aducă atâtea cadouri, încât orice muncă ar fi fost inutilă. Numeroşi melanezieni, anticipând evenimentul, şi-au distrus culturile şi s-au găsit în pragul foametei când falsul profet a fost arestat.

ŞINTOISMUL Un fenomen pur japonez

Dacă aderarea la o religie constă în a te recunoaşte drept creatură a lui Dumnezeu, putem spune că a fi şintoist înseamnă a te simţi membru al comunităţii japoneze.

Sunt rare mişcările de inspiraţie filosofică şi religioasă care să fie atât de strâns legate de un popor precum este şintoismul. Acesta este înainte de toate expresia profundă a culturii străvechi a japonezilor. Din acest punct de vedere, el se poate compara cu multe din religiile animiste din Africa Neagră ale căror practici sunt limitate la o etnie determinată.

Bineînţeles, forţa religiei şintoiste este cea a unui popor deosebit de dezvoltat, de mai mult de 100 de milioane de suflete, dar, văzut sub unghi filosofic sau religios, şintoismul ne lasă perplecşi.

Îşi trage originea din cele mai vechi timpuri şi se înrudeşte mai degrabă cu religiile animiste ale vechilor popoare siberiene.

Şintoismul consideră divine atât forţele naturii, cât şi animalele sau oamenii celebri. Aceste divinităţi se numesc *kami*[206] în japoneză, iar echivalentul lor în chineză este *shin*. *To* sau *go* înseamnă „cale”[207] sau „metodă” în sino-japoneză. Astfel *shinto* este, literal, „calea divinităţilor”. Cea mai importantă divinitate este soarele care, printre alte virtuţi, protejează împotriva invaziilor. Putem spune că şi drapelul Japoniei este un simbol şintoist. Însuşi numele ţării, Nippon, se scrie cu două caractere chinezeşti: *ni*,

---

206 Astfel kamikaze înseamnă „vânt divin“. Voluntarii morţii din cel de-al Doilea Război Mondial erau comparaţi cu un uragan divin ce se abătea asupra inamicilor. Kami se înrudeşte cu termenul din limba ainu kamui, „zeu“.

207 Regăsim acest cuvânt în judo, „metoda uşoară“; kendo „metoda săbiei“; bushido, „calea războinică“ etc.

„soare” şi *pon*, „rădăcină”, de unde şi traducerea de Imperiul Soarelui Răsare. Cuvântul *Japonia* rezultă din pronunţia chineză a aceloraşi caractere, *Je-ben*. Totuşi, soarele nu are rol de frunte printre divinităţile şintoiste: fiecare îşi are locul său.

Divinităţile kami inspiră de cele mai multe ori o frică respectuoasă. Regăsim printre ele munţi, animale precum tigrul, şarpele şi lupul; dar şi pe însuşi împăratul. Un ministru imperial din secolul al IX-lea este un kami al caligrafiei. Se pare că sunt opt milioane de kami şi că Japonia are ca poreclă *Shinkoku*, „ţara divinităţilor”.

Şintoismul nu cunoaşte un Dumnezeu suprem, iar cerul, contrar credinţelor chinezeşti, nu este o divinitate, ci locul în care stau divinităţile.

Kami sunt considerate a fi intrinsec bune, însă întâlnim numeroase excepţii. Se fac rugăciuni către kami cu diverse ocazii: pentru ploaie sau recolte bogate, pentru încoronarea împăratului etc.

De fapt, şintoismul nu are o doctrină stabilită, însă constituie un ansamblu de practici care, la origine, variau foarte mult de la un sat la altul.

Evoluţia istorică a şintoismului t t

Până la primele contacte ale Japoniei cu civilizaţia chinezească, în secolul al V-lea d.Hr., şintoismul nu era decât un ansamblu de credinţe, mituri şi practici. Era un fel de animism politeist care aminteşte, datorită hăţişului divinităţilor sale, la fel de bine de unele religii antice precum animismul din Africa Neagră.

La acea vreme, Japonia nu cunoştea practic nici scrierea, nici pictura şi nici sculptura, ceea ce explică absenţa idolilor.

China, aducând budismul în Japonia în 552, a provocat un efect dublu: pe de o parte, un anumit amalgam de practici şintoiste şi budiste şi, pe de altă parte, o reacţie de apărare, uşor naţionalistă, în favoarea şintoismului. Acesta s-a organizat deci în jurul secolului al VIII-lea, miturile s-au unificat şi kami tutelare ale diferitelor clanuri sau sate au fost promovate la o demnitate naţională.

Mişcarea, destinată să întărească guvernul imperial, a fost susţinută de efortul de a scrie aceste tradiţii antice şi de a constitui o mitologie, un sacerdot şi ritualuri „oficiale”. Au fost construite de asemenea şi numeroase temple.

Toată istoria religioasă a Japoniei a fost de atunci o succesiune de mişcări contradictorii atât în favoarea budismului, cât şi a şintoismului. Astfel, în ciuda unei tendinţe foarte constante de a amesteca cele două religii într-un sincretism greu de definit, putem observa reacţii de apărare a şintoismului în secolele al XIII-lea şi al XVIII-lea. În această ultimă perioadă, budismul era o religie de stat, iar şintoismul apărea, într-o oarecare măsură, ca o frondă la adresa puterii centrale.

În epoca Meiji, în 1868, când Japonia şi-a deschis porţile civilizaţiei occidentale, guvernul a impus o separare între şintoism şi budism. Preoţii budişti nu au mai putut să oficieze în templele şintoiste, iar lectura de texte budiste a fost interzisă.

Şintoismul ia atunci patru forme distincte:

Şintoismul Casei imperiale, conţinând un rit de adorare a zeiţei soarelui, Amaterasu Omikami. Acest cult, altă dată public, este în zilele noastre unul strict privat.

Şintoismul templelor. Este vorba despre riturile practicate în miile de temple japoneze, reunite într-o asociaţie, Jinja-Honcho[208]. Cele două tipuri de şintoism reprezintă ceea ce se numeşte şintoismul de stat, creat la începutul primei epoci Meiji şi care a durat până la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. Era o instituţie destinată, în fapt, să întărească identitatea japoneză şi devoţiunea faţă de împărat.

Şintoismul sectelor este o sumă de mişcări diverse, născute la sfârşitul secolului al XIX-lea. Cea mai cunoscută dintre ele, Tenrikyo, a fost fondată de o femeie în 1838 şi numără mai mult de trei milioane de adepţi. Vom reveni cu

208 Jinja este denumirea japoneză a templelor şinto. [Jin] este o altă pronunţie a cuvântului shin, ceea ce înseamnă kami.

câteva precizări ulterior.

În final, şintoismul popular, care comportă un aspect religios pur emoţional cu elemente de magie.

Cele patru forme de şintoism se amestecă în funcţie de universul cultural al fiecărui japonez şi reprezintă baza sistemului de valori al ţării. De aceea şinto a devenit forma privilegiată a particularismului şi deci a naţionalismului japonez. Doar şintoismul putea să-i ofere împăratului caracterul divin care favoriza scopurile imperialismului japonez.

Înfrângerea din 1945 implica reducerea acestui aparat şintoist dezvoltat din epoca Meiji. Împăratul Hirohito a acceptat să limiteze statutul şintoismului la o organizaţie religioasă ca toate celelalte. A. explicat el însuşi că ataşamentul faţă de poporul său nu depinde de credinţa supuşilor săi în divinitatea sa şi a eliminat subvenţiile guvernului pentru templele şintoiste.

Entuziasmul şintoiştilor faţă de împărat nu a fost afectat de această decizie, iar templele sunt la fel de prospere şi astăzi.

Practicarea şintoismului t

Prezenţa şintoismului este mai pregnantă în viaţa socială decât în viaţa personală a japonezilor. Această religie a comuniunii cu natura, în care totul este sacru – astrele, râurile, strămoşii, oamenii celebri –, este prezentă în toate tradiţiile japoneze. În sumo, luptă în care se înfruntă doi coloşi aproape goi care încearcă să se împingă în afara unui cerc, sportul este aproape secundar în raport cu riturile: luptătorii aruncă un pumn de sare pentru a purifica arena, se balansează de pe un picior pe celălalt pentru a distruge forţele răului, iar în ceea ce-l priveşte pe arbitru, provenit dintr-o familie specializată în această funcţie, este îmbrăcat precum un preot şintoist.

Teatrul No, codificat în secolul al XV-lea, nu este decât recitarea de legende epice de inspiraţie şintoistă. Chiar şi ikebana, aranjamentul floral, este interpretat în termeni şintoişti: florile trebuie să marcheze prin dispunerea lor cele trei planuri ale cerului, omului şi

pământului. Ikebana se poate de asemenea interpreta în termeni de meditaţie budistă. Baia în comun, *o-furo*, care era mixtă până ce ocupantul american s-a supărat în 1945, este de asemenea percepută ca un ritual de comuniune cu natura.

În zilele noastre, practica şintoistă nu implică nicio credinţă specială.

Japonezii nu păstrează decât puţine dintre superstiţiile privind divinităţile

Kami şi nu caută nicio justificare raţională pentru şinto. Totuşi, aceasta este pentru ei forma de aderare la comunitatea naţională, iar participarea la ceremoniile şintoiste din sanctuarul satului sau cartierului lor marchează»

dorinţa de a menţine armonia vieţii poporului. Japonezii oficiază în rit şintoist evenimentele marcante ale vieţii indivizilor, comunităţii sau naţiunii. Este vorba despre sărbători, numite *matsuri*, în care toată lumea se bucură pur şi simplu de existenţă. Occidentalii le numesc, din lipsă de ceva mai bun, „festivaluri”. Ele sunt un bun prilej de a invita strămoşii defuncţi la bucuriile din această lume şi de a-i face să participe prin spirit. Cu toate acestea nu există un veritabil cult şintoist al strămoşilor; ceea ce există în acest domeniu ţine de confucianism, adică de cultura chineză.

Se încearcă a avea o inimă curată, se mulţumeşte pentru ceea ce lumea are frumos şi se doreşte ca fericirea să se păstreze.

Nu se aşteaptă nimic de la o viaţă viitoare. Moartea este trăită ca o tragedie, iar un ritual budist, mai mângâietor, se ocupă de ea.

În schimb, ambianta de bucurie care este cea a ceremoniilor şintoiste este bine adaptată naşterilor şi căsătoriilor. 90% din căsătoriile japoneze sunt oficiate în rit şinto; simbolul principal al uniunii soţilor constă în a bea de trei ori din aceeaşi cupă de sake. Totuşi, petrecerea tradiţională la care se invită familia şi colegii de birou costă o avere, de aceea numeroşi tineri ce locuiesc

împreună preferă moda căsătoriilor în străinătate, oricare ar fi ritul în care este săvârşită. Este mai ieftin, iar voiajul de nuntă este inclus.

Familiile merg cu drag la templul şintoist duminica; este o plăcere să se plimbe în grădinile sale îndeplinind riturile de purificare: se bea apă din fântânile sacre cu ajutorul unor pahare de lemn fixate la extremitatea unor prăjini.

În şintoism există numeroase pelerinaje, deseori la munte, reşedinţa divinităţilor kami. Morala, foarte simplă, constă în a evita marile păcate: minciuna, uciderea, adulterul etc.

Prin însăşi natura sa, şintoismul nu este deloc compatibil cu alte religii, pentru că nici el nu este prea religios. De-a lungul timpului, s-a acomodat cu budismul şi cu confucianismul, iar în zilele noastre nu-i pune probleme nici creştinismului. Viaţa modernă l-a dezbrăcat de conţinutul său supranatural, însă şintoismul rămâne un liant extraordinar al unităţii naţiunii japoneze.

Putem găsi surprinzător faptul că o „religie” foarte primitivă precum şintoismul a supravieţuit într-o civilizaţie atât de avansată din punct de vedere tehnologic precum Japonia. Şintoismul, prin universul pe care şi-l imaginează, este deja foarte în urmă faţă de evoluţia tehnică a Japoniei de dinaintea budismului. În acea perioadă, agricultura şi structura socială ale Japoniei ajunseseră la un nivel pe care l-am putea considera, din exterior, superior stării de spiritualitate pe care o exprimă această religie.

O paralelă interesantă poate fi făcută cu scrierea japoneză care este primitivă şi complicată în acelaşi timp. Ar putea fi fără mare efort înlocuită cu alfabetul latin, infinit mai performant şi adaptat la fonetica japoneză. Japonezii preferă totuşi să păstreze un sistem arhaic care le aparţine, pentru a-şi păstra neştirbită personalitatea. Şintoismul îşi are originea în acest spirit.

Totuşi, mentalitatea şintoistă se adaptează bine la societatea modernă, contribuind la modelarea şi dezvoltarea ei: interesul pentru natură favorizează

mişcările ecologice, nevoia de reînnoire permanentă încurajează societatea de consum, iar preocupările estetice nu au rămas fără urmări asupra designului şi frumuseţii produselor japoneze.

Între filosofie şi religie: taoism, budism, confucianism

Poate tocmai datorită faptului că occidentalii nu-şi imaginează cu uşurinţă o spiritualitate fără religie, marile curente de gândire din Extremul Orient şi din China sunt în mod obişnuit clasate printre religii.

Niciunul dintre ele totuşi nu se sprijină în mod explicit pe existenţa unui Dumnezeu, însă niciunul nu o neagă.

Într-un mod foarte revelator, Confucius sfătuieşte să se cinstească zeii, însă de la distanţă. Astfel nu există niciun motiv pentru a lupta pentru divergenţe teologice.

De fapt, budismul insistă mai degrabă pe o morală individuală, confucianismul pe regulile vieţii în societate, iar taoismul pe o concepţie generală asupra lumii. Nu există deci nicio incompatibilitate între cele trei sisteme şi tot Extremul Orient, China, Coreea şi Japonia, se împacă foarte bine cu o dozare cumpănită a mai multor curente de gândire.

Se pot suprapune de asemenea rămăşiţe ale riturilor animiste. În Japonia, de exemplu, la naştere se practică ritul şintoist, adică animist; la înmormântare se oficiază o ceremonie budistă şi se urmează, în timpul vieţii, o morală confucianistă.

Nu există incompatibilitate nici între aceste mişcări şi opţiunile politice, fie ele chiar şi cele mai extreme. Respectul puterii confucianiste precum şi resemnarea budistă, împinsă până la căutarea aneantizării, sunt capabile să accepte, fără a se revolta, regimuri la fel de dure precum cel al exterminatorilor khmeri roşii.

Nimic nu interzice adăugarea la toate acestea a unei religii revelate. Este exact ceea ce a înţeles remarcabila echipă a iezuitului Mateo Ricci, care după toate aparenţele l-ar fi convertit pe împăratul Chinei în secolul al XVI-lea dacă instanţele Romei nu ar fi văzut în acest lucru un

teribil amalgam dăunător creştinismului. Rivalităţile dintre dominicani şi iezuiţi nu sunt străine de eşecul istoric al acestei excepţionale tentative de înţelegere reciprocă dintre Occident şi Orient.

În zilele noastre, când putem vizita popoare dintre cele mai diverse, trebuie să constatăm că Extremul Orient ne este în mod deosebit lipsit de familiaritate, căci nu acceptă obiceiurile noastre carteziene de a ordona totul în categorii. Ba mai mult, vom vedea mai departe că taoismul merge până la a contesta în mod explicit însăşi ideea de clasificare şi consideră că fiecare lucru cuprinde în sine şi contrarul său.

Pentru a înţelege ceea ce numim la modul general, în lipsa unei expresii mai potrivite, „religiile" Asiei Orientale, vom descrie pe fiecare dintre ele ca şi cum ar fi independentă de celelalte. Să ne amintim totuşi că realitatea este foarte diferită şi că relaţiile de interdependenţă sunt la fel de importante precum însuşi conţinutul doctrinelor.

Taoismul în lumea spirituală pe care o explorează această carte, taoismul este după toate aparenţele tot ceea ce poate fi mai îndepărtat de concepţiile occidentale. Este ştiut faptul că termenul de religie nu este tocmai potrivit, nefiind vorba doar despre un raport între Om şi Divinitate. Nu este nicio filosofie, căci are numeroase culte şi practici foarte derutante pentru raţiunea noastră. Am putea chiar spune că taoismul nu există în stare pură: acesta influenţează viaţa socială a Chinei şi forma de budism practicată aici, fără însă a se opune confucianismului.

Cum am putea să descriem taoismul care nu a depăşit niciodată lumea civilizaţiei chineze? Dacă am încerca să aducem lumina pe care o caută spiritul occidental, am denatura în mod fatal taoismul care este, prin natura sa, ambiguu.

Tentativa de a înţelege această lume atât de ciudată este totuşi una dintre acelea care provoacă cel mai mult reflecţia şi punerea în discuţie a modului nostru de gândire.

Tao este un cuvânt chinezesc folosit în mod curent în zilele noastre pentru a desemna tot ceea ce ţine de ideea de drum, cale, metodă. Transcrierea modernă a acestui cuvânt după scrierea pinyin[209] este *dao*, pe care japonezii îl pronunţă *de* sau *to* şi pe care îl regăsim în termenul şinto.

Noţiunea de Tao este cu totul altceva decât o metodă şi nu are nimic în comun, de exemplu, cu experienţele spirituale.

O traducere mai bună pentru Tao ar fi mai degrabă „cursul lucrurilor”, căci cuvântul chinezesc conţine o noţiune de mişcare ce nu se regăseşte în cuvintele „cale” sau „metodă”.

Textul următor, destul de tardiv, deoarece datează din secolul al XVI-lea, defineşte Tao astfel:

„Da, întins este supremul Tao Propriul creator, acţionând prin non-acţiune Sfârşit şi început al tuturor vremurilor Născut înaintea Cerului şi a Pământului îmbrăţişând în tăcere timpurile Parcurgând neîncetat veacurile La Vest, l-a instruit pe marele Confucius şi la Est l-a convertit pe Omul de aur[210];

Luat drept model de o sută de regi.

Transmis de generaţii de înţelepţi.

El este strămoşul tuturor doctrinelor şi misterul ce depăşeşte toate misterele”.

Citind acest fragment, am putea crede că ne aflăm în faţa unui text ce aparţine uneia dintre marile religii monoteiste ce-l descrie pe Dumnezeu cu lirism. Însă, dacă această interpretare nu este de respins, cel puţin nu mai mult decât oricare alta, trebuie precizat totuşi că nu este decât una parţială.

Tao recunoaşte o mulţime de zei printre care „împăratul de Sus”, Shang-di, câteodată desemnând steaua polară; soarele, luna, fluviile, munţii, împăraţii, diverse spirite protectoare ale câmpurilor sau recoltelor

---

209 Pin yin este transcrierea oficială a caracterelor chineze în litere latine. Această transcriere ne face să scriem de acum înainte Mao Zedong în loc de Mao Tse-Toung sau Beijing în loc de Pekin.

210 Este vorba despre Buddha.

sunt de asemenea divinizate. Dar aici este vorba despre o mitologie de origine animistă care a fost absorbită şi asimilată de marele curent Tao.

Pentru spiritul taoist, universul este un tot din care individul nu poate fi izolat. Fiecare fiinţă sau lucru este o parte din acest curent infinit care trece neîndurător şi în care forţele contrare se echilibrează reciproc.

Universul este astfel un ansamblu continuu de evoluţii şi schimbări din care noi facem parte.

Nimic nu este deci stabil şi nimic nu este independent. Este iluzoriu şi imposibil să schematizezi o lume în care totul se întrepătrunde în continuitate. Construcţiile mentale, carteziene sau nu, nu au nicio valoare, iar realitatea dă dovadă de un amestec complicat al fiecărui lucru cu contrariul său. Tocmai de aceea se folosesc doar simboluri în care realitatea nu este descrisă decât prin raportare la o altă realitate, la fel de complexă.

Yin şi Yang t

Ceea ce caracterizează mai bine Tao este echilibrul şi îmbinarea celor două principii faimoase, Yin şi Yang.

Ele simbolizează cele două principii opuse care există în fiecare lucru, contrazicându-se şi completându-se în acelaşi timp. Nimic nu este strict Yin, nici strict Yang, ci unul din cele două principii poate totuşi predomina fără să-l elimine vreodată pe celălalt.

În general nu se ştie faptul că aceste două caractere chinezeşti Yin şi Yang au aceeaşi cheie[211], cea a colinei. Din punct de vedere etimologic, Yin este versantul sudic al unei văi, adică orientat către nord şi umbră. Yang este versantul opus al acestei văi, expus soarelui.

Într-o Antichitate îndepărtată, în timpul sărbătorilor care celebrau primăvara şi toamna, băieţii dansau pe malul nordic, partea Yang, iar fetele pe malul sudic, partea Yin; urmau logodne, iar căsătoriile se încheiau în timpul sărbătorii următoare. Astfel Yin a devenit simbolul femeii

---

211 Un caracter chinez are o cheie, purtătoarea sensului general, în timp ce restul are mai degrabă o valoare fonetică. Sunt 214 chei precum omul, pământul, peştii etc.

şi al întunericului, iar Yang cel al bărbatului şi al luminii.

Însă simbolistica lui Yin şi Yang nu se opreşte aici. Multe alte noţiuni, legate mai mult sau mai puţin de ceea ce tocmai am menţionat, sunt marcate de unul sau celălalt principiu.

Astfel, se consideră ca fiind Yin: nordul, iarna, văile, norii, mlaştinile, piersicile, bujorii, crizantemele, ciupercile etc. Pe de altă parte, sudul, vara, munţii, berbecii, armăsarii, cocoşii, dragonii, jadul şi tot ceea ce este roşu, cald, strălucitor, înalt, celest, penetrant etc. sunt Yang.

Găsim în cele mai diverse domenii consecinţele complementarităţii fundamentale dintre Yin şi Yang asupra căreia taoismul se concentrează.

În artă, adepţii se consacră reprezentării peisajelor, ele însele expresie a taoismului în care se îmbină armonios elementele Yin şi Yang. Rezultă astfel compoziţii deseori complicate, dar mereu încântătoare în care regăsim dragoni şi munţi, nori şi grote, toate în căutarea unui echilibru raţional între două principii fundamentale. Cu siguranţă pictura sau sculptura chineză are o cu totul altă simbolistică atunci când te dedai jocului interpretărilor.

Însă cea mai bizară este cea privind sexualitatea. Este evident locul privilegiat al unei întâlniri între Yin feminin şi Yang masculin. Uniunea sexuală devine un act cvasireligios în care se reface armonia lumii.

Şi aici simbolistica este foarte importantă. Organul feminin este reprezentat de un bujor, o piersică, un lotus de aur, iar cel al bărbatului de un cap de ţestoasă, o ramură de coral, o pasăre roşie. Floarea de prun, care decorează paturile chineze, este simbolul plăcerii sexuale. În vechea Chină, taoismul, contrar budismului, considera poligamia ca fiind un model. Fiecare încerca în uniunea sexuală să capteze energiile principiului opus ale partenerului său, iar tehnica poziţiilor era impregnată de taoism. Existau treizeci de poziţii „celeste” şi „terestre” cu nume extrem de poetice precum: fluture plutind în zbor, zborul pescăruşului pe faleză, bambus în apropierea altarului, saltul tigrului alb sau zile de toamnă.

Nu deţinem informaţii despre ceea ce China comunistă a păstrat din acest domeniu al taoismului.

Tao în istorie

Este greu de datat naşterea taoismului. Marile principii Tao, Yin şi Yang, aparţin celei mai îndepărtate Antichităţi şi sunt, se pare, moştenite de la religii de tip şamanist, adică animiste. Cultul naturii care susţine taoismul este o confirmare indirectă a acestei origini presupuse.

Totuşi, părinţii recunoscuţi ai taoismului sunt Lao Zi şi Zhuang Zi. Primul, care se numea poate Li Ei, este puţin cunoscut. Porecla sa de Lao Zi înseamnă „bătrânul”. Se pare că ar fi trăit între secolele al IV-lea şi al III-lea î.Hr., adică la un secol după Confucius, deşi tradiţia îl consideră mai în vârstă decât acesta din urmă. Cartea care îi este atribuită, *Tao Te King* (*Dao* de *Jing*, în scrierea pin-yin) este o culegere de povestiri alegorice greu de interpretat.

Cealaltă mare carte clasică a taoismului, *Yi Jing*, cartea „schimbărilor”, explică misterele şi unitatea universului.

Cele două opere nu prezintă deloc principiile unei religii aşa cum o fac Talmudul, Evanghelia sau Coranul.

Prima formulare a principiilor taoiste, în calitate de şcoală de gândire, apare în învăţăturile lui Zhuang Zi. Taoismul nu se dezvoltă ca religie decât mai târziu, ca reacţie împotriva unor excese ale confucianismului. Respectul faţă de ordinea stabilită, inerentă confucianismului, face din el religia puterii, iar taoismul echilibrează balanţa, iată un alt exemplu al opoziţiei Yin şi Yang.

Ulterior, către secolele al VIII-lea şi al IX-lea, după lenta infiltrare a budismului în China, care s-a încheiat cu succes, taoismul şi-a însuşit un univers de zei analog panteonului budist chinezesc.

De fapt, încă de atunci, întrepătrunderea taoismului cu budismul în China a fost atât de adâncă, încât pare arbitrară încercarea de a le separa. Doar învăţaţii scrupuloşi puteau să distingă partea fiecărei religii, în timp

ce poporul de rând practica un amestec din amândouă, un sincretism perfect.

Pe scurt, putem constata, cu un oarecare umor, că originea Tao ca religie este conformă cu Tao însuşi, adică nimic nu este sigur, totuşi este o mişcare continuă şi o prezenţă permanentă şi evolutivă în istoria Chinei. Chiar şi în epoca comunistă, s-au putut vedea defilări în care portretul preşedintelui Mao era purtat între simbolurile Tao ale fericirii, dublul caracter chinezesc „xi”.

Practicarea taoismului

Este greu de precizat ce rămâne astăzi din taoism ca religie sau ca filosofie.

Chinezii care au trecut, ca şi celelalte popoare, prin stadiul religiilor animiste, se simt mereu înconjuraţi de puteri malefice pe care trebuie să le îndepărteze făcând apel la spirite binefăcătoare. Se practică deci ofrandele de porc, păsări, peşte, fructe sau legume care sunt aşezate pentru aceste spirite pe mese tămâiate.

Toate aceste lucruri ţin de magie, în sensul că gesturile şi cuvintele care sunt pronunţate devin automatisme. Aceste ritualuri se practică în templele chineze în care este venerat şi Buddha. De fapt, spiritele binefăcătoare sunt asimilate cu bodhisattva, un fel de sfinţi budişti care refuză să intre în nirvāṇa pentru a-i ajuta pe oameni să atingă mai repede această stare.

În practică, adepţii care cer o favoare au dificultăţi în alegerea zeilor intermediari pentru rugăciunile lor, căci mai mulţi dintre ei au statuete în acelaşi templu. Există întotdeauna la vânzare beţişoare de tămâie care se aprind într-o cantitate mare. Apoi se presează între mâini, mişcându-le uşor pe verticală. Pentru a şti dacă evenimentele vor fi favorabile, rugăciunea se face ţinând între palmele împreunate două feluri de coajă de copac care se aruncă apoi pe pământ: în funcţie de cum cad cojile, pe partea bombată sau scobită, norocul va surâde sau nu. Un alt ritual constă în a scutura câteva beţişoare puse într-un bambus până ce unul dintre ele cade. Acest beţişor desemnat de soartă poartă inscripţii care permit

citirea horoscopului corespunzător de către angajatul de la intrarea templului.

Dacă preoţii taoişti se pot îmbrăca încă somptuos pentru unele ceremonii, pentru rugăciunile curente, întâlnim tineri chinezi în blugi şi cu părul lung care, pentru preţul unei consumaţii, săvârşesc în două minute ritualul standardizat: angajatul de la birou care are probleme în dragoste, mama care vrea să binecuvânteze tricoul abia cumpărat pentru fiul său, oricine poate avea acces la aceste formule de complot împotriva ghinionului. Contribuţia modestă achitată permite luarea de beţişoare de tămâie, a unui mic autocolant de culoare roşie pe care preotul oficiant îl aşază în faţa statuilor şi a două sau trei hârtii misterioase. Una dintre acestea din urmă, de culoare galbenă, reprezintă răul: preotul oficiant o aşază pe pământ şi credinciosul o striveşte cu trei bătăi furioase de picior drept, apoi o rupe. O altă hârtie are o serie de desene pe care preotul oficiant le străpunge de mai multe ori cu un obiect ascuţit recitând formule ritualice. O a treia hârtie malefică este folosită de credincios pentru a-şi scuipa dispreţul. Credinciosul aruncă apoi câteva fire de nisip spre statuie. În cele din urmă, după ce preotul oficiant a trecut cu o mişcare rapidă o flacără în jurul capului credinciosului, acesta merge să se roage în faţa unui alt altar cu beţişoarele sale de tămâie.

Aceste practici şi altele se păstrează şi în comunităţile chinezeşti de dincolo de mări: în Hong Kong, în Singapore, în Malaysia, precum şi în Taiwan.

Capacitatea redusă a credincioşilor chinezi de a explica motivul şi metoda practicilor lor religioase ne permit să credem că ele sunt mai mult expresia unei tradiţii populare nuanţate de superstiţie decât cea a unei spiritualităţi interiorizate.

Întâlnim totuşi mănăstiri pur taoiste în Hong Kong, pe insula Lan Tao şi în Taiwan. Termenul de mănăstire nu corespunde exact noţiunii occidentale: nu sunt reguli de urmat şi se poate intra şi ieşi din ele după bunul plac. Este, într-o oarecare măsură, un loc de retragere spirituală şi de

meditaţie, însă în viaţa modernă nu se mai întâlnesc pe stradă călugări taoişti, uşor de recunoscut după ciudata lor tichie parfumată. În acelaşi timp, putem gândi că practicile sexuale şi-au pierdut şi ele la rândul lor caracterul religios.

În fiecare an sunt sărbători taoiste precum cea a focului, în onoarea zeului Huo Kun. Cu acest prilej se pregăteşte un cazan mare plin de ulei care se fierbe în clocot. Credincioşii îşi înmoaie mâinile şi antebraţele – înainte

ca uleiul să fiarbă –, apoi se şterg pe hârtii pe care sunt scrise formule evlavioase, hârtii ce sunt aruncate într-un foc puternic. Un preot oficiant, cu bustul gol, se concentrează pentru a atinge o stare de transă, apoi îşi cufundă mâinile în cazan şi îşi dă cu ulei din abundenţă pe faţă şi pe piept în adoraţia mulţimii. Ulterior, se vor arunca frunze de ghimbir în ulei pentru a se obţine un balsam. Se ajunge ca preotul oficiant să aleagă un credincios din public pe care îl pune să îngenuncheze, se aşază în spatele lui şi îl unge cu ulei pe gât şi pe frunte.

Oficiantul taoist are un rol de medium. Intimitatea sa cu zeii este demonstrată de calităţile deosebite, de indiferenţa faţă de suferinţă, pe care o arată în timpul diferitelor ritualuri. De exemplu, după ce confraţii săi i-au legat o panglică roşie în păr, el îşi trece rapid pe piept beţişoare de tămâie aprinse sau strânge frenetic în mâna goală lama unei săbii. Înzestrat cu astfel de puteri poate juca un rol de sfătuitor-confesor pe lângă enoriaşi: îşi atinge beţişoarele de tămâie aprinsă de un buchet de flori, ascultă confidenţele credinciosului, apoi îi împărtăşeşte din cunoştinţele sale. Dacă simte în public un copil al cărui destin pare în mod particular benefic, îl ia în braţe şi dă un tur al templului făcându-i aer cu o frunză de palmier.

Mulţimea care participă cu mult entuziasm la aceste sărbători este bine dispusă şi gata să sporovăiască cu străinii. Majoritatea chinezilor din public îşi spun budişti, însă unii sunt creştini şi este greu să discerni partea de credinţă şi partea de folclor. Astfel, taoismul rămâne fără

nicio îndoială foarte viu în inima chinezilor. Credinţa în forţele oculte şi magice este încă foarte vie. Astrologia chineză este la fel de vivace ca omoloaga sa europeană. Ţestoasele sau cazanele din bronz sunt în continuare percepute ca simboluri ale longevităţii, iar caligrafia rămâne un mijloc de a-şi exprima personalitatea. Caracterele cvasimagice – bucurie, fericire şi viaţă lungă – rămân elementul decorativ cel mai des întâlnit pe porţelanuri şi bijuterii. Acupunctura şi gimnastica chineză – „boxul contra umbrei" – aparţin în mare parte ideii taoiste de stimulare a curentelor şi a energiilor interioare.

Înţelepciunea taoistă născută din echilibru, linişte, autocontrol domină încă incontestabil spiritul chinez: acţiunea nu se justifică decât dacă suntem obligaţi, nu se caută a înţelege lumea, ci a o organiza.

Cum am putea judeca influenţa reală pe care o păstrează în zilele noastre taoismul? Niciun chinez nu scapă propriei autorităţi morale, dar prea puţini se referă la acest lucru în mod exclusiv. Acest lucru este contrar taoismului, care înglobează tot.

Evaluarea cantitativă a taoiştilor nu are niciun sens. Dacă ar fi să fixăm un număr superior am putea spune că în jur de 50 de milioane de persoane participă preferenţial la sfera de influenţă taoistă, fără ca acest lucru să excludă o apartenenţă budistă sau confucianistă.

Simbolurile taoismului

Noţiunile de Yin şi Yang sunt deseori reprezentate prin simbolul de mai jos:

Cercul este imaginea sferei universului, partea superioară este Yang, de culoare roşie, parte inferioară, Yin, de culoare albastră. Desenul arată întrepătrunderea dintre Yin şi Yang şi dă impresia unei mişcări continue asupra sa.

Un alt simbol taoist este format din suprapunerea de bare continue sau împărţite în două. Barele continue sunt Yang, adică masculine, iar cele întrerupte sunt Yin,

feminine.

Se vor obţine astfel prin combinare 8 „trigrame”, formate din trei linii, şi 64 „hexagrame” formate din şase linii.

Cele 8 trigrame cu semnificația lor simbolică sunt:

Cer, energie creatoare, conflict, forță, jad, tată, cal...
Tunet, trezirea forțelor pământului, picior, dragon...
Apă, abis, muncă, lună, ureche, porc...
Munte, seninătate, plante, mână, câine, naștere și moarte...
Pământ, receptacul, recoltă și hrană, pântec, mamă, vacă...
Vânt, lemn, blândețe, coapsă, cocoșel...
Foc, lumină, ochi, soare...
Mlaștină, bucurie, concubin, gură...

Cele 64 de hexagrame au de asemenea semnificaţia lor simbolică derivată din precedentele.

Drapelul Republicii Coreea, denumit *Taie Guk*, adună în simetrie perfectă simbolurile lui Yin şi Yang şi cele 4 trigrame, simbolurile pământului, cerului, apei şi focului, conform principiilor taoismului de opoziţie şi de echilibru.

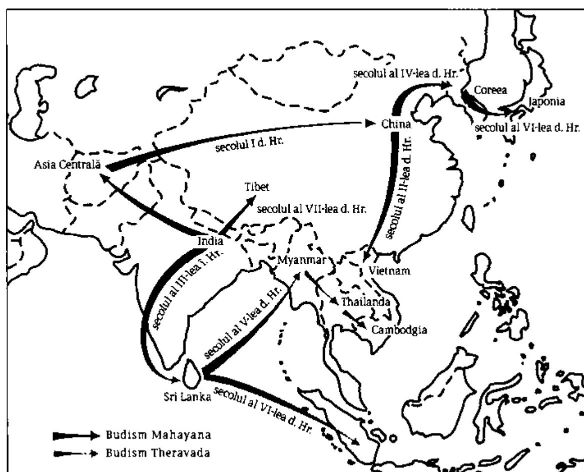

Simbolurile nu se limitează la aceste desene. Stilul şi mişcarea scrierii sunt de asemenea încărcate de simboluri existând chiar scrieri esoterice tipic taoiste, astăzi practic uitate.

În reprezentările umane, pictură sau sculptură, regăsim de asemenea numeroase simboluri. De exemplu, pântecele este locul energiei. De aceea personajele artei taoiste au pântece atât de evidente.

Budismul

Cu aproximativ 400 de milioane de adepţi, budismul este al patrulea curent spiritual din lume din punct de vedere numeric, după creştinism, islam şi hinduism.

Propagarea budismului

Mai degrabă curent spiritual, decât religie, căci noţiunea de Dumnezeu nu este nici aparentă, nici necesară, budismul este mai ales o atitudine în faţa vieţii, ceea ce se poate numi, în lipsă de ceva mai bun, o filosofie, dar o filosofie ce tinde către absolut. Este un fel de cadru de gândire care se mulţumeşte la fel de bine cu practicile magice exuberante ale lamaismului tibetan, cât şi cu contemplaţia foarte sobră şi interiorizată a zenului japonez, însă, înainte de toate, budismul este învăţătura unui om, un personaj înconjurat de legendă a cărui existenţă istorică, din 560 în 480 î.Hr., nu este contestată serios. Siddharta[212] Gautama, acestea erau prenumele, respectiv numele lui, fiul al unui mic rege de la graniţa dintre Nepal şi India, a avut o copilărie protejată. Experienţa spectacolului sărăciei şi suferinţei umane pe care nu a avut cum s-o evite nu a putut fi decât una foarte brutală. Pentru a înţelege sensul lumii, el abandonează tot, chiar şi pe tânăra soţie şi pruncul său nou-născut, şi duce o viaţă de ascet care ajunge să i se pară la fel de deşartă ca viaţa sa de lux anterioară. Sfârşeşte prin a înţelege în ce constă calea de mijloc a cărei evidenţă îl luminează. În acest moment el devine Buddha, adică Cel Trezit[213], cel

212 Siddharta înseamnă „cel ale cărui dorinţe au fost împlinite".

213 Rădăcina bud conţine, în limbile moderne ale Indiei, ideea de

care a găsit Adevărul. A propovăduit timp de 40 de ani înconjurat de un număr tot mai mare de discipoli.

Budismul este deci învăţătura unui om care a găsit înţelepciunea absolută prin propria meditaţie, fără nicio revelaţie divină. Ca atare, din acest punct de vedere budismul se distinge clar de creştinism a cărui învăţătură este de asemenea cea a unui om, dar a unui Om-Dumnezeu, având ca datorie transmiterea revelaţiei divine. Se distinge de asemenea de islam al cărui profet Mahomed nu a fost decât omul ales de Dumnezeu pentru a primi revelaţia Coranului.

Evoluţia istorică t

De-a lungul secolelor, budismul a suferit fluctuaţii extraordinare. Expansiunea sa originară începând cu nordul Indiei a fost foarte rapidă. Încă din secolul al III-lea î.Hr., odată cu campaniile lui Alexandru cel Mare, îşi împărţea India cu brahmanismul, din care se trage, şi se întindea până la graniţele Mării Caspice pe teritorii pe care se află astăzi Afghanistan şi Asia Centrală[214].

Graţie susţinerii lui Ashoka[215], un rege budist care a domnit în India din 273 în 230 î.Hr., misionarii au convertit Ceylonul, în zilele noastre Sri Lanka. Apoi, aşa cum o arată şi harta de mai sus, budismul a atins mai târziu, şi foarte progresiv, alte ţări ale Asiei.

Prin Drumul Mătăsii a fost stabilit contactul cu China. Prima comunitate budistă identificată în această ţară datează din timpul dinastiei Han, în 67 d.Hr., însă budismul nu s-a stabilit solid în nordul ţării decât un secol mai târziu, iar către anul 300, în sudul acesteia, sub egida aristocraţiei. În anul 470, budismul era decretat religie

---

înţelepciune şi inteligenţă; ea a păstrat sensul originar de trezire, în rusă: budit înseamnă „a trezi“ şi budilnik „trezirea de dimineaţă“.

214 Printre aceste urme de budism din regiune amintim giganticele statui ale lui Buddha de la Bamiyan în munţii situaţi la vest de Kabul, distruse de talibani, şi, printre localităţi, Bukhara, în Uzbekistan, şi provincia Bihar, din India, amândouă provenind din cuvântul „vihara“, sanctuar budist.

215 Se scrie şi Asoka sau Acoka.

oficială în China de Nord, de unde se va îndrepta spre Japonia, prin Coreea.

Cam în aceeaşi perioadă, călugării budişti din Ceylon convertesc Birmania, apoi, puţin câte puţin, Indonezia.

În timp ce se extinde spre est, budişmul pierde teren la vest: când ajunge în Japonia, se diminuează în India, unde venirea islamului îi dă o lovitură fatală.

În ţările în care budismul există astăzi, acesta a cunoscut destine dintre cele mai diverse. În Thailanda şi în Laos a spulberat hinduismul. În Sri Lanka, la fel ca în Nepal, coexistă cu acesta. În China, se îmbină cu taoismul şi confucianismul, iar în Japonia, cu şintoismul. În India, ţara sa de origine, budismul nu mai reprezintă decât aproximativ 1 % din populaţie, de două ori mai puţin decât creştinii sau sikhii.

În Coreea de Sud, budismul se retrage uşor în faţa religiilor creştine, dar păstrează încă prima poziţie. În Japonia, ia câteodată forme particulare pe care le vom studia mai departe. Zen este una dintre ele.

Situaţia budismului este mult mai îngrijorătoare în ţările care cunosc un regim de inspiraţie comunistă. În China, în anii ’30 erau 500.000 de călugări budişti şi nu rămăseseră mai mult de 2.500 în 1954. În Cambodgia, khmerii roşii i-au masacrat sistematic pe preoţii budişti, iar în Vietnam, influenţa lor a scăzut considerabil. Evident că este foarte greu de evaluat ce mai rămâne din practica şi spiritualitatea budiste din aceste ţări. Ştim doar că şocul a fost atât de mare, încât budismul a tot regresat de 50 de ani încoace. Singurele cazuri în care mai cunoaşte o oarecare expansiune este creşterea demografică din ţările care îi sunt încă fidele precum Sri Lanka, Myanmar şi Thailanda. Totuşi, valorile spiritualităţii budiste exercită o influenţă difuză considerabilă şi mulţi occidentali sunt interesaţi de ele.

ÎNVĂŢĂTURA LUI BUDDHA

Analiza la care Buddha a supus lumea se exprimă prin ceea ce el numeşte cele patru adevăruri:

Totul este suferinţă în această lume: naşterea,

bătrâneţea, boala, moartea, uniunea cu ceea ce nu ne place, despărţirea de ceea ce ne place, orice formă de ataşament.

Cauza suferinţei constă în dorinţă sub toate formele ei, chiar şi în cea de a exista. Este dorinţa care ne leagă de ciclul infinit al reîncarnării.

Eliminarea suferinţei se obţine prin renunţare şi detaşare.

Pentru a atinge acest obiectiv, trebuie practicată o morală a dreptăţii, purtând denumirea de „calea sacră cu opt ramuri”:

— Credinţele noastre
— Voinţa noastră
— Cuvintele noastre
— Faptele noastre
— Modul nostru de viaţă
— Eforturile noastre
— Gândirea noastră
— Meditaţia noastră.

Pentru a putea fi urmată această cale este necesară o totală curăţenie şi corectitudine.

I

Respectarea acestor principii îl conduce pe om la detaşarea absolută, ceea ce îi va permite atingerea „nirvāṇei”.

Budismul nu a definit niciodată nirvāṇa. Cuvântul, de origine sanscrită, are sensul de extincţie, însă nu se precizează noţiunea pe care o defineşte:

nu se ştie dacă este vorba despre o distrugere sau despre o fericire perfectă. Singura ambiţie a budismului este de a oferi acces la această cale prin respectarea unei morale.

Învăţătura lui Buddha nu caută să rezolve chestiunea destinului omului sau a originii lumii. Se vrea pur „utilitar”, iar ceea ce este inutil pentru salvarea noastră nu interesează.

Budismul este deci înainte de toate o tehnică destinată stăpânirii simţurilor şi imaginaţiei, corpului şi

spiritului: obiectivul este să conştientizezi caracterul iluzoriu al lumii pentru a te detaşa de ea mai uşor. În acest scop, cele opt reguli ale „căii sacre” sunt ele însele o tehnică:

Trebuie să crezi în cele patru adevăruri pentru a nu te rătăci dincolo de drumul arătat de Buddha.

Trebuie să ne stăpânim voinţa pentru a îndepărta orice dorinţă a simţurilor sau spiritului.

Trebuie ca vorbele noastre să participe la efortul de detaşare. Trebuie să spunem adevărul, să fim concilianţi şi să evităm sporovăielile inutile.

Trebuie să avem un comportament moral coerent cu detaşarea studiată. Omorul, furtul şi adulterul sunt actele interzise în mod special.

Modul nostru de viaţă trebuie să dovedească acelaşi dezinteres. Călugărul nu-şi cerşeşte mâncarea, el o primeşte de la cei care i-o oferă cu scopul de a-şi câştiga merite.

Eforturile noastre trebuie să tindă spre bine şi să ne îndepărtăm de rău.

Gândirea noastră nu trebuie să se lase condusă de impulsuri sau dorinţe.

Meditaţia înseamnă împlinirea şi încununarea comportamentului precedent.

Meditaţia însăşi este o tehnică, cunoscută sub numele de yoga[216]. Este vorba despre stăpânirea propriului corp şi a respiraţiei pentru a favoriza concentrarea spirituală, corpul fiind indisociabil de spirit. Poziţiile yoga încearcă să evite orice contracţie musculară pentru a elibera mai bine spiritul. Trebuie totuşi subliniat faptul că meditaţia budistă nu constă în a reflecta intens la o oarecare problemă, ci în a-şi elibera spiritul de lucrurile

---

216 Yoga este un cuvânt sanscrit derivat dintr-o rădăcină care înseamnă „unul“. Este vorba despre o uniune. Yoga este înrudită cu „jug“, obiect ce uneşte boii de atelaj. Yoga, de origine indiană, apărută cu mult înaintea budismului, este mai înainte de toate o tehnică de unire a sufletului individual cu cel universal, deşi budismul nu acceptă existenţa sufletului.

inutile care-l incomodează, adică de orice gând. De aceea cadrul în care este practicată această meditaţie este întotdeauna extraordinar de simplu: unii se aşază în faţa unui perete gol, alţii fixează cerul printr-o gaură a tavanului sau se concentrează asupra unui strop de apă aflat pe fundul unui castron. Eficacitatea acestor tehnici este la valoare maximă doar în sânul unei comunităţi de călugări care asigură un cadru efortului individual. De aceea Buddha nu s-a adresat niciodată tuturor păturilor sociale, ci întotdeauna unui număr redus de discipoli. Accesul la nirvāṇa este rezervat călugărilor.

Din punct de vedere social, Buddha, contrar unei reputaţii general stabilite, n-a condamnat niciodată sistemul castelor, care era cel al societăţii în care exista. El doar a acceptat – şi acest lucru era deja suficient – printre călugări pe toţi cei ce voiau să-l urmeze, oricare le-ar fi fost casta.

În ceea ce le priveşte pe femei, budismul nu este prea delicat, căci ele sunt un motiv de ataşare de această lume şi, mai rău decât atât, ele sunt instrumentul reînnoirii existenţei. Buddha a acceptat, nu fără regret, ca ele să poată deveni călugăriţe, însă doar cu un statut de plan secund.

În ceea ce-i priveşte pe laici, Buddha le atribuie rolul de a-i ajuta pe călugări la nevoile comunităţilor. Dacă laicii sunt generoşi, viaţa lor următoare va fi cea a unui călugăr: ei nici nu ar putea spera la o recompensă mai bună.

Vedem că budismul păstrează de la brahmanism şi hinduism credinţa în reîncarnare: după moartea lor, fiinţele îşi regăsesc viaţa într-un alt corp în funcţie de meritele faptelor lor. Totuşi, budismul se diferenţiază profund de aceste religii indiene prin absenţa totală de referire la oricare zeu: nu există nici cult, nici dogmă, iar Buddha însuşi nu este nici profet, şi nici mântuitor. Este un om care a ştiut să găsească prin el însuşi sensul vieţii şi modul de a se elibera. Budismul poate apărea astfel ca o emanaţie eretică a religiilor indiene sau ca o filosofie atee. Doctrina sa pesimistă a fost, în cele din urmă, respinsă de

indieni, poate pentru că nu satisfăcea puternica lor nevoie de religiozitate. În plus, este dificil să nu observi câteva contradicţii în doctrina budiştilor. Pentru ei, lumea nu este decât iluzie, iar persoana nu este decât o asociere trecătoare de elemente destinate să se despartă. În aceste condiţii, nu se mai înţelege de ce actele noastre sunt importante şi în ce constă influenţa lor asupra vieţii viitoare, în plus, ne întrebăm cum este posibil să atingi în timpul vieţii nirvāṇa dacă aceasta este o aneantizare şi cum acţiunile noastre determină viaţa i» *

noastră ulterioară dacă sufletul nu este decât o iluzie.

În ciuda absenţei unor răspunsuri date acestor întrebări poate prea logice, nimeni nu poate contesta puterea de seducţie a acestui curent spiritual care a ştiut să se adapteze la atâtea culturi şi să le imprime o pregnantă atmosferă de blândeţe şi de respect faţă de aproapele.

Diferitele forme ale budismului

Era imposibil ca doctrina lui Buddha să nu fi luat diferite forme influenţând popoare atât de distincte precum cel al Indiei, Chinei, Japoniei, Tibetului sau Asiei de Sud-Est.

Atât prin originea sa geografică, cât şi prin teoria reîncarnărilor, budismul este legat de cultura brahmanică a Indiei. Totuşi indienii, profund religioşi şi obişnuiţi să trăiască într-o adevărată junglă a divinităţilor, nu au suportat mai mult de câteva secole doctrina budistă care se lipseşte de zei şi se complace prea des într-o renunţare la existenţă puţin compatibilă cu vitalitatea lor exuberantă.

Forma iniţială a budismului, severă şi elitistă, este cea practicată în Sri Lanka, Thailanda, Laos, Cambodgia şi Myanmar. Este ceea ce se numeşte Theravada, ceea ce înseamnă „doctrina strămoşilor”. Este cunoscută de asemenea şi sub numele „Micul Vehicul”.[217]

Încă de la începutul erei creştine, apare o

217 Este traducerea obişnuită a termenului sanscrit Hinayana care are un sens net peiorativ. De fapt, hina înseamnă mai degrabă „inferior“, „deficient“; yana înseamnă literal „vehicul“.

interpretare mai largă şi umană a budismului, care completează tradiţia scrisă prin învăţăturile transmise oral de Buddha credincioşilor săi discipoli: este vorba despre „Marele Vehicul” sau Mahāyāna.

În fine, spre secolul al VII-lea, curentul Mahāyāna dă naştere celei de-a treia forme de budism. Este vorba despre tantrism, care integrează practicile magice şi mistice. Se mai numeşte şi curentul Vajrayana, „Vehiculul Trăsnetului”, care se presupune că scurtează lungul drum către nirvāṇa. O expresie importantă a budismului tantric este lamaismul tibetan.

Pentru a ne face o imagine şi pentru a încerca o comparaţie cu creştinismul, tantrismul aminteşte de ortodoxie prin misticismul său, Marele Vehicul se aseamănă catolicismului prin cultul sfinţilor, iar Micul Vehicul, protestantismului prin latura sa mai puritană.

Toate aceste forme ale budismului respectă învăţătura lui Buddha, dar, aşa cum vom vedea mai departe, concepţiile lor despre mijloacele de acces la nirvāṇa sunt profund diferite.

Budismul Theravada

Este vorba despre budismul originar în toată rigoarea şi puritatea sa. Conform regulilor sale, doar călugării şi, prin unele favoruri, călugăriţele pot spera să atingă nirvāṇa graţie vieţii lor de renunţare, de aceea sunt aşa de numeroşi în ţările în care predomină Theravada[218]. Pentru alţii, ar trebui să se aştepte o viitoare reîncarnare, admiţându-se că meritele le vor permite să renască în pielea unui călugăr, pentru a putea astfel atinge nirvāṇa.

Această doctrină austeră a Theravada nu satisface, pe bună dreptate, două aspiraţii profunde ale omului: dragostea de viaţă şi de religiozitate.

În ceea ce priveşte bucuria de a trăi de care asiaticii nu duc lipsă, se întâlnesc mereu compromisuri asociind idealul de renunţare cu practici lumeşti. În ceea ce priveşte religiozitatea, o ţară ca Myanmar o satisface

---

218 Vom descrie viaţa acestor călugări în capitolul despre cler în diferite religii din voi. 2 al lucrării de faţă.

graţie cultului spiritelor *Nat*, un fel de spirite binefăcătoare sau pitoreşti, câteodată ale muritorilor divinizaţi care sunt omagiaţi public în pagode.

Însă această religie populară este în contradicţie cu puritatea budismului. De aceea, odată cu domnia împăratului Ashoka, a apărut o interpretare diferită a budismului. A avut loc o adevărată sciziune, pacifistă, care a dus la naşterea budismului Mahāyāna.

Budismul Marelui Vehicul (Mahāyāna)

Inovaţia majoră adusă de Marele Vehicul este posibilitatea, pentru cel care atinge iluminarea, de a nu accede imediat la nirvāṇa pentru a se consacra, prin măreţia absolută a sufletului său, educaţiei şi salvării celorlalţi oameni. Cei care renunţă provizoriu la eliberarea lor sunt adevăraţi sfinţi cărora poporul le poate închina un cult. Mântuirea devine astfel o preocupare colectivă, ceea ce constituie o explicaţie a denumirii „Marele Vehicul", prin opoziţie cu cea a „Micului Vehicul", nume dat în derâdere budismului Theravada care nu poate conduce oamenii la mântuire decât individual.

Deşi toate formele de budism se sprijină pe aceeaşi doctrină, practica Mahāyāna se deosebeşte prin preocupările sale metafizice şi adevărata religiozitate pe care le au credincioşii faţă de Buddha şi de bodhisattva[219]. Aceştia din urmă, greu de identificat, sunt de altfel reprezentaţi în mod aproape identic cu Buddha însuşi; de aceea întâlnim deseori temple cu „o mie de Buddha" în care nenumăratele statui aparent asemănătoare nu se disting decât prin numele lor.

Nimic nu interzice ca printre aceşti bodhisattva să fie incluse diverse „divinităţi" ale căror legături cu Buddha ar fi greu de stabilit. Este cazul lui Amitabha, celebru în Japonia sub denumirea de Amida, bodhisattva mitic care domneşte peste foarte „taoistul" paradis al Vestului. După secta budistă chineză „Pământul pur" (*jing tu*), am putea să ne asigurăm o viaţă eternă crezând în numitul personaj.

---

219 Echivalentul în limba chineză pentru Bodhisattva este Pu-sa, translitérât în limba franceză prin ortografia poussah.

Această poziţie contrazice învăţătura budistă originară care nu evocă deloc acest paradis. Budismul chinez se pare că a modelat ceea ce a devenit zen[220] sub influenţa taoismului: refuzul oricărui raţionament sau doctrină face parte din principiile sale, căci singurul lucru care contează este conştientizarea deşertăciunii lucrurilor. Cu siguranţă cea mai originală formă a budismului este aceea a budismului tantric.

Budismul Tantric

Numit şi Vajrayana sau „Vehiculul de Diamant", budismul tantric aparţine unei variante a hinduismului ce adoră forma feminină a divinităţilor, *shakti*, care simbolizează energia cosmică[221]. Este poate unul dintre motivele înrădăcinării sale în Tibet, ţară al cărui sistem social este matriarhal, admiţând chiar poliandria.

Tantrismul este câteodată legat de asemenea de budismul Mahāyāna pentru că admite existenţa unor bodhisattva. Totuşi, tantrismul prezintă caracteristici originale care justifică existenţa lui ca o a treia ramură a budismului.

Este mai înainte de toate un sistem esoteric, adică o învăţătură secretă în care aspirantul este iniţiat de maeştri spirituali. Se bazează pe ritualuri diverse şi complicate care pot permite un acces instantaneu, rapid ca un fulger, „vajra"[222], la eliberarea în nirvāṇa.

---

220 Termenul sanscrit dhyana, ce înseamnă „meditaţie", „concentrare mentală", a devenit chan în chineză şi zen în japoneză. Zen, fondat în secolul al VI-lea în China de călugărul indian Bodhidharma, va fi descris mai încolo.

221 Tantra desemnează în sanscrită urzeala unei ţesături; cuvântul s-a folosit apoi pentru culegerile de texte ce conţineau ceremoniile cultului, practici magice etc. Au rezultat de aici doctrine aşa-zise tantrice, respingând castele şi insistând asupra cultului divinităţilor shakti. Aceste concepţii sunt comune hinduismului şi formei de budism studiate aici.

222 Vajra este la origini o suliţă cu o mie de vârfuri a zeului Indra. Nu-şi ratează niciodată ţinta şi loveşte ca un fulger cu care este şi confundată. Din motive nestabilite, Vajra simbolizează de asemenea diamantul indestructibil precum vidul la care aspiră budiştii.

Printre ritualurile sale, cel mai cunoscut este recitarea până la saturaţie a unor formule sacre, numite mantra; aceste texte sunt cele care conţin faimoasele morişti de rugăciune (a se vedea subcapitolul *Rugăciunea* din volumul 2 al lucrării de faţă). Folosirea yoga şi a diferitelor tehnici de magie face de asemenea parte din practicile tantrice în care simbolistica formelor şi culorilor are un loc important.

În contact cu religiile animiste din Tibet, religia „bon-po", budismul a luat o formă specială, lamaismul. Este vorba de o organizaţie tehnocrată, sau mai degrabă clericală, a societăţii în care călugării, lama, deţin puterea temporală şi spirituală.

Din punct de vedere istoric, se disting două mari mişcări: „Bonetele roşii" care tolerează căsătoria călugărilor lama şi, ca reacţie împotriva toleranţei excesive, „Bonetele galbene" (*Gelug-pa*, „cei ce aparţin căii virtuţii", în tibetană). Aceasta din urmă este condusă de Dalai Lama („lama-ocean"), exilat în 1959 în urma ocupaţiei chineze, în timp ce Panchen Lama („lama-bijuterie") prezidează destinele „Bonetelor roşii" minoritare.

Aceşti şefi spirituali sunt reîncarnări ale unor bodhisattva: Avalokiteşvara pentru primul, Amitabha pentru al doilea[223].

La moartea lor, ei se reîncarnează într-un copil pe care călugării lama îl reperează prin capacitatea lui de a

---

223 Avalokiteşvara, ca şi Amitabha, este o fiinţă mitică, el este considerat de tibetani strămoşul poporului lor. Reşedinţa sa este la Potala, marea mănăstire din Lhasa, capitala Tibetului. Avalokiteşvara este poate o fostă divinitate locală a Indiei de Sud adoptată de budismul Ma- hayana. El simbolizează compasiunea şi se pare că a fost născut din ochiul lui Amitabha. Este reprezentat de altfel deseori cu o mică efigie a acestuia din urmă pe cap. în ceea ce-1 priveşte pe Amitabha, acesta este simbolul trezirii spirituale şi reprezintă viaţa după moarte; ceea ce-1 face atât de popular în China, Coreea şi Japonia. în mod curios, Avalokiteşvara care este de sex masculin este adorat în China şi Japonia sub formă feminină, un fel de zeiţă a milei (Gu anyirt în chineză, Kan-non în japoneză).

identifica obiectele familiare defunctului. Conform credinţelor tibetane, reîncarnarea în acest copil are loc la 49 de zile de la moartea călugărului lama; atât îi ia conştiinţei defunctului să piardă orice posibilitate de comunicare cu lumea.

Numeroşi alţi călugări lama se reîncarnează în acelaşi mod. Un copil spaniol din părinţi convertiţi la budism a fost astfel ales în 1987.

Lamaismul s-a răspândit în vechime foarte mult în China şi Mongolia. Astăzi, rămâne religia prin excelenţă a tibetanilor, fiind recunoscută oficial în Bhutan, aici este forma cea mai pură şi mai puţin ameninţată.

Manifestările cele mai spectaculoase şi mai originale ale lamaismului sunt ceremoniile ce ţin de moarte[224] şi numeroasele sărbători ce evocă eveni

mente istorice şi mitice. În timpul acestor sărbători pline de culoare, călugării lama execută dansuri bogate în simboluri: se rotesc uşor pentru a strivi răul, flutură o sabie pentru a tăia lanţurile ignoranţei sau neştiinţei şi poartă măşti ale morţii pentru a reaminti că viaţa nu este decât o iluzie.

Lamaismul a ajuns şi în Franţa. Un templu a fost deschis în 1987 în apropiere de Autun, în Burgundia.

Există multe alte forme de budism; vom prezenta ulterior „noile religii” japoneze a căror importanţă este considerabilă şi care sunt inspirate din budism.

Textul de mai jos prezintă mişcarea vietnameză Hoa Hao drept exemplu a ceea ce poate fi numit „sectele budiste”.

Mişcarea Hoa Hao

Această formă a budismului îşi are originea în denumirea satului fondatorului său, Huynh Phu So, vietnamez născut în 1919 dintr-un tată ţăran catolic. În 1939, a avut o criză de o surescitare extremă în urma căreia sănătatea sa şubredă s-a îmbunătăţit; a hotărât

224 „Cartea Morţilor“ tibetană (Bardo Thodol), este citită de un călugăr lama pentru a ghida conştiinţa defunctului pe parcursul trecerii în stările intermediare dintre viaţă şi moarte.

atunci să propovăduiască o nouă religie. Principiile sale sunt devoţiunea filială, dragostea de patrie, dragostea pentru aproapele său şi respectul faţă de budismul Hoa Hao. În ceea ce îl priveşte pe fondator, el se consideră a fi încarnarea mai multor eroi istorici vietnamezi ceea ce îi oferă de asemenea vocaţia pentru un rol politic naţional.

Naţionalismul său intransigent i-a adus neplăceri din partea puterii coloniale franceze, însă cei care l-au executat, în 1947, au fost comuniştii vietnamezi. Cu toate acestea, mişcarea nu s-a stins, ea rămâne încă vie printre populaţiile rurale din delta fluviului Mekong, deşi nu este deloc favorizată de puterea politică.

Practicarea budismului

Calea trasată de Buddha pentru a atinge nirvāṇa implică o detaşare absolută pe care o oferă doar viaţa monastică. Este vorba aici de o situaţie comparabilă cu cea a hinduismului, din care budismul se trage, în care doar un brahman ale cărui fapte au fost perfecte se poate elibera de ciclul infinit al reîncarnărilor. Diferenţa constă în faptul că budismul respinge sistemul castelor şi că oricine se poate face călugăr. Din acest punct de vedere, putem susţine că budismul este un „elitism clerical” în care doar călugării trăiesc complet „religia”[225] lor.

Budismul, care cunoaşte natura umană, nu a avut niciodată optimismul de a gândi că toţi credincioşii ar putea dori să devină în acelaşi timp călugări: o asemenea eventualitate ar pune o problemă de supravieţuire a societăţii ceea ce, conform logicii budiste, este de altfel lipsit de importanţă.

Trebuie spus că practicarea budismului rămâne limitată şi mediocră atât timp cât discipolul nu a ales să devină călugăr; pentru majoritatea zdrobitoare a populaţiei

---

225 Să ne reamintim că nu este nimic asemănător în religiile revelate. Astfel, islamul nu are un cler adevărat, în timp ce clerul creştin nu dispune de niciun „privilegiu“ pentru un eventual acces la paradis: nu este neapărat nevoie să fii preot sau evlavios pentru a deveni sfânt, deşi consacrarea întregii vieţi lui Dumnezeu trebuie, în mod normal, să faciliteze această ambiţie.

budiste care nu intră în mănăstire, practica constă în a respecta cât poate de bine morala, în a participa la sărbători şi a contribui la întreţinerea călugărilor prin ofrande. O astfel de viaţă permite să speri, pentru o reîncarnare viitoare, să devii călugăr şi, în cele din urmă, să te eliberezi.

A descrie practica budismului constă deci în a descrie viaţa călugărilor. Vom oferi mai departe, în capitolul despre cler, câteva indicaţii generale despre călugării Micului Vehicul şi călugării lama tibetani. Vom prezenta aici un exemplu de viaţă monahală conform practicii zenului japonez, care este legat în principiu de Marele Vehicul. Dacă putem remarca analogii cu viaţa monahală a mănăstirilor creştine, nu este vorba despre o coincidenţă de formă (respectarea superiorului, smerenie, austeritate...), căci călugării budişti nu se adresează niciunui zeu şi nu se preocupă să-l ajute pe celălalt prin rugăciunile lor.

Practica zen

Budismul zen îmbracă forma sa cea mai pură în mănăstiri. Există mai mult de 60 de astfel de lăcaşuri de cult în Japonia. Ele sunt în general amplasate în locuri liniştite de la munte sau în mijlocul spaţiilor verzi.

Ele ţin de două şcoli diferite: Rinzai, cea mai importantă, este mai dinamică; cealaltă, Soto, este mai statică. În fiecare şcoală, scopul zen este de a ajunge la iluminarea pe care a cunoscut-o Buddha însuşi. Acest obiectiv se îndeplineşte chiar prin zen, care este tradus, destul de neinspirat, prin meditaţie, nefiind vorba despre un mod de gândire, ci despre o modalitate de a-şi elibera sufletul.

Contrar a ceea ce am putea crede, somnul nu este cea mai bună metodă de a ajunge la acest obiectiv, de aceea călugării sunt treziţi foarte devreme, între orele 3 şi 4 dimineaţa, de un clopot sau un fel de o castanietă din lemn.

Exerciţiul spiritual principal este meditaţia stând jos,

numită *zazen* în japoneză. Ziua începe deci printr-o astfel de şedinţă care durează atât timp cât arde un beţişor de tămâie, adică între 30 şi 40 de minute.

Călugării se aşază pe o pernuţă cu picioarele îndoite în poziţia lotus, cu spatele foarte drept. Ei alternează recitarea de rugăciuni în şoaptă – *Sutra* – cu perioade de tăcere. În şcoala Rinzai, călugării stau faţă în faţă, însă îşi pleacă ochii spre pământ, în vreme ce în şcoala Soto, ei stau orientaţi către un perete. Poziţia de meditaţie reprezintă diferenţa cea mai mare între cele două rituri.

În timpul meditaţiei, unul dintre călugări merge încet ţinând în mâini un băţ pe verticală. Cei care doresc să fie îmboldiţi cer din când în când câte o lovitură, precedată întotdeauna de un salut reciproc. Cei care au tendinţa să adoarmă primesc de asemenea o lovitură de băţ.

După primul zazen, către orele 4.30 sau 5, se ia în cea mai mare tăcere micul dejun. Trei boluri din lemn vopsite în negru sunt aşezate în faţa fiecărui călugăr, unul pentru „ceaiul de prune”, un fel de decoct considerat un răsfăţ, celălalt pentru un terci de orez atât de limpede încât se poate vedea reflectându-se în el tavanul. Al treilea bol, cel mai mare, are apă călduţă care serveşte la spălarea primelor două, dar, din smerenie, călugării trebuie să bea jumătate din această apă.

Dimineaţa, călugării se consacră lecturii cărţilor sacre şi treburilor casnice. Douăsprezece zile pe lună, cei care au obţinut autorizaţia personală a stăpânului ies în grup pentru a primi de pomană hrana comunităţii. Îşi pun o pălărie de paie imensă şi poartă un sac de pânză pe abdomen pentru a culege ofrandele, în general orez sau bani. Ei nu trebuie să ceară nimic şi nu trebuie să mulţumească donatorilor: aceştia sunt recompensaţi prin meritele dobândite acordând ajutor călugărilor.

De asemenea, douăsprezece zile pe lună, superiorul mănăstirii ţine o predică discipolilor săi.

Viaţa monastică nu urmează un ritm săptămânal: şase zile din lună – 4, 9, 14, 19, 24 şi 29 – joacă rolul de duminică; în aceste zile călugării se spală şi îşi rad complet

capul. Ziua de 14 şi ultima zi a lunii sunt consacrate odihnei, călugării pot dormi până târziu şi apoi purced la curăţenia temeinică a mănăstirii.

În fiecare zi, prânzul este luat la ora 11; el conţine 30% orez şi 70% grâu, ciorbă de fasole şi legume în saramură (*tsukemono* în japoneză). După-amiaza este consacrată muncii până la ora 17 sau 18. În loc să cineze, regula strictă cerea să se pună pe stomac o cărămidă încălzită în foc (*yaku seki*, „piatra-remediu”); rigoarea climei japoneze a înlocuit această practică cu o masă uşoară, după care este permisă o ieşire până la ora 18. De la ora 18 la 21 are loc o a doua şedinţă zazen, combinată, ca şi cea de dimineaţă, cu un salut dat maestrului (*sanzen*). După această şedinţă de meditaţie, călugării se înclină de trei ori în faţa statuii lui Maňjuśri[226], bodhisattva instructor al tuturor Buddha, apoi merg la culcare. Adăugăm faptul că, ocazional şi în funcţie de mănăstire, se practică alte rituri care au ca scop marcarea uniunii corpului cu spiritul, de exemplu trasul cu arcul, care este un exerciţiu yoga şi nu un sport: fiecare gest, mereu acelaşi, este îndelung studiat, iar obiectivul nu este să atingi ţinta, ci să respecţi perfect ceremonialul. Tot aşa ritualul ceaiului, venit din China odată cu practica zen, este de asemenea un prilej de concentrare interioară care trebuie să tindă către perfecţiune.

Această examinare rapidă a diferitelor forme pe care le îmbracă budismul şi a modurilor în care credincioşii săi le practică arată în ce măsură acesta este în stare să se adapteze la contexte culturale şi la religiozităţi variate.

Pentru că budismul este mai puţin o religie decât o filosofie, el se poate acomoda la cadre religioase la fel de diverse precum cel al Tibetului, îmbibat de superstiţie şi de magie, sau, la polul opus, cel al Japoniei moderne. Vom vedea în continuare, în ceea ce priveşte noile religii japoneze, cum se manifestă budismul în acest context.

Totuşi, dacă budismul reuşeşte destul de bine să

---

226 Manjusri este considerat fondatorul Nepalului şi sfântul protector al manciurienilor, de unde şi numele său.

răspundă nevoilor spirituale ale discipolilor săi, el nu a fost niciodată capabil să aducă răspunsuri satisfăcătoare din punct de vedere intelectual cu privire la natura umană sau la raţiunile existenţei noastre pe pământ. Budismul rămâne o filosofie, adică o doctrină ce prevede o morală, deoarece credinţa în reîncarnările succesive nu ţine de raţional.

Confucianismul

De 25 de secole, confucianismul este indisociabil legat de cultura chineză. Urmele sale sunt vizibile şi astăzi în modul de viaţă al unor ţări precum Coreea, Japonia şi Vietnam, ţări pe care China le-a influenţat prin civilizaţia sa. Nu trebuie totuşi interpretat ca una dintre acele doctrine terminate în – *ism* după care Occidentul este înnebunit. Confucius însuşi nu a construit niciodată teorii revoluţionare, ci a încercat, într-o perioadă tulbure din istoria Chinei, să găsească un protector care să aprecieze principiile sale sociale şi politice.

Trebuie constatat că sistemul său are cu ce seduce puterea, el se bazează pe respectul acordat oamenilor cu funcţii înalte şi tradiţiilor ancestrale.

Nimic din toate acestea nu seamănă cu o religie cu excepţia faptului că, la moartea sa, şeful locului face un templu din locuinţa sa pentru a i se celebra amintirea.

Totuşi, nu ar trebui minimalizată nici personalitatea lui Confucius şi nici strălucirea sa personală. Încă din timpul vieţii, numărul adepţilor a devenit destul de mare, printre aceştia fiind şi nepotul său, autor a doua dintre lucrările clasice ale „confucianismului”.

Mai târziu, opera sa a fost continuată şi completată de un alt mare filosof, Mengzi, cunoscut în Occident sub numele de Mencius[227]. Confucius nu a lăsat nicio carte, iar

227 Aceste nume în -ius sunt forme latine ale numelor chineze introduse de misionarii iezuiţi. Confucius vine de la Kong Fu Zi, unde Kong este numele de familie redat printr-un caracter chinezesc ce înseamnă „groapă“ sau „grotă“, de unde şi legenda naşterii sale într-o grotă. Fu Zi este un titlu pe care am putea să-l traducem prin maestru şi se prescurtează în mod familiar prin zi (a se pronunţa: „ţi“). Ar fi mai corect dacă am spune: Maestrul Kong şi Maestrul Meng.

convorbirile sale cu discipolii nu au fost scrise decât un secol mai târziu după moartea sa.

Succesul pe care a ajuns să-l cunoască învăţătura lui Confucius s-a datorat chiar obiectului propriei căutări: sprijinul puterii. Astfel, însăşi personalitatea sa dispare în spatele unei imagini legendare pe care această putere a vrut să i-o ofere.

Totuşi, viaţa sa este destul de bine cunoscută. Confucius a trăit între 551 şi 479 î.Hr., epocă în care China era divizată între feudalităţi rivale, numită poetic *Primăveri şi Toamne* de la numele unei cronici istorice. Confucius este deci contemporanul lui Buddha şi al lui Pitagora. Familia sa era săracă, făcând totuşi parte din mica aristocraţie, ceea ce i-a permis, în ciuda morţii premature a tatălui său, să primească o bună educaţie. Ca atare, a studiat, după obiceiul timpului, dansul, muzica, trasul cu arcul, condusul carelor de luptă, scrierea şi aritmetica. După studii, a fost un timp administrator al hambarelor publice din principatul său, s-a căsătorit la 19 ani, iar la 22 şi-a deschis propria şcoală. Reputaţia sa a crescut după o călătorie pe care a făcut-o în capitala Imperiului Zhou, Loyi, pentru a studia ritualurile religioase. Se zice că aici l-a întâlnit pe Lao Zi, maestrul taoismului, ceea ce este greu de crezut, căci îi desparte una sau două generaţii. Această întâlnire trebuie înţeleasă mai degrabă în mod simbolic, ea semnificând faptul că maestrul s-a acomodat perfect politeismului taoist din epoca sa. Confucius era prea respectuos în ceea ce privea ordinea stabilită, ca să pornească la luptă împotriva zeilor în care nu credea, se pare, decât pe jumătate. Spirit destul de puţin religios, aşa cum sunt mulţi dintre chinezi, el nu neagă existenţa zeilor, dar sfătuieşte „să fie respectaţi de la distanţă”. El acţionează ca un filosof laic şi agnostic.

Principiile confucianismului

Confucius caută înainte de toate o societate fără conflicte. În consecinţă, privilegiază cu orice preţ regulile de guvernare care au drept scop echilibrul social şi calea cea dreaptă.

El pleacă de la analiza că societatea se bazează pe cinci relaţii de dependenţă, fiecare dintre acestea creând obligaţii de naturi diferite. Aceste relaţii sunt cele dintre:

I rege şi supus tată şi fiu

soţ şi soţie fratele mai mare şi cel mai mic amici.

Ele implică o morală în care noţiunea de respect este esenţială:

Respectul acordat Creatorului sau zeilor ne învaţă toleranţa. Cum zeii au zidit o lume atât de diversificată, trebuie să o acceptăm ca atare şi să nu încercăm să o bulversăm.

Respectul acordat naturii ne impune bunăvoinţa. Nu trebuie să profităm de o poziţie de forţă pentru a cere mai mult decât ceea ce ne este datorat.

Respectul acordat istoriei presupune cultul strămoşilor şi practica riturilor. Dacă oamenii îşi fac datoria şi omagiază zeii, aceştia îşi vor face treaba aducând în lume binecuvântarea lor şi pacea Respectul cuprinde şi viitorul pe care omul nu trebuie să încerce să-l modeleze exagerat după propriile dorinţe.

Pentru a practica această morală, sunt necesare trei calităţi şi cinci virtuţi. Calităţile sunt prudenţa, mila şi curajul. Cele cinci virtuţi sunt respectul de sine, spiritul deschis, loialitatea, străduinţa şi filantropia[228].

Nimic din toate acestea nu este cu adevărat revoluţionar, dar, într-o epocă a anarhiei şi războaielor între principatele rivale, se consideră că predica pentru ordine şi linişte socială a fost apreciată. Totuşi, succesul confucianismului nu a fost decât unul progresiv, poate tocmai pentru că nu a existat la acea vreme o putere politică suficient de consolidată pentru a recupera această doctrină în favoarea sa exclusivă.

Evoluţia istorică a confucianismului t

Perioada tulbure în care a trăit Confucius a mai durat peste 150 de ani după moartea sa, deşi au apărut din ce în

---

228 Termenii chinezeşti (ren, yi, li, zhi, zhonq) se pot traduce şi prin: umanism, echitate, respectarea riturilor, inteligenţă şi loialitate.

ce mai evident schimbările economice şi tehnice care au condus la apariţia primului mare imperiu, cel al dinastiei Qin[229], în 221 î.Hr., perioadă în care s-a construit Marele Zid. Tot atunci, învăţătura lui Confucius nu este uitată, dar nici nu se dezvoltă.

Odată cu primii împăraţi ai dinastiei Han, învăţaţii confucieni s-au impus: „Împăratul poate să-şi câştige imperiul luptând călare, însă nu-l poate păstra fără doctrină”. Din această perioadă, secolul al II-lea d.Hr., datează instituţia examenelor de recrutare a mandarinilor. Principiile lui Confucius sunt oficializate, adoptate şi adaptate de putere până într-atât încât, chiar şi după dispariţia Imperiului Han, în 186 d.Hr., confucianismul nu a fost niciodată abandonat complet.

Astfel, când budismul ajunge în China, începând cu secolul al IV-lea d.Hr., găseşte două concepţii de viaţă care se armonizează destul de bine: confucianismul, care stabilizează autoritatea şi privilegiază învăţaţii în detrimentul comercianţilor, şi taoismul, care propune poporului reţete magice de nemurire. Budismul are ca efect curios structurarea acestui taoism, destul de îndepărtat de principiile sale, făcând din el o religie cu preoţi, slujbe şi cărţi sfinte. Budismul şi taoismul au obiceiul de a coabita până la a împărţi aceleaşi temple, dar cu preţul unei denaturări importante a conţinutului lor iniţial.

Cu timpul, de-a lungul istoriei Chinei am asistat la un permanent balans între perioadele de mare putere, care favorizau confucianismului, şi cele de dizolvare în care poporul a trăit speranţa în religia sa, amestec de budism şi taoism. Astfel, confucianismul îşi regăseşte forţa în timpul Imperiului Song, către secolul al XII-lea, apoi în perioada dinastiei Ming, începând cu secolul al XIV-lea.

În 1910, chiar înainte de instaurarea Republicii, a existat o încercare de formare a unei Biserici confucianiste după modelul Biserici Catolice: Confucius este venerat ca

229 A se pronunţa [ţin]. Din numele acestei dinastii a derivat numele Chinei.

un zeu, simbol al omagiului ce trebuie adus strămoşilor, însă fără a se aştepta ceva de la el.

Ce se mai păstrează în zilele noastre din confucianism

Prin însăşi natura sa, confucianismul este tot de partea învăţaţilor, mai mult decât de partea poporului. Acesta, deseori superstiţios, se simte mai confortabil în exuberanta taoismului şi budismului „în stil chinez” decât în morala constrângătoare a lui Confucius. Tocmai de aceea, confucianismul nu a lăsat nicio urmă în domeniul religios, care, la drept vorbind, nu este chiar domeniul său, deşi influenţează profund viaţa culturală şi socială.

Această influenţă nu se limitează doar la China, ci şi la ţările care poartă amprenta civilizaţiei sale, precum Coreea, Japonia sau Vietnam.

Exemplele abundă în domenii din cele mai diverse:

Limba coreeană are cinci stiluri de discurs care corespund celor cinci relaţii de societate confucianistă. Se aplică un stil mai mult sau mai puţin respectuos ţinând cont de funcţiile respectivilor interlocutori. Aceste reguli sunt aşa de stricte, încât este practic imposibil ca un nepot să converseze cu un unchi mai tânăr decât el (se mai întâmplă uneori).

De fapt, un nepot trebuie să se adreseze respectuos unui unchi, dar, în acelaşi timp, mezinul, în mod paradoxal, trebuie să evidenţieze şi superioritatea vârstei sale: sistemul confucianist are lipsuri şi nu deţine o soluţie satisfăcătoare pentru această situaţie.

În Coreea, există de asemenea, puţin artificial, o muzică de curte perfect confucianistă.

În domeniul politic, respectul faţă de puterea superioară impus de confucianism nu permite alternanţa şi, în consecinţă, nici democraţia. Or, cu excepţia Japoniei, unde democraţia a fost impusă de americani după înfrângerea din 1945, ţările pe care le-am citat au toate regimuri totalitare şi este puţin probabil să fie contestate de popor. Chiar şi în Japonia s-a menţinut în întreprinderi obiceiul ca bătrânii să aibă puterea de decizie. Am putea

obiecta că, din acest punct de vedere, Uniunea Sovietică era confucianistă: în orice caz, ea nu credea în zei, aşa cum Confucius însuşi n-o făcea.

Câteva cugetări ale lui Confucius

Dacă nu ştiţi ce este viaţa, cum aţi putea şti ce este moartea?

Dacă nu ştiţi cum puteţi fi de folos oamenilor, cum aţi putea şti să fiţi de folos zeilor?

De ce aţi da binele pe rău? Atunci pentru bine ce aţi da la schimb?

„Noile religii” japoneze

Pentru un occidental, universul religios japonez este paradoxal: populaţia practică, în funcţie de circumstanţe, religii diferite, iar acestea, budismul şi şintoismul, cu riturile lor dintr-o altă epocă, par foarte inadaptate lumii moderne.

În realitate, atitudinea religioasă a japonezilor provine dintr-o altă logică: zeii sunt inaccesibili, iar acest lucru se întâmplă şi graţie inteligenţei lor; nu există deci niciun motiv pentru a fi raţional în religie. Esenţialul este de a da dovadă de o atitudine de respect faţă de zeii ascunşi care trăiesc în natură. De unde şi o religiozitate vagă, fără contur precis, care se adaptează bine la diverse religii oficiale.

Dar asta nu împiedică apariţia, de un secol încoace, a numeroase „religii noi” care sunt interesant de analizat.

Conform procesului de gândire occidental, cel mai logic ar fi să clasăm aceste religii în funcţie de originea lor: unele sunt derivate din budism, altele din şintoism. Am completa astfel capitolul despre diferitele forme ale budismului prin studiul unor mişcări precum Rissho Kosei-kai sau Soka Gakkai, iar capitolul despre şintoism, prin analiza mişcării Tenrikyo. Respectiva abordare ar da sentimentul că japonezii sunt separaţi în blocuri religioase net departajate, chiar antagonice.

Cu siguranţă, aceste mişcări au caracteristici foarte distincte care le identifică în mod clar, dar au de asemenea, şi chiar în comun, metode şi obiective

nonreligioase care sunt reflectarea sufletului japonez.

Din acest motiv, am renunţat la a trata separat respectivele religii şi am decis a le îngloba în acest capitol.

Printre caracteristicile comune ale tuturor noilor religii japoneze, două sunt în mod particular izbitoare, de altfel legate între ele: este vorba despre puterea lor economică şi ambiţia lor politică.

Cum aceste religii sunt fenomene pur japoneze, este normal ca ele să fie marcate de naţionalism. Opţiunile lor politice sunt foarte evidente: ele merg de la dreapta echilibrată până la extrema dreaptă de orientare fascistă. Cultul personalităţii conducătorului nu lipseşte niciodată, iar direcţia mişcării se transmite deseori ereditar. Credincioşii sunt foarte ataşaţi de religia lor, câteodată chiar în mod fanatic, din motive, în general, intuitive şi pasionale, dar prea puţin intelectuale.

Pe de altă parte, noile religii apărute dispun toate de mijloace financiare considerabile şi de structuri spectaculoase. Darurile generoase ale credincioşilor contribuie la bunăstare, dar aceste religii nu ezită să participe la activităţi prea puţin religioase şi câteodată foarte profitabile.

În cele din urmă, şi este vorba de un fenomen recent, noile religii au adoptat reflexul exportării. În pofida naturii lor tipic japoneze, ele nu ezită să investească în străinătate. Chiar şi la Paris, s-au instalat cel puţin patru sau cinci religii japoneze (Tenrikyo, Soka Gakkai, P.L. Kyodan, centre de budism zen…).

„Sectele” şintoiste

Cum am văzut, practica şintoistă este un fenomen naţional japonez care se manifestă în general prin participarea la mari sărbători şi printr-o religiozitate difuză.

Totuşi, religii mai structurate şi constrângătoare au fost constituite plecându-se de la şintoism. Sunt aşa-numitele „secte” şintoiste.

Trei dintre cele mai importante „secte” şintoiste sunt:

Tenrikyo, cu 15.000 de temple şi 2.500.000 de credincioşi din care 100.000 sunt instruiţi să celebreze cultul.

Konkokyo, cu 1 3 50 de temple şi aproape 600.000 de membri, din care 3 600 sunt preoţi.

Kurozumikyo, cu 300 de temple, 700.000 de membri şi 3 400 de preoţi.

Nu vom descrie ca exemplu decât secta Tenrikyo.

Tenrikyo, literal „învăţăturile (*kyo*) legii (*îi*) cerului (*ten*)”, a fost, ca şi alte religii japoneze, fondat de o femeie, Nakayama Miki, născută în 1798, din părinţi budişti.

Ea s-a căsătorit la 30 de ani, a adus pe lume patru copii şi a dus o viaţă simplă timp de mulţi ani. În anul 1838, familia i-a fost lovită de boală şi ea s-a folosit de puterile sale de medium pentru a încerca să obţină o vindecare prin spiritism. A căzut în transă şi a avut o viziune. „Generalul Cerului” (*Termo Shogūn* în japoneză) i-a spus că vrea să salveze umanitatea luând-o drept templu viu şi intermediar. Această pretenţie a zeului nu a fost pe gustul soţului care ar fi preferat să o vadă pe soţia sa îndeletnicindu-se cu treburile casnice, însă nu au putut rezista unei astfel de chemări şi consiliul familiei a acceptat ca Nakayama Miki să-şi urmeze destinul. Ea a mai avut numeroase viziuni şi a trăit ca o zeiţă în viaţă. A dobândit puterea de a reda vederea orbilor şi luciditatea nebunilor, dar şi să îndepărteze spiritele rele care provocau boli.

Cartea sfântă, *Ofudesaki*, literal „vârful pensulei”, pe care ea a scris-o cu caractere *katakana**, are o interpretare dificilă, în special din cauza impreciziei acestui tip de scriere. Aflăm din cartea cu pricina că întreaga lume este corpul lui Dumnezeu1[230]. Acesta poate fi recunoscut fie într-un kami, în lună sau soare (*Tsuki-Hi*, în japoneză), fie în strămoşi. Luna şi soarele, fiind kami, adică divinităţi ale panteonului şintoist, este greu de negat importanţa

230 Este ceea ce numim un panteism: Dumnezeu se regăseşte în orice lucru şi totul este sacru. Acesta este, într-un anume sens, o formă extremă de animism.

influenţei şintoismului asupra Tenrikyo. În orice caz, această religie nu se mai consideră ca o sectă şintoistă, ci ca o religie universală. S-a lansat într-o amplă activitate misionară, mai ales în America de Nord şi în Brazilia, unde există un mare număr de japonezi. Acum câţiva ani, Tenrikyo a deschis la Paris un centru cultural în care se predă japoneza.

Una dintre afirmaţiile fondatoarei acestei mişcări era că durata vieţii este de 115 ani, însă ea şi-a redus-o în mod voit, murind de moarte naturală la 90 de ani, în 1887.

Succesorul său, Zenye Nakayama, una dintre rudele sale, poartă titlul de Shimbashira, „Coloanele Casei”. El devine liderul comunităţii.

Tenri-shi, „oraşul lui Tenri”, având 60.000 de locuitori, situat în apropiere de Nara, este Cartierul General al acestei religii şi chiar centrul sacru al pământului. Aici se fac numeroase pelerinaje şi există spitale şi o universitate ce-i aparţin mişcării.

Un fenomen tipic japonez: Soka Gakkai

Desprinsă în anul 1871 dintr-o mişcare de reformă pedagogică lansată de profesorii de pe insula Hokkaidō, mişcarea Soka Gakkai, adică „Societatea pentru crearea valorii”, este un fenomen tipic japonez care s-a dezvoltat brusc după cel de-al Doilea Război Mondial.

Obiectivul său este de a crea o societate fericită pe pământ, cu ajutorul unui guvern mondial, ceea ce presupune o religie mondială.

Astfel, această mişcare se găseşte implicată în domeniul religios, pe care nu l-a abordat decât tardiv, către anul 1960.

De fapt, ideile religioase ale mişcării Soka Gakkai sunt rudimentare. Ele se bazează pe budismul reformat al călugărului Nichiren şi are ca idee principală reformarea omului pentru a-l pregăti pentru dominaţia politică a mişcării. Soka Gakkai a fondat un partid, Komeito, literal „Partidul unui guvern propriu”, pentru a-şi sprijini acţiunea Acesta şi-a avut momentul de glorie în anul 1960 când, cu 47 de deputaţi, a fost al treilea ca importanţă în

Dieta japoneză. Începând cu 1972, nu mai numără decât 24 de reprezentanţi.

În ciuda declinului său, Soka Gakkai rămâne o mişcare puternică ce are încă mai multe milioane de aderenţi.

Regulamentul strict, convingerea că binele şi răul sunt legate de poziţia socială, grija de a acţiona concret pentru a atinge fericirea sunt şi caracteristicile societăţii japoneze pe baza cărora mişcarea şi-a construit succesul.

P.L. Kyodan

Această religie japoneză este de dată recentă, căci ea a fost creată în 1926. Fondatorul ei, Tokuharu Miki, s-a născut în 1871 într-o familie ruinată; intră încă de la vârsta de 9 ani într-o mănăstire a sectei Shingon; i s-a prezis că va fi într-o zi celebru cu condiţia să nu rămână preot budist.

În 1912, Miki, care suferea de un astm persistent, întâlneşte la Ōsaka un maestru budist, Tokumitsu Kaneda, care l-a vindecat în mod supranatural luând asupra sa astmul. Cei doi descoperă că au aceleaşi idei religioase. La moartea lui Kaneda în 1919, Miki are viziuni în care i se dezvăluie rolul divin al lui Buddha şi al zeiţei şintoiste a soarelui, Amaterasu. Acest amestec de religii nu are drept scop să-l neliniştească pe japonez, cu atât mai mult cu cât un sol ceresc i-a confirmat lui Miki că originea tuturor lucrurilor se află în soare. Având credinţă în soare înţelegem realitatea lumii şi, strâns legat de această certitudine, Miki lansează noua sa religie printr-un pelerinaj spectaculos la sanctuarul şintoist al zeiţei de la I se, aproape de Nagoya. Succesul este instantaneu şi numărul credincioşilor creşte rapid până la mijlocul anilor ’30. Însă acest lucru stârneşte invidia cultului şinto oficial şi Miki, presimţind un sfârşit de martir, se retrage în favoarea fiului său, Tokuchika Miki. În ciuda acestei precauţii, fondatorul este întemniţat până în 1939 şi moare la puţin timp după eliberarea sa, în 1940.

Religia P.L. Kyodan rămâne interzisă până la

sfârşitului celui de-al Doilea Război Mondial, păstrează un anumit succes şi numără astăzi aproape un milion de adepţi. Dar să vedem în ce constă învăţătura sa.

Este în special o filosofie, aşa cum o sugerează vag numele său în care sunt amestecate în mod bizar iniţialele englezeşti de la „Perfect Liberty” şi cuvântul japonez Kyodan „comunitate religioasă”. Conform catehismului mişcării apărut în 1957, P.L. Kyodan are ca misiune propovăduirea ideii că „viaţa este o artă” şi oferirea reţetei unei vieţi împlinite. Rezultă o nouă concepţie asupra vieţii în care fiecare trebuie să fie recunoscător pentru ceea ce are. Este un fel de „metodă Coue” religioasă. Credinciosul religiei P.L. Kyodan trebuie să-şi răspândească arta de a trăi aşa cum soarele îşi răspândeşte razele pentru toată lumea. Pentru el, pacea nu constă doar în a nu participa la vreo luptă, ci în a crea o lume în care fiecare se apreciază şi îşi atinge aspiraţiile.

Aceste sentimente pozitive nu devin o religie decât mulţumită uimitoarei capacităţi a japonezilor de a se uni şi a se organiza, chiar şi pentru a practica o filosofie. P.L. Kyodan, ca majoritatea celorlalte religii japoneze, nu refuză activităţile lucrative: mişcarea a deschis în anul 1970 la Paris, pe Champs-Élysées, un restaurant de lux care poartă numele familiei fondatorului.

Rissho Kosei-kai

Această societate de laici budişti face parte dintre „noile religii” care se găsesc din belşug în Japonia.

Numele său este o abreviere a unei declaraţii de principiu care înseamnă: „Societatea credincioşilor care se străduieşte să desăvârşească personalitatea omului şi să aducă pacea în lume conform Legii budiste”.

Fondată în 1938 de fiul unui ţăran, Nikkyo Niwano, născut în 1906, mişcarea revendică 4 700.000 de membri, fiind incluşi aici şi cei din străinătate. Cartierul său general este la Tokyo, unde dispune de un enorm complex de clădiri, printre care şi „Marele Hol Sacru”, săli de congrese, un centru administrativ, o editură şi chiar un liceu.

Chiar dacă mişcarea se înscrie în linia budismului Mahāyāna, ea urmează totuşi învăţătura călugărului reformator din secolul al XIII-lea

Nichiren, a cărei stricteţe se apropie de budismul Theravada. Este, într-o oarecare măsură, o tentativă modernă de a face să conveargă cele două curente tradiţionale ale budismului.

Însă Rissho Kosei-kai are alte caracteristici importante. El susţine existenţa unui Buddha etern, sursă a întregii existenţe, ce revine să amintească existenţa lui Dumnezeu mai clar decât o face în general budismul. Buddha, personaj istoric, este considerat simbolul acestui Buddha etern.

În plus, mişcarea insistă asupra celor „trei comori": Buddha, Legea şi comunitatea credincioşilor, ceea ce aminteşte de creştinism: acceptarea monoteismului, analogia lui Buddha cu Iisus, rolul învăţăturii lui Buddha comparabil cu cel al Evangheliilor, precum şi importanţa deosebită acordată credincioşilor. Şi alte analogii trimit cu gândul la o influenţă creştină, precum zelul misionar sau practicarea, în mijlocul grupurilor de reflecţie numite *hoza*, a unui fel de spovedanie publică ce ţine de asemenea de dinamica grupului.

Rissho Kosei-kai se străduieşte să-i dea budismului o imagine de deschidere asupra lumii moderne. În 1977 această mişcare a organizat o „convenţie naţională pentru o societate mai fericită", a înmulţit operele de binefacere sau de ajutor în Lumea a Treia şi a dezvoltat o cooperare între diferitele religii ale lumii. Preşedintele-fondator a străbătut întreaga lume pentru a propovădui pacea şi a luat cuvântul atât în cadrul Naţiunilor Unite, cât şi în mediile creştine. A fost primit de papa Paul al VI-lea în 1965. Succesul mişcării este datorat, se pare, unei abordări moderne şi fără sectarism a problemelor religioase şi sociale, dar şi unei organizări solide tipic japoneze.

Sincretismele

Un sincretism este o religie a cărei doctrină sau ale cărei practici sunt un amestec de elemente luate din diferite credinţe.[231]

Ideea de sincretism este seducătoare: se alege din mai multe religii ceea ce pare cel mai satisfăcător şi se lasă deoparte ceea ce pare depăşit.

Mulţi credincioşi care acceptă în mod voit sau nu atitudini contrare credinţei lor practică, fără să ştie, un fel de sincretism între religia lor şi o filosofie diferită, dacă nu chiar total opusă.

Îi este caracteristic omului să amestece binele cu răul, adevărul cu falsul, absolutul cu relativul. Nimic în om nu este vreodată pur, nici chiar rasa căreia îi aparţine, nici limba pe care o vorbeşte, nici religia pe care o practică.

Totuşi, construirea un sincretism religios riscă să nu fie decât o tentativă intelectuală, oricât de simpatică ar fi aceasta.

Nu-i putem nega sincretismului numele de religie, căci scopul său este de a-l apropia pe om de Dumnezeu.

Poate că o inspiraţie divină a condus fondatorii de sincretisme să construiască punţi între religii aparent ireconciliabile.

Poate că este vorba despre religii ca toate celelalte, inspirate sau nu de Dumnezeu. Nicio religie nu se naşte din neant, ceea ce înseamnă că orice religie este, în parte, sincretică.

Sincretismul este, în orice caz, o mărturie emoţionantă a căutării lui Dumnezeu de către om. Prin urmare, merită analizate câteva exemple.

Credinţa bahai

Credinţa bahai numără în jur de 6 milioane de credincioşi, dintre care un milion în India şi mai mult de o mie în Franţa. Ea se dezvoltă rapid mai ales în Africa

---

231 Sincretismul este un cuvânt grecesc şi înseamnă „unirea Cretanilor“. Iniţial folosit pentru a desemna o coaliţie războinică, el s-a extins la toate formele de îmbinări de doctrine diferite.

Neagră şi în America Latină.

Centrul mondial al credinţei bahai este pe tărâm sfânt, la Haifa, pe versanţii muntelui Cârmei, în Israel. Lăcaşul se numeşte Casa Universală a Justiţiei. Există şase alte mari temple bahai în întreaga lume: la Wilmette, în apropiere de Chicago, la Kampala în Uganda, la Sydney, Frankfurt, în Panamá, dar şi la Delhi, unde se află un magnific templu în formă de floare de lotus.

În 1844, un persan şiit pe nume Mirza Ali Muhammad (1819 – 1850), pătruns ca toţi şiiţii de speranţa întoarcerii Imamului, trimis al Domnului, s-a declarat ca fiind el însuşi „Bab”, adică „poarta” sau calea de acces către Dumnezeu. Urmărit de guvernul şahului şi de autorităţile religioase, el a fost alungat, iar puţin după aceea a fost executat la Tabriz.

Succesorul său în fruntea comunităţii, Mirza Hussein Ali (1817 – 1892) [232], a rupt definitiv legătura cu islamul supranumindu-se *Baha'ullah* „Splendoarea lui Dumnezeu”, de unde mişcarea şi-a luat numele.

În ciuda temniţei, persecuţiei şi exilului pe care le-a cunoscut, el avut o activitate remarcabilă. Le-a trasat ca sarcină credincioşilor săi să

„Formeze coroana tuturor celorlalte religii”.

La început, Baha'ullah le-a adresat mai-marilor acestei lumi – reginei Victoria a Angliei, lui Napoleon al III-lea, papei Pius al IX-lea îndemnul spectaculos de a i se alătura.

În zilele noastre, credinţa bahai este o religie mult mai discretă, ce acordă respect tuturor celorlalte religii şi este caracterizată printr-o mare blândeţe. Adepţii ei sunt deseori persoane cu studii superioare; ei îşi interzic orice acţiune politică şi se supun autorităţilor şi obiceiurilor ţărilor în care trăiesc. Fundamental nonviolenţi, ei se străduiesc să pună în aplicare obiecţia de conştiinţă pentru a nu îndeplini serviciul militar. Nu admit răzbunarea, însă

---

232 Mirza este un titlu al mogulilor echivalent cu cel de prinţ. Bab se presupunea că descinde din profetul Mahomed.

consideră ca fiind de datoria lor să se apere.

Persecuţiile sângeroase a căror ţintă sunt din partea Revoluţiei islamice iraniene nu s-ar putea explica altfel decât prin amintirea originii şiite a credinţei bahai şi localizarea sediului său în Israel.

Bahaii cred într-un Dumnezeu unic, ei încearcă să elimine diversitatea religiilor şi barierele rasiale.

Cele douăsprezece principii bahai sunt următoarele:

Întreaga umanitate reprezintă o unitate

Toţi oamenii trebuie să caute adevărul

Toate religiile au o bază comună

Religia trebuie să fie sursa unităţii între oameni

Religia trebuie să fie în acord perfect cu ştiinţa şi raţiunea

Bărbatul şi femeia au aceleaşi drepturi

Trebuie să te abţii să judeci

Trebuie înfăptuită pacea mondială

Ambele sexe trebuie să primească cea mai bună formare şi educaţie, spirituală şi intelectuală

Problemele sociale trebuie explicate

Trebuie răspândită o limbă universală şi o scriere comună[233]

Trebuie instituit un tribunal universal.

Bahaii nu au nici ceremonii de iniţiere şi nici cler. Scopul lor este să promoveze o nouă ordine mondială, ceea ce implică o învăţătură şi o organizare administrativă.

Structura de bază este Adunarea spirituală locală care este înfiinţată imediat ce există mai mult de nouă credincioşi. În fiecare ţară se găseşte o Adunare spirituală naţională.

Cei doi stâlpi ai acestei credinţe sunt postul şi rugăciunea.

Postul se practică în ultima lună a anului bahai care numără 19 luni de câte 19 zile plus alte 4 zile suplimentare. Fiecare zi începe la apus. Postul de 19 zile

---

233 Credinţa bahai susţine răspândirea limbii esperanto, însă nu obligatoriu: important este să se ajungă la o limbă mondială oricare ar fi aceasta.

se practică precum Ramadanul, prin abţinerea de la băutură şi de la mâncare pe timpul zilei.

Sunt scutiţi de post copiii mai mici de 15 ani, bolnavii şi femeile însărcinate.

Rugăciunea se practică de trei ori pe zi, dimineaţa, la prânz şi seara. Cea de la prânz se poate limita la recitarea unui singur verset. Nu există nicio obligaţie privind rugăciunea comună, cu excepţia înmormântării.

Viaţa religioasă a comunităţii se manifestă în timpul sărbătorii de 19 zile, care ţine locul duminicii. Întâlnirea are trei părţi: una spirituală în care se recită rugăciuni ale lui Bab, ale lui Baha'ullah şi ale maestrului, o parte consacrată treburilor comunităţii şi, în fine, sărbătoarea materială care constă într-o masă în comun.

Adunarea este condusă de un comitet de nouă membri aleşi de toţi

credincioşii. Nu este recomandat nici să-ţi prezinţi candidatura şi nici să refuzi mandatul care ţi se propune. Adunarea este consultată de toţi credincioşii care au probleme personale.

În ceea ce priveşte morala, bahaii se raportează la legea publicată într-o carte sacră, *Kitab al aqdas*\ numită de asemenea „Balanţa infailibilă”.

Bahaii, partizani înflăcăraţi ai emancipării femeii, sunt monogami şi încearcă să fie fideli în căsnicie. Unirea dintre bărbat şi femeie trebuie să fie aprobată de părinţi. Consumul de alcool sau tutun este interzis. Credinţa bahai este deseori aşezată printre sincretisme datorită ambiţiei de a reuni toate religiile din lume. Regăsim în ea numeroase reminiscenţe, iraniene sau islamice (sărbătoarea Nowruz, postul de o lună...). Totuşi, este mai degrabă o religie nouă ce consideră că Dumnezeu s-a arătat progresiv de-a lungul secolelor prin mai multe religii diferite a căror încununare este credinţa bahai. Caracterul original al credinţei bahai constă indiscutabil în vitalitatea şi rapiditatea expansiunii.

Calendarul bahai

Acest calendar, creat de însuşi Bab, cuprinde 19 luni de câte 19 zile, adică 361 de zile la care se adaugă 4 zile de sărbătoare, intercalate. Aceste luni sunt următoarele:

baha (strălucire), începând cu 21 martie *jalal* (glorie), începând cu 9 aprilie *jamal* (frumuseţe), începând cu 28 aprilie *azamat* (măreţie), începând tu 17 mai *nour* (lumină), începând cu 5 iunie *rahmat* (milă), începând cu 24 iunie *kalimat* (cuvinte), începând cu 13 iulie *hamal* (desăvârşire), începând cu 1 august *asma* (nume), începând cu 20 august *izzat* (putere), începând cu 8 septembrie *mashiyyat* (voinţă), începând cu 27 septembrie *ilm* (cunoaştere), începând cu 16 octombrie *qudrat* (putere), începând cu 4 noiembrie *qawl* (discurs), începând cu 23 noiembrie *masa* îl (întrebări), începând cu 12 decembrie *sharaf* (onoare), începând cu 31 decembrie *sultan* (suveranitate), începând cu 19 ianuarie *mulk* (imperiu), începând cu 7 februarie *ăla* (înălţare), începând cu 2 martie.

Sărbătoarea Nowruz, literal „o nouă zi” în persană, are loc pe 21 sau pe 22 martie. Mai există în plus alte 8 sărbători, zile în care nu se lucrează, care celebrează evenimente principale din viaţa lui Bab şibaha’ ullah.

Yezizii, numiţi şi „Adoratori ai Diavolului”.

Aproximativ cincizeci de mii de kurzi din Moşul, în Irak, şi din Alep, în Siria, mai practică o religie secretă ce i-a făcut pe musulmani să-i denumească pe nedrept „adoratori ai diavolului”.

Ei îl adoră în realitate pe Melek Taus, literal „îngerul Păun”, creatură binefăcătoare căreia Dumnezeu i-ar fi încredinţat conducerea lumii după ce a creat-o[234].

Yezizii îl venerează şi pe presupusul lor fondator, şeicul Hadi, mort în 1160, şi merg în fiecare an în pelerinaj la mormântul său la Lalesh.

Învăţătura şi cultul, atât cât se poate şti cu siguranţă, se bazează pe o carte sacră. Yezizi, ca şi druzii, cred în

---

234 Numele de Yezid al acestui cult nu provine de la cel al califului omeiad, Yazid ibn Muawiyak, ci de la cuvântul persan ized, care înseamnă „înger“.

metempsihoză. Par a fi luat elemente ale cultului lor din diferite religii cu care au intrat în contact: dualismul între bine şi rău de la zoroastrieni, botezul şi împărtăşania de la creştini, iar regulile alimentare de la evrei.

Organizarea lor este teocratică; prinţul lor poartă titlul de Mirza Beg.

Caodaismul

Cao Dai (caodaismul) este un exemplu original de religie sincretistă. Fondatorul său este un mandarin vietnamez, Le Van Trung, care, ca mulţi dintre compatrioţii săi, consuma opiu şi practica spiritismul. De Crăciun, în 1925, în timpul unei şedinţe în care îl invoca pe zeul Caodai – „Marele Palat” în vietnameză – Le Van Trung s-a simţit desemnat ca şef al unei noi religii. A organizat prima adunare în oraşul Tây Ninh, cam la o sută de kilometri la nord-vest de Saigon, şi tot aici a fost numit, în 1926, papă al Bisericii Caodaiste.

Credinţa fundamentală este că Dumnezeul suprem, Caodai, reprezentat în temple printr-un ochi deasupra globului terestru, s-a manifestat de-a lungul secolelor în mai multe persoane: Buddha şi Lao Zi în Orient, Moise şi Iisus Hristos în Occident. Astfel, învăţătura lui Moise este considerată un mugur, cea a lui Hristos o floare, iar caodaismul, fructul unei plante care a ajuns la maturitate. Caodaismul nu pare a întâmpina dificultăţi în suprapunerea credinţelor din budism, confucianism, taoism, creştinism şi din cultul spiritelor, tradiţional în Vietnam.

Caodaiştii cred în metempsihoză şi susţin că, în momentul morţii, sufletele merg să sălăşluiască într-un alt corp, de om sau animal.

Morala este cea a unei mari fraternităţi şi a unui respect profund între toate fiinţele.

Spiritismul îşi păstrează locul în această religie, invocându-se spiritele celor mai importanţi oameni din diferitele culturi, mai precis, şi destul de bizar, poetul chinez Li Po, revoluţionarul Sun Yat-sen, Ioana d’Arc şi

Victor Hugo.

Biserica Caodaistă este organizată asemenea Bisericii Catolice cu aceleaşi titluri: papă, cardinali, episcopi, arhiepiscopi şi preoţi. Totuşi, femeile pot accede la toate aceste funcţii sacerdotale.

La moartea lui Le Van Trung, s-a întrunit un sinod pentru a alege noul papă, iar această tradiţie se menţine încă. Roma caodaismului este evident oraşul Tây Ninh unde a şi luat naştere această religie.

Caodaiştii nu au emigrat dincolo de graniţele Vietnamului, dar numără aici aproape un milion de credincioşi care au jucat deseori un rol politic important.

Chondogyo

Chondogyo a fost fondat în 1860 de fiul unui învăţat coreean de provincie, Choe Che-U (pronunţat *ce-ce-u*), ca reacţie împotriva religiilor existente la acea vreme în ţara sa: budismul era foarte corupt, confucianismul ajunsese să facă diferenţe de nesuportat între clasele sociale, iar creştinismul era perceput ca o religie străină prea individualistă.

Chondogyo s-a străduit să reunească într-un sincretism valorile a trei religii orientale, budismul, taoismul şi confucianismul, eliminând defectele fiecăreia. Conform doctrinei religiei chondogyo, fiecare om este născut din Dumnezeu şi este el însuşi Dumnezeu. O viaţă morală pură permite să speri la întoarcerea la fericirea divină. Această morală propovăduieşte demnitatea, libertatea, egalitatea şi dreptatea. Tocmai idealul lor de dreptate care respinge ideea de ierarhie confucianistă a fost resimţit de putere ca fiind periculos de revoluţionar. Fondatorul mişcării, fiul său, succesorul şi mulţi conducători au fost persecutaţi şi executaţi. În 1894, în revolta Tong-hak[235] au intervenit trupele chineze şi

---

235 Chondogyo s-a numit la început Tong-hak, „ştiinţa Estului“, prin opoziţie cu So-hak, „ştiinţa Vestului“, care desemna creştinismul. A luat numele de chondogyo în secolul XX, când caracterul său religios s-a accentuat în detrimentul rolului său politic. Denumirea de chondogyo înseamnă literal „cer-cale-învăţătură“. Do, „calea“ este pronunţia

japoneze şi a fost reprimată cu vărsare de sânge, iar dinastia coreeană şi-a pierdut şi mai mult încrederea poporului.

Între 1945 şi 1950, chondogyo număra în jur de 3 milioane de membri; 70% dintre ei au rămas în Coreea de Nord unde credinţa lor poate mai există clandestin; în Coreea de Sud, chondogyo avea 87 de temple pentru mai mult de un milion de credincioşi şi 250 de preoţi; se pare totuşi că puterea ei a scăzut considerabil în favoarea unor religii mai spiritualiste şi mai puţin politice. Numărul credincioşilor nu mai depăşeşte 100.000 de credincioşi, templul principal al mişcării se găseşte la Seul.

Cvasireligiile

Până şi cei mai înverşunaţi defăimători ai religiilor sunt deseori fascinaţi de puterea lor spirituală. Un agnostic sau un ateu care încearcă să-şi propage ideile se vede paradoxal nevoit să utilizeze nişte tehnici de comunicare care s-au dovedit utile în expansiunea religiilor. Naziştii şi sovieticii, de exemplu, au adoptat cu entuziasm numele şi noţiunea de propagandă a cărei origine este foarte catolică congregaţie *De propaganda f ide*, adică pentru propagarea credinţei.

Ambiţia religiilor de a împărtăşi o credinţă, o morală şi o concepţie a lumii îşi găseşte reflexia la toţi cei care se străduiesc să-şi impună şi idealurile unui public numeros. În măsura în care astfel de obiective au o asemenea amploare, se formează cvasireligiile, adică acele curente de gândire care nu au un Dumnezeu pe care să-l propovăduiască, ci împrumută de la religie metode sau rituri, modelând astfel sufletul. Nu degeaba se vorbeşte despre idoli ai mulţimilor, făcându-se referire la jucători de fotbal sau artişti. Tot aici includem şi cultul personalităţii.

Aprioric, această analogie de formulare nu ar fi suficientă pentru a justifica menţionarea ei într-o lucrare despre religii. Totuşi, locul pe care îl ocupă aceste preocupări în sufletul multora le transformă într-o

---

coreeană a cuvântului chinez Tao-, există deci o referire explicită la taoism.

concurenţă obiectivă a religiilor de care este bine să ţinem cont. Aceste centre de interes, atât de presante încât deseori fac din Dumnezeu un accesoriu, sunt prietenii noştri zilnici: politica, sportul, cultul corpului, diferitele forme de modă, intelectuale sau artistice, banii şi munca însăşi pot să ne acapareze în detrimentul vieţii noastre spirituale.

În plus, unele mişcări filosofice, care îl admit sau nu pe Dumnezeu, se vor veritabile substitute ale religiei, refuzând însă să fie considerate religii. Vom prezenta mai jos câteva dintre aceste mişcări denumite, în lipsă de ceva mai bun, cvasireligii.

Mişcarea Subud

Fondată în 1925 de un indonezian musulman, Muhammad Subuh Sumohadiwidjojo, această mişcare se defineşte ca o „fraternitate spirituală deschisă tuturor religiilor". Are ambiţia de a le oferi membrilor săi obişnuinţa supunerii complete la voinţa lui Dumnezeu.

Pentru aceasta, timp de o jumătate de oră, de două ori pe săptămână, credincioşii practică exerciţii care au ca scop să-i pună în contact cu forţa lui Dumnezeu pe care o au în ei. Subud[236] nu se consideră o religie, ci o metodă de purificare pusă la dispoziţia oamenilor. Subud este, în mintea fondatorului, compatibil cu orice religie existentă, ceea ce înseamnă că un adept Subud nu trebuie să schimbe practicile religiei sale.

În timpul exerciţiilor, trebuie exprimată doar voinţa Domnului, ceea ce exclude orice interferenţă a inimii sau spiritului. Pentru a atinge această stare ideală, un ajutor, direct numit de fondator, transmite un „contact" candidatului, prin simpla practicare a propriilor exerciţii în prezenţa sa. Exerciţiile au drept consecinţă un fel de

---

236 Subud este un acronim a trei cuvinte sancrite: Si/silu, budhi, dharma care înseamnă: moralitate şi amabilitate, spirit şi inteligenţă şi în cele din urmă datoria, dreptatea şi religia. Subud nu are nimic în comun cu Subuh, prenumele fondatorului, care este numele rugăciunii de dimineaţă din islam.

posedare prin voinţa Domnului, care se poate manifesta prin ţipete sau mişcări haotice de care nu trebuie să te sperii. Totuşi, din motive care ar putea conduce la situaţii neplăcute, exerciţiile bărbaţilor şi cele ale femeilor nu au loc în acelaşi timp. Fiecare reacţionează într-o manieră personală. Subud nu are o învăţătură, cu atât mai mult o doctrină. Singurul său obiectiv este ca adepţii să perceapă şi să transmită voinţa lui Dumnezeu în ceea ce-i priveşte. Nu au nici cler, iar „ajutoarelor” li se cere să nu-i influenţeze pe ceilalţi membri, căci fiecare trebuie să-şi găsească singur calea: ocupându-se de ceilalţi, le-ar fi imposibil de a percepe ceea ce Dumnezeu vrea pentru ei înşişi.

Poţi adera şi renunţa la Subud oricând. Fraternitatea interzice orice propagandă activă, ea se dezvoltă prin relaţii personale şi prin exemple. Din 1956, Subud a emigrat dincolo de Indonezia şi numără adepţi în numeroase ţări, mai ales în Occident. Ei sunt în total mai multe mii.

Francmasoneria

Nu atât numărul membrilor săi (mai mult de 8 milioane în întreaga lume), cât calitatea şi influenţa lor îi oferă francmasoneriei o importanţă excepţională. Recrutarea este de fapt voit foarte selectivă şi urmează o procedură lungă şi solemnă de iniţiere rituală.

Preocupările mişcării sunt de ordin moral în sens larg, adică ele susţin viaţa societăţii. Această ambiţie, la care se adaugă suma deloc neglijabilă a cotizaţiilor cerute, limitează de fapt accesul în rândurile francmasoneriei la clasele instruite ce au o oarecare bunăstare materială.

În schimb, toate curentele de gândire filosofică sau religioasă pot cocheta cu această mişcare. Este chiar interesul său major să fie un loc de întâlnire a oamenilor care nu s-ar apropia spontan în viaţa curentă. Astfel, cluburi precum Rotary sau Lions International[237] ar putea

237 Lions înseamnă Liberty intettigence, our nation safety (libertatea şi înţelegerea înseamnă apărarea naţiunilor noastre). Cele două cluburi destul de elitiste au ca obiectiv întâlnirea dintre responsabili de diverse

fi considerate ca fiind de inspiraţie masonică.

De ce să evocăm atunci francmasoneria, de o manieră uşor provocatoare, ca pe o cvasireligie?

Incontestabil, francmasoneria împărtăşeşte cu religiile ambiţia de a-l înălţa pe om luând în considerare dimensiunea sa spirituală. Am putea fi deci tentaţi să considerăm francmasoneria o religie fără dogme, asemănătoare confucianismului. Totuşi, contrar religiilor care se străduiesc să-şi impună învăţătura întregului popor, francmasoneria nu-i are în vedere decât pe membrii săi; sistemul său este în mod deliberat elitist, dar nu impune nicio dogmă sau teorie filosofică, ceea ce o diferenţiază net de religii. În plus, relaţiile dintre francmasonerie şi religie sunt umbrite de o lungă istorie ce prezintă multe faţete contradictorii.

Originea francmasoneriei ţine de corporaţiile de zidari (masoni), constructori ai catedralelor. Aceştia se pare că şi-au moştenit competenţele de la grecii şi egiptenii care le-ar fi transmis şi cunoştinţe esoterice misterioase. Din acea perioadă datează simbolismul masonic atât de bogat: echerul zidarului reuneşte cele două noţiuni contrare ale verticalei şi orizontalei şi simbolizează toleranţa; compasul îmbrăţişează tot cercul cunoştinţelor, exprimă universalul şi sugerează precizia şi măsura etc.

Totuşi, încă din secolul al XVI-lea, masonii au acceptat în lojile[238] lor neprofesionişti care au dat încetul cu încetul organizaţiei un caracter speculativ şi intelectual; de atunci, a fost vorba de construirea omului interior prin căutarea adevărului, ceea ce masonii numesc „construirea Templului”; acesta este obiectivul lor încă din secolul al XVIII-lea.

---

profesii şi realizarea în comun de proiecte de interes umanitar.

238 Loja, numită şi atelier, vine din latinescul locus, „loc“. Lojile aceluiaşi rit formează o „obedienţă“, numită de asemenea Marea Lojă. Loja este condusă de un Maestru Venerabil, asistat de ofiţeri; Marea Lojă este condusă de Marele Maestru. Masonii, numiţi maeştri, trebuie să treacă prin două grade de iniţiere, ucenic şi tovarăş. în cel mai bun caz, se poate deveni maestru mason după trei ani.

Mişcarea masonică s-a dezvoltat mai întâi în Anglia şi Franţa, dar structura sa ţine mai ales de lojile din prima ţară, graţie constituirii în 1717 a Marii Loji din Londra. În acea perioadă, francmasoneria, rezervată exclusiv bărbaţilor, era explicit teistă: credinţa în Dumnezeu, Marele Arhitect al universului, face parte din principiile sale de bază, ca şi interdicţia de a vorbi despre politică sau religie. Aceste principii sunt admise fără nicio obiecţie de toate riturile masonice.

Totuşi, din secolul al XIX-lea asistăm la apariţia unei noi orientări, numite „calea substituită”, care nu-şi mai interzice acţiunile politice. Poate că participarea masonilor la obţinerea independenţei americane nu este străină de această schimbare. În Franţa, respectiva inovaţie cunoaşte cel mai mare succes. Marele Orient din Franţa ia poziţii din ce în ce mai radicale şi respinge în 1877 referirea la Marele Arhitect al universului, rupându-se astfel de francmasoneria majoritară, numită „obişnuită”. Această obedienţă devine astfel un fel de „Biserică a Republicii”, violent anticlericală şi ostilă catolicismului.

Trebuie reamintit că până atunci raporturile dintre Roma şi francmasonerie nu fuseseră niciodată prea lipsite de fricţiuni. Numeroase texte pontificale condamnaseră francmasoneria încă de la începutul secolului al XVIII-lea, dar din motive mai degrabă politice decât doctrinale.

Abia în 1974, Roma a marcat diferenţa netă dintre francmasoneria tradiţională, obişnuită, şi celelalte forme ale mişcării. Această atitudine care corespunde principiului obiectivităţii lasă uşa deschisă prezenţei catolicilor în sânul lojilor obişnuite[239]. Este bine să adăugăm că hotărârile luate la Conciliul Vatican I în

239 Marele Orient rămâne obedienţa franceză cea mai numeroasă, cu 30 000 de membri şi 620 de loji, însă mai există şi alte numeroase curente. Astfel, Marea Lojă a Franţei, care numără 16 000 de membri şi 400 de loji, autonomă din 1894, lucrează „pentru gloria Marelui Arhitect al universului“. Jurământul la ceremoniile de iniţiere se face pe Biblia deschisă la Evanghelia după Sfântul Ioan.

favoarea libertăţii religioase fac ca interesul să crească pentru francmasonerie, în defavoarea catolicismului. Acelaşi lucru este valabil şi în ceea ce priveşte acuzaţia de imobilism social adusă de Marele Orient adversarilor săi: în zilele noastre întâlnim conservatori şi progresişti atât la creştini, cât şi la francmasoni.

Dacă ar fi să rezumăm, impresia pe care o dă astăzi francmasoneria unui observator din afară este cea a unei îmbătrâniri: lojile „obişnuite”, foarte influenţate de lumea anglo-saxonă, rămân una dintre feţele *establishmentului* şi nu mai produc idei noi; în ceea ce priveşte „calea substituită” al cărei exemplu cel mai bun este Marele Orient, se pare că a renunţat la toate ţelurile sale ideologice, multe dintre tezele sale concretizându-se progresiv în societatea modernă. Domolirea constatată este poate răscumpărarea acestei reuşite despre care fiecare poate avea propria opinie.

Să adăugăm că, în ciuda existenţei recente a lojilor feminine şi a celor mixte, francmasoneria numără „masculinitatea” printre principiile sale fundamentale şi că, per ansamblu, nu se arată dornică „să se feminizeze”.

Este de la sine înţeles faptul că francmasoneria are eficienţa oricărei confrerii ai cărei membri se consideră foarte solidari şi am putea suspecta că ambiţia de a avea o carieră, mai mult decât cea de a se îmbogăţi spiritual sau filosofic, este cea care-i face de acum înainte pe tinerii noştri să intre în loji.

Rozacrucianism

Vechiul şi Misticul Ordin Rozacrucian (AMORC) îşi interzice să fie o religie: este o „organizaţie fraternă de ordin mondial care învaţă o filosofie metafizică şi fizică”. Este vorba despre trezirea calităţilor omului pentru ca acesta să ducă o viaţă mai fericită şi mai utilă. Ordinul, asociaţie cu scop non-profit, se preocupă de misterele timpului şi spaţiului, ale conştiinţei umane, ale naturii materiei şi efectelor sale asupra sufletului şi corpului, emoţiilor şi instinctului etc.

Recunoscând succesele ştiinţei, AMORC consideră că

problemele esenţiale sunt dincolo de aparenţe şi propune concepţia sa asupra lumii: el acordă un loc important şi misterios vechilor filosofii. În special, simbolistica trandafirului şi a crucii, conform ordinului, provine din cea mai îndepărtată Antichitate egipteană. Ca atare, crucea sa nu are nimic în comun cu cea a creştinismului.

*

Ordinul se declară deschis oricui se interesează de învăţătura şi mişti

*

cismul său, independent de orice credinţă şi religie.

Ordinul publică şi distribuie gratuit o broşură intitulată *Stăpânirea vieţii*, destinată celor care nu fac parte din organizaţie. Membrii sunt instruiţi oral în sânul grupurilor de care aparţin. Studiază în plus manuscrise care îi iniţiază în anumite exerciţii.

Se pot face analogii între AMORC şi unele forme de francmasonerie. Ordinul este prezent în numeroase ţări. Centrul este la San José în California, unde există o universitate rozacruciană.

În practică, orice persoană care este interesată de AMORC este primită cu cea mai mare amabilitate, fiind invitată să participe fără angajament la reuniuni în care se învaţă preţuirea dezvoltării personalităţii, asigurată de o prezenţă constantă. Aportul financiar dă acces la reuniuni şi publicaţii care permit asigurarea perseverenţei aspirantului. La sfârşitul unui an sunt selectaţi candidaţii consideraţi a fi apţi de a primi o „iniţiere” mai profundă. Aceştia sunt invitaţi să recruteze alţi adepţi şi sunt îndemnaţi, contrar principiilor declarate, să renunţe la alte credinţe decât cele ale mişcării.

Membrii pe treptele înalte ale Ordinului dau dovadă de mare solidaritate între ei. Această reţea eficientă de relaţii, mai mult decât misticismul, explică reuşita materială a numeroşi rozacrucieni, printre care se numără unii conducători din Africa Neagră.

De fapt, mistica pare foarte îndepărtată de

preocupările acestor personaje, doar dacă nu este vorba despre vreo încercare de zeificare a omului. Cum altfel am putea explica altarul pe care discipolul este rugat să-l creeze acasă, a cărui piesă principală este o oglindă înconjurată de beţişoare de tămâie? Fiecare se vede astfel în oglindă ca divinitate a propriului cult. Un caiet personal în care fiecare relatează progresele meditaţiei sale completează panoplia narcisistă a discipolului.

În fiecare joi, o seară de studiu înlocuieşte liturghia. Se folosesc formule ritualice inversând topica celor ale Bisericii Catolice (de exemplu „să fie aşa”, în loc de „aşa să fie”).

În mod curios, discipolii pot face apel în fiecare zi între orele 12 şi 12.20 la un „comitet de întrajutorare spirituală” de care se leagă prin gând şi de la care aşteaptă luminare şi susţinere.

Exaltarea puterii omului situează rozacrucienii la polul opus al credincioşilor care, din contră, văd reuşita şi dezvoltarea lor prin recunoaşterea atotputerniciei lui Dumnezeu. Dintr-un punct de vedere teologic, am putea susţine că Ordinul Rozacrucian se comportă ca o antireligie pe care unii nu ar ezita să o considere de esenţă satanică.

Ordinul are în jur de 6 milioane de membri în toată lumea, dintre care
160.000 în Franţa.

New Age (Noua Eră)

Deşi nu este vorba cu adevărat despre o mişcare religioasă, ceea ce se poate traduce în limba română „epoca cea nouă” merită să i se consacre câteva rânduri.

Acest curent compozit se situează în sfera de influenţă a mentalităţii ecologiste, dar face apel la un fond de religiozitate şi de păgânism la fel de vechi ca şi lumea. Sprijinindu-se pe ideile la modă, Noua Eră vrea să vindece omul şi natura de toate relele societăţii noastre materialiste. Ea recomandă o abordare spiritualistă

îmbinată cu practici heteroclite în care se amestecă cu agilitate meditaţia budistă, mistica sufistă şi ritualuri naive precum portul de haine albe sau îmbrăţişările fraterne. Vocabularul este unul pseudoştiinţific, în care se vorbeşte despre energia culorilor sau puterea cristalelor.

Succesul, trecător se pare, al acestor exerciţii de autostimulare arată permanenţa nevoilor spirituale pe care adepţii încearcă să le satisfacă prin tehnici apropiate de psihanaliză. Noţiunea de Dumnezeu este aproape absentă, regăsindu-se doar sub forma unui panteism modern în care omul şi natura sunt purtători ai unei scântei divine care trebuie reaprinsă. Noua Eră apare în cele din urmă ca o tendinţă înduioşătoare a unor persoane cu o formaţie religioasă nu prea solidă de a găsi în ele însele cu ce umple golul spiritual săpat de marxism, pe de-o parte, şi de societatea de consum, pe de altă parte.

O antireligie: comunismul

Este instructiv să analizăm raporturile dintre ideologia marxist-leninistă şi adversarul său considerat altă dată, în mod amabil, opiul poporului, mai ales că majoritatea regimurilor comuniste s-au prăbuşit şi că, în consecinţă, religia a obţinut o victorie asupra lor.

Experienţa ne arată astăzi că opoziţia nu este atât între comunism şi religie, cât între toate formele de ideologie totalitară, deghizate eventual sub formă religioasă, şi o concepţie umanistă a societăţii care este mai mult sau mai puţin de inspiraţie religioasă.

De fapt, este mereu vorba despre omul aflat în căutarea adevărului, dreptăţii şi spiritualităţii, care, în funcţie de circumstanţe şi mediu, poate să alunece către una sau cealaltă poziţie, ambele ireconciliabile.

Două ideologii totalitare au însângerat tragic secolul XX, nazismul şi comunismul. Opoziţia lor reciprocă nu le-a împiedicat să aibă aceeaşi bază. În ambele cazuri, vorbim despre o viziune teoretică asupra lumii pe care au vrut să o impună umanităţii, pentru binele său, strivindu-i cu sarcasme şi bombe pe cei care se opuneau sistemului. Comunismul a plecat de la o idee generoasă, şi nu rasistă,

aşa cum este cazul nazismului, ceea ce i-a adus prestigiul pe lângă intelectualii cu orizonturi restrânse. De aceea, raporturile comunismului cu religia sunt mult mai interesant de studiat decât cele cu nazismul.

Analiza pe care Marx a făcut-o societăţii contemporane este fără discuţie seducătoare, ca orice explicaţie schematică a unui fenomen care permite o mai bună înţelegere a lui. Mulţumită acestei analize, factorii economici, sociali şi istorici ai evoluţiei societăţii au fost explicaţi într-o nouă lumină interesantă.

Primele pericole au apărut odată cu utilizarea ambiguă a cuvântului „ştiinţific". „Ştiinţele" umane nu ar putea avea aceeaşi rigoare precum cele exacte, din cauză că nu pot efectua experienţe repetitive asupra materiei studiate. Analiza marxistă poate să conducă la propuneri de acţiune, la crearea de partide politice, dar ea nu poate în niciun caz să fie considerată adevărul dezvăluit în cele din urmă.

Astfel a apărut o a doua deviere mortală: în loc să rămână o teorie „ştiinţifică", adică o ipoteză care trebuie confruntată continuu şi modest cu realitatea, gândirea marxistă a devenit, sub Lenin şi discipolii săi, o dogmă dincolo de care nu există salvare. Adică marxism-leninismul a adoptat exact ceea ce critică la religii: absenţa raţionalităţii. Adevărul cedează locul ideii pe care ţi-o faci, ceea ce implică respingerea a tot ce nu este conform teoriei generale, în special cea a originalităţii unice a fiecărui individ: un marxist se simte la fel de inconfortabil în faţa unui individ, precum un savant în faţa unei excepţii a teoriei pe care a conceput-o. Ca mulţi dintre oamenii de ştiinţă, comuniştii încearcă cu încăpăţânare să introducă particularul în general.

În faţa acestor excepţii jenante, leninismul şi stalinismul nu au propus alte soluţii decât eliminarea lor: ei au impus propria formă de societate cu ardoarea unor fanatici religioşi, convinşi că persecutarea adversarilor este justificată de măreţia proiectului urmărit.

Religia, în măsura în care respectă individul ca pe

creaţie de neînlocuit a lui Dumnezeu, este un obstacol pentru ideologia totalitară. Ea este de asemenea antiştiinţifică, asta ca şi cum ştiinţa şi religia s-ar plasa pe acelaşi teren, iar credinţa în doctrina marxistă ar fi, ea însăşi, ştiinţifică.

Ca atare, dogma marxist-leninistă susţine că religia este sinonimă cu superstiţia, că ea va dispărea mulţumită unei educaţii atee şi că rămăşiţele ei nu reprezintă decât exploatare şi alienare.

Aceste afirmaţii erau atât de departe de realitatea religioasă autentică, mai ales în ţările comuniste în care religia era deseori un refugiu împotriva sistemului, încât schimbarea direcţiei în materie religioasă prin venirea la putere a lui Gorbaciov nu a făcut deloc valuri printre teoreticienii sovietici.

Este de altfel amuzant de constatat în ce măsură formele exterioare ale ideologiei comuniste au fost mult timp caricatura unei religii. Se găseşte aici tot... în afară de Dumnezeu, bineînţeles:

Dogma, adevărul în care trebuie să credem, este cea anunţată de profeţii Marx, Engels, Lenin, cărora li se adaugă orientările, Stalin, Mao sau şeful aflat la putere, pentru a atinge numărul perfect al celor patru evanghelişti.

Interpretarea dogmei era cu grijă controlată de *teologi-ulemale*, membri ai comitetului director al partidului.

Credincioşii, membri ai partidului, vor fi fericiţi. Viaţa supranaturală nu există, însă există avantajele nomenclaturii.

Preoţii, cadre ale partidului, aleşi cu mare grijă, dădeau sfaturi în toate domeniile vieţii sociale, chiar şi în cele precum religia, în care nu erau competenţi. Vârsta lor este de o importanţă decisivă: preot vine de la cuvântul grecesc *presbytes* care înseamnă bătrân. Conducătorii nu au înţelepciune decât la bătrâneţe.

Aceşti preoţi au o vocaţie misionară. Este de asemenea curios că un cuvânt de origine latină,

propagandă (*De propaganda fi de*), este folosit pentru echivalentul catehismului, „agitaţia-propagandă”, ritualul comunist de educare a maselor.

În străinătate, misionarii trebuie să studieze moravurile localnicilor, să le înveţe tradiţiile, pentru a le transmite mesajul dogmei sub o formă mai convingătoare, dar riguros ortodoxă. Menţinerea unităţii religiei Bisericii cere înlăturarea ereziilor.

Liturghia se traducea printr-un uimitor respect al formei, chiar dacă aceasta era fixă şi învechită. Nu există marea liturghie, ci doar ceremonii, precum alegerile sau comemorarea Revoluţiei din Octombrie, când totul este aranjat dinainte cu discursuri de laudă şi autosatisfacţie pentru poporul ales. Nu este nimic imprevizibil, iar lungimea discursului indică importanţa ierarhică a celui care vorbeşte. Întâlnim doar o urmă de autocritică, printr-o vagă conştiinţă a păcatului, a pocăinţei, pentru a se depăşi obiectivele propuse.

Arta, de tip sulpician, era standardizată atât în forma, cât şi în inspiraţia sa. O gândire personală este suspectă, dar Inchiziţia veghează.

Ereticii, cei ce nu gândesc aşa cum trebuie, trebuie vindecaţi de răul lor. Dacă exorcismul – discursurile moralizatoare – nu reuşeşte, procesul Inchiziţiei conduce fie la închisoare, fie la spitalul de psihiatrie. Munca ispăşitoare sau binefacerile ştiinţei vor face un om nou, iar irecuperabilii vor dispărea.

Stalin a fost, la începuturile sale, seminaristul Sfintei Rusii.

Dacă această comparaţie îşi are limitele ei, ea permite totuşi câteva reflecţii utile asupra religiilor:

Unele similitudini între religii şi comunism nu trebuie să ascundă faptul că, în ciuda unui obiectiv teoretic comun – binele umanităţii – există diferenţe fundamentale în concepţia asupra omului: creaţie, într-un caz, organizare inexplicată a atomilor, în celălalt caz. Altfel spus, nu forma contează, ea nu este decât o uniformă şi, paradoxal, comunismul ne confirmă că nu trebuie să judecăm religiile

doar după riturile sau practicile lor aparente.

Fie că are sau nu credinţă în Dumnezeu, în om apar tendinţe profunde care îl împing spre totalitarism: dacă cineva este convins că deţine adevărul, ceilalţi se înşală fatal şi este inadmisibil. Trebuie într-adevăr că o religie să fie fondată pe dragostea dintre oameni pentru a spera la un echilibru al acestor tendinţe ce ne stau în fire.

Tot paradoxal, spiritul ştiinţific învaţă că dreptatea este mereu dincolo de accesibil, însă comunismul pare a avea, mai mult decât religiile, deosebite dificultăţi în a gândi ştiinţific reînnoirea doctrinei sale.

Sectele

Religia se străduieşte, aşa cum o arată şi etimologia sa, să stabilească o legătură între om şi Dumnezeu. Această legătură poate fi pur personală şi de multe ori chiar aşa ne-o şi închipuim. Totuşi, ceea ce numim de obicei o religie ia forma unei instituţii organizate în care intervenţia unui om, a fondatorului, este predominantă.

Legătura acestui om cu Dumnezeu este una privilegiată:

În iudaism, Moise a primit personal Tablele Legii pe muntele Sinai în creştinism, Iisus este Dumnezeu şi Om în acelaşi timp în islam, Mahomed a primit, precum Moise, cuvântul Domnului, însă prin intermediul unui înger.

De multe ori, fondatorul unei religii se prezintă ca fiind reformatorul unei religii precedente. Este cazul lui Luther sau Calvin.

Se omite deseori numărul foarte mare de bărbaţi – căci femeile au fost mult mai puţine – care s-au crezut ori s-au declarat vizitaţi de Dumnezeu sau însărcinaţi de acesta cu o misiune specială pentru a-i lumina pe ceilalţi oameni.

Nu există niciun mijloc de a verifica cele ce ţin de acest domeniu, nici veridicitatea unor astfel de informaţii, nici buna-credinţă a profetului în cauză.

Nimic nu este mai enervant pentru credincioşii unei religii decât să vadă cum înfloresc astfel o multitudine de

rivali, care sunt etichetaţi drept „falşi profeţi”. Este normal ca un credincios să creadă în adevărul său şi acest lucru atrage inevitabil respingerea furioasă a adevărului celorlalţi, chiar dacă propovăduieşte dragostea pentru aproapele.

Nu este mai puţin adevărat că există o oarecare complicitate a marilor religii şi puteri pentru a marginaliza ceea ce numim *secte*. Doar succesul face legitimă o nouă credinţă în virtutea principiului evanghelic conform căruia recunoaştem copacul cel bun după roadele sale.

Este bine să ne reamintim totuşi că, la începuturile sale, creştinismul era o sectă pentru evrei, iar islamul una pentru arabii de la Meca.

Cuvântul „sectă” este el însuşi ambiguu, căci invocă irezistibil o tăietură făcuta parcă cu foarfecele de grădină, în timp ce semnificaţia lui originară provine din latinescul *sequi*, ce înseamnă „a urma”.

Cu toate acestea, omul poate asculta învăţăturile oricui vrea, iar istoria abundă de oameni ce au fost luaţi drept nebuni sau şarlatani, dar care au avut totuşi adepţii lor.

În mod firesc, şi asta pentru că face parte din natura noastră umană, dispreţul cu care conformişti din toate colţurile lumii îi copleşesc pe cei ce gândesc diferit duce la înăsprirea poziţiei, la fanatisme, la sectarisme întâlnite la fel de bine la persecutori, cât şi la persecutaţi. „A persecuta” provine de altfel, etimologic, de la aceeaşi rădăcină *sequi* care a dat şi „a urma”, dar şi „sectă”. Am putea deduce că cel ce urmează o sectă este persecutat? Constatăm în orice caz că este foarte dificil să abordăm problema diferenţelor dintre secte şi religii străduindu-ne să rămânem obiectivi.

Nu i se poate refuza calitatea de religie unei spiritualităţi care încearcă să-l unească pe om cu Dumnezeu, chiar dacă pare fondată pe o doctrină de neînţeles din punct de vedere uman. Aceste criterii vor refuza supranaturalul şi vor respinge, de exemplu, creştinismul sau islamul. De fapt, asta ar însemna că nu

putem admite posibilitatea existenţei unor religii serioase. Această poziţie, care este cea a unor atei, elimină spiritualitatea din viaţa omului: este o amputare de nesuportat pentru credincioşii care reprezintă majoritatea populaţiei pământului.

Însă dacă admitem că religiile sunt grupări de oameni ce au o legătură spirituală cu Dumnezeu, în numele a ce este posibil să judecăm această legătură, căci doar Dumnezeu, aşa cum zice Biblia, poate cerceta inimile şi minţile?

Totuşi, a accepta fără reţineri toate sectele din respect pentru eventualul lor conţinut spiritual duce la a le face un loc manipulatorilor de conştiinţă fără scrupule care-i prostesc pe naivi în avantajul lor sau nebunilor care îşi răspândesc fantasmele.

Nu mai putem pune la îndoială buna-credinţă a membrilor sectelor care se dăruiesc cauzei lor aşa cum nu putem nega că întâlnim în religiile cele mai serioase periculoşi neliniştiţi sau obişnuiţi ai divagaţiei.

Cum am putea să ne formăm o opinie clară?

Nu este uşor să facem o triere perfectă, însă o mai bună educaţie ar aranja mai bine lucrurile.

Să luăm un exemplu: în învăţământul public se susţine că, înainte de Copernic, Occidentul credea în astronomia lui Ptolemeu, care spune că Pământul este fix, în timp ce Soarele este satelitul său. În zilele noastre, nimeni nu contestă ştiinţa, deşi telespectatorul nu are nici cea mai mică idee despre argumentele lui Copernic sau Ptolemeu. Dacă în domeniul religios, instrucţiunea publică era capabilă să dea chiar o mică informaţie despre diferitele religii, despre limitele lor şi despre riscurile posibile de deviaţie, acelaşi spectator mediu nu ar pune poate pe acelaşi plan superstiţia şi viaţa spirituală, astronomia şi astrologia... Este vorba doar de evitarea infantilismului în chestiuni religioase, oferindu-i-se omului încă din copilărie elemente de judecată. Altfel vom continua să fim, în acest domeniu, un popor de autodidacţi

sau de ignoranţi.

Aşteptând un efort de educaţie, nu trebuie să ne mirăm că o anumită foame de viaţă spirituală – sau, mai rău, un dezechilibru psihic – îi îndreaptă pe oamenii dezorientaţi spre secte mai mult sau mai puţin recomandabile.

Fără a nega ceea ce este ambiguu în aceste porniri, trebuie totuşi să recunoaştem că înflorirea sectelor din toate timpurile istoriei umanităţii este o demonstraţie, şi ea ambiguă, a nevoilor spirituale ale multor oameni.

Atunci, unde să trasăm limita dintre sectă şi religie?

Criteriul numărului de adepţi ar avea avantajul de a fi obiectiv, dar poate fi de asemenea artificial: punând linia mai sus sau mai jos, putem elimina de fapt din religii numeroase curente spirituale care aparţin evident moştenirii comune a umanităţii.

Din contră, unele secte pe care opinia publică le recunoaşte ca atare pot să numere mai multe sute de mii de membri – ca în cazul adepţilor Moon – şi ar trebui considerate religii.

Am putea foarte bine să alegem un alt criteriu: o sectă este o mişcare ale cărei practici ies din comun până la a fi un scandal sau un lucru ridicol pentru majoritatea copleşitoare a oamenilor, credincioşi sau nu. Astfel, a-i despărţi pe copii de părinţii lor sau a refuza îngrijirile medicale sunt unele dintre manifestările sectelor. Aceste criterii, fondate pe ceea ce pare a fi o oarecare ciudăţenie mai mult sau mai puţin periculoasă pentru comportament, sunt în acelaşi timp discutabile şi imprecise. La limită, postul Ramandanului sau refuzul pilulei contraceptive par raţionale conform unor astfel de criterii?

Pe de altă parte, orice doctrină cu caracter religios sau filosofic nu ar exercita o formă de presiune asupra minţii celui care o studiază? Nu este oare un scandal pentru o familie de necredincioşi sau atei să aibă un copil care să vrea să devină preot sau călugăr?

Fără a ceda obişnuinţei franceze de a clasa sistematic tot, criteriul care pare să caracterizeze mai bine ideea pe

care ne-o facem despre o sectă este abaterea de la credinţă a credincioşilor pentru obiective ce nu au nimic spiritual, de exemplu: bani, ambiţie personală, politică…

Unii vor obiecta că multe dintre religiile respectabile, dacă nu chiar toate, au fost la un moment dat sensibile la astfel de atracţii, însă este vorba mai degrabă în acest caz de recuperarea prin ambiţii exterioare, decât de un obiectiv ferm al religiei. Tocmai de aceea toate mişcările care au, de fapt, scopuri de nemărturisit nu vorbesc despre ele şi se îmbracă în inocenţa intenţiilor lor religioase.

Dând dovadă de puţină luciditate, cititorul va putea să judece singur şi să gândească orice vrea despre mişcările şi organizaţiile pe care le vom prezenta pe scurt în cele ce urmează.

Moon

Asociaţia Sfântului Duh pentru Unificarea Creştinismului Mondial, A.U.C.M., fondată în 1954 de coreeanul Mun Yun Myung[240], a cunoscut un succes deosebit. Chiar dacă este greu de apreciat numărul exact de membri (2 milioane oficial, 400.000 conform unor estimări mai prudente, dintre care aproape jumătate în Coreea şi Japonia), asociaţia joacă un rol important, ceea ce a dat naştere multor studii în acest sens. Dar se pare că influenţa se exercită mai mult în domeniul financiar şi politic decât în cel al spiritualităţii.

Doctrina Moon este simplă: lumea este în mâinile forţelor Răului. Iisus Hristos a dat greş în lupta sa împotriva Răului deoarece nu a avut mijloace de ordin material pentru a fi victorios şi pentru că a murit fără să-şi întemeieze o familie. Moon este adevăratul Mesia, el şi soţia sa sunt „părinţii umanităţii”, ei vor fi învingătorii Satanei, dar au nevoie de mijloace financiare şi politice pe care credincioşii trebuie să le asigure. Adepţii formează armata celor aleşi şi doar ei vor fi salvaţi.

? *»

---

240 Moon este ortografierea americană a numelui, neavând nimic în comun cu cuvântul „lună“ din engleză. Caracterul chinez ce transcrie acest nume coreean înseamnă „literatură“.

În practică, acest lucru implică o dependenţă riguroasă a discipolilor de ierarhia lor: nicio funcţie de conducere nu este electivă, iar deciziile provin întotdeauna de la vârf. Chiar şi căsătoriile sunt strict reglementate. Organizaţia alege soţii care nu se pot căsători decât după o anumită vechime în interiorul ei şi după ce au dat dovadă de devotament faţă de cauză. Organizaţia are internate pentru a creşte copiii, căci părinţii sunt deseori despărţiţi pentru a-şi îndeplini activitatea moonistă. Aceasta constă în esenţă în a face prozelitism şi a contribui cu bani pentru mişcare.

Viaţa cotidiană a credinciosului începe cu salutarea matinală a fotografiilor lui Moon şi a soţiei lui. Activităţile sunt în continuare interesante: pe lângă vânzare de mărfuri la domiciu, adepţii Moon asistă la conferinţe periodice de îndoctrinare sau la rugăciuni colective, îşi mărturisesc păcatele, practică posturi de trei sau şapte zile în care nu beau decât apă sau cafea fără zahăr… în general, mâncarea şi somnul sunt reduse la minimum.

În ciuda acestei vieţi spartane, adepţii Moon sunt obligaţi să-şi păstreze zâmbetul cu orice prilej. Absenţa zâmbetului anunţă prezenţa lui Satan, ceea ce mobilizează toţi fraţii în jurul nefericitului astfel sălăşluit de spiritul Răului.

Comunitatea dă astfel dovadă de o coeziune extremă; fiecare se află într-o situaţie de dependenţă de şeful său, iar singurătatea este complet interzisă. În calitate de aderent voluntar al unei mişcări aşa-zis religioase, adeptul Moon nu este salariat şi nu este protejat de nicio lege socială.

Viaţa este evident mai bună la vârful ierarhiei. Adepţii Moon convinşi şi dezinteresaţi care acced la responsabilităţi descoperă exploatarea care este însăşi natura organizaţiei şi au deseori o criză de conştiinţă ce-i face să abandoneze mişcarea.

Văzut cu ochii unui occidental, moonismul este catalogat cu uşurinţă drept o păcăleală care nu-i poate atrage decât pe naivi. Nu poţi fi decât şocat văzând

contrastul dintre viaţa subproletarilor din păturile sociale de jos şi fastul conducătorilor. Însuşi personajul Moon este prea puţin simpatic: el apare ca un om fără scrupule, fiind trimis de mai multe ori în justiţie pentru delicte sexuale şi fraude fiscale, care a găsit o activitate profitabilă şi conformă ambiţiilor sale. Fenomenul Moon este evident în opoziţie cu creştinismul din care pretinde că se trage. El nu poate fi văzut îngăduitor decât de cei ce cred că tot ceea ce este anticomunist este bun de urmat. Astăzi, acest argument pare depăşit.

Dacă încercăm să-l vedem cu ochii unui asiatic, este bine de subliniat că Moon face parte din linia „noilor religii" de inspiraţie budistă dintre care Japonia a cunoscut multe exemple de la începutul secolului. În special, trebuie reamintit Soka Gakkai, mişcare de asemenea foarte politică ce se bazează pe Nichiren Shoshu, un fel de budism reformat prezentat în veşmânt modern.

Pentru a încheia, se pare că religia nu este în cadrul mişcării Moon decât un suport ideologic pentru constituirea unui imperiu economic şi a unei maşini politice. Importanţa mişcării Moon se situează la acest nivel, aşa cum o demonstrează şi acţiunea sa: începând cu Coreea, Japonia şi Statele Unite unde se concentrează mijloacele sale cele mai mari, mişcarea are operaţii financiare considerabile în ţări din America Latină precum

Uruguay, Bolivia sau Chile. În Uruguay, de exemplu, Moon are un ziar, două edituri, un hotel, un centru de conferinţe şi o bancă importantă.

Beneficiile anuale ale mişcării sunt evaluate la mai multe sute de

milioane de dolari, ceea ce plasează gruparea la acelaşi nivel cu Toyota şi în faţa Unilever sau ITT. Suntem departe de concepţiile occidentale despre viaţa spirituală.

SCIENTOLOGIA

Această organizaţie se autointitulează biserică, precizând că este o „filosofie religioasă aplicată".

Fondatorul scientologiei este un american pe nume

Hubbard; el a scris lucrarea sa de bază, denumită *Dianetica, ştiinţă modernă a sănătăţii mentale*, după ce în prealabil publicase mai multe cărţi de Science fiction. În 1954, fondează în California prima Biserică de scientologie. După diverse succese, dispare de pe scena publică în 1977 fără a se şti dacă a murit sau încă trăieşte.

În ciuda dificultăţilor enorme întâmpinate, această organizaţie este prezentă în mai mult de 30 de ţări şi ar număra mai mult de 2 milioane de adepţi. Veniturile sale îi sunt estimate, numai în Statele Unite, la 150 milioane de dolari pe an.

Este deci un real succes care pare incredibil când vezi ceea ce propune această „religie". Scientologia, care se împotriveşte religiilor preocupate în primul rând de destinul spiritual al omului şi deducând regulile de viaţă şi comportament, declară că vrea înainte de toate să îmbunătăţească moravurile şi că doar indivizii selectaţi cum se cuvine au prioritate în sistem.

Această găselniţă nu este tocmai delicată: este uşor să racolezi trecători, fără ocupaţie de preferinţă, pentru a-i face să completeze un chestionar ce le analizează comportamentul. În mod fatal, apare ceva ce nu merge: fiecare este mereu un pic depresiv, instabil sau nefericit.

Scientologia susţine deci că are soluţia ştiinţifică infailibilă pentru aceste cazuri ce preocupă. Subiectul care se lasă tentat devine interesant: i se pot vinde şedinţe de audiţie sau de purificare şi mai ales o literatură stufoasă scientologică. Dacă cel interesat este disperat în căutarea unei soluţii a problemelor sale, se simte înţeles de oamenii aceştia siguri pe ei înşişi care folosesc un vocabular pe cât de savant, pe atât de neînţeles.

Nu există niciun conţinut spiritual şi în cazul în care căutăm ce viziune a lumii serveşte drept bază acestei psihoterapii, ajungem în plin Science fiction: suntem sălăşluiţi de fiinţe venite de pe o altă planetă în urma unui război al stelelor, iar aceste fiinţe sunt gata să ne aducă pacea, sănătatea, puterea şi fericirea dacă abandonăm „mentalul nostru reactiv", adică, interpretând, capacitatea

noastră de a gândi.

Totul se întâmplă ca şi când subtilitatea organizaţiei ar consta în selectarea, mulţumită chestionarului, a oamenilor psihic slabi sau vulnerabili pentru a-i exploata în continuare până la limitele naivităţii lor. Partea „ştiinţifică” a metodei se bazează tocmai pe o analiză de piaţă aparent bine făcută, potrivit rezultatelor constatate.

Oare citirea scrierilor lui Hubbard într-o ambianţă de reculegere merită ca scientologia să fie desemnată drept religie?

Conform criteriile uzuale, cu siguranţă nu, însă numele de religie nu beneficiază de nicio protecţie juridică, aşa cum este cazul produselor din comerţ. De aceea o hotărâre judecătorească a Curţii de Apei de la Paris nu a putut în 1980 decât să recunoască calitatea de religie „Bisericii Noii înţelegeri”, denumită şi Scientologie.

Ştiinţa CREŞTINĂ

I >

O americancă cu un temperament puternic, pe nume Mary Baker Eddy, născută în 1821, este fondatoarea acestei mişcări creştine curioase cunoscută mai ales prin ziarul său, *Christian Science Monitor*.

Ideilor religioase ale fondatoarei nu le lipseşte originalitatea, până la a ne pune întrebări cu privire la legitimitatea folosirii celor două cuvinte care desemnează mişcarea.

Plecând de la principiul că materia nu poate conţine viaţă, Mary Baker Eddy a dedus că trupul nostru material nu poate cunoaşte răul sau durerea şi că în aceste cazuri este vorba despre imaginaţia noastră. Este suficient să crezi în acest raţionament şi să ţi-l repeţi pentru a te vindeca. În mod curios, nu le este interzis discipolilor să meargă să consulte un doctor pentru siguranţa lor…

În acelaşi mod, pentru a elimina definitiv infidelitatea în căsnicie, soluţia este de a se abţine de la orice activitate sexuală.

În materie de religie, Ştiinţa creştină se consideră ca

însuşi Sfântul Duh. În ceea ce-l priveşte pe Iisus, el nu este Dumnezeu, ci un om care, mai mult decât oricare altul, îl reprezintă pe Hristos, adică „ideea divină” a lui Dumnezeu.

Venirea lui Hristos în timpurile de pe urmă este interpretată ca o dezvoltare progresivă a influenţei sale spirituale în lume.

Sub îndrumarea dinamică a lui Mary Baker Eddy, mişcarea a cunoscut un oarecare succes care i-a permis să deschidă o catedrală de 5.000 de locuri la Boston şi biserici în numeroase oraşe din Statele Unite. Dar mişcarea s-a făcut cunoscută mai ales prin literatura sa: în afara broşurilor pur religioase, a avut ideea interesantă de a publica în fiecare zi un ziar de informare generală de bună calitate cu un singur articol de inspiraţie religioasă.

Propaganda mişcării este foarte concentrată şi mesajele citite în fiecare duminică în diferite biserici din Statele Unite şi din lume sunt trimise în fiecare săptămână de la Boston.

Membrii Ştiinţei creştine erau 300.000 în 1930, numărul lor nu depăşeşte 200.000 azi; reculul mişcării pare să se accelereze: 257 biserici şi 97 de săli de lectură au fost închise de 10 ani încoace. În Franţa, Ştiinţa creştină numără doar câteva sute de discipoli.

Meditaţia transcendentală

Fondată în 1958 în Madras de Maharishi Mahesh Yogi, Meditaţia transcendentală nu are pretenţia de a constitui o religie. Ea se vrea o tehnică de meditaţie care constă în practici de relaxare mentală prin yoga şi recitarea de formule inspirate din hinduism. Aceste activităţi sunt conduse de profesori care i-au promis fidelitate fondatorului.

Nu există o învăţătură morală sau teologică, iar tehnicile propuse sunt aplicabile în cadrul oricărei religii. Totuşi, filosofia subiacentă Meditaţiei transcendentale este în relaţie implicită cu hinduismul; ea dezvoltă în plus un oarecare elitism. Pe de o parte, sunt adepţii ce caută pacea spirituală eliminând problemele şi pe de altă parte, sunt

maeştrii în gândire care exercită puterea lor mentală.

Ne putem întreba despre finalitatea ascunsă a acestei organizaţii care îşi fondează puterea pe contribuţiile financiare cerute adepţilor săi. Unele stagii costisitoare au chiar ambiţia de a permite accesul la deliciile levitaţiei. În plus, organizaţia dispune de o structură ce pare remarcabilă pentru obiectivele pe care susţine că le urmăreşte. „Sfinţia sa Maharishi” conduce „Guvernul Mondial al Epocii Iluminării” care are o constituţie, adunări şi zece miniştri. Capitala mondială este Seelisberg în Elveţia, există alte 1.500 de centre în aproape 100 de ţări, toate conduse de un guvernator numit de fondator. Ierarhia este dublă, didactică şi administrativă; de cea de-a doua depind activităţi diverse foarte puţin spirituale precum hoteluri, întreprinderi, un canal de televiziune la Los Angeles etc.

În comparaţie cu aceste afaceri profane, centrul spiritual din India, aflat la Rishikesh, aproape de locul de pelerinaj hinduist la Hardwar în susul Gangelui, pare foarte modest.

Riscurile par deci mari ca Meditaţia transcendentală să fie doar o faţadă spiritualistă a unei mişcări a cărei ambiţie să fie canalizată în altă parte. Din acest punct, este uimitor să constatăm diversitatea numelor organizaţiilor filialelor Meditaţiei transcendentale, de exemplu:

Asociaţia pentru Ştiinţa inteligenţei creatoare

Asociaţia naţională de Meditaţie

Institutul M.E.R.U. (Maharishi European Research University)

Asociaţia pentru promovarea unei sănătăţi perfecte

Asociaţia Educaţie-Conştiinţă

Asociaţia pentru epoca iluminării

Alianţa pentru o civilizaţie bazată pe Câmpul Unit…

Totuşi, Meditaţia transcendentală cunoaşte un oarecare succes în * *»

mediile intelectuale occidentale; mai ales de când formaţia Beatles a fost interesată de ea, în 1967.

Efectivele „meditatorilor” depăşesc 2 milioane în

lumea întreagă, dintre care o treime în Statele Unite. Profesorii sunt în jur de 15.000. Franţa are 20.000 de meditatori şi 150 de profesori.

Hare Krishna

*

Asociaţia Internaţională pentru conştiinţa lui Krişna, conform numelui oficial al mişcării, nu este caracterizată de discreţie: îi vedem călugării în marile oraşe îmbrăcaţi în robe de culoarea somonului, cu capul ras, repetând neobosit pe un fond muzical sfâşietor o formulă pioasă în cinstea zeului Krişna. Întrebaţi despre religia lor, aceste personaje pitoreşti vă dau replici brutale despre adevăruri peremptorii învăţate pe de rost şi care lasă puţin loc dialogului. Se întâmplă de asemenea să întâlniţi în locuri publice – la aeroport de exemplu – un tânăr de genul „foarte amabil”, îmbrăcat normal şi neras, care încearcă să vă dea cărţi luxoase de spiritualitate hindusă pentru o sumă simbolică lăsată din generozitatea clientului. Vorbim aici despre două manifestări diferite ale unei mişcări care are nişte particularităţi bizare.

Este curios să constatăm în realitate că mişcarea „Conştiinţa lui Krişna”[241], ce pretinde că prezintă spiritualitatea hindusă cea mai pură, este de fapt necunoscută în India, cu excepţia succesului relativ obţinut în Occident, mai ales în Statele Unite. Dacă-i întrebăm pe rarii hinduişti care au auzit despre această mişcare, ei se arată, în funcţie de temperament, fie ironici, fie enervaţi de acest înlocuitor al religiei lor transformat în produs de export.

Într-adevăr, deşi India este ţara exuberanţei religioase şi deşi aici se găsesc doctrine foarte variate, cea a lui Hare Krişna nu aparţine unei ortodoxii hinduiste perfecte. Aşa cum am văzut, Krişna este unul din cele 10 avataruri sau întrupări ale lui Vișṇu, care este el însuşi zeul ocrotitor al ordinii lumii. Deci într-o rezumare îndrăzneaţă, Krishna devine Dumnezeul suprem, ce se

241 în engleză, International Society for Krishna Consciousness, I.S.K.Con.

potriveşte mai bine culturii creştine a ţărilor ţintite de Hare Krishna.

Fondatorul mişcării, Gratia Sa Divină A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, nu ascunde faptul că îşi caută discipolii în special în Occident. Acest personaj, al cărui nume real este Abhay Charan De, care s-a născut la Calcutta în 1896 şi a murit la Londra în 1977, se declară a fi al 32-lea guru căruia i-a fost transmisă, din generaţie în generaţie, iniţierea spirituală al lui Krişna (ceea ce dă fiecărui guru o durată de viaţă medie de mai mult de 150 de ani, căci Krişna, conform mişcării, ar fi fost pe pământ acum 5.000 de ani). Predecesorul lui Abhay Charan De, Stila Bhaktisiddanta Thakura, îşi formează elevul din 1922 până în 1933, perioadă în care este iniţiat în ştiinţele vedice. Continuă să urce treptele spirituale ale vişnuismului, fondează în 1944 revista *Back to Godhead*, în 1965, se îmbarcă pentru Statele Unite pe un cargou, îl atrage pe unul dintre membrii formaţiei The Beatles şi propagă mişcarea în diferite ţări: în 1970, în Franţa, şi abia în 1974, în India. Astăzi, mişcarea are aproape 120 de centre, deseori doar un simplu restaurant vegetarian, în 38 de ţări din lume. Doar în Statele Unite sunt 32 de centre şi în Brazilia 6.

Această organizare este susţinută de vreo şaizeci de cărţi cu traduceri de texte vedice şi comentariile lor; se pare că 80 de milioane de exemplare, editate în mai mult de zece limbi, ar fi fost vândute. Lucrările respective dau impresia de seriozitate, conţinând trimiteri la sanscrită, dar şi printr-o prezentare îngrijită. Pentru a fi obiectivi, trebuie recunoscut faptul că o astfel de lucrare de editare ar fi exagerată dacă ar fi vorba doar de exploatarea naivităţii occidentalilor. Aparent este vorba de bună-credinţă a cruciadei lui Krişna în Occident. Ca în cazul tuturor mişcărilor de această natură, se întâlnesc şi aici individualităţi originale: un medic indian în Statele Unite care îşi are rădăcini şi în hinduism sau un negru american convertit care se îmbracă în guru pentru a merge să

propovăduiască cuvântul lui
Krishna în Africa.

Totuşi, nu lipsesc motivele de nelinişte în ceea ce priveşte mişcarea Hare Krişna: afaceri cu trafic de droguri sau arme s-au desfăşurat în Statele Unite şi în Germania, ceea ce a şi motivat interzicerea ei în aceasta din urmă. Dar este vorba mai ales despre stilul de viaţă propus credincioşilor care pare puţin compatibil cu dezvoltarea armonioasă a personalităţii: credincioşii trăiesc în comunitate şi nu au niciun moment liber pentru reflecţia personală. Oricare ar fi caracterul sacru al rugăciunii către Krişna, trebuie să repeţi ore întregi într-o singură zi *mahamantra*:

„Hare Krişna, Hare Krişna, Krişna, Krişna, Hare Hare, Hare Rama, Hare Rama, Rama, Rama, Hare Hare”[242] nu este pentru a-ţi ascuţi spiritul critic. Aflăm astfel că bătălia legendară de la Kuruksetra între căpeteniile Antichităţii indiene a făcut 640 de milioane de morţi în 18 zile, căci luptătorii dispuneau de arme atomice şi de altele şi mai de temut încă (textul însuşi vorbeşte despre arcaşi şi elefanţi).

Gurul, reprezentant al lui Krişna pe pământ, insuflă deci ceea ce doreşte discipolilor săi, îi pune să muncească gratuit pentru cauză şi le controlează chiar şi viaţa intimă, hotărând căsătorii şi nepermiţând relaţiile sexuale decât o dată pe lună pentru procreare. Şcoala primară a mişcării este obligatorie; ia în îngrijire copiii şi le limitează la maxim contactele cu exteriorul. Televizorul este interzis, ceea ce nu este poate decât cel mai mic rău. Obiectivul pare a fi obţinerea unei ascultări oarbe pentru a se pune la dispoziţia mişcării.

---

242 Maha înseamnă „mare“ şi mantra, „eliberare mentală“. Este o „vibraţie sonoră spirituală“. Hare este o invocare a lui Dumnezeu, Krişna şi Rama sunt două întrupări ale lui Vişnu. Recitarea acestei formule: „Eliberează fiinţa de tendinţele sale materiale, trezeşte dragostea de Dumnezeu şi extazul vieţii spirituale“ abrutizează complet.

Mijloacele financiare ale mişcării Hare Krişna par considerabile, deşi numărul de adepţi în lume nu depăşeşte 15.000, dintre care 10.000 în Statele Unite. Nu ştim desigur nimic despre alte obiective decât cele „spirituale” pe care le duc mai departe cei doisprezece succesori ai gurului-fondator.[243]

Sfârşitul unei secte: Bhagwan

*

În fiecare an, apar secte noi. Deseori, ele se năruie din cauza plictiselii puţinilor adepţi de bază sau chiar din cauza dispariţiei fondatorului.

În mod excepţional, dispariţia este brutală şi dramatică. Ne amintim cu toţii de secta Templul poporului care îşi stabilise centrul într-un sat pierdut din Guyana. Fondatorul său, Jim Jones, foarte bolnav, i-a convins pe credincioşii sectei, în mare parte nord-americani, să se sinucidă colectiv. Rezultatul a fost un masacru de 912 bieţi oameni, bărbaţi, femei şi copii.

Sfârşitul „Fundaţiei internaţionale Bhagwan” este şi mai burlesc. Dar să începem cu începutul.

Un indian, pe nume Rajneesh Chandra Mohan, născut în 1931, predă filosofia la Universitatea din Jabalpour. Această activitate, ce implică rutina, îl plictiseşte. În 1966, începe să predice la Mumbai, bazându-se pe revelaţiile pe care le-ar fi avut la vârsta de 21 de ani. Devine gura al unei doctrine heteroclite în care el ocupă poziţia de invidiat de reîncarnare a lui Buddha. Persoana sa trebuie să fie obiect de adoraţie; filosofia sa epicuriană preamăreşte viaţa, dragostea şi râsul (cei trei „L”: *life*, *Iove* şi *laughter*). El recomandă, în mod particular, libertatea sexuală, excluzând orice fidelitate sau pudoare. Practicile personale în acest domeniu i-au adus câteva neplăceri. Se mută de la Mumbai la Poona în 1974. Aici, prosperă într-atât încât îşi permite să răspândească

243 Cel ce se ocupă de Europa meridională şi de Franţa este un american, fost student la medicină, cu specializarea psihiatrie, William Ehrlichman, numit din momentul alegerii sale Srila Bhagavan Goswami Mahataja.

doctrina în Occident. Mişcarea numără în fiecare an aproape 20.000 de convertiţi, aşa-numiţii „sannya”, care poartă tunici grena sau oranj, culori ale răsăritului de soare.

Autorităţile din Poona îl găsesc incomod, îi privează organizaţia de statutul de asociaţie şi îi cer o sumă considerabilă din impozitele neplătite, în 1981, părăseşte India cu vreo cincisprezece apropiaţi şi 6 milioane de dolari, lăsându-i pe ceilalţi discipoli fără ghid spiritual.

Se instalează în Statele Unite, unde o miliardară care nu era în toate minţile îi face cadou o proprietate de 25.000 ha în Oregon, pe teritoriul satului Antelope.

Adepţii se înmulţesc din nou: ei construiesc şosele, plantează copaci, instalează o piscină încălzită pentru ca gura să înveţe să înoate. Secretara personală şi iubita maestrului, Ma Anand Sheela, cu 18 ani mai tânără decât guru, conduce în mod admirabil toate afacerile care se desfăşoară prin muncă benevolă: hotel, lanţ de restaurante vegetariene şi discoteci, editură, chiar uzine de produse chimice şi o companie aeriană, cu filiale în Germania federală şi Olanda. Se atinge numărul de 6.000 de discipoli permanenţi şi o putere economică de mai mult de 100 milioane de dolari. Guru dispune personal de 92 de Rolls-Royce.

Între timp, localitatea Antelope este înghiţită de organizaţie. Cei 40 de locuitori ai săi nu mai pot fi reprezentaţi în consiliul municipal, satul este rebotezat Rajneeshpuram şi se legalizează nudismul în grădinile publice. Se spune că mişcarea are mai multe sute de mii de simpatizanţi în lumea întreagă.

Şi apoi, brusc, colaboratoarea prea iubită a lui Buddha reîncarnat, obosită de capriciile infantile ale acestuia, fuge cu vreo douăzeci de discipoli, după ce în prealabil şi-a asigurat mijloacele de subzistenţă.

Maestrul, extrem de nefericit, îşi lichidează imperiul şi mişcarea. Discipolii sunt alungaţi şi lăsaţi să-şi contemple naivitatea. Totuşi, 90% dintre ei făcuseră studii liceale şi 37% aveau o diplomă universitară!

Cuprins

4 Se poate folosi vin alb sau roşu, nu are importanţă culoarea. În ţările islamului rigorist preoţii pot celebra euharistia cu apă în care înmoaie stafide. Pe mare, se practica

Sf. Bernard din Clairvaux (1091 – 1153), Sf. Ecaterina din Siena (1347 – 1380), Sf. Tereza din Avila (1515 – 1582), Sf. François din Sales (1567 – 1622) şi Sf. Tereza a Pruncului Iisus (1873 – 1897).